Т. XCIII. Р. 1910, кн. I. Рік XIX.

93

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,
ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ.

виходить у Львові що два місяцї під редакцією
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN
DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON
MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. XCIII. 1910, I B. XIX Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Закінчено 28/II с. с. 1910.

Т. XCIII. Р. 1910, кн. I. Рік XIX.

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,
ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЇ, ФІЛЬОЛЬОҐИЇ Й ЕТНОҐРАФИЇ,

виходить у Львові що два місяцї під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN
DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE
DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. XCIII. 1910, I B. XIX Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарского.

Закінчено 28/II с. с. 1910.

Зміст XCIII тому.

1. Зміст тому . . . . с. 3—4
2. Матеріяли до історії української лїтературної мови, подав Володимир Перетц . . . . с. 5—31
3. Похоронне голосїне і церковно-релїґійна поезія (Студія над розвитком мотивів народньої словесности), написав Іляріон Свенцїцкий, I—III (докінченне слїдуе) . . . . с. 32—53
4. Справа подїлу Галичини в рр. 1846—1850, написав Іван Кревецький, I—III . . . . с. 54—69
5. Батько й дочка (із паперів Івана Федоровича), подав Іван Франко . . . . с. 70—89
6. Студії над галицько-українськими граматиками XIX в., написав Михайло Возняк, X—XI . . . с. 90—131
7. Miscellanea: а) До характеристики харківського гуртка українських письменників, под. М. Возняк; б) До мартівських днів 1848 р. у Львові, под. І. Франко; в) До дїяльности Івана Гушалевича в рр. 1867—1881, под. Яр. Гординський . . . . . . с. 132—157
8. Наукова хроніка: Польська праця про Ягайла, нап. М. Шпаковський . . . . с. 158—169
9. Бібліоґрафія: преісторія, археольоґія, історія штуки, історія полїтична і культурна, мова, лїтература (реєстр обговорених публїкацій див. с. 206) . . . . с. 170—208
10. Показчик до тт. LXXXVII—XCII Записок Наукового Товариства імени Шевченка (річник XVIII) . . с. 209—231
11. Зміст тт. I—LXXXVII Записок (по нїмецьки) . . с. 232—246
12. Оголошення . . . . с. 247—252

Inhalt des XCIII Bandes.

1. Inhalt des Bandes . . . . S. 3—4
2. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. Vladimir Peretz . . S. 5—31

3. Die Leichenklagen und die kirchlich-religiöse Dichtung (Eine Studie über die Entwicklung der Volksliteratur), von Ilarion Svjencickyj, I—III (Schluss folgt) . . . . S. 32—53
4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevećkyj, I—III . . . . . S. 54—69
5. Vater und Tochter (aus dem Nachlass Ivan Fedorovyč's), von Ivan Franko . . . . . S. 70—89
6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak, X—XI S. 90—131
7. Miscellanea, von M. Voznjak, I. Franko und J. Hordynśkyj . . . . S. 132—157
8. Wissenschaftliche Chronik: Eine polnische Arbeit über Jagiełło, von M. Špakovśkyj . . . . . S. 158—169
9. Bibliographie: Prähistorische Altertümer, Archäologie und Kunstgeschichte, politische und Kulturgeschichte, Sprache, Literatur (Register der besprochenen Publikationen s. S. 206) . . . . S. 170—208
10. Inhaltsverzeichnis des XVIII Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften BB. LXXXVII—XCII) . . . . S. 209—231
11. Inhalt der Bände I—LXXXVII der Mitteilungen (deutsch) . . . . S. 232—246
12. Annoncen . . . . S. 247—252

Матеріяли до історії української літературної мови.

(II[1]) З евангелія Петерб. Публ. бібл. XV—XVI в. F. I. 17).

Подав: *Проф. Володимир Перетц.*

Імп. Публична Бібліотека в С.-Пб. має рукописне евангеліє, яке, як здасть ся, належить коли не до кін. XV-го, то у всякім разї до поч. XVI ст.; воно цікаве по части і з точки погляду історика евангельського тексту, але найбільш — з точки погляду історії мови, бо має масу особливостий, що вказують на ріжні місцеві впливи, які поклали свої слїди на мову старословянського евангельського тексту. Низше ми виберемо з тої памятки все, що скільки небудь замітне й важне, головно до історії української літературної мови, яка тільки що почала складати ся в XVI-ім столїтю. Евангеліє, з якого ми вибираємо подані низше матеріяли, зберігаєть ся в Імп. Публ. Бібл. під знаком F. I, 17. Воно написане на міцнім, досить гладкім папері з водним знаком „Кабан" (див. особливо — к. 168 й ин.). Почерк переписувача типовий для українських рукописів, які йшли і в писанню букв і в ортоґрафії за модним болгаро-молдавським письмом.

Склад рукопису такий:

кк. 1—70, Евангеліє Матея[2]);
кк. 71—112 відв. Єв. Марка;

---

[1]) I ч. — див. „Записки", т. LXVII.
[2]) В паґінації рукопису помилка: зараз після 55 картки йде 57.

кк. 113—184 відв. Єв. Луки;
кк. 185—233 Єв. Івана.

На к. 234 відв. під заставкою цінобрею, широким вязанием написаний заголовок:

„Съ́борниⷦ ві҃ мⷭцеⷨ и̂сказⷥуе̑ть къⷤно̂мꙋ || с҃мѫ глаⷡ въ е̂ѵⷢлїе. и̂звнаⷩныⷨ. с҃тыⷨ и̂ праⷥдникѡⷨ влⷣчныⷨ. мⷭць́ сеⷨтѧбⷬ. маеⷮ д҃нїи л̂. д҃нь маеⷮ чаⷭ ві҃ к ноⷳ. кі҃“… і т. д.

На к. 238 широким вязанием, також цінобрею.

„Иⷭкаⷡнїӗ глфваⷨ нфвсѧⷦ д҃нь еⷤ еⷭть на веⷭ гѡⷣ глакы е̂ѵⷢлиаⷨ въ с҃тѫѧ̑ велкꙋѫ̑ неⷣлю паⷭхы. Еѵⷢлїӗ въ їѡⷩа а҃ на веⷱри. Еѵⷢлїе въ їѡⷩа глава ѯе҃“ і т. д.

В рукопису декілька ріжнородних дописок пороблених переписщиком і властителями рукопису. А то:

Після Євангелія Луки на к. 184 відв. замітка:

„тѡ̂. еⷭ правдиваѧ̑ наоу̂ка. е̂ѵⷢлїӗ хⷭво.
х҃то вѣржеⷮ въ хⷭа̑ с҃на бж҃їѧ̑. вѣрѫ̑
ва̂в'ши. дъ́бре. и̂з ѫчиⷩ
камѝ вѣ̑ра беⷥ
.оу̑чиⷩкѫⷡ.
.мрꙃа́.
.еⷴ.
Таⷦже ѻу̑чиⷩкы̏ беⷥ вѣ̑ры̏, мр҃тва е̂сть
такѡⷤ браⷮѧ̑. и̂ мы̏ стереⷤ̏мо̂.
прика́занѧ̀ хⷭва. ꙗⷦ хⷭс.
наⷭ наѻу̑чиⷧ. би̑ в'жⷭ
чаⷭ наⷲ маⷧ ѻу̑ чѫⷨ.
Хс҃ за́станеⷮ. ѻу̑тѫⷨ сѫⷣ̏ти злыⷯ ѻу̑чиⷩкѫⷯ.

Друга частина дописки — цінобрею.

На долині к. 84 відв. скорописю, блїдим чорнилом:

„Помени гⷭди гаⷡрила во цаⷬствии твоеⷨ“

Дальше — (нечитально) дата, здаєть ся „142 года“ т. є 1634 р.

На кк. 240, 241 відв. і 241 на долині запис українською скорописю XVII в., дуже нечитально:

„Рӗестръ мо̆настыра дашковⷭкого, роⷦ бж҃оⷢ ҂ахп҃д (1689). Язъ їереи Ѳеѡ̆доръ Ѿдебралемъ Ѿ инокинѣ Ефимїи на то̏ чаⷭ Ігꙋменѣй монаⷭтира помꙗнеⷩнаго ѡ Пераовѣ(?) дрь(?) пѧрѣ(?) на раквыци (?)… поꙗсоⷦ китаⷩковы… епеⷮрахилѣ Янтымиⷭ. Еваⷩгиⷧе ѡправное (?) поⷣ сребро на преⷭтоⷧнаꙗ ѡ̂по(на?) едвабо червоныⷨ шитаꙗ. ликъ архереиⷭки', келиховъ два циновыⷯ. лижици (?)…“ Книги:

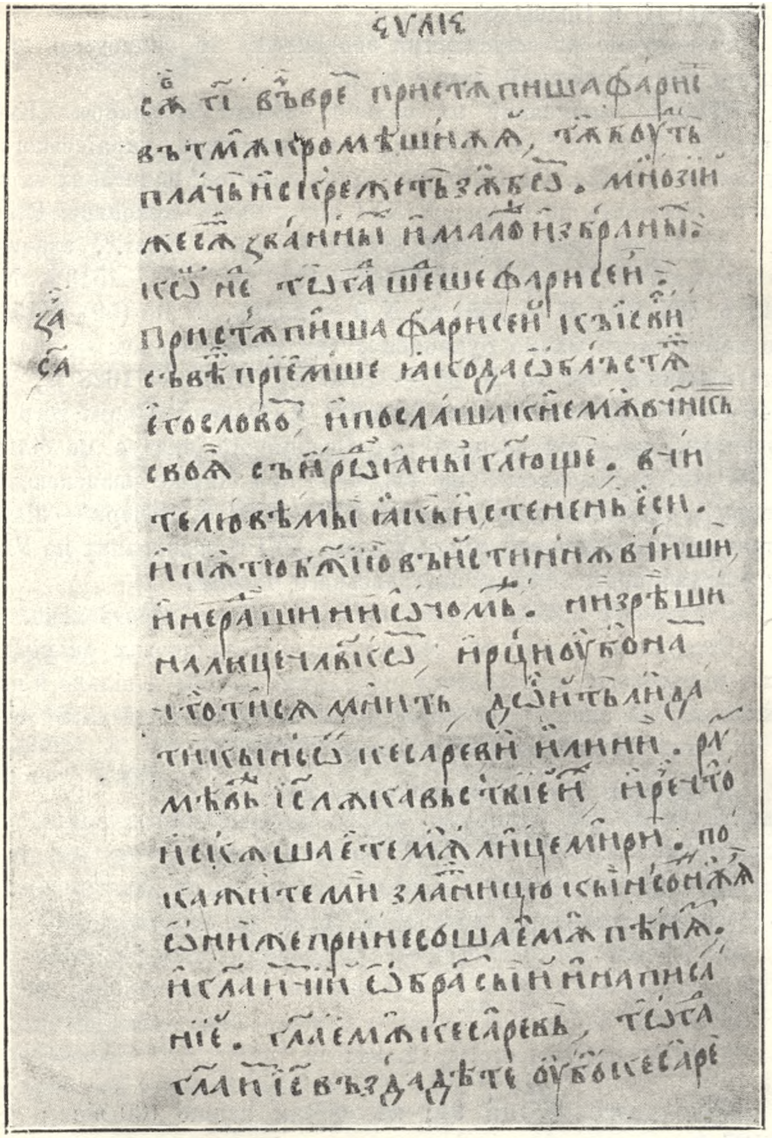

л. 49 відв. Євангелія, в половину величини оригіналу.

„Трафолѡ̑ друкованы̏, Ѡ̄фтай таⷦже дрꙋкованы̏, Ѱаⷧтыⷬ двѣ дрꙋкованыⷯ, єдина лвовⷭкого дрꙋкꙋ а другаꙗ (?) Черниговⷭкого, Ꙗкафисты (?) и Правыло“…

Обмежуємо ся наведеними виписками, не виписуємо дальше заміток про епітрахилї, ризи і т. д.

Рукопис написаний на сильнім папері зі знаком „Кабан“. Папір з „Кабаном“ подибуєть ся в рукописах українського походження не рідко. Старші з датованих памяток, написаних на сьому папері, належать до половини XVI віку; напр. рукописи Ставроп. Інст. у Львові (див. „Опись Музея Ставроп. Инст.“, зладив д-р Свѣнцицкій, 1908 р.) — N 2 1528—1549 рр., N 61—1543 р., N 62—1548 р. NN 40 і 74 — 1551 р., N 5 — 1556 р., N 61 (59) — 1566 р.; але поруч сього маємо рукописи з тим самим знаком — що написані пізнійше, як то N 25 — 1590 р., N 33 — 1628 р., навіть N 46 — 1702 р. коли тут не помилка в „Описи“. Окрім того треба зазначити, що у сій „Описи“ д-р Свенціцкий вказує на більш як на 35 рук. з „Кабаном“, що свідчить про ширше розповсюдженнє паперу з сим знаком на Вкраїнї XVI—XVII в. Почерк — півустав, звичайний для рукописів кін. XV і поч. XVI в., написаних на Українї під безсумнївним впливом молдавського письма.

З доданого зразка видно характер письма досить ясно.

Спеціяльно зазначимо велике число надрядкових знаків, придихів й наголосів, поставлених переважно зовсїм довільно й не консеквентно: на однім і тім самім слові, на однім і тій самій сторонї — ті знаки поставлені зовсїм ріжно.

З окремих букв звернемо увагу на:

а — в виді грец. *α* і відтак:

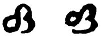 к. 19 відв.

ꙗ: 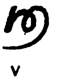 к. 27 відв.

у: О̌, к. 3 і бог. ин.

о і ꙩ — ꙩко, к. 10, 11, 94;

ꙫ — двѣ ꙫ̑ці̑ 94; въ ꙫ̑чи вашєю̆ 100 відв.; ꙫ̑чи, к. 107 й ин.

⊕ — ⊕крⷭть, 83, 85 й ин. (звичайно); ⊕̑крⷭтьныⷯ, 117.

⊕ ⊕ — к 17.

є — рідко як грец. *ε*.

ѣ — хрестиком над рядком: им+ѩхꙋ 48 відв. й ин. д+латѣли^{ж}, 48; деколи — скорописне, що виходить верхною частю над стрічку ѣ.

ф — ф ф

д — д: днв'лѧхжсѧ, 124.

м = м: мимо̂ 78, 76; мйнѫвшɛ 111 відв.

Досить богато лїґатур:

а + ѵ: аѵ, прищаѵ^{х} 95; аѵ^{т} = а тѵ 14; йз ѡѵ 165 відв.; аѵ^{в} = авву (?) 17.

ѧ + ѵ: надѧѵ^{х} 118 й ин.

ѡ + ѵ: ѡѵ: къ рѡѵ 133;

т + в: тв: творитй 128 відв., 129, 25 відв. й ин.; съ творй 109 й ин. цр^{с}твїа 78 відв.

т + р: тр: тр^{е} = третего 69; простості 177 відв.

п + р: пр: пре^{д} 89; пробдоно 61; прйѩша 44 відв.; прйстѫп 68 відв.

Знаки розділові: звичайно одна точка, рідко — точка з двома зверненими в бік кресками: .˙˙ 50 відв., 129 й ин. і навіть з трьома: .˙˙˙ 129.

Степень непопсованости тексту залежить від числа помилок, які свідчать про більшу або меншу увагу й совісність переписувача. Наш переписувач не належав до катеґорії спеціяльно пильних і тому рукопис не належить до числа поправних; похибки ріжного роду доволї часті й досить ріжнородні. А редактор або особа, яка провірювала переписувача — старав ся, як видко, проправити тільки найбільші промахи (див. низше), а дрібні лишав без поправок.

Є випадки пропуску складів й ідентичних букв, що стоять побіч себе або близько себе:

занɛ | вѣрова слбвɛсɛ^{м} мои^{м} 115, — пропущено слово нɛ. раз'ри | ши 37 — пропущено ши: в случаях: й въ | рɛмѧ жатвы 29 відв. і въ | си ѡколѣш'нѧа (accus!) 32 опущені в і въ; й | сънмищꙗ 73 відв. опущ. с.

Пропускають ся слова й букви не ідентичні (пропущені в рук. — в скобках [ ]);

и порѫ[га]ѧ^{т}сѧ̂ 116 відв.; ѿблє[ко]ша 110; въдо[но]сѣ̀ 192 відв.; младє[нє]цъ 116; бє^{з}сѣ[мє]н'но 113 відв.; Дїѡнисїю а̂рипа[ги]тѫ 30 відв.; в сѫ[бо]ты 76; нє кли[ни]тєсѧ 10 відв.; ӥвино̂ про[лї]є^{т}сѧ 128; ӥ възнє[сє^{т}] съмӥрєны̀ѧ̂ 116 відв.; ӥ прӥлӥ̀[пи]тсѧ̂ 94 відв.; ӥмѣти бѫ[дє]шь съкровищє 43 відв.; принє[си] 74; архєла[ӥ] 5; нє[и]сто^{в} 210; при[т]к'нєши 7; възк[р]атӥсѧ̂ ї^{с}сь 123 відв.; ѹ̑бо̂[ѧ]въсѧ та̀мо̂ ӥти 5; кар[аб]ль 28 відв.; може бути, що туди треба віднести також ӥлтарє^{м} (зам. ӥ ѿлтарє^{м}) 54 відв.

Зазначимо ще дві похибки, які — бути може — мають звукове значінне — для характеристики індивідуальної особливости переписувача: до^{м} пє́рто^{в} (= Петров) 16 відв.; връпє^{т} (= вертеп) 98 відв.

В числї похибок подибуємо досить численнні випадки написання одної букви замісць другої, деколи під впливом слїдуючого самозвука або співзвука:

а̂щє прӥситӥ̀ и бѫ̑дєть ӥма̀ 41; лѫковоа̑ 18; вънїӥдє въ мѡ^{м} 116; жєдовє 185 відв.; из^{д}ѣн'ска̀ 92 відв.; въвѣ̆ржє лѣпѣ^{т} двѣ̀ 102 відв.; ѿпѡ^{н}пѡ^{д} 186; нє възл'а^{ж}'тє нӥ є̑дина^{г} ча побд'ѣтӥ̀ 63; мно̂зїи жє рєзы̀ (= ризи) своѧ̀ посьтила^{х}оѹ 98 — м. б., в тім випадку маємо вказівки на характер є?

Є похибки, які трудно пояснити:

даѩх8 є̑мѫ питїє̆ ӥсмӥр'но ӥ с'мєнє̂ вино̂ 110; и нападоша на храминѫ тѫ и нападєсѧ 15 відв. (зам. нє... — повторенне одного з попередніх складів); ѿсє^{ї}ꙗ и^{х} 118; мӥлостн хо́щѫ ѧ̀ на жрѣ | вѣ 18 відв. — 19, але на к. 25 відв. правильно; а̑щє ли^{ж} сѡ^{л} нєсла^{д}ка бѫ̑дє̇ть, чӥмь̀ ѿсоли^{т}сѧ 94 відв.

При сїй нагодї покажемо випадки народньої етимольоґії, яка мала вплив на вимову переписувачем слів і — на їх написанне:

го̂л'гофа ӥжє єсть гл҃ємоє̆ кра́ӥнєє̆ мѣсто 66 відв.; кра̀їнєє мѣс'то 110; въ на́рѣ̆цаѥ̑моє̂ крайнєє̆ мѣс'то̂ 229; є̑лєкто̂ръ 219; здаєть ся, тут треба застосувати також: гла^{с} в рємѣ (= в Римі) слы̀шанъ бы^{ст} 5.

Показавши досить численні похибки, не можна не сказати, щоби вони лишили ся в нашій памятцї без поправок. Подекуди ми подибуємо поправки похибок, напр. ꙗ̑ко тӥвӥ̀ти^{с} 75, т поправлено на д; видєхѡ^{м} 75, є попр. на ѣ.

Одначе для характеристики рукопису і для історії евангельського тексту мають без порівнання більший інтерес ті поправки, які є результатом редакторської працї. Наводимо всї ті місця, де пороблені редакторські поправки; при тім — по лївім боцї наводимо первісний текст, подаючи в скобках [ ] закреслення, а по правім — наводимо поправки цілих слів і додатки, також у скобках. Знаком √ означуємо те, що пропущене переписувачем і доповнене редактором.

Текст:	Поправки:
К. 5 відв.: ѧ̂д'же сєго̀ бѣ̀ [кръ̀шќє] и̂ меⷣ дивїй...	[прȣжи҃є ї а̂криды]
К. 6: реⷱ и̂мъ [поро́жєнїє] є̂хид'нова̀...	[исчадиꙗ]
К. 9: пр[ї]йдєть... пр[о]йдєⷮ...	[є]
К. 9 відв.: дондєжє всѧ √ бѫдѫⷮ...	√ сиꙗ
— и̂ √ ѹ҆чить...	√ на
— а̂щє рєчєть братѹ своє́мѫ̂ [рєкѫчи та] повѝнєⷩ єⷭ сън'мищѫ̑...	[рака]
К. 11: ꙗ̂ко слⷰ̒[нцєⷨ своиⷨ] сїꙗ̂єть на злы́а...	[нцє]
К. 11 відв.: ѫ̑зы̀чнїи...	*додано...* цы.
К. 12: въ та̀...	*дод.:* ...нѣ.
К. 24 відв.: прєбы[ша]	[ли]
К. 59 відв.: ...и̂ всѣ́ ст҃їи а̂н'г҃ли [є̂го̀ и̂] с'ниⷨ. то̂гⷣа сѧдєⷮ [сн҃ь члвчⷭкы̀й] на прⷭтлѣ...	[ ] *закреслено.* [ ] *закреслено.*
— реⷱть цр҃ъ [быв] ѿдєс'нѫѧ̑ є̂го̀...	[сȣщиⷨ]
— ѿ сло́жєнїѧ̆ [всє̂го̀] мирѫ̂	[ ] *закреслено.*
К. 60: тѿгⷣа рєⷱ [бы́вшиⷨ] ошюи҃ю̂ є̂го̀...	[и̂ сȣщиⷨ]
— въ ѡ҃гнь вѣⷱны' [гдє́ є̂стъ ѹготовино] дьволѫ̂...	[ѹ҆гото́ванны̀]
К. 60 відв.: тѡгⷣа ѿв'кща [вь цр҃ь] √ гл҃ѧ є̂диномѫ̂ [ѿ] сихъ, меⷩшиⷯ [тѡ̀] и̂ √мнѣ [нє] сътвористє...	[ѿв'кщаєⷮ] √ и̂ [ ] *закресл.* [ ] *закресл.* √ и̂.
— и̂ ѹ҆бюⷮ √	√ єго.
К. 114: и̂жє √ є̂го̀...	√ на
К. 132 відв.: ꙗ̂ко̂ въ ис'тинѣ √ бг҃ъ люⷣ'и҃ своиⷯ...	√ посєⷮи.

О скільки можна бачити з небогатьох випадків поправлювання тексту, коректор старав ся привернути назад пропуски, а де-не-де зблизити текст до традицийного словянського.

В звязку з тим спостереженнем стоять також результати пізнання язика сеї копії евангелія. Вона не належить до числа памяток, що мають на меті дати читачеви текст „прóстою мовою“. Українізми тут — тільки припадкові появи, які вкрали ся до памятки, як й инші похибки, — з недогляду і мабуть поспішности переписувача. Одначе як раз отся випадковість, невмисне внесенне українізмів переписувачом Євангелія в наслідок лихого знання мови — цінний факт для дослідника історії постепенної українізації церковно-словянських памяток письменства.

Тепер ми розглянемо ортоґрафію рукопису, а передовсім уживанне ъ, ь, ѫ і ѧ ѣ і є.

Нема сумніву, що в нашій памятці можна говорити тільки про ортоґрафічне значінне тих букв, а не про фонетичне; про се говорить їх уживанне переписувачом.

Так переписувач уживае дуже часто ъ замість о при плавних й инших співзвуках:

притръ́каєт'сѧ 134; плъды 6, в'лъкь́ 210; лифос'трáтѡ^{н} є̑в-реїс'кыи^{ж} гъ́гъгóфа 228 відв.; въ събѣ̑ 146 відв.; събѣ̑ 172 відв. і часто, тъбѣ 227; въйній (= воини) 67 (bis.) 110, воинь (gen.), въйнїи^{ж} 230; къмѫ^{ж} до въ йнѫю̑ ча̑сть 229; дъ (= до) 3, не дъвълѣ̑є^{т} 197 і т. д.

Одначе поруч сього й подібного способу писання — е дуже богато випадків старої руської ортоґрафії, які свідчать про правдивий характер вимови переписувача:

въсторгаю̆щє 76, рас'тóр'гне^{т} 128, хо̑лмы̀ 180, пад'ѣ́те на ны̀ хóл'мы и покры̀йте на^{о} 180; столпь 100, премол'чи 125; і крім жданої повноголосної форми — ѿбѡ^{л}чень 72 відв. і ѿбол'-чена 72.

ъ при ρ вживаеть ся переписувачом замість є:

въ капрьнаѹ́ми 193 відв., ѿвръзшє 4 відв., вър'ѣ́зисѧ 7, д'вр'ѣ (-дверь) 209 відв., і поруч з тим — ѹ̆стреми^{с}ѧ 72, на-чертанїа 71 відв...

ъ уживаеть ся замість ѣ при плавних співзвуках:

жрьбѧ 97 відв., 98 відв.; ѿ хлѣб'ѣ 7; ѿ чрѣслъ^{х} 5 відв., въ чр'ѣв'ѣ (-чрѣвѣ) 3 і відв.

Один раз переписувач ужив ъ при плавнім навіть замість а: Мр̑ъфѫ 211 відв.

Разом з тим подибуємо такий спосіб писання — з повним пропуском глухого — де можна бачити не одну тільки ортоґрафічну появу, але також й ориґінальну відбитку звуків:

в'траа (заповідь) 101 відв., ѹ̑мр'ла 82 відв.

Взагалї старинний глухий ъ звучав у вимові перепищика як о: вє^{с} сон^{м} 109, (рядом: вє^{с} и снє^{м} 64, лю^{ди}є̆ ѝс'нє^{м}лю^{т}'сѧ 226 відв.); волива^{х}ꙋ сѧ 80.

Переписувач уникав ь, волїючи вживати ъ; одначе деколи вживаєть ся ь:

кораблъ 81, ѡгнъ 17, — і тут таки:

ѡтрокь 16 відв., в'лькь 210, нєраскаѧсь | тєсѧ̀ 48 відв., ѿпѫ̑сь | ти 89, ѿ дь | вєрїй 69 відв., по ѝсьт'ни 124; здаєть ся — в тих останнїх випадках ь вжите не тільки для заповнення рядка.

ь де не де замінено через є:

прєлѣ̑стѧ̀ть^{с} 103, одначе поряд: лєстєць 69, прєлѣ̑щаєтє^{с} 101, прєлєща^{х}ꙋ 105, прєлєстить 103, 104, лєсти^{т} 201 відв., прєлєщаѐтєсѧ 50; б҃гатєство 95 відв. bis, 150 відв.

Один раз навіть під впливом наголосу на 1-шім складї, се є перейшло в и: ꙗвист'вєн'но 71 відв., є з ь, замість сподїваного о з ъ бачимо в отсих випадках:

сє̑с'ца 147 відв., стєгны̀ града 157, въ стєгна^{х} 11 відв., 12.

Чисте старинне є, часом замінюване глухим — в слові є̑з'ро 136 відв. — навіть замінене малим йорчиком.

Переходимо до вживання юсів. Юс великий Ѫ стрічаєть ся дуже часто й не все на місцї: 1) деколи замінюючи ꙋ і о; 2) деколи знов — діфтонґ, який розвинув ся з о:

1) Поряд з правильним писанием стрічаємо також неправильне: всѫдꙋ̑ дышѫщѫ 1, трѫ̑жаю^{т}сѧ̑ 151, нє чѫѐшѝ 14, г'ро́бѫ̑ 69 відв. (gen. sing.) чомѫ̑ 42 відв., 169; лвѫ 1, орлѫ 1; нѫ 4 відв., 79 відв. і богато ин.; тѫмѫ (·тому) 27.

2) вѫкнѫ, ѿ вѫт'нимающи^{х} 130.

Ортоґрафічні заміни юсів, великого і малого, в рукопису зовсїм звичайні:

ѫзыкѡ^{м} 45; въ дѐбрѣ | ѡ҃гнѐнѫ̑ѧ̑ 149 відв. —150; ѡ҃гнєнѫ̑ѧ̀ 10, въ странѫ̑ га̑лѝлєйскѫѧ 5; въ рѫкоу̑ дєснѫ̑ѧ̆ 67; кѫ ѧ̑ мъздѫ́ ѝмаѐтє 11 відв.; посл'ѣ^{д}нѧѫ̑ лєсть (nomin.) 69, — відки по руській манері з заміною ѫ—ю:

кромѣшнюѫ 16 відв. і кромѣшюѧ (acc.) 59.

Болгарсько-молдавська ортоґрафія виявляєть ся також в уживанню ѣ зам. ꙗ:

вс'ѣко дрєво 6, вс'ѣкь 8, ѿ вс'ѣкоⷨ гл҃ѣ 7, вс'ѣкѫ ѫзю 8, і т. п.;

а також в браку йотації пр.:

сїа, ѥ̏а̀ 3; бо̑л'шаӑ 51 відв., възва а (= възва ѧ) 8.

Переходимо до особливостий руських рукописів, які подибують ся без ріжниці місцевости написання. До ряду таких загальних признаків відносять ся передовсїм випадки повноголосу і властивого для них ужитя глухих при плавних.

Випадки першого повноголосу в нашім рукопису нечисленні:

ѿгородивь̀ 48 відв., запо́рохѫ̑ 131 ter., со̑роч'кѫ 130, на бо̑ро́ни 11; дєрєвїє 90, ѿтєрєбиⷮ 220 відв., сьтєрє́жит'сѧ (imperat.) 36, 102, 136, стєрєжитєсѧ 36 відв., 103, стєрєⷤⷫтьⷭ 89 відв., 104, стєрєгѫ̑щє стражю 118, пєрєста́вайтє на ѿброкаⷯ вашиⷯ 121 відв.; полокахѫ̑ м'рєжа 125 відв.; взагалї форми старословянського типу з ра, ла, рѣ, лѣ — звичайні, навіть в новотворах з руським є замісць ѣ, напр. по̑срєⷣкѫ иⷯ 118.

До ряду випадків другого повноголосу (т. є поява паразитного самозвука при злуці глухого з плавним) можна зачислити такі:

по́лѡⷰ 229 відв., напол'ѣниⷮсѧ 157 відв., молънїи 56, в'ѣлъсви 3 відв., довол'ѣєⷮ 21, ѹмол'ѣчаша 156, ѿ вълъхвъ 4 відв., ѿ въл'ѣхвовъ ibid., на скоропїю 146 відв., скоропїю 143 відв.

Розуміеть ся, не всї навіть із тих небогатьох написань мають звукове значінне повноголосних форм, а представляють чисту ортоґрафічну появу.

Замість загально-слов. dj — в нашій памятцї звичайно ж, рідко старо-слов. жд:

мєжи 40 відв., 54 відв., 94 відв., 440, 199 відв., 223, 218, і новотвір — мєжди (мєⷤдй сѣбою, 199 відв., 218 відв.), вожи 53 відв., 53, 34; прєжє 3, 38 відв., 148; ѿхожашє 119 відв., прохожаашє 8, — поруч и̑схоⷤдашє 125; ражаѥ̑моє̑ 116, рожєйсѧ 3 відв., порожєнїа 27, чл҃вкь рѡⷤны̀й ѿ дⷯа 189 відв., рѡⷤнїй 83, порѡⷤнїа̑ є̑хы̀днова̀ 121; нѫ̑жю 157, нѫ̑жници 24, въжажєⷮсѧ 192 (поруч — жаⷤдѹ 1 відв.), стража (particip.) 16, сьтражющє пос'траⷤтѣ̀ 73, стражєть 38 відв., рассѫжати 36, нє ѿсѫжа́йтє 130 відв., ѹт'в'ржаю̑щє 112 відв., посмражаюⷮ 12 відв.; повѣⷤ 16, виⷤ 109, 232, ѧжь (imperat.) 150 відв.; поруч з тим форми з жд, як напр. и̑зⷤдєнѫ̑ 92, съзижⷣю 63 відв. а т. инше.

Також характеристичною загальною рисою всїх староруських памяток являєть ся уживанне genet. sing. прикметників на -ого, єго замість старослов. -аго, -ꙗго; форми руського типу знаходимо й у нашому рукопису:

1) чл҃вческогѡ 36 відв., 104, гл҃ємогѡ 59 відв., вавилонскогѡ 3, малогѡ 111, првⷣногѡ 66 відв., прокаⷤногѡ 60 відв., мнѡⷢцѣнногѡ 61, каⷣꙵлногѡ 114 відв., живогѡ 171 відв.; 2) заблѫⷤшєгѡ 40 відв., погꙑ̑бшєгѡ ibid., грѧⷣꙋщєгѡ 56 відв., нєꙶмѫщєгѡ 59, чюжєгѡ 269 відв., ѝск҆рєнєгѡ̂ 51 відв., вꙑ̑ш҆нєгѡ̀ і нижнєгѡ 68.

Замісць особових заіменників 2 особи і зворотного — переписувач уживає руські форми зі самозвуком ѡ в основі:

тѡ̂бѣ̑ (dat. et locat.) 35, 37, 40 відв., 42, 59, 60 і відв., 62 відв. (ter.), 66 відв., 73, 75, 80 відв., 82 відв., 91 відв., 97 відв., 106 відв., 107, 114 і відв., 115 bis, 119 відв., 153, 176 и т. д. — трохи не систематично; к҆ тѡ̈бѣ̑ 91; собѣ̀ 36 відв., 52 відв., 82, 85; въ сѡ̂бѣ̑ 78, 91, 93, 94 відв., 105, 115 відв.; к сѡ̀бѣ 48, въ сѡ́бѣ 49, к сѡ̂бѣ̑ 92, 96 і т. п. — в цілім ряді випадків.

Наведемо ще випадки, які показують на якість шипячих співзвуків і ц. Ті співзвуки, судячи по способі написання, зберігають свого старинну мягкість; з огляду на велике число випадків такої мягкости трудно думати, щоби се був рис тільки ортоґрафії переписувача, бо молдавська ортоґрафія скорше вимагала би твердих шипячих. У нашім рукопису подибуємо:

— мягке ж ріжного походження:

лобжю 63 відв., ска́жю 131 відв., стꙑжю сѧ 160 відв., вижю 90, ѝзвожю̑ 228;

— мягке ч:

чює̂тє 89 відв., чюⷯ 138, чю́єⷮ 11 відв., ѿчюю 48 відв., плачющи сѧ 5, притчю 49 відв. і т. д.;

— мягке ш:

прошю 48, шюма 174, чашю 45 відв., шю́йца̀ 11 відв., ѡшюи̑ю̑ 59 відв., 60, ѿшю̀йю̑ 67 відв.;

— мягке ц:

вч҃ници — дуже часто, тєⷧцю 71 відв., смоковницю 47 відв., ѿцю 12 відв. і т. п.

Доторкнемо ще двох малих появ, які є властиві всім діялектам загально-руського язика; вставки і випадів співзвуків.

Вставку співзвуків у нашій памятції подибуємо в отсих випадках:

в҆ъзврастѫ (dat.) 151, в҆ъзврастєⷮ 135, въз҆врас҆тъ̀ 208 bis; стр҆ѣтє 80 відв., ѝ сътрѣтє (dor.) 69 відв., въ стрⷺтєнїє 58 і т. и.

Випадків випаду співзвуків — дещо більше:

чти (gen.) 193 відв., бєз чти 83, въ бєзнѫ 137, пра^{з}ни^{к} 141, 194, пра^{з}никь 120, въ праз'ни^{к} 60 відв., възвижє ю҃ 72 відв., ѡ̑бѧ̑зань (-обвязан) 213, ѡбѧ̑заню̑ 213 відв., игньнїи ѹ҆ши 43 відв., в скѫдєн'ци̏ вóдѫ нôсѧ̑ 105 відв.

Крім ортоґрафічних рисів молдавських рукописів і звукових — загально-руських, має наше Евангеліє особливости — 1) специяльно білоруських памяток з натяком на близкість до области псковського говору; 2) загальні особливости — властиві і білоруським й українським памяткам, і вкінці 3) такі особливости ортоґрафії, які — відбиваючи без сумніву фонетику переписувача — показують на його виключно українське походженнє.

Найперш звернім ся до першої катеґорії випадків. Тут передовсім повинні ми зазначити велике число способів писання — найріжнороднійшого характеру, де переписувач замісць старинного ѣ писав є, ідентифікуючи очевидно звуки, означені тими буквами:

ценѫ 66, болєз'нє^{м} 55, исцєли (aor.) 42, дєтєй (поруч — дѣтєй) 36; видєнїє 38 відв., раздрєшитє, раздрєшєнь 41, прогнєвасѧ 42, вожи слєпїи сѫть слєпцємь 34, слєпы^{м} прозрѐнїє 124, мнє ра^{ди} 91, бєсѣ̂да 65, кромє 32 відв., по брєгѫ 18, осєни̏ (aor.) 38, бєжати 121, гнєва ibid., Ѡвєца 30, на зємлє 18 відв., здє (обычно), свєти^{л}ники и свѣти^{л}никы 56 відв., 58; вєнєць 67, вєч'ный 95, проповєдаю̆ 72 відв. і др., сємо 17 відв., бє^{с}номѫ 72, посєти 117 і др., ста́рєйшїй 167, г'рєхѡ^{в} 117 відв. і др. — і т. д.

Дальше не можна не замітити при читанню памятки цілого ряду випадків таких способів писання, що показують ослабленнє ненаголошених самозвуків й їх зміну, яка звичайно називаєть ся аканнєм і властива білоруському діялєкту:

Випадки написання а замість о:

пол'завалъ сѧ єси 32 відв., прокапа́шє (а пізнійше поправлено на о, як слїд) 74 відв., никто^{ж} пла^{да}нє снѣ^{с} 98 відв, в ча́ра вча^{с} з҃-й (м. б. описка під впливом „в ча^{с}“) 194, ро́валма і ровóлм' 2 відв., а̂раматы 181 відв., арама́ты̏, съ а̂раматы 230 відв.; м. б. сюди можна віднести також: сатана 146 відв. (звичайно в ст. р. пам. — сотона), а також ряд слів: карабль 17 і відв., 18, 198, кърабль 198, въ кърабле̂ ibid., в ка́раб'ли 8; поруч — корабль 8, 136 відв. і навіть — кара^{б} 136 відв.

Випадки відворотного написання — о замість а, як результат замішання перепищика, якого говір дуже не згоджував ся з ортоґрафією: про́доно 61, ѿ ӓримоѳєѧ̑ 68 від., 171; ѿ а̂ра́моѳєѧ̑ 230;

в написанню лазорь 212, ла̂зорѧ̂ 211 відв. й ін. — відголоски старинної руської ортоґрафії і вимови.

Випадки ꙗ зам. є:

ѿселѧ̂ 126, 228 відв., матѳеа гл҃ѧма (genet.) 18 відв.

Відворотні випадки, є замість ꙗ:

ӣстезати^{с} 58 відв., сьтезатисѧ̂ 89 відв. (є перероблено з и), сте̂заѐте сѧ̂ 92, ӣсте́залю̂щесѧ̂ 91 відв , 92, 93; тежа̂теле^{м} 100 і тѧ[жа]теле^{м}, тѧжателей ibid., потресесѧ 47, пла́щени̏цею̏ 78 відв. М. б. сюда можна віднести також і такі способи написання (коли тільки воно не похибки):

помы̀шилеѐте 127, помы̀ш'леше 115 відв., прещехѫ 167, ѿ̂вче́те (gen.) 26, врѣме 116 відв.; можливо, що в тих останніх випадках — вмисні або невмисні сербізми — розуміеть ся, ортоґрафічні. Цікавий також випадок з тої самої катеґорії заміни ꙗ через є:

цаєна́ кроки 65 відв. — де а очевидно перероблене на є; можливо, що переписувач хотів виразити середній звук або — хитав ся в його переданню.

Випадки и замість сподіваного є:

жилѣз'ными 137, въземлиши́ 210 відв., пан'тилѣ^{і}мо^{н} 237 відв., бȣдитѣ же ӣ чре́сла́ ваша при́поѧ̂са́на 151 відв. М. б. — коли се не помилка — галелеꙗ̃не 153 відв.

Відворотні випадки, є замість и:

на храменѫ̂ 127, въйстен'нѫ 65, 68 відв., 100 відв., 111, 99 відв., истеннѫ 222 відв. і т. п., ӣстенно 70, истенною̃ 192 відв. и др., въ истен'нѣ 161, по йстен'ни 113, ѿ ӣс'тен'нӣ 227 і бог. ін.; поруч сього ӣстин'нѫ 72, ӣстинень еси 100 відв.

Випадки ы замість о, а — характеристичний рис сильно акаючих говірок:

съвыкѫпитисѧ 3, възы̀л'ка 47 відв. Випадки а замісць ы в суфф. -ыва-: подкапаваютсѧ 13, ӣсказавати 37.

Поруч із сими рисами ортоґрафії, які говорять про говір переписчика — подибуємо й такі, які вказують на якесь відношенне рукопису (бути може — його ориґіналу) до Пскова.

Маємо на думці заміну с—ш: мы̀с'ца г^{с}нѧ 216, а̂ще не вѣрѫ̂ѧ̂ єши како вто̂ры̀й а̂вра^{м} бы^{с} бе^{з} сѣ̃мени̇̀...[1]) 113 відв.

2) Заміна з—ж: жиждѫщіи 100 відв. — коли тільки тут не випадкове повторенне слїдуючого співзвука.

---

[1]) Коли тільки не треба бачити тут похибку із „вѣрѫеши“.

Риси, які властиві й білоруській й українській мові, а які найшли відбите в ортоґрафії нашого переписувача, досить численні.

Перший — заміна ү і в, як результат повстання білябіяльного в — показуеть ся в масї випадків, правда — досить одноманїтних:

ү замість в: ѹзѧ̀вь ѿтрóча 4 відв., ѹзѧ́лъ быⷯ 59, ѹ тоⁱ чаⷭ 171, ѹ ланитѫ 64 відв., оўлõжити иⷯ в кор'нáвѫ̑ 65 відв., ѹложив'шю в срⷣцє 217; и̂ та̂ѧ̏ бы̏лà ѹдôва 132 відв., ѹхоⷣⷨмо (part. pass.) в нєго 87 відв., нє ѹнийдѫⷮ 166.

2) Появу в замість ү бачимо в написаннях:

в нєго 77 відв., просила̂ в нє̂го̂ 191 відв., в'насѣ 83, в тєбє 130, в'ничижлю̂щє 165, и̂ вничи̂жєнь 92, и̂ влѧⷤ вѣ́'трѣ́ 86, ѹчисѧ въ і̂сⷭа 68 відв., в'мє́ртѝ 106 ~~відв.~~, в̄чинє̂нь 132, въдариⷨ (і — ѹдари) 177; въсѧ є̂жє чтѫⷮ мѧ в'чащє́нїӑ заповєди чл҃вчⷭкы̏ӑ 87; число випадків переходу ү в в в словах — учитель, учити, ученик і т. п. — дуже велике:

в҃чнкь 50 відв., 86 відв., 71, 198 і др.; в҃нка 186 відв., в҃чнці́ 35 і відв., 36, 38, 38 відв. bis, 39 bis, 47 відв., 48, 54 відв. bis, 61, 61 відв. bis, 62 відв., 64, 69, 70 bis, 75 відв. bis, 76, 78 відв., 82 і відв., 84 відв., 86 відв., 87 відв., 89 і відв., 90, 93, 95 і відв., 98 відв., 105 відв., 132 відв. 191, 188 і відв., 198, 221, 225 відв. і т. и.; в҃чнкь (gen. pl.) 46 відв., ѿ в҃чнкь 97 відв., в҃чнкы (accus.) 45, 61 відв., 75 відв. bis, 76 відв., 80 bis, 83, 85 відв., 93, 96 відв., 102 відв. і бачимо інших; оба на ї̆ в҃чнкы (acc.) 35 відв.; в҃чнки 98; в҃нкѡⷡ 36 відв.; в҃чнками (abl.), 61 відв., съⷡчнкы̏ 90 відв. bis, 88 відв., 79, 91 відв.; в҃чнкѡⷨ (dat. pl.) 37 і відв., 38 відв., 52, 56 відв., 57, 60 відв., 62 і відв., 63 bis, 69 відв. bis, 75 відв., 77, 89, 90 відв. ter, 92 bis, 103 і т. д.; въчи́тєль 61 відв., 103, вчитєⷧ 105 відв., вчитєль 39 відв., вчтл' 52 відв., вчитєлѧ 82 відв., вч҃тлѧ 132, вч҃тлю (voc.) 80, 144 відв., 148 відв., 231 відв., дуже часто; вчитєлю (voc,) 50 відв., 51 і відв., 92, 95, 97 відв., 93 відв., 100 відв., 101 bis, 102 відв. і т. д.; в҃чтли (nom. pl.) 52 відв., вчитєлє' 120 відв.; нѣⷭ в҃чнкъ наⷣ в'читєлєⷨ своиⷨ 130 відв.; вчи́ти 78 bis, 83, 85, 90, 128 відв.; вчиши 50 відв., вчиши̏` 100 відв.; в'чаⷯ 64, вьчашє 48, вчашє 73, 78, 83, 93, 94 відв., 98 відв., 102, 123 відв., 125 відв., 201; вчиль є̂си 155, вчили єстє 155; вча 73, 107 відв., 124 відв., 126 відв., 200, 202, вчащє 70 відд.; нав'чи 145 відв., навчитє 70 відв., навчитєсѧ 56 відв., 104 відв., навчайтє сѧ̂, навчиⷮ 150, 220 відв., навчиша 86, нав'чилъ сѧ 114, нав'чєнѝ 70; нє в'чив' сѧ 201 відв.; повча́йтєⷭ 173 відв., повчайтє сѧ 103 відв.; вчєнїє 73 відв., 201 відв., ѿ вченїи 73, 51 відв., 99, 124 відв.; въ вч҃нїй 78, Ѿ в'ченїа 36 відв., въсѫеже чтоу^{т} мѧ в'ча̑ще вче́нїа 34; законо̑вчи́те^{л} 51 відв., законѫвчителїе 126 відв.

3) На ґрунті змішання і чергування (ортоґрафічного і фонетичного) ѵ̆ і в повстали форми приіменика ѵв, що мають місце в нашій памятцї в таких випадках:

ѹвъ с'нѣ 66 відв., е$_{ж}$ ви^{ди}сте ѹвъ Ѿца́ ваше^{г} 205 відв.

Перехід твердого л на ѵ̆ в живій мові переписувача потягнув за собою свого роду реакцію: переписувач, контролюючи себе, мимоволї, з надзвичайної щирости писав л там, де повинно бути в (ў). Такі випадки:

ѿстави^{л}ше 53 відв., ѿста́вил'ше м'режа своѧ и по не^{м} и̑доша̀ 73, и̑ ѿста́вилше Ѿца свое^{г}... и̑ по не^{м} и̑доша 73, ѿстави^{л}ше заповѣ^{ди} бжїа и̑ дръ́жите преданїӑ своѧ̑ и̑ вченїӑ 87, и̑ ѿставилше е̑го и̑ Ѿидоша̀ 100 відв., и̑ не ѿстави^{л}ша сѣмени 101, ѿс'тавил'ше е^{г} | всѣ и̑ бѣжаше] 107 відв.—108, и̑ ѿстави^{л}ше всѧ и̑ вслѣ^{д} е̑го и̑доша 126 і відв., (разбойникы) съв'лекше е̑го̀ и ꙗз'вы̏ възло^{ж}ша на^{н} и̑ Ѿи̑доша и̑ ѿставил'ше е̑го е̑ле̃ жи́ва бы̏в'ша 144 відв., и̑ стави^{л}ше е̑го 51, пристѫпил'ше и̑ въз'ложиша 63 відв., и̑ мно̑гы^{м} и̑л'же^{л}сви^{ди}теле^{мъ} пристѫпил'ши^{м} и̑ не ѿбр^{ѣ}то̑ша 64, при^{сту}пилши^{м} два̑̀ | н^{ъ}жи сви^{ди}тели̑ и̑ рѣша 64 і відв., пристѫпил'ше стоѫ̃щїи и̑ рѣша 65, ѿни^{ж} пристѫпил'ше и̑ ꙗста́ сѧ за но́зи 70, пристѫ̃пилше к не̑мꙋ вч҃нци е̑го̀ гл҃юще 85, а̑вїӗ пристѫпил'ше к не̑мꙋ и̑ гл҃а е̑мѫ̃ 107 відв., пристѫ̃пил'ше и̑ въз^{д}вигоша е̑го̀ 136 відв., пристѫпил'ше съза^{ди} и̑ коснѫ сѧ 137; и̑збавил'ши^{х}сѧ 117 відв., и̑ спѡ^{до}бил'шии^{с} вѣ̃кꙋ̀ ѿны^{і} ѹлѫ'чи^{т} 172, мо^{і}се^{і} и̑ и̑лїа̀ ꙗвилше^{с} въ сла́вѣ 140 відв.

Вкажемо ще на перехід е в о після мягкого шипячого перед твердим слїдуючим співзвуком:

гл҃ющомѫ 28 відв., и̑н'шомꙋ 158, пришѡ^{л} 202 відв., 222, и̑з'шѡ^{л} 224; чого 43 відв., 96 відв., ничого 47 відв., ничого^{ж} 130 відв., чомѫ̀ 42 відв., 169; ни ѿ чомь$_{ж}$ 50 відв., к чѡ^{м} 158; товаришѡ^{м} 126.

Р в говорі переписувача звучало твердо — прикмета спільна також Українцям і Білорусам:

цр҃ъ 3 відв., 59 відв., 157 відв., 180 відв., 181, 187 відв., 215, пастырѣ 59 відв., мы́'тар же 48 відв., врътоградарѣ 231 відв., сѫдарѣ ibid. bis.

Одначе можливо, що маємо тут справу з молдавською ортоґрафією, як і в слові черкъ 13 і черкь ibid. Се останнє видаеть ся тим більше правдоподібним, що нераз подибуємо в нашім рукопису поруч себе: чєтири, чєтиры, чътиры 1, а крім того — ряд випадків, які вказують не на ствердненнє, а на змягченнє р, подібне до того, яке тепер стрічаємо в деяких говірках української мови (Черниг. ґуб. Ніжин. пов., Полт. ґуб. Лубен. пов. й ін.); Сї випадки такі:

дирѧ 76, съгарѧє^{т} 221, сѣ̆верѧ̑ 155, гоморю 83 відв., дидрѧхва (-дидрахма) 39 відв. Пор. в українських діялектах: ряма і т. и.; також рімний-рівний...).

Одначе в нашім рукопису є випадки, що вказують безперечно на ствердження інших співзвуків, пр.: :

Ствердненнє с: посагаю^{т} 101, 172 bis, сы̀й (pronom.) 50 відв., 47, 54 відв., 68, 75, 115 відв., 127, 193 відв.; сы̀є слово 88; сы^{х} 40 відв., протѝвѫ̈ сы̀лы̀ 58 відв., сымы 31 відв.

Ствердненнє м і н: по днє^{х} ѿс'мы^{х} 232(?); в нѹ^{ж} мѣрѫ 79 відв.

Ствердненнє л: николы 236, бы̀лы̀ 69 відв. (м. б. помилка?)

Ствердненнє д: иродыады 31 відв., и̂родыꙗ̈ды 84.

Випадок ч^{с}ты̀ є̈стє 221 — результат спільного впливу ствердження т і заміни 1-шого і 4-ого відмінків.

Написаннє сѫботи (genit) 111 відв. вказує на те, що тут, як і в богатьох наведених висше випадках и має значіннє для переписувача (як й ы) середнього и, яке вспіло виробити ся на довго перед кінцем XV стол.

При тенденції до ствердження і й вироблення середнього українського и вповнї зрозумілі численні випадки реставрації старинного ы після х і к, пр.:

грєхы̏ 127 bis (acc. pl.), 75; мѣхы nom. pl.) и въ мѣхи (acc.) 76, а̑р'хыє̑рєй 49 відв., 63 відв., 60 відв. bis, ѿ архысѫнагога 72 відв., 82 відв., въмѧкъкы ризи о̂бо̂л'чєна 22 відв.

Затрату початкового и бачимо в дієслові имѣти, имати; поряд читаем:

з одного боку — имає^{т} 79 відв. ter, 113 відв., 136 bis, 146; имаєть 37, 38 відв., 55; нєймає^{т} 55 відв., 146, 142 відв., нєймаєть 37, 114 відв.; и̂маєшй 59, 202; и̂маєшь 95 відв. bis; нєймаєши 228 відв., нє имамѝ 89 відв., нє имає^{м} 146; имаєтє 69, 71, 79, и̂маєтє 11 відв., 89 відв.; нєймате 21; лисїӑ ꙗ̈звины̀ и̂маю̑ть 17, нєймаю^{т} 91, — з другого боку ряд таких форм: ма^{т} 227, 238, 236 відв., 237 quater; мaє^{т} 235 і відв., bis, 236; нє маєть 54 відв., нє має^{т} 221 відв. нє мѣв'ши 118.

Як вимавляло ся г в говорі переписувача? — На підставі писання:

дрѫ̑г'мѫ (bis) 158 відв. і поруч — дрѫχьⷨ ibid., раз'нѣва̑сѧ 50 — можна думати, що воно звучало як лат. h.

Останньою рисою нашої памятки, властивою в однаковій мірі українським і білоруським говіркам — є помішаннє приіменників изъ і съ; при тім в нашій памятці подибуємо виключно из-, ис- замість съ; крім того в деяких випадках слова, які зачинають ся від с зі слїдуючим співзвуком — дістають тут початкове и, неначе-б зачинали ся від приіменника:

и̑с ниⷨ 86, 90, 127 відв., 134 відв., 136 відв., 212 і т. д.; из ниⷨ 130; и̑с не́ю̆ 116 відв., и̑дѧше и̑с' нимѝ̑ 132, 182 bis, 183, 224 відв., 226 і відв.; ис нами 183; азь̀ и̑с вами є̑сми 70 відв., ис вами 179; и̑с' то́бою̆ 62 відв., 212, 232 відв., гь̀ и̑с то́бо̑ю̆ 115 відв., и̑с' то́бою в'ме́рти́ 106 відв., ӣⷭ сѣ̂бою̑ 120; исѣ̀ | кажи намь 34 і відв.; и̑сказавати 37, и̑сказа 118 відв., 121, єⷭ иска́заѐмо̀ 82 відв., и̑зказоваше 173, иⷥказаше ibid.; дъ искончанїӑ вѣка 70 відв., сїа̑ и̑скоⷩчаю̑т'сѧ 103, и̑с'конча 131 відв., и̑сми̑риⷮсѧ 121, 156 відв., и̑сми̑рѧюⷭ 156 відв., и̑смеси 153 відв., и̑зыш'лисѧ 85, и̑стѧ́жанїѧ̆ 95 відв., да невѣ̑ровав'шїи и̑сп̑сѫтсѧ̑ 135 відв.

Такі — загальні риси. Тепер перейдемо до таких способів писання, яких поява залежить тільки від переписувача-Українця; взагалї, сї способи писання, взяті разом, можуть дати підставу для погляду на історію нашої памятки.

В рукопису, який ми обговорюємо, є передовсім дуже богато випадків помішання и й ѣ, т. є таких, де замісць старинного ѣ стоїть и, і навпаки. Такого роду помішаннє може бути властивим як українським, так і північноруському діялекту. Деякі випадки появи ѣ (яке чергуєть ся з є) замість сподїваного и могли би в нашій памятцї також знайти собі поясненнє з ослаблення ненаголошеного самозвука, звичайного в південно — великоруських діялектах (аканнє), тим більш, що деякі способи писання вказують на те, що се аканнє не було чужим вимові переписувача. Одначе, як бачимо зараз, ортоґрафічне и появляєть ся замісць ѣ і навпаки — ѣ зам. и — далеко не все в ненаголошених складах; така заміна звичайна і в складах із наголосом. До того й инші особливости мови переписувача, які відбили ся поруч з заміною ѣ/и, вказують не на південний або північний діялект руського язика, а на один із українських.

Наведемо найперш випадки появи и замість ѣ в корінних складах, відтак суфіксах й окінченнях слів.

1) никы̀й 73, 92, ни́кый 43, никі́й 48 відв. bis, 92, никы́й 38 відв., 51 відв., 58, 95, 99 відв., 114, 144 відв., 148, 165 відв. и т. д. дуже часто; ни̇̀кы̑й 134, ни́каа жена 81 відв., ни́каѧ 145, никѫѧ 150 и т. д., нико̂его̀ 93 відв., ни́коє̑мѫ 134, ни̇̀коемѫ 131 відв., ни̇̀коемѫ 110, ни́коє̑мѫ 40 відв., ѿ никїиₓ 139, ни̇̀к'торы̀й 144 відв., ни́что 45 відв., ницїи 70, 71 відв., 105, 108 відв., 111, 113 і відв., 140 відв., 146 відв., 200 відв., 207 відв., ни́цїи 74 відв., ни̇̀ці́й 215, 218 відв., ни̇цїи 153 і т. інше систематично; ницїиⷤ 98, 68, 128 відв., си́мо̂ 168 відв., си̑мо̂ 157; вниⷮвїе̋ 98, пи̑теⷧ (і пѧ̑теⷧ 178; заповеⷣꙵ ви̑си̑ 95 відв., нё ви̑сте ли 120 відв., і̑сⷭь же ви̑дый... 141 відв., не видѧⷮ (= не вѣдѧⷮ) 170, свисив'ше 127, ѹ̑ти̇̀шенїѧ̑ 122, ѹ̑ти̑шителѝ 222 і відв., раз'ри̇̀ши 36, ни̇̀кто̂же смиве̇ к то̂мѫ̑ въпроси̑ти еⷢ 102; поⷣвема̀ и̑ли̑—три̇̀ма ми̑роⷨ 188, въⷣнѫⷤ ми̑рѫ̀ ми́рите възⷡмѣ̇ритⷮсѧ ваⷨ 14, възмиритъ сѧ 130 відв., лицемири 36, 50 відв., 52 відв. bis, 53, 53 відв. bis, 54, лицеми̑ри̇̀ 148 відв., 149 відв., 153, лицими̇̀ри̇̀ 11 відв. (поруч — лицимѣри 12 і т. и.), ли̑цемире (voc.) 131, 154, ѿ ваⷭ лицемиреⷯ 86 відв., лецемирїа 54; и̑де і̑с... сквѡ̀зѣ сі̑анї̆а 25, сквози́ сі̑анїѐ 76; рѫ̑ка ци́ла̀ 26, исцили 35, 38, 46 і т. и. часто; при с'вичи̇̀ 108, свитиⷧникь 78, сви̑ти̑лниⷦ 148, свитиⷧника 136, свитил'ни̇̀ци̇̀ 151 відв., слипы̀й (pl.) 53 відв., слипы̑й 53 ter, ѿбли́чесѧ̀ 13 відв., билил'никь 91 відв., възⷥлизе 167 відв., прищахѹ 95, заприти̇̀ 17 відв., заприти (aor.) 37, 88 відв., 90 відв.; — запрети ibid.; ѿ велзаѹ̑ли кнѧ̑зи̑ бесъвьстиⷨ и̑згониⷮ бисы 146 відв., послидѣ 48 відв., дръжахѫ е̑го дабы̑ не бижалъ ѿ ниⷯ 125 відв., прозри́стасѧ 46, при́живеши̑ (-прѣ...) 145, при́попѧ̑са́на 151 відв., прилазѧⁱ 209, прикратиⷧ і прик'ратѧ̑тьⷭ 104, поколи̑бати̑ сѧ 131 відв., колиблемѫ 133. Проте останні випадки: велзаѹ̑ли, бижалъ, послидѣ — можна пояснювати не як українською переміною ѣ в ї, але як наслїдок білоруського акання.

2) И замість ѣ подибуєть ся в суфіксах й окінченнях в таких випадках:

свидитель 41 (gen. pl.), свѣдителство 16 і свидителство 185 і т. и., свидите̑лства 34 відв., свидительства̀ 108, сви̑дителъствѫ̑й 43 відв., свидителⷧствѫ̑ете 54, видити (infin.) 50, 54 відв., 69 відв., виⷣꙵти 64; виⷣꙵти, виⷣꙵте і виⷣꙵша 144, видиⷯ 141 відв., види (aor.) 75, ви̑ди́хомь 59 відв., види̑хѡⷨ 60 відв., 93 відв., виⷣꙵша 120 відв., видиша 141, виⷣꙵвь 92; видив'ше 75 відв., виⷣꙵв'ше 68 відв., 70; невидити 119, невидиша 38, оѹвиⷣꙵвше 114 відв., скѫⷣꙵлниче 65 відв., на сѣ̑лѣ скѫⷣꙵлничи 66, не ѿ̑скѫⷣꙵе̑мо 151 відв., замтри̑в'ши 119 відв., и̑дихоⷨ 166 відв., влаⷣꙵти 97, влаⷣꙵю̑ще 118, ѿ̑камени́ло срⷣце иⷯ 76 відв., ѿ̑камени́ло еⷭ срⷣце иⷯ 216 відв., раⷥѹмнє̇тє 173 відв., двѣ̀ рѫцѝи 40, нози 134 bis і відв. — bis, 135, 183 відв., 184; рѫци (dual.) 43, 50, 107, 90 (і рѫцѣ) 183 відв., 184, ѡбѣ рѫци 94, в рѫци 63 і відв., 66 відв., 93; дви ѿци (acc.) 40, дв҇ѣ рыбѣ і ѡбѣ ры̀би 85 відв., ѿбѣ ры́би 139 відв., двѣ ризѝ 121 відв., пѡⷣ крыли 155 відв., ѿ веⷩзаоули 141, ко каѧфі̂ а̂рхї̈єрєѡви 64, каіафи 226, къ ʼЯн'ни 226, въ мири 71, 175, 207, 224 відв. bis, 225, въ в'семь мѝри 61, 103 відв., въ свѣти 149 відв., ѿ свѣти 175, при ʼАвіа̂фари 76, нє ѿ хлѣби ѥ̑динѡⷨ 123, по хлѣби 218, въ закони 144 відв., 222, прꙵкѫпини 101 відв., при брєзи 232 відв., въ пѡⷣвизи 177, въ Рими 71, ѿ нароⷣꙵ 70, ѿ часѝ 104 відв., въ пок'ровѝ 148, ѿ Іа̂кови 97, в ʼЄгѷ̀п'ти 71, по всєй страни 123 відв., 132 відв., въ всє̂й стра́нѝ, къ полѫ̆дєн'ноꙵ страни 71, вѣтры ....ѿпро́шасѧ храмини той 15 відв., члвчⷭтиⷨ 166 відв., въ граⷣꙵ ѥ̂рⷭлмьстиⷨ 184, грѣшнїйшє 153 відв., добрийшєꙵ 37, длъжнїйшєи 153 відв., ѿрад'нїй 149 відв. bis; ȣ̂дові́ 43 відв., поруч — ȣ̂довїє̆ рєщѝ 75, оудовїє 127; по малижь врємєⷩꙵ 65, въмаⷧꙵ 223 bis (і — въмалѣ), въ́ скорѝ (adv.) 93 відв., пѡⷥдиⷤ бы̀в'шю 68 відв., бывшю позди 111 відв., 198; сквози 93, 96, 98 відв., 127, 128, 135; ѫ̆вѝ 13 (adverb.), досє̂ли 188 (і дъсє́лѣ 195) ѿсєли 54 відв., 64 відв., 177 відв., 204; ѿтѿлѝ 41, ѿтоли 37; доколи 39, 92 відв. bis, ѿнєлѝ жє 92 відв., кромѝ 155 відв., ѿпослѝ жє 48 відв., въкѫ̆пи 161 відв., въкѫпи 157, 193, на кончини 72 відв., въ книзи 172, къ́ Мар'фи 212, въ слави 59 відв., 157, 140 відв., прикоснѫсѧ ризѝ 82, къ́ д҃ви 115 відв., к виф'сайдѝ 58 відв., при ѥ̑зєри 125 відв., въ чре́ви 116 bis, 115 відв., 119; на мѣсти 195, 197 відв., 211 відв., на мѣсти с҃ти 55 відв., на ниⷤнєⷨ мѣстѝ 156 відв., на мѣстѝ ни́коєⷨ 145 відв., въ сѝлѝ дх҃ов'ной 123 відв., въ мнози 161, ѿ мѡзиꙵ слѫⷤбѣ 144, 145 відв., по мно̂зиⷯ 159, въ сѫро́ви дрєви... сѫси 180, на мѣстѣ равни 129, м҃ни (dat.) відв., за двѣсти пѣнѧзєй 85, повєлѝ (aor.) 41 відв., 69, 74 відв., 84 відв., 85 відв., 94 відв., 167; повѣли 137 bis, види (aor.) 44 відв., прозрѝ 97 відв., 167, 208, възри (aor.) 85 відв.; єлиѡⷩстїй (dat.) 46 відв., к горѣ ѥ̂лиѿньстїй 97 відв., 167, на го̂рѣ ѥ̂лєѡⷩстиꙵ 103, въ пѫчинѣ морєстїй 40, въ ѡ̆дєⷤ славнїи и пищ'нїй 133.

В дальших двох випадках маємо перехід ѣ в и, при чім останнє ортоґрафічно перемішувало ся з ы після повстання середнього и; в результаті — неймовірні фонетичні форми:

слы̀пы' 53 відв., по всєй вселеный 55 відв., къ го́рѣ нарѣцаѥ̂мыꙵ 168 відв.

Ѣ замісць сподіваного и подибуєть в нашій памятцї в досить великім числї випадків, а то — в коренї:

нѣщїи 129 відв., 130, нѣщїиⷤ 161 відв., нѣ́щемѫ̑ 161 відв., дай нѣщиⷨ 43 відв., 214 відв., 218 відв.; нѣ́щиⷨ 61, 95 відв., 105, 124 і — нй҇щиⷨ 161 і т. и.; нѣщаѫ҆ 61, нѣщаѫ҇ 156 відв., 157, нѣщаꙗ 214 відв., 218 відв., нѣщїа 105; на лѣ́ци своеⷨ 62 відв., дѣвлѧхѫ сѧ 77, завѣ́стѝ раⷣⷩ 66, 109 відв., крѣнь сѐл'ныⷯ 151 (ib. — крй҇нь), вѣ́ чрѣвѣ кѣтовѣ 27 відв., низрѣнѫ̑лй 124 відв., прѣлѣⷤно 179 (помилка?); нарѣцашеⷪ 71, нарѣ́цаѐмоѐ 229, нӓрѣцаѐмаѫ҇ 145, нарѣцаеⷮ 52, 172 відв., — і поруч нарицаеⷮ 52, нарѣ́цаѐмомѫ 62 відв.

Особливо часто появляеть ся ѣ замісць и в окінченнях, а то — в nomin. plur. муж. роду і ототожнених з ним відмінках:

чл҇вцѣ 36 відв., 90 відв., 118 відв., 130 bis, 148 відв., 190; старцѣ 66, съ старцѣ 70, апⷭлѣ хⷪвѣ 84, 162 відв., 139; царѣе 39 відв.; ѿцѣ ва̑ши 130, 142, 149, съ ѿцѣ нашимѝ 117 відв.; ѿпрѣснѡ̑цѣ 105, прⷪрцѣ й҇ цр҇ѣ 144, мытарѣ 121 відв., мытарѣе 133 відв., съ мытарѣ й грѣш'нйкы̀ 127 відв.; три мⷭцѣ 116, сребролюбцѣ 161, пастырѣ҇ 118 (і пастырїе҇ 118 відв.), ѿ҇ба рыбарѣ 73, вн҇цѣ 128 (і др.), бѕ҇ѣ есте 211, слѫзѣ 124, грѣ́сѣ 127, 134 відв. і гре́сѣ 74 відв., 75, 78 відв., 127, 134 відв.; дс҇ѣ 77, 144; всѣ родѣ 116, гробѣ 149, рабѣ 163, сѣ́бероуⷮсѧ ѿ҇р'лѣ 56, ѿ҇рлѣ 164 відв., е̑лицѣ 77, в вѣтвѣ (acc. pl.), вѣ́твѣе҇ велїе 80.

В інших відмінках бачимо ту саму заміну и на ѣ:

въ свй҇нѣ҇а҇ 137, въ свинѣ 137 (acc.); въ люб'вѣ моѐй 221 ter, ѿ иродй҇ꙗ҇ны женѣ браⷮ сво̑еⷢ 122, кесаревѣ (dat.) 51, съ н҇бсѣ 48, 56, 104, на нб҇сѣ 70 відв., 145 відв., въ законѣ гⷭнѣ 119, ѿ всѧкоѫ҇ весѣ 126 відв., въ весѣ̑ 90, раⷥвѣй словесѣ 42 відв. (поруч — словеси), на оу҇т'рѣй 14, храмѣнй̀ (dat.) 131 відв. і въ храмѣнѣ 136 відв., сандалѣа 83 відв., въ ѿлексаⷩдрѣ і 71, асѫрѣ̑ею҇ 118, кѫстодѣею (abl.) 69, ѿ кѫстодѣи 70, кѫстодѣю҇ (acc.) 69, оу҇снѣ̑ꙗ̑нь 72; преⷣ лй҇цеⷨ гⷭнѣⷨ 117 відв., при кѫпѣ́нй̀ 172, сѣта 154 відв., напѫстѣ́ша 66 відв., въ цр҇ѣт'сѧ въ домѫ і̑аковлѣ 115 відв., въ вѣ́ѳанїи 60 відв., виѳанѣю 97 відв., повелѣ (imperat.) 17 відв., прострѣ (imperat.) 76 відв., възопѣвше 106 відв., мѣрѣте (praes.) 78 відв., имѣ́ше е̑го (imperat.) 107 відв., ле̑вѣ̑ѡⷡ 122, левѣю 127 відв., й҇ѡсѣй (gen.) 83, при е̑лѣсѣй҇ прⷪрцѣ 124 відв., херовѣⷨ 71 відв., ӗрѣхѡⷩ 144 відв., месѣ̑ѫ҇ 192 відв., и҆брѣтоухѡⷨ месѣю 177, магдалынѣ́ (nom.) 61 — поруч і магдалыни 69 відв.

Як звісно, характеристичним признаком старих українських памяток мови є більше або менше число випадків, що передають діфтонґи, що повстали в складї, перед складом, який втратив ъ, в й и. Сї діфтонґи з о й є передають ся звичайно: 1) через у (оу, ȣ, ѫ), ю; те саме бачимо також у нашій памятцї, хоч і в малім числї прикладів, а то:

оучиⷩкѫⷡ 184 відв., оучѫⷨ ib., тѫ̑лко (-только) 32 відв., ѐдина пѫймаѐт'сѧ 56; вѫ̑кно 127; ѝ ѿ вѫт'нимаю̆щиⷯ оу те́бе что єⷪ твоє̑ ѝ не тѧ̑жисѧ̑ ѝз ниⷨ 130; въ дрѫгѫⷨ 126 (м. б. помилка); а̑ще бы̀ вѣ́далъ домѫ вл̑дки въ ѧ̑кѫѧ стражю нощи та̑ть пріидеть стерюⷢ (= стеріг) й оубо бы и не даⷯбы пѡ̑ⷣкопо̂вати до́мѫ своѐго̀ 55.

2) через ѣ, а то:

ремѣнь 72 відв., рѣмѣⷩ 122, камѣнь 162 відв.; але поруч з тим: каменѣ̑ 7, каменіӗ рас'падесѧ 68, ка́ме̑нѧ 176 відв. (gen. sing.).

До катеґорії випадків переходу є в ѣ (-діфт.) і дальше в і належить написаннє „хлѣбы предложиніє снѣсть 25 відв., де нове ѣ передано переписувачом через и, відповідно новому свойому звуковому значінню.

Слїдом за з'ідентифікованнєм ѣ й і дальшим характеристичним українським признаком мови переписувача нашого рукопису є поява самозвука перед плавними р і л з початку, правдоподібно, як наслїдок повсталого плавного самозвука r̥ i l̥; сї випадки, хоч й однородні, одначе досить численні:

1) л > ил: творѧхѫ̑ ил'жю 130, ѐгда̑ гл̑єⷮ ѝл'жю 206, въстанѫⷮ ѝл'жи пророци 55, ил'жи про́роци 56, ѝл'жи хсѣ ѝ лжи прⷪрцѝ 104, ил'жи хⷪѣ 56, искаⷯу ил'жи свиⷣꙵтельсьт'ва 64, множїй бо̑ ѝлжи свиⷣꙵтеⷧствоваⷯу и правдивого свиⷣꙵтеⷧства не было̀ 108 bis.

2) р > ир: а̑зь вамь ѝр'кѫ 48, а̑зь ѝркѫ ваⷨ 99 відв., ѝр'ци 55, 103, 123, 132, 134, 134 відв., 145 відв., 150 відв., 170; ѝ ѝр'ци иⷨ 231 відв., ѝрцѣте 49 відв., ѝр'цѣ́те 155 відв., 169.

Характер важнїйших признаків говора переписувача виходить ясним із тих небогатьох даних. Додамо ще декілька помічень над дрібними фонетичними появами, які відбили ся в ортоґрафії нашої памятки.

1) Переставка співзвуків:

притча 30 й ін. — поруч: при́чтамѝ 28 відв.

2) Асиміляція свистячих і шипячих співзвуків:

'истрѧш'ши 141 відв., ѝс' с'ч'рева 114 відв., з'мѣ́ӑ ѝзшаⷣꙵа 54, ѝж'женѫⷮ 8 відв.

3) Перехід ск в шч:

до̂щицю̑ 117, дъ́щкы 188 відв.

4) Перехід сх в ск: паⷭка, паⷭкы 214 і др. поруч — пасх҃ы 201,

5) Випад в: при́то̀ръ 227 і відв.

6) Відпад початкового и:

оу҆̑ гемона̀ 70; преⷣ гѣмонѡⷨ, гемонь, гемонѫ 66.

7) Свойого роду випадок дісіміляції: к ризѣ вет҆цей 75.

8) Ледви чи не помилкою видаєть ся нам написанне: ꙗко и҆̑ оу҆̑ з о оу҆̑сть 46 відв.

Всї ріжнородні риси фонетичних наслоїв в мові нашої памятки виявляють ся в рядї власних і чужих слів, які в ньому подибують ся. Наводимо сї імена як матеріял для характеристики мови переписувачів XV—XVI ~~вв.,~~ які тільки з трудом давали собі раду з чужими комбінаціями звуків.

Ѧнфиногена (gen.) 237 відв., афреⷣрономь и҆̑сходить 34 відв., вар҆темей слѣпый 97, вал҆ф҆ромѣѧ̑ 129, валⷢф҆ромеѧ 237, 238, мальѻромѣка (acc. sing.) 77, галелейскый 115 відв., Галелеѧ 118, Гепсиманїѧ̑ 106 відв., Деѡ̑ниⷭѧ 235, Деⷨꙗна 237 відв., Кѫ̑с҆тѧнтиⷩ 237, Ларивѡ̑на 235 відв., Логвина 235 відв., Марко 71, Малфь 226. Мр҃їе (voc.) 231 відв., Мр҃ьи 237, Ѿка́кыѧ̑ 235 відв, Ѿлеѯан̑дровѫ 110, Ѿнанїа̑ 235, Ѿноѻриа̑ 237, Петрови (dat.) 62, въ Сар҆фетѫ̑ (-Сарепту) 124 відв., къ Фи̑лифи̑лѫ (-Феофилу) 113, къ гемонѫ̑ Фистѫ̑ 113, Фомѫ 77 відв., Фаддеѧ̑ ib., Филипе (voc.) 219 відв., Фрола 238.

Тепер звернемо ся до морфольоґії і, не описуючи подрібно всїх форм, не представляючи повної деклїнації й коньюґації обговорюваної памятки, зазначимо тільки ті відклони від звичайного церковно-словянського язика XV—XVI в. руської редакції, характеристичні для нашої памятки.

В области деклїнації подибуємо:

nominat. pl. замінений accusativ'ом:

вѣ̑нкы 45, вѣ̑нки 98, греси 18 й грехы 18 відв., чⷭ҇ты̀ е҆̑сте 221.

В genet. sing. імен мужеського роду — перехід у деклїнацію інших пнїв, а то пень на -u:

ѡ҆̑г҆ню (genit.) 53, бра́то̑въ 162, ра̑зо̑вь 162 відв., врачевь 82.

Основа на і҆ перейшла в мягке склонeніе основ на а҆: путь — съ пѫ̑тѧ̑ 45, пѫ̑тю̑ 171; пѫтю̑ бж҃їю в҆читѝ 100 відв., пѫтю въистиннѫ в҆чиши 50 відв., на пѫтѣ 35 відв., при пѫтѣ̑ 167; навпаки — мⷭцей (gen. pl.) 115.

Слово дьнь деклїнуєть ся так: по́ двою҆ дн҃ью̑ 60 відв., 105, 193 відв., три́ми дн҃ьми 64 відв., 67 відв.

Voc. sing. вживаєть ся досить часто від слів мужеського й жіночого роду:

дрѫ̑же 146, чл҄вче 150 відв., горе тобѣ Харизи̂не, и̂ горе то̂бѣ̂ Видсайдо 143 відв., Ла́зорю̂ 213, звѣздо (vocat. в значеню nominat!), ѿ жено̂ 188, 192, 229 відв., 231; поруч з сїм — Марфа, Марфа 145 відв. і т. д.

Треба зазначити випадок переходу слова з середнього до жіночого роду: въ ло́нѣ Ѿче̂й 185 відв.

Поруч з архаізмами подибуємо також новотвори, на ґрунті забутя старих форм і змагання наслїдувати їх:

и̂с'сѫкнеⷮ лю̂бвы̂ многы 55 відв., рабынѧ (nom.) 65.

Nominat. plur. від свинїꙗ — сви̂ни̂ 159, а за тим також і в accus. plur.: въ свинѝ 72 bis, паствити сви̂ни́ 159.

В обсягу конюґації замітимо також тільки не богато.

Форми теперішнього часу:

азьⷤ... гладⷪмь гыблю 159, величи дш҇а моѧ̑ (коли се не imperat.) 116 відв.; хочетѐ 96 відв.

Рідка форма dualis: може̂ва 45 відв.

В 1-й особі од. ч. — спомагаюче дїєслово дуже часто кінчить ся на — ми:

е̂смѝ или е̂с'мѝ 51 відв., 55, 59, 62, 68, 70 відв., 86, 101 відв., 103, 115 ter, 126, 168 відв., 178 відв., 190 відв., 199 і відв. bis, 204, 192 відв. 198, 202 відв., 207, 209 і відв., 210, 220 і відв., 221 226, 227 відв. bis.

Форми 1 особи мн. ч. досить часто мають окінченне — мо:

хо̂щемо̀ 96 відв., моⷤмо 97, дамо̂ ли̂ и̂ли̂ не дамо̂ 100 відв., да ѿвѣⷮ дамо̂ 176, слѣ́пы̂ е̂смо 209, а̂ мыⷤ моїсеѡвы̂ е̂смо вчнцї 208 відв., сѣмѧ̑ а̂враⷨле еⷭмо̀ 205 відв., мы̂ ёдино̂ е̂с'мо 210 відв.; поруч — и̂маа̂мы̂ 6.

Impf. стрївається в порівнанню з іншими рідко, одначе все таки — подибуєть ся:

прищаⷯѵ 95, прохожаше 8 і т. и.

Аористу сильного нема. Аорист сіґматичний подибуєть ся нерідко; одначе треба зазначити, що для переписувача були його форми не зовсїм зрозумілими; відти неправильности в уживанню аориста.

1) В один. ч. ряд форм з окінченнєм т:

оу̂мреⷮ 212, а̂лек'торь възгласиⷨ 65 і т. п.

2) Звичайно для 3 ос. мн. ч. окінченне — ша:

принесоша 4 відв., прі́иаша, рѣшаⷤ к немѫ̑ браⷮѧ̑ 201, наіаша 44, посла́ша лаѡтелѧ̑ 171 и т. д.

Деколи поруч себе вживають ся правильні й неправильні форми:

родише сѧ — исказиша 44, дѣвы придоша и̂ спаше 58.

Форми з неправильними сполученнями, а то форми з окінч. -ше (3 о. од. ч. imperf.) для третьої о. мн. ч. аориста подибуєть досить часто:

ѡ̃бецѧше 105 відв. (3 pl.), оўбоѧшесѧ 49 відв., оўчн҃ици… въ^{з}алкаашесѧ и̂начаша 24, събрашесѧ мнози 27 відв., клевьрешы… сказаше 41, ри̂зы… б҆лиціашесѧ, л҆ѣчы̏ быша̏ ꙗ̂кь снѣ^{г} 91 відв., и̂зшедше и̂ не можаша г҆лати е̑мѫ̑ к ни^{м} (Захарія) и ра^{з}умѣша (люди) ꙗ̂ко ви̂деніӗ ви^{дѣ} въ ц҆ркви 115.

Замісць аориста, вживаного—правильно й неправильно, переписувач волів форми минулого часу складного типу „неслъ есмь“: Сі форми мин. часу зложеного подибують ся в купі з затриманим помічним дієсловом:

нѣ^{с}ли̂ сегѡ̀ ч҆ли̂ е̑сте 128 відв., чого есми еще не докончалъ 43 відв.

Одначе частїйше находимо форми з пропуском спомагаючого дїєслова:

чли 49, рѣзл^{ли} 98, жена моѧ̑ заматерѣла̑ 115 і т. д.

Треба зазначити, що сї форми, як рівнозначні з аористом, вживають ся в нашій памятцї паралельно з ним, в однім і тім самім реченню:

пристѫ̑пи̂лъ і̂с̑ъ и̂ ре^{ч} и^{м} гл̑ѧ 70 відв., сы̆й пристѫ́пи^{л} къ Пи̂латѫ и̂ проси̂ тѣла і̂с^{с}ва 171, мл^{с}рдовл ѿ не^{м} пристѫ̑пи^{л} и̂ ѿблобыза 145.

Згадаємо ще про випадки уживання форм давноминулого часу:

не вѣ́далѝ были пристра́ш҆ни̂ 91 відв., и^{ж} бы̏лы̏ приш҆ли 126 відв.;

— і зложеного з aorist. спомаг. дієслова способа можливого: оўзѧ̑лъ бы^{х} (2 ос.) 59, что̂ бы^{х}мо сътво́рили і с^{с}ви 129.

Із форм imperativi наведемо:

2 о. од. ч. — ви^{ж} 109, виж^{д}и 99; дан^{ж} ми 146; вы̏ко^{л} (око) 10.

1 о. мн. ч. — звичайні форми типу: кѫпи^{м} 85, одначе подибують ся у великій скількости також форми на — мо: дамо 85, въйдимо̂ 113 відв. і т. п.

2 о. мн. ч. звичайна одначе часом з білоруською ортоґрафічною заміною ѣ через е і з появ. ѣ замість старин. и:

спѣтє 63 й ін., бдѣє 56; носѣтє гл҃ѣтє 143 і т. п.; идѣтє, ѹтв'рꙁдѣтє 66, боѣ̈тє ѹбо и҆ мл҃ѣтє сѧ̑ 104 відв.; нє изыйдѣтє, нє имѣ́тє 56; про́сѣтє, и҆щéтє 146; ѿставéтє 177 відв.; оригінальні — нє вꙁносѣ́с'тє сѧ 151, покаⷤстє сѧ̑ 163 відв.; типово українське — нє зовѣⷮ 151 відв.

Із форм infinitivi зазначимо тільки: рєчѝ 91 відв.

Наведемо вкінці дві форми з конюґації помічного дїєслова, інтересні — коли тільки вони не механїчні помилки з повтореннєм самозвука першого складу:

кого мѫ гл҃тє бытѝ 36 відв., былѝ то̑вариши симо̑новы́ 126.

Нам лишаєть ся навести декілька даних для характеристики дієприкметників й їх уживання в нашій памятцї.

Звернїм увагу на повстаннє part. praes. m. gen. nom. sing. Тут між иншими такі форми:

и҆щаꙵ 14 відв., и҆щаи҃ 146 і — ѹ҃дарый тѧ 178, хлѣбъ нашь насы̀ны̀й даⷤ 12 відв., Марија... ѿтрый 214 відв., Лазорь ѹ҃мрыꙵ 214; поруч: припрѧды̀ і припрѧ̑дѫ 110.

Форми мног. числа вживають ся деколи правильно, одначе, розуміеть ся, в руській фонетичній одежі.

Число випадків з неправильним сполученнєм показує, що для переписувача дієприкметник перестав бути відмінною частю мови й став уживати ся як пізнійший дієприслівник. Все те подибуєть ся також у відношенню дїєприкметників минулого часу;

ѿниⷤ видⷣ҃в'шє є̑го̀ ходѧчѝ по́ мо̑рю̑ и мнѧ̑хѫ҃ приз'ракь быти 86; ѿбрѧ̑щєⷮ ваⷭ спѧща 105, ѿбрѧ̑щєⷮ иⷯ бдѧ҃щіа̑ 151 відв.; видихоⷨ никоє̑го̀ и̑мєнєⷨ твоиⷨ изгонѧ̑щє бѣсы̀ 93 відв., и҆мивши є̑го давлѧшє (бѣсъ) 41 відв.; Захарія... ѹ҃видившє 114 відв.

Деколи подибуєть ся захованнє сполучення:

гӧрє жє навчéныⷨ и̑ бєрѫчиⷨ в тый дн҃и 103 відв.; пристѫпившє вч҃нци 35 відв. bis, и̑ быⷡ нарѡⷣ мно̑гь 127 відв.

У випадку „кто є̑сть ѹ҃дарїв' тѧ“ 65, можна догадувати ся — переписувач у формі „ѹдарив“ ідентифікував в і л і видів форму ідентичну з відмінюваним part. praeteriti.

У випадку „пристѫпиша̀ вч҃нци къ і̑сⷭѫ и҃ гл҃ющє є̈мѫ҃ 61 відв. не можна бачити звичайну партіціпіяльну конструкцію, а треба думати, що переписувач поплутав прич. тепер. часу й 3 особу аориста, який йому був мало зрозумілим; се можливо при його відношенню до форм того часу.

Випадки „ѹ҃ношю сє̑дѧ҃щю̑ (accus.) 112 і горющїй 164 можна пояснити болгар. ортоґрафічною заміною юсів, при чім в руськім переданню зам. ѫ вийшло ү, ю. Беручи на увагу заміну юсів, зазначимо мимоходом іще синтактичний зворот — безпідметове реченне в дусї української мови:

сїꙗ̆ мӥрѫ̑ про́доно 61.

В обсягу числівників зазначимо:

сє́мь 119 відв., два̀'кротꙑ̀ 165 відв., тисѧщєм 36 відв. bis, по̑ пѧтє^{х} тисѧ́щє^{х} 89 відв.

В обсягу заіменників і прислівників: азь 16, хто 112 відв., чєсо і чєго 113, чомѫ̑ 42 відв., 169; кѡ^{л}ко 89, 90 bis, 92 відв., 76 відв.; гдє 105 відв., 142 відв. — звичайно; нигдє^{ж} 196 відв.

Сучасне українське що:

зан'що кѫпи^{м} хлѣба̀ 197, і рефлекс живого щось: чтѡ^{с} 53 відв.

Цікаві приіменники:

ѡ^{д} ни^{х} є̈динь 68, изо ѡ́чєсѣ 131 bis, но́с'ла́с'та оу̑бо̑ сє̑с'трꙑ̀ є̈го̑ ӥк нє̑мѫ̑ гл҃ющє́ 211 відв.

Поруч зі звуковими і морфольоґічними особливостями обговореного рукопису ми подаємо декілька його словарних особливостий, які вийшли з під пера українського переписувача і зовсїм чужі для середньо-руських памяток XV—XVI вв.

послѫхаєть 40 відв. bis.

лѣпшє 10, 190, лѣпшєй 162 відв., котрꙑ̆й 58 відв., котрѹ̑ю̆ 99; пѧ^{т} бꙑ̀'ло дѫ̑рнꙑ^{х} 55 відв., дѫрнꙑи^{ж} (-оу̑родивꙑѧ) 58; теслинъ сынъ 31, ӥн'шии 37 відв., 86 відв, 108, 105, 165, ин'шїа 49; радощами 116; ӥ тӧ тє^{ж} запӧвєда 126 відв.; пн҃єдєл'кѫ 188, ѿбєцѧ̀шє (3 pl.) 105 відв., ӥ бѧщє є̀мѫ̑ ѿбѣ̆цан'но 119, товариши 126, товаришо^{м} 126; ӥ то^{і} за́сь гл҃а и^{м} 90 відв., вї кошиковъ 32 відв., величаю^{т} шать свои^{х} 51 відв., посла́вь цр҃ь с'пекѫлотарѧ 84 відв. (= ката); ѿзми своє 45; ꙗкь 42 відв., 45, 69 відв., 89 відв. bis, 90, 93, 98 відв., 100, 108, 193 і т. и.; ꙗ̂кꙑн^{ж} дѡ^{м} 138 відв., въ ꙗ̂кин^{ж} дѡ^{м} ащє внїйдєтє 143.

Ми оглянули особливости Евангелія к. XV — скорше поч. XVI в. й можемо зробити декілька висновків.

Найперш — се памятка, не зважаючи на болгаро-молдавську ортоґрафію — написана без сумнїву десь на південно-західній Руси. Переписувач Українець мав, очевидно, перед собою вже значно змінений текст евангелія в порівнанню з тим, який був звісний в XIV—XV вв., де риси народнього живого говору не вкрадали ся так замітно в роботу переписувача. Оригінал, з якого було переписане обговорене евангеліє, мав уже сліди білоруської літературної мови свойого часу к. XV в. Переписувач нашої памятки вніс тільки українські особливости, загладивши, можливо, білорусизми, які були в оригіналї; що тикаеть ся псковських рисів — то можна думати, що вони були вже в тім оригіналї, з якого робив свою копію переписувач Білорус. Таким способом, на нашу думку, можна вияснити ріжнородність ортографічних і звукових особливостий, які ми подали в памятці.

Похоронне голосїнє і церковно-релїґійна поезія.

(Студія над розвитком мотивів народньої словесности).

Написав **др. Іляріон Свєнцїцкий.**

I. Слїди голосїня в давних епопеях.

(Ґенеза плачів. — Методольоґічні замітки. — Мужеські плачі: Ґільґамеша, Ахиля, Давида. — Жіночі плачі: Магабарати, Ізіди і Нефтіс, Іліяди. — Плачі з Едди, chansons de gestes, літописий).

Початків похоронного голосїня треба шукати в первісних добах розвою родинного пожитя. Перед появою одноцїльної родини їх ледви чи можна б найти з тим степенем розвитку і глибини почутя любови, який подибуємо в близші до нас героїчно-доісторичні часи житя культурного людства. Безперечно, що елементи прояв сердечного почутя болю з приводу смерти, чи то дитини у матери, чи то смерти близшої любої людини з подружньої пари, чи родича-опікуна малолїтних дїтий, будуть так само давні, як початкові засновки самого родинного пожитя.

Хоч у нас нема нїяких безпосередних фраґментів прояв сього почутя з тих глибоких часів, то з того ще не виходить, щоби нам нїяк було прослїдити розвиток похоронного голосїня навіть від самих перших хвиль. Може се стати ся на підставі посередних даних, яких доволї находимо чи то в старинних піснях мітично-суспільних епопей, чи в нагробних написах, чи в похвальних бесїдах (laudationes) і плачливих віршах (elegia), складаних у честь мерцїв, чи вкінцї у спільних зовнїшнїх і річевих цїхах похоронного голосїня у значного числа народів. Останнє — се посередній доказ на підставі закона подібности-анальоґії.

В епопеях-поемах, ассиро-вавилонській про Ґільґамеша, індийській Магабараті (XI, книга жінок), египетській про Ізіду й Озіріса, греко-італьській про Деметру і Перзефону, грецькій Іліяді і жидівських про Макавеїв та в Псалмах — находимо місця з виразними цїхами сучасного голосїня над любим покійником. Голосять тут не тільки жінки по утратї дїтий і мужів, але і мужини по приятелях-побратимах. А хоч сї твори поетичного людського духа повставали на ріжних місцях і в ріжні часи, незалежно один від другого — то все таки спільні цїхи змісту й укладу приневолюють дослїдника виділити їх в одну ґрупу найстарших похоронних голосїнь. Подрібний розбір сеї ґрупи в порівнаню з иншими значно молодшими плачами европейських поем (напр. Карла Вел. по Роляндї, або по Гаконї), та з нинїшнїми народними голосїнями переконує нас, що вони становлять одну велику нерозривну цїлість.

Почнемо від характеристики найстаршого епічного голосїня Сходу з поеми про Ґільґамеша [1]. Ґільґамеш оплакує смерть друга-побратима Еабанї (Еатабу — ст. ред.). Головний мотив плачу — жаль за побратимом, визначним войовником (отже похвала йому), спільно з яким доконали вони не одного значного чину (епічне перечисленє сих дїл). По сїм епічнім, якби похвальнім вступі наступає лірична рефлєксія. „Що се за сон обняв тебе? Ти оглух — не чуєш мене, друже любий; став ти як та земля! Чи не покладу ся й я на спочинок і більше не встану нїколи? Чи не умру й я, як Еабанї? Горе поселило ся в моє серце! Бою ся я смерти і втїкаю полем (пустинею — ст. ред.)“. Характеристична цїха сього плачу — епічний спокій як в самім оповіданю, так і в виразї особистого душевного горя.

Плач Ахиля над тїлом Патрокля в своїм зовнїшнїм видї одвічає перш усього загальному пересадному тонови всеї Іліяди, як примітивного епосу — Ахиль на вість про смерть побратима попадає в розпуку, кидаєть ся в порох, пориваєть ся на самовбійство. В плачі він все говорить про себе, як про такого, що мимо свойого божого походженя, королївської власти і колишнього щастя — нічим тим по смерти побратима не тїшить ся. Смерть ся вразила його більше, якби се вчинила смерть вітця або любого сина (Іліяда, XVIII і XIX пісні). Не занехає він одначе пімстити смерть побратима на Гекторі. І тільки ся пімста принесла йому потрібний спокій (XXIII).

---

[1] Дійшла до нас у двох редакціях, старшій з часів Гамурабі пол. XXII в. пер. Хр. і молодшій — доби Асурбанїпала (668—626 р.); див. Otto Weber, Die Literatur der Babylonier und Assyrer, Lpz. 1907, ст. 78—9 і 88—9. Користуємо ся молодшою редакцією, яка є повнійшою.

До старших мужеських голосінь належить зачислити і патріотично-полїтичну лїрику жидівську — з нагоди нещасть, які постигли жидівський народ в творах Ісаїї (14), Езекиїла (27), Давида (псал. 137) і Єремії (9)[1]. Особисте почутє мущини по втратї дорогих осіб знайшло собі найкрасший вираз в плачу Давида на смерть Савла і Йонатана (кн. Цар. II, 1). Плач сей, то один великий похвальний гимн у честь лицарської вдачі погибших у боротьбі з Филистимлянами кревняків. Давид кличе цїлий ізраїльський люд, мущин і жіноцтво, оплакувати смерть передчасно згинувших витязїв, що не розлучили ся і по смерти. Тільки три останнї стихи сього плачу посвячені виразови особистого горя поета. „Брате Йонатане, кличе Давид, менї тужно без тебе. Твоя любов була минї дорогою, далеко вартнїйшою від жіночої любови“ [2]).

Порівнуючи наведені три найстарші мужеські плачі з нагоди смерти побратимів-лицарів, переконуємо ся, що ассиро-вавилонський і жидівський стоять до себе значно близше — змістом і розпорядком (похвала за доконані лицарські чини, їх загальне значінє — жид., особисті почуваня живих побратимів), як грецький з виключним представленєм значіня сумної події тільки для одної особи, а лиш посередно через сю особу для загалу.

Жіночі плачі сього часу — староіндийський Магабарати (XI кн.), египетський і грецький Іліяди (XX, XX—XXIV піс.) ріжнять ся від мужеських не тільки обємом, бо-ж плачуть подруги за мужами, але й глибиною чутя. Не подвиги дорогих мерців для загальної справи виривають жалібницям піднеслі слова болю по їх утратї, а почутє особистої подружньої любови. Не згадка про народні невдачі, що можуть впасти на загал по смерти витязів — тільки спомин про власне сирітство наповняють їх серця тугою. Не свідомість, що не вернути мерцеви між живих, а вперта туга, щоб вони вернули — переважує в тих плачах.

---

[1] Про се більше у C. Budde, Das hebräische Klagelied (Ztschr. f. die alttestam. Wissenschaft, 1882) і його ж: Das Volkslied Israels im Munde der Propheten (Preuss. Jahrbüch., 1893, B. 73, ст. 460 сл.). Про ассиро-вавилонські жалібні і покутні псальми у O. Weber-a, op. cit. 139—146.

[2] G. Bickel, Dichtungen der Hebräer, Innsbruck, 1882, I, ст. 34—5.

В XI-ій книзї Магабарати (книга жінок)[1] находимо один мужеський плач короля Dhritarāshtra (Sect. I. 10—20, Sect. VIII, 5—8) і решта жіночих. З них особливо визначають ся плачі Ґандāрі, як на вид убитих синів, так і на згадку про їх молоді вдови (Sect. XIV—XXVI). Зовнїшні ознаки горя — удари руками у власну голову (XV, 54), розвіяні коси (XVI, 18), омлїнє (I, 9, VIII, 1, 9, IX, 8 = короля; XVI, 47, XVIII, 5, 13—14 й ин. жінок). В описї власного горя послугують ся плачучі поетичними образами в родї того, як: „до чого потрібне тепер менї се житє, що — мов той птах позбавлений крил — стратив все, що було моєю окрасою“ (I, 11); „серце моє мало не розірвало ся на куснї, як я вчув про смерть Dusçāsana, загладу Карни і поконанє Дрона — сонця“ (I, 16). І жалї ті і омлїнє викликують у короля Дрітараштри страшний спомин, що в нього нема вже більше анї синів, анї дорадників, анї приятелїв, анї лицарів (I, 10, 19), яких він стратив — як через власний непослух (I, 13—14), так і з допусту всемогучого Призначеня, що впав на нього на старі лїта (I, 19). Може се бути кара за гріхи в попереднїм житю (I, 17, XVIII, 11), але лїпша смерть, як таке житє на руїнах могучости і слави (VIII, 7).

Голосїнє короля, представника побідженої сторони, має в собі богато цїх загальности, тому являєть ся немов виразом загального горя. Се виступає особливо різко в словах розради мудрця Відури, що стараєть ся зменшити горе Дрітараштри вказівками на походженє і розвій людського житя та на силу зовнїшнїх обставин.

У жінок моменти голосїнь тільки де в чім покривають ся з голосїнєм мужеським. Їм жаль, що Пандави побідили, але ще більше жаль, що в них нема вже більше гарних, молодих, сильних синів, мужів і зятїв. Їх вражає передовсїм страшний вигляд поля битви (XVI) з перемішаними без порядку членами трупів, з яких вже годї зложити дорогого мерця. І се повторяють вони постійно, як тільки пізнають одну з дорогих голов, або туловище. Болить їх найбільше страшне противенство житя і смерти, могучости і пониженя дорогих войовників (XVI, 27 сл.). Жили колись у достатках і радости в товаристві гарних жінок, величані піснярями; спали на мягких постелях — а тепер валяють ся безпомічні в болоті і посоці, шарпані кровожадними птахами і звірюками, безсильні, щоби встати й оборонити ся. Оборона і радість жінок пропала — вони тепер нещасні, одинокі сироти, посміховище товпи — невільниці (XVIII, 9, 16, 22).

---

[1] The Mahabharata of Krishna-Dwaifayana Vyasa, Stree parva, XI. Calcutta 1890.

Більше сих мотивів в голосінях індийських жінок нема. Є хиба дуже реалістичні і високої поетичної вартости картини розпучливих шльохань і рухів молодих вдів, що шукали за останками дорогих трупів (XVI, 18—20, 44—54), або їх тихої розпуки, що кинула їх на землю — лебідок без крил (XVIII, 13—14), або напів притомних розмов з трупом — наче живим, якого окервавлену голову пригортає до свойого лона молода жінка (XX, 9—16).

Ізіс сестра і жінка Озіріса оплакує його смерть враз зі сестрою Нефтіс на переміну (амебічно) в цілому рядови плачів високої поетичної стійности[1]. Хоч плач сей дійшов до нас вже в виді богослужебно-обрядового тексту, звязаного з певним часом (op. cit. 3) і дієвими особами (дївчатами, op. cit. 13), то все таки в основі своїй він зовсім близкий до всіх звісних нам жіночих плачів — голосїнь. „Верни до нас, ясний князю. Поглянь на мене твою сестру-жінку, що тебе любить. Не йди на довго від мене, прекрасний молодче! Приходи скоро, скоро. Чи не видиш мене? Мойому серцю гірко без тебе; мої очи виглядають тебе. Хочу тебе видїти... Видїти тебе, се щастє... Вертай до тої, що тебе любить... до сестри, до твоєї подруги... Всї люди і боги плачуть, зворушені моїм плачем, що досяг небес, а ти не вважаєш на мій клич. Я-ж твоя сестра, що любить тебе на землї як нїхто більше“ — плаче Ізіс (ст. 2). „Промов до нас, розжени неспокій нашого серця... наше житє — се видїти твоє обличе... радість нашого серця, се оглядати тебе, князю...“ — кличе Нефтіс (ст. 3).

Хоч у слїдуючім уступі Ізіс говорить про неминучість переплисти душі Озіріса на лодцї в той світ і вона прийшла тільки наглядїти ся на його красу і виповісти йому належну похвалу та вказати на його значінє для людий і богів[1]) (ст. 4—5), отже, очевидно, погодила ся з самим фактом смерти — то все таки під кінець плачу вона не може, згадавши про сина Горуса, не звернути ся до мужа з зазивом: „прийди подивити ся на свойого сина Горуса, найвисшого пана богів і людий, неба і землї“ (ст. 12).

---

[1] I. de Horrack — Les lamentations d' Isis et de Nephtys d'après un manuscrit hiératique du Musée Royal de Berlin. Paris, 1866, ст. 3—13.

Для вказівки тїсної звязи обрядового плачу з народним голосїнєм можна навести отсе голосїнє жінки, подане Ad. Erman-ом в книжцї: Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum (Tübing. 1885) ст. 433: 1) „Я твоя сестра, голосить жінка в однім написї, ти великий, не лишай мене. 2) Ти такий прекрасний мій, мій добрий отче. 3) Що се значить, що я так далеко від тебе? тепер йду я одна... 4) а ти, що так радо говорив зі мною, мовчиш і не говориш“. З дальшої схеми голосїня (434 ст.) належить замітити ось такі подробицї: 5) „у кого було стільки людий, сей находить ся в краю, де тільки кілька знакомих; 6) хто так охоче ходив — тепер звязаний; 7) у кого була така гарна одїж — буде все ходити в одїню з вчера; 8) бідна вдова і сироти, про яких він так щиро дбав“.

Плачі героїнь Іліяди — Брізеїди за Патрокльом (XIX), Андромахи і Гекуби за Гектором (XXII і XXIV) долучають до висше наведених мотивів іще ряд реально-житєвих. Брізеїда тужить, бо стратила „наймилїйше серце, дорогого опікуна, що ще так недавно був живий і пропали її надії вернути з ним, милим другом, в його рідний край. Не судило ся їй зазнати щастя: битва взяла їй мужа, битва забрала і любого опікуна друга“.

Плач Андромахи, на першу вістку про смерть Гектора, се народне голосїнє вдови, яка побиваєть ся по мужеви, що осиротив жінку і дитину. „Ідеш ти в темне царство Аду, лишаєш у гіркім смутку мене вдову з маленьким сином... Не солодко йому буде жити під ударами чужих рук, без батька оборонця; зальлєть ся він нераз неутїшними слезами перед бідною матїрюрабинею. Нї нащо не пригодять ся тепер пишні одежі, хиба спалити їх... (XXII). Зберігав ти і боронив честь жінки і свободу сина, а тепер прийдеть ся менї служити невільницею на кораблях, тай тебе, сину, потягнуть до негідної працї... Тяжкого болю завдав ти менї, Гекторе: не подав менї руки зі смертного ложа — не дав мені на прощане жадної ради, щоб я в день і в ночи, плачучи, згадувала“ (XXIV). Стара мати плаче з резиґнацією, бо вже стратила стільки дорогих синів у сій війні; вона мов скаменіла в болю. Братова Єлена голосить за шваґром, в якім тратить одинокого свояка, що ніколи не діймив її лихим словом, а — навпаки — боронив ще від инших. Представляючи біль Андромахи, народний поет не залишив зілюстровати його дуже знаменною картиною першого вражіня на молоду вдову на вість про смерть мужа: „покрила її в очах темна ніч і впала вона ниць без віддиху“ (XXII).

---

[1]) Сей уступ робить вражінє пізнїйшої вставки зі сторони жерцїв для обрядових (сакральних) цїлий.

Представниця найстаршої поетичної творчости нормано-ґерманського світа, Едда дає два жіночі плачі — Ґудруни Зіґурдової (Перша пісня про Ґудруну) і Оддруни подруги Ґуннара (Скарга Оддруни)[1]. О ~~скільки~~ оповідане-спомин про взаїмну любов Оддруни з Ґуннаром ціхує епічний спокій, о стільки пісня про Ґудруну націхована всіма рисами жіночого плачу. Плач Ґудруни цікавий ще тим, що його попереджає представлене болю молодої вдовиці. Ґудруна сидить над тілом убитого Зіґурда, одначе ніяк не може облегчити слезами невимовного болю, що скував її серце. Вона бажає вмерти — і не годна рушити ся з місця, ані обізвати ся. Не слухає розради подруг-жалібниць, хоч не одна з них оповідає про своє давнійше горе — як тратила, одно за другим, дітей, мужів, рідних, та гірко бідувала в неволї у побідників. Тільки, коли стара нянька відкрила лице мерця і зложила його окровавлену голову на лоно Ґудруни, ся припала устами до дорогого лиця і заридала. Подібну картину тяжкого горя стрінемо ще нераз і в инших плачах, тому й затримали ся коло неї. Вкажемо ще на один уступ плачу, що своїми порівнанями переносить нас на литовсько-славянський схід. Ґудруна величає Зіґурда (Simrock, 1-а піс. Ґудр. 18—20, 2-а піс. 2; Wollzogen, Смуток Ґудруни 334 ст.): „так великий був мій Зіґурд між синами Ґібіха, як високо піднимаєть ся цвіт ґерляху над травою; подібно промінистому каміню, що його носять на чільнику, був він діямантом серед побідників. Тому мене поважали лицарі побідника більше від Воданових Валькир; а тепер повалила ся я сіромашна на труп князя, як листок підчас бурі. І за обідом, і в ліжку тужу я за солодким другом, що зі мною одружив ся“.

---

[1] K. Simrock — Die Edda, die ältere u. jüngere. Stuttgart, 1855, або Die Edda, Götterlieder u. Heldenlieder, aus dem altnordischen von H. v. Wollzogen (Univ. Bibliothek № 781—784).

Сю ґрупу епічно-героїчних плачів можна замкнути плачами Карла і його дворян по Роляндї й инших витязях[1], та похвалою скандинавському витязеви Гаконови[2]. Похоронна пісня Гакона (пол. X-го в.) вводить зразу незвісний нам ще мотив волї богів, мати між собою так хороброго витязя, як Конунґ Гакон. „Бог Ґотів післав Ґондулу і Скогулу вибрати між потомками Інґві Конунґа, гідного піти з Одіном мешкати в Валгаллї“, починає пісню поет, стриєчний брат Гакона. По дуже докладнім, а при тім поетичнім описї битви, момент смерти Гакона: „Тепер, сказала Ґондула, опершись на своє копіє, тепер черга за богами; вони кличуть Гакона у свій дворець... (розмова Гакона з Валькирами, його лицарська вдача, за яку —) боги і всї слуги їх підняли ся з місць і повитали його прихід... в щасливу хвилю, видно, родив ся Гакон, що дійшов такої чести... Богацтва щезнуть, приятелї згинуть, земля і море пропадуть, з ріжних народів не стане і слїду, а Гакон жити ме на небі з богами“. Мотив сей, змодифікований в части, снуєть ся червоною ниткою в народних голосїнях французьких, італїйських і руських, через що набирає більшого значіня як вираз загального світогляду, а не тільки штучного поетичного образу.

Характеристична прикмета плачів Карла Вел. — се дуже драстичне представленє роспуки витязя, що з болю довго лежить без памяти-житя, вириває собі волосє з голови і бороди, а з ним млїють нераз по 10 тисяч франків. Риса ся звісна нам вже почасти з Магабарати й Ілїяди, але найчастїйше стрічаємо її в плачах Богородицї. Поодинокі мотиви плачу Карла в ріжних старофранцуських Chansons de Geste можна звести до жалю за молодою красою і героїчною вдачою Роляндa (K. Gautier — La chanson de Roland, Tours 1872, Col. 2917), до бажаня смерти собі самому (Roman de Roncevaux) та жалю, що не дочекав ся одружити свого братанця, від якого не було значнїйшого лицаря (ibid.) На скільки сї плачі подиктовані мотивами полїтично-клясової ваги, як жаль Карла із за страти заслужених витязїв, вірних вазалїв, дорадників і спаситедїв у нещастю, підпори в тяжкій пригодї (Zimmermann, 22), на стільки вони дуже близькі до первісних: ассиро-вавилонського, староіндийського і еврейських; ріжнять ся від них хиба розтяглою і бомбастичною формою та виразним національним походженем. Ріжнить їх іще (особливо з еврейськими) часта молитва до Бога о поміч живим та о спасіне мертвим. В останнім разї не належить забувати одначе, що старо-еврейський плач-псалом був відразу свойого роду скаргою-молитвою горячого патріота, що в болю свойого серця не мав иншого прибіжища — крім Бога, який вибрав його народ. Противно молитва в старофранцуськім епічнім плачу являла ся скорше шабльонною вставкою, яку піддавала поетови католицька церква, що він і чинив, вяжучи слабо сї молитовні уступи з рештою епопеї.

---

[1] Dr. O. Zimmermann — Die Totenklage in den altfranzösischen Chansons de Geste, Berlin 1899 — аналїзує докладно зміст тих плачів після мотивів і осіб, ст. 46—9, 66—9.

[2] Образцовыя произведенія скандинавской поэзіи, Воронежъ 1875, ст. 73—5 і Древне-сѣверныя саги и пѣсни Скальдовъ, СПб. 1903, ст. 177—180, в перекладї А. Н. Чудинова.

В жіночих плачах старофранцуських chansons de geste лірики не богато; вона, очевидно, штучна, хоч оперта на народних взорах. Свідчить про те плач Ельоїзи (Heluis d'Abbeville) над Раулем, над якого нема для неї на всім світї гарнїйшого і лїпшого героя. Зі смертю вибранця серця пропала її радість — стати подругою такого мужа, тепер прийдеть ся їй жити в смутку (Zimmermann, 66). Роляндова наречена Aude (Roman de Roncevaux, ст. 331) тужить по нїм подібно Ґудрунї і на вид пораненого трупа побиваеть ся з горя за молодечою красою, призиває його своїм іменем вернути до неї, промовити дорогими устами і потїшити бідну сироту приязним словом. Се одинокий жіночий плач старофранцуської поезії, що своїм глибоким ліричним чутєм і поединчою формою ріднить його з народними французькими голосїнями.

Староруське письменство дає нам також кілька взірців епічно-історичного голосїня з очевидними слїдами впливу народної творчости. Найстарший памятник руського мужеського голосїня лїтописець вложив в уста Глїба Володимировича муромського на вість про смерть брата Бориса (Лаврент. лїтопись, СПб. 1846, ст. 59): „лучше-б менї умерти з братом, як жити на сїм світї. Як би я був видів твоє ангельське лице, то вмерби з тобою... Де твої слова до мене? Нинї вже не вчую твоєї тихої ради. Коли можеш — моли ся за мене до Бога, щоб і я удостоїв ся тої-ж муки: бо лїпше менї жити з тобою, як на сїм облуднім світї“.

Те саме бажанє смерти для себе разом з улюбленим князем цїхує і плач бояр по Володимирі Васильковичу († 1288 р. Іпат. лїтоп. 6796 р.): „Добре-б нам було, господине, з тобою умерти, що — як твій дїд Роман — виборов велику свободу й увільнив (scil. землю — країну) від всяких обид. Ти вступив у його слїди і став йому подібним. І нинї, княже, не можем тебе більше видїти, бо наше сонце вже зайшло нам і ми лишили ся в обидї“.

Патріотичний характер сього голосїня виступає ще більше різко в Хлїбниковській редакції лїтописи, в якій на краю почерком XVII в. додано: „моли ся за землю і людей брата свойого, щоби зберіг їх в мирі і правій вірі, та щоби Господь хоронив землю від війни і голоду... та разом з братом Мстиславом став на суд Божий“.

Оба фраґменти мужеських плачів з руської лїтописи вяжуть ся посередно з плачами старофранцуського епосу, як виразом болю (бажанє смерти), так і памятю про заслуги умершого для країни. Се очивидний наслїдок спільної канви — народнього голосїня, на якій співцї-патріоти творили похвальну пісню заслуженим особам.

Лучить їх ще і спільний церковно-християнський світогляд, що уподобляє сї посмертні похвали заслуженим людям величанєм церковного канона.

Виступає се ще яснїйше в жіночих плачах „Сказанія о Мамаевомъ побоищѣ“ (С. К. Шамбинаго — Повѣсти о Мам. побоищѣ, ст. 125—5, Сборн. отд. р. яз. и слов., I, 81, СПб. 1906) і Задонщинї (Буслаевъ — Ист. хрестом. 1330, 1318—1319). Сї плачі, як перерібки плачу Ярославни зі Слова о полку Ігореві, задержали всї характеристичні цїхи первообразу — себто народнього голосїня, особливо в зазивах до вітрів, рік і сонця. Але книжник не забув схристіянїзувати їх, коли вложив в уста княгинї Евдокиї, жени кн. Дмитра Івановича, молитву, щоби Господь не дав осиротїти її малолїтнїм синам, та дав побіду християнському війську над агарянами і поганими половцями (Шамб. прилож. 50—51). Те саме бачимо в плачі княгинї-вдови Володимира Васильковича (Іпат. лїтоп. 6796), що властиво величає покійника і складає йому приреченє, що вона жити-ме по закону віри. Від себе лїтописець також молить князя, щоби опікував ся бідаками, за що дістане нагороду на тім світї. Ся похвала зложена очивидно по образцї якогось церковного тексту, що дуже нагадує нагробну напис-похвалу Лазарю Сербському.

II. Елементи голосїня в нагробних написах[1].

(Мотиви нагробних написів. — Їх лїричний характер. — Погляди в них на житє і смерть взагалї. — Характеристики мерцїв. — Погляди на загробне житє: поганські і христіянські. — Убогість лїричних мотивів у пізнїйших христіянських написах).

Нагробний напис, як дуже звязкий вираз чутя жалю по покійнику, містить в собі богато коротких, одначе прецізних лїричних зворотів, що ясно вказують на душевний стан того, що потерпів. Переважні мотиви сих написів, се туга по утраченій особі та її красою, милою і солодкою дружбою, або жаль до судьби за передчасну смерть дорогої особи, якою не вспіли нарадувати ся, призив мерця до повороту, який часом виливаєть ся в розпучливе заклинанє осиротїлої любки, що не може перемочи сердечного болю по любому молодцеви. Оплакують отже родичі смерть дїтей, якими не вспіли натїшити ся, одружити їх, оплакує дївчина хлопця, одно з подружя-друге. Нарікають вони часом на хоробу, на ворога людського — Ад, та на його слугу — Смерть. Потїшають ся хиба думкою, що вмерлий перенїс ся в ряди героїв, або чистих дїв на райських Елїзейських полях, де дух його розіветь ся. Що йно христіянство приносить зі собою тиху резиґнацію — бо вірні старають ся заглушити свій сердечний біль надією на вічне поселенє душі умерлого в раю, особливо чистих дїтей і дїв. В кождім разї початкове христіянство зовсїм не зірвало звязи з готовими формами клясичного світа, тільки радше схристіянїзувало їх, наповнивши давні понятя новим змістом — напр. понятє „героя“ — опікуна роду наповняєть ся новим змістом ясного ангела, що молить ся за живих, пробуванє в Елїзейських полях стає вічним житєм в раю, супроти чого давний привіт героєви *χαῖρε* набирає ще і ширшого значіня почести вічному божеству і його волї.

---

[1] Основою для сього уступу послужили виданя: Anthologia graeca, ad Palatini codicis fidem edita, Lipsiae 1819, t. I. 'Επιτύμβια; Dr. W. Janell — Ausgewählte Inschriften — griechisch und deutsch, Berlin 1906, т. I написи VI в. перед Хр. — IV в. по Хр.; Vollmer Fr.— De funere publico Romanorum (Jahrb. f. clas. Philol. 19 er Supplementband, Lpz. 1893, ст. 321—364 i Laudationum funebrium Romanorum historia et reliquiarum editio (ibid. Suppl-B. XVIII, ст. 447—528); C. M. Kaufmann -- Die Sepulcralen Jenseitsdenkmäler der Antike und des Urchristentums, Mainz 1900; И. Холоднякъ — Къ надгробнымъ надписямъ (на підставі Corpus Inscriptionum). Commentationes Philologicae, Сборн. статей въ честь И. В. Помяловскаго, СПб. 1897, ст. 143—146; Cabrol-Lecberg — Monumenta ecclesiae liturgica, Reliquiae epigraphicae, №№. 2877—4355 (sporadice); D. Chwolson — Syrisch-nestorianische Grabinschriften aus Semirjetschie, StPtb. 1897; Dr. E. A. Kozak — Die Inschriften aus der Bukowina, I, Steinschriften, 1903; Л. Стојановић — Стари фінски записи и натписи, Београд 1902—5, I—III; I. Kukuljević-Sakcinski — Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah u Hrvatskoj i Slavonii, Zagreb 1891.

Подане зілюструємо деякими прикладами. „Клєота гідний сліз: такий гарний, а мусів вмерти“ (Dr. Janell, № 205), „За скоро вмерла ти, Констанціє, чудово гарна і вдатна (Cabrol, 3004); „Я, що лежу під сим каменем, була жінкою тільки одному мужеви“ (Ant. gr., 324); „солодша від меду, солодка душа, найсолодшій жінці, солодкому мужеви, солодка медова душа, помічниця солодка“, голосять ніжно нагробні плити (Cabr., 3014, 3015, 3029, 3056, 3204, 3228, 3406). Не рідко сї короткі, хоч многозначні написи розвивають ся до довгих кількастрічкових елєґій, що оспівують взаїмну подружну любов — супроти чого овдовілий муж заявляє про непереривну любов до найліпшої жінки, на що вона відповідає: „і тобі привіт наймилійший зі всіх мужчин, люби моїх дітей“ (Dr. Janell, 208). Там же находимо і такі звороти ліричної поезії, як: „жива була ти менї солодкою радістю і по смерти лишила ся любовю“ (№ 209); „Цвітки-цвіти нехай ростуть довкола твоєї свіжої могили! Фіялків, майорану, нарцизів дала тобі вірна любов родичів — дика тернина і бурян нехай будуть далеко; рожева звізда нехай красить тебе світлом“ (№ 214).

Хоч як короткі сї елєґії, вони все таки ясно показують глибину болю, що по утратї дорогого чоловіка рве серце осиротілої людини. І хоч не всяка одиниця виявляє свій біль, зберігаючи його якби яку перлину в найтайнїйших сховках власного єства, то все таки час від часу вирветь ся він одним-другим висказом, які вже можна поґруповати після змісту і на їх підставі відтворити загальний образ людського болю із за смерти.

Ліричний характер нагробних написів виступає ще яркійше, коли осиротілі родичі стверджують передчасну смерть сина, якого не діждали одружити (Ant. gr. № 334), або молодої дочки, що лишила жениха (Ant. gr. № 324); або муж оплакує жінку, з якою жив тільки 6 місяців (Cabr. № 3413). Почутє любови власної дитини переважає навіть почутє гордого патріотизму, як се видно з напису: „він стратив своє молоде житє хоробре в битві — оплакуй його долю (scil. перехожий), нехай тобі дістанеть ся ліпше“ (Dr. Janell № 205). Нічого дивного проте, коли ми находимо і в христіянських написах такі зазиви, як: „коли любиш — прийди; прийди, коли любиш“ (Cabr. № 3037), або розпучливе заклинане милому в імя боже і власне, щоби він прийшов до кохаючої його любки і лишив ся з нею на завсїгди (Cabr. № 4353 b.)[1].

Иншим разом можна зустрінути ся з саркастичним поглядом навіть на все бездорожне житє покійника: „стільки маю, що з'їв, випив і налюбив ся, і все те велике щастє лишив“ (Ant. gr. № 325). Буває одначе, що такому жуїрови вкладають в уста свойого роду жаль за се бездороже: „много я пив, їв, і людий лихословив — лежу тут Тімокреон з Раду“ (Ant. gr. № 348). Стрічаємо одначе і жаль мерця за можливістю дальшого розвою власного духа, якому за житя ревно посвятив ся: „стільки мого, що навчив ся, передумав і Музам віддавав ся — від усього того добра огорнула мене чорна пітьма“ (Ant. gr. № 326).

Спокійнїйшим інтермеццо у виразї почутя горя можна назвати напис сього роду: „найсолодшій дочці Сабіні (8 літ), що в невинности своїй чи то через страву, чи через напій зійшла зі світа“ (Cabr. № 3397). Із сього роду наївними висказами про причину смерти зустрінемо ся нераз і в народнім голосїню. Се одначе тільки дрібний епізод, бо загально — як написи так і голосїня звертають увагу на важнїйші появи відношеня житя і смерти. Що таке Ад і Смерть? На се звертає увагу по словам Кауфмана (6—7 ст.) богато написів. Чим старші вони, дальші від часів Христа — тим спокійнїйші одвіти: Ад не страшний, він перехід для чоловіка в ряди блаженних безсмертних героїв. Чим близше одначе до Христа, тим більше песимізму у відношеню його до чоловіка. Його вже зображають ворогом людства, царством чорної тьми, що поглощає в себе людські душі.

В звязи з поглядами чоловіка на Ад стоїть і відношенє живих до своїх мерців. Як довго Ад вважають не ворогом чоловіка, тільки новим місцем пробуваня по смерти, то народня память представляє умерших героями, напр.: „Феоціл син Діонизія з Маратону, вмер 5-и літ, отець назвав його героєм родини“, або з близшим умотивованєм сього кроку: „Евнасса, дочка Крінозеля, зачислена народом до ряду героїнь за свої чесноти і досконалість. Її житє було бездоганне — своїй вітчинї була вона вірною горожанкою, мужеви знаменитою жінкою, дїтям прегарною матїрю, для народа добродійкою“ (Dr. Janell, ст. 129). В инших разах говорить ся тільки про світлу душу, що вступила у світлицї безсмертних, або тільки коротко „радуй ся — привіт тобі, герою-витязю“ (Kaufmann, 6). Звертались з сим кличем особливо радо до дїв і молодцїв, що в чистотї душі і тїла зійшли з сього світа. Говорить про те дуже ясно памятник Фразіклїї, на якім написано: „я лишила ся на все незамужною дївою і удостоїла ся сього імени і у богів“ (Dr. Janell № 207); „дївою буду називати себе все, бо се імя дали менї боги“ (Kaufmann, 6). З зачисленєм покійників до рядів блаженних героїв звязані і деякі елєменти віри в вічне житє духа по розлуцї з тїлом і земним добром (Ant. gr. № 337) і по його переходї в місця праведних *(εὐσεβέων)* на Елїзейський пир, або між князів Олїмпу (Kaufmann, 7). Той же дослїдник наводить цїлий ряд примірів поглядів дохристіянського світа на вічне житє блаженних безсмертних душ, що поселили ся в небесах з богами, рівні їм завдяки смерти, яка не ворожа людям, тільки прихильна до них *(θανατός οὐκ κακὸς ἀλλ᾽ ἀγαθός — ἰσόθεος ἀθανατοῖσι μέτειμι).*

---

[1] Про той дуже цікавий памятник III в. по Х. з північ. Африки, що носить на собі слїди жидівського походженя і важний де в чім для історії поглядів на супружество див. більше у Maspero — Études de mythologie et d' achéologie égyptiennes, Paris 1893, t. II, p. 303—311.

Християнство, як вже висше було згадано, не зірвало зовсїм звязи з дохристіянським світоглядом на загробне житє. Воно внесло в нього хиба точнїйшу інтерпретацію сього житя, означило тяглість дочасного земного житя з вічним по смерти, звернувши особлившу увагу на етичну сторону людських поступків. Тому після нього смерть се — упокій вічний добре заслуженому, перехід до Господа в ясність і житє поміж святих, осїненє св. Духом, унесенє ангелами на спочинок. Є й инші ще виразнїйші дефініцїї блаженного стану чоловіка по смерти, що виходить з таких означень смерти, як: спить в мирі, родив ся для вічности — неба (natus est in aeternum), душа непорочна, добре спочиває в мирі, спочиває сном мира, щасливе житє чоловіка — щасливший конець, перенїс ся до Господа, душа злучила ся зі святими в яснім сяєві, веселить ся на звіздах — в палатах Христа, насолоджуєть ся райськими запахами вічно цвитучих квіток, тїло віддав землї, щоб житє віддати зорям, одержав нагороду світла, живе для Бога, віддав Владицї світа належний довг, жде воскресїня (Kaufmann, 223—227). Переглядаючи дальше християнські написи, находимо значну скількість даних, що означають точно постепенну еволюцію нового світогляду на основі дохристіянського. Майже кождий з сих написів можна би перенести в давнійші доби, належало-б тільки підставити під їх зміст відповідне значінє. Приміра ради приведемо кілька таких написів з Cabrol-я: „Господь повелїв їй приняти тїло з дивною мудростю і талантом — він і взяв її душу назад до свойого святого духа чистого, соромливого і непорочного“ (2877), „вірности, непорочности і доброти її зазнали всї сусїди, непорочною дївою відійшла 13-и лїт“ (2966), „непорочна душа, ягня без гріха 15-и лїт“ (3185), „радуй ся Гермоґене, 45 лїт, що нікого не засмутив і не зневажив“ (3352).

Місцями від імени мерця стрічають ся вже від давнійших часів потїшеня живим, розуміеть ся більше морального, як матеріяльного змісту. Образцї такого потїшеня наводять Kaufmann з нагробка Еуода, що звертаеть ся до всїх смертних зі словами: „небесна душа злетїла до вічної обителї. В землї лежить тільки труп, але дана менї душа засїла в небеснім палатї на тронї. А що я особлившим способом добра причинив моїй душі, то жив спокійно і блаженно в свідомости, що зійду до жерел Лєти і по розлуцї душі з тїлом не увижу нічого з того, що дієть ся на світї“ (ст. 31 = Corp. Inscript. Graec. Addit. II, № 1907. У Римлян стрічаемо подібний висказ в похвальній бесїдї Турії (laudatio Turiae — Corp. inscrip. latin. I, № 1527, Vollmer — laudat. 503): „поручаю тебе богам, тїнь твоя нехай уживае спокою і так зберігаеть ся“. Ся певність нового блаженного житя, висказана так ясно нехристіянином-греком, повтаряеть ся і у христіян, які вложили в уста покійницї базилїцї св. Агнези слїдуючий висказ: „Родичі мої, не лийте сліз, не бийте розпучливо грудей, бо я в царстві небеснім; не мрачний ереб, не страшний образ смерти — а безпечний мир обняв мене в хороводї між праведними душами на тїнистих лугах блаженних“ (ст. 91). Ще виразнійше означила сей новий христіянський світогляд на злуку з Христом через Ангела великої небесної ради грецький напис в Римі, що виразно протиставить тьмі аду — сяєво неба, скоротїчне суетне житє — можности оглядати ясність Господню завдяки купелї хрещеня, подружну постїль — лону вічних духів; бо смерть — се спільна доля людей, але се не смерть — тільки нове різдво для вічного житя (Cabr. 3780). Дохристіянський світ, хоч не прецізував так ясно своїх надій на нове вічне житє, все таки — як висше було показано — своїми поглядами на житє духа і на його блаженства в Елїзіон випередив нову науку і надією на злуку по смерти: „увидїла я спільне світло — тому і дожила спільного кінця; лишила я пять прекрасних пучків — тому не сумуй, дорогий мужу, бо сам туди підеш і найдеш твою подругу Евзикію“ (Dr. Jan. № 219).

Пізнїйші христіянські написи не дають вже такої ріжнородности лїричних мотивів — в них радше переважають одвітні тексти з церковної лїтератури, особливо зі святого письма і похоронного канона. Замітно се особливо в славянській похоронній епіґрафіці, яка покійникам придає назви „благочестивих, возлюблених, дорогих“, частїйше подає короткі біоґрафічні дані (кому, кілько лїт, коли, що вчинив) і прощає ся з покійниками баженєм увійти у вічні тереми праведних, вічної памяти, або короткою молитвою: „Господи ублажи його, помяни Гди в царстві своїм“. З нагробників, в яких видно виразний вплив похоронного канону, а рядом і голосіня, вкажемо на сербський напис 1342 р. в Рильськім монастирі (Стојановић I, № 77): „Гроб' сеи держить оумершаго Кесара, иже вчера намь ꙗсно глаголашє. Ѡ чȣдесє страшнагѡ! ѡ преславнагѡ видѣнїѧ! Ты великоименитє, ꙗко нѣкоє солнцє, доблественныи мȣжє, ѧвивисѧ въ добротах', лежиши мертвъ во гробȣ малȣ: Ѡ, ѡ како безгласнє пребываєши и безобразенъ, безь вида, безъ дȣха, весма страждете мертвыи Кесарю! Преизраднаѧ, хвалнаѧ Кесарева, твоѧ сопрȣжница, ридающи и ѕлостраждȣщи печалїю, всѧ одержима глаголашє тебє: сладки свѣтє мои, нє виждȣ прочєє предо мною во вѣки! Сїѧ зрѧще, братїє, во образє лежащаго имѣитє, и добрѣ всѧ вь житїи семь оустрѧмитє“. Останнїй зворот вказує ясно на поучительний характер даного напису. Він здає ся вказувати як на скоротечність людського житя, так і на його суєтність. Коли коротше сформуловати сей висказ, дістанемо часто подибуване в середновічних нагробних написах: „quod fui — estis, quod sum — eritis“. Дуже близка до сеї написи находить ся в Охридській митропол. церкві з 1379 р. (Стојан. № 151): „Вась же молю братїѧ моꙗ любимаꙗ, прочитающе простите, ꙗко ви можете бити како ꙗ, а ꙗ како вьи николиже“. Стрічаємо сей напис і у Хорватів (Kukuljević-Sakcinski № 224 з 1614 р.): „Quid modo sum? id, quod eris... vermis... foetor...“ Коли ж мова заходить про нагробний напис дуже заслуженому патріотови, як напр. королю Лазарю, то він може стати навіть фраґментом похвального богослужебного канона, молитвоюславословем з просьбою о поміч пригнобленому наїздниками народови, його князям і святителям та о заступництво перед Господом (Стојан. № 199 з 1399 р.).

III. Мотиви похоронних голосїнь[1].

(Схема мотивів похоронних голосїнь. — Дві основні складові части голосїнь: епічна й лірична. — Їх характеристика. — Порівняна таблиця мотивів поодиноких голосїнь).

Мотиви звісних нам народних голосїнь можна звести до певної схеми, яку через розважане нових голосїнь можна буде хиба розширити. В данім випадку діло не в повнотї. Схему ту укладаємо в порядку часовім, отже після льоїчного розвитку фактів і злучених з ними моментів голосїня. Розуміеть ся, що сей уклад мотивів — для самих голосїнь може бути і буде тільки по части обовязковим, бо імпровізації ріжних осіб на ріжних місцях, в ріжних часах і серед неоднакових обставин не конче мають накривати ся змістом або формою, хоч всї вони походять зі спільного жерела — смутку з приводу смерти близких людей. Коли одначе такий паралелїзм лучить ся, то на сїй підставі годї говорити про що инше, як тільки про появи споріднених умовами житя і походженя творів. Тільки коли зважити можливість впливу зі сторони готових вже, евентуально передше пізнаних однородних творів, тодї можна би говорити про місцеві традицийно-шабльонові (обрядові) ґрупи голосіня. Але й се, поки що, не має річевого значіня для предложеної схеми, яка має тільки облегчити пізнанє і порівнанє зібраного матеріялу, а нїяк дати йому непохитне уґрупованє.

---

[1] Матеріял для сього розділу дали слїдуючі працї: F. u. H. Tetzner — Dainos. Litauische Volksgesänge. Leipzig, Un. Bibl. № 3694; Э. Вольтеръ — Литовскій Катихизисъ Н. Даукши. Прилож. къ 53-му т. Зап. Имп. Акад. Наукъ, СПб. 1886, Причитанія Шавельскаго уѣзда 142—153 ст.; Dr. A. v. der Meulen Rz. — Die Naturvergleiche in den Liedern und Totenklagen der Litauer, Leiden 1907. — П. Н. Рыбниковъ — Пѣсни, ч. III. Петрозаводскъ 1864; Е. В. Барсовъ — Причитанія сѣвернаго края, I. Москва 1872; П. В. Кирѣевскій — Пѣсни, вып. 8—9, Москва 1870—2; Д. Н. Успенскій — Похоронныя причитанія, Этногр. Обозр. 1892, II, ст. 98—111; П. В. Шейнъ — Матеріалы для изученія бита и языка сѣв.-зап. края, 631—697. Голошенія или причитанія, Сборн. Отд. рус. яз. т. 51, СПб. 1890; В. Н. Добровольскій — Смоленскій этнографическій сборникъ, ч. II, СПб. 1893, Зап. имп. Русск. Географ. О—ва по отдѣл. этногр. XXIII^1; А. Стороженко — Польско-лат. поэтъ С. Ф. Клёновичъ, Кіев. Унив. Изв. 1881—IX, „Roxolania“ стихи 1707—1804; Терещенко — Бытъ русскаго народа, III; А. Метлинскій — Народныя южнорусскія пѣсни, Кіевъ 1854; С. Браиловскій — Похоронныя причитанія южнаго края, Рус. фил. Вѣст. XII, 1884; М. К. Васильевъ — Къ малорусскимъ похороннымъ обрядамъ, Кіев Стар. (т. 25) 1889; Д. Г. Булгаковскій — Пинчуки, Зап. имп. Рус. геогр. О—ва по отд. этногр. XIII^3, СПб. 1890; В. П. Милорадовичъ — Сборникъ м.-русскимъ пѣсенъ Лубенскаго уѣзда Полтав. губ., Сборн. Харьков. Ист.-филол. О—ва X, Харьковъ 1897, ст. 178—222; А. Н. Малинка — Малорусскіе обряди, повѣрья и заплачки при похоронахъ, Этногр. Обозр. 1898, III; В. Данилов — Порівняня смерті і весілля в українських погрібових голосіннях, Україна 1907 іюнь; Обращеніе къ читателямъ о собираніи укр. похоронныхъ причитаній, ibid. іюнь—август; Галицькі голосїня з записей зі Звинячки коло Мільниці, Убина

Значне число голосїнь можна роздїлити на дві основні части: епічного опису хороби, хвилї смерти (розставанє душі з тїлом), значіня умерлого для живих (похвала йому, особисті зносини) і хвилї похорону — та лїричного висказу власних почувань (туги і жалю із-за несповнених надій, сирітства, бажаня побачити ся, бажаня смерти собі). Місцями до сих ґруп прилучаєть ся ще молитва за душу покійника. Перехідним лучником

камен. пов., Салашів і Лаврикова равс. пов., Витлин турч. пов., Річки кос. пов. (записали студ. О. О. Марков і Л. Якібюк), Криворівнї (зап. В. Гнатюка), Ошихлїбів кіцман. пов. (Буковина — записав І. Ґронський), В. Шухевич — Гуцульщина III; Снятинського (зап. М. Гаморак, Народ 1890, ст. 55) — Заводи дївчини по мамі. Török K. — Magyaralföldi népszokások (похоронні звичаї на угор. низинї) в Magyarország képekhen, Pest 1870 (Переклади виготовив д. Mittler Frigyes); Török Karoly — Csougrádmegyei gyüjtés (чорногородські піснї) в Magyar népköltési gyüjtemény II k. Pest 1872; Magyar nyelvör XV k. B·Pest 1886 (Deák Farkas — Sirató éneklések, Gaál Fer. — Sirató versek); В. С. Караџиђ — Живот и обичаји народа српскога, Беђ 1867; Српски етнографски зборник VII, Београд 1907 (Обичаји народа српскога, I — материјали С. М. Мијатовиђа і А. Петровиђа); Сборникъ за народни умотворения I—V, XI, XVI—XVII, София 1889—1900; Порашкевов П. — Погребални обичаи у българитѣ. Извѣстия на семинара по слав. филология II, София 1906—7; H. Lübke — Volkslieder der Griechen, Berlin 1897; А. Н. Малинка — Новогреческія загробныя причитанія и представленія загробной жизни, Этногр. Обозр. 1898^3; Tommaseo N. — Canti popolari toscaci, corsi, illirici, greci. Venezia 1840; A. Fée — Voceri, chants populaires de la lorbe, Paris 1850; F. Ortoli — Les voceri de l'ile de Corse, Paris 1887; Bladé J. F. — Poèsies populaires dela Gascogue (Les littératures populaires V—VII), Paris. — Загального значіня: А. Котляревскій — Погребальные обычаи.

епічної з лїричною частю можна вважати поетичні образи — порівнаня похорону з весїлєм, зазивів до природи приняти участь в горю осиротїлих, або молитвенних поручень нового мерця покійним родичам (кревнякам-своякам), елєментів розговору живих з мерлими, та образів загробного житя. Характеристичним рисом епічної части значного числа голосїнь буде матеріялїстичний світогляд, як вираз економічно-побутових умов житя люду. Згадана обставина одначе не впливає на чистоту і поетичність лїрики голосїнь, яка дуже часто як-раз чергуеть ся з зображенєм матеріяльної нужди живих без покійника (напр. описи вдівства, сирітства, старечої немочи, тяжкої сердечної туги) [1].

Переходимо до порівняної таблицї мотивів поодиноких голосїнь:

1) *Пощо вмер, коли тобі добре було жити, всього мав подостатком:* Tetz. 7, 17 після записів 1573, 1704 і 1724; Б.-рус. А. Козл. 147 після зап. 1551; Muj. 81—3, 92—3; Сборн. болг. III, 7, Изв. 406.

2) *Пощо осиротив жінку, дїтей — де голову склонять, що з хозяйством пічнуть, мало сил в них, чужі обижати-муть*: Іл.-Андр., Mahab., Erm. 1, 8; Edda; Tetz. 19, Вольт. № 1, 2, 5, 7; Усп. 104—110, Барс. 14, 220—6, зам. 69—70; Добров. 316, 322—3, 325, 332—3; Klon.-Стор. 370 сл., Браил. 182, Булг.-Пинч., Милор. 14, 38, 62, Мал. укр. 17; Лавр. 5, 6, Снят., Річ.-М. 2, 3, Шух. — мати по дочцї, Гнат. 1, 4, Бук. 1; Сб. I, 6, 97; Lüb. 334—5^3, 337; Fée 87—9, 93; Bladé 213 сл. за батьком, мужем.

3) *Не стало робітника — помічницї*: Meul. 9, Добр. 325—6, Muj. 80, Кар. 199, Bladé — за дитиною.

4) *Чи ми були такі лихі для тебе, що загнївав ся? Чим прогрішили ся — завинили?* Ізіда, Erm. 4; Вольт. 1, 4; Метл. 292, Браил. 3, Мил. 22, 35, Мал. укр. 22, 23; Снят.; Muj. 80—1; Мал. гр. 2.

5) *Краса, молодість, розум, здорове були в тебе; чи не жаль світа, рідних? величала ся я тобою, думала одружити:* Із.-Неф., Erm. 2, Магаб., Карл В.; Барс. 102; Добр. 325-6, 333, Мил. 77, Річ.; Déak 2, Gáal; Muj. 78 сл., Кар. 199; Lüb. 335^2, 336^5, 338; Ort. 3, 4; Fée 137, Bladé — за дитиною.

---

[1] Загальну характеристику західно-европ. голосїнь з особлившим узглядненєм тирольських дає E. K. Blümml — Germanische Totenlieder (Arch. f. Anthrop. N. F. V 1906, S. 149—168, тексти — 181); подібну характеристику вел.-руських находимо в Успенскаго — Похорон. причитанія (Этн. Обозр. 1892).

6) *Простодушні (наївні) спомини з житя — щó любив, чим займав ся, щó говорив*: Вольт. № 3, 7; Уб.; Gáal, Деак; Барс. 136 сл., 245 сл., 252 сл., 271.

7) *Опис невдач в житю, хороби, передсмертної муки:* Вольт. 6, Браил. 9, Сбор. I, 77, IV, V; Мал. гр. 3, Ort. 3, 4; Fée.

8) *Розлука душі в тїлом, поява смерти:* Барс. 264: 1—7, 114—5 сл., 167—60, 211—86 сл., 94—5 сл., 131—133 сл.; Добр. 322—332.

9) *Вигляд по смерти*: Барс. 29—120 e contrario, Терещ. III, 90, Метл. 292—3, Шух., дїти по мамі, Петр. 492, Кар. 199, Сбор. XVI, № 4—115, 161, 5—105; Erm. 4, 6.

10) *Смутна-невесела твоя хатка, без дверець і віконець, без сонця ясного і вітру буйного*: Браил. 2, 8, 10, Вас.-КСт., Мил. 6, 21, Мал. 23; Лавр. 4, 5, Снят., Річ. 1, Гнат. 7, 10; Шух.; Muj. 86, Кар. 159, 165; *з білими червяками*: Сбор. I, 43, XVI 161; *пішов в країну без приятелїв:* Erm. 5.

11) *Встань, промов ще раз слово, поглянь*: Іваида, Андр.; Вольт. 1; Усп. 109, 110, 111; Мил. 12, Мал. у. 2, 15, Снят., Лавр. 7, Бук.; Tör. 10; Сбор. I. Ват. свакьата, XVI, 127, Изв. 386—7, 401.

12) *Коли, звідки, чим прийдеш, прилетиш, вістку подаш про себе, порадиш?* Meul. 4—6, Барс. 19:9 сл., 59:35 сл., 72, 101, 174:71, Усп. 103, 105—6, Добр. 316, 323—5, Чуб. IV 705, Браил. — стало, Мал. у. 6, Снят., Річ., Лавр. 4, Бук.; Muj. 91, Сбор. XVI, 105, Изв. 385, 402.

13) *Повіїйте буйні вітри — рознесїть могилу, збудїть покійника!* Барс. 28 : 113 сл., 35 : 9, 55 : 4 сл, 68, 74—5, 78—9, Кир.-Пжс. VIII ст. 278—294 Плач войска по ц. Петрі В., IX 264—6 Пл. в. по Екат.; Мил. 6, Лав. 7.

14) *Не бувало того, щоби мерцї ставали, крилець не мають, щоб прилетїли, дороги не знають, анї їх змалювати, анї купити*: Барс. 19 : 29, 60 : 57—71, 69 : 31—3, 72—3; Браил. 11, Мил. 9, 12, 21, 23, Мал. 4.

15) *Лїпше було б менї не родити вас, не виховувати, маленькими стратити — самій не родити ся, в землю піти, вмерти.* Meul. 158; Усп. 105—7, Лѣт. рус. лит. I ст. 2 н-р. 3, Барс. 18 : 54 сл., 39 : 75 сл., 67 : 8 сл., 69 відклик, 107 : 49 сл.; Шеин 644, 674, Добр. 323—5, 334; Чуб. IV, 704—5, Браил. 7, 9, 12, Мил. 10, 30, 42—3, 47, 50, 52, 89, 93, Мал. ук. 11, 12, 18, 21—2, 33, Гнат. 5, 6, Лавр. 2, 7, 9, Річ. 1, 4, Лонач. 296 ст.; Muj. 82; Сбор. XVI, № 8 : 60, Изв. 385, 403, 406; Lüb. 334—6, 344, Мал. гр. 112; Ort. 47 н-р 5 Fée 141.

16) *Горе матери велике.* Барс. 117 : 32, Muj. 79, Lüb. 334.

17) *Плачте всї зі мною.* Кар. 181, 192, Изв. 385 — Сбор. I, 45.

18) *Страх, щоб горя того не осквернили лихі люди.* Кар. 154, Lüb. 335.

19) *Природа бере в нїм участь.* Рыб. 417, Барс. 28 : 105, 210 : 49, 240 : 83, 241 : 96; Петр. 490—1, Кар. 198; Lüb. 335 сл.; Fée, 137. — *Смерть чоловіка дуже подібна до деяких явищ самої природи.* Вольт. 1, Meul. 141, 165; Барс. 116 : 53, 122 : 10, Кар. 154, 196—7.

20) *Мерцї — рідні взяли до себе — вийдуть на стрічу, приголубять їх.* Усп. 105; Мил. 40, 61, 77, Мал. ук. 8, 26, Річ. 1, Гнат. 3; Кар. 160; Сбор. IV 56; Мил. гр. 3; не багато там знакомих Erm. 5.

21) *Покійник подасть їм вістку від живих.* Вольт. 4; Барс. 14, 197 : 6, 220—6; Muj. 79, 86—7, Кар. 175.

22) *До сонця-місяця пішов покійник* (Боги візвали до своєї слави — Гакона прядкою Харона стала — гр.), *треба було цвітки в небеснім вінцї, Богородиця взяла до себе дитину.* Барс. 131 : 133, 197 : 6, 142 : 52 сл., 169 : 131, до Б-цї 205 : 20; відійшла від нас — то не віддаляй ся від раю — Мал. гр. 4; Ort. 119 н-р 11. *Світ не був гідний такого члена* — Fée 141, *Хс̃ взяв собі невістою* F. 173.

23) *За гріхи Господь покарав*: Магаб. (король); Барс. 105 : 62; *така вже доля чоловіка:* Ґільґам., Кар. 172; *така вже воля божа і Б-цї*: Bladé (за дит.).

24) *Молитва до Б-цї, щоби у рай приняла сина*: Tom. 237; *Надїя, що покійник буде спасений*: Bl. (за батьком, за мужем, за сином).

25) *За живих молити ся стане:* Усп. 107, Шеин 635; *Одинока розрада в молитві*: Добр. 326—7; *Нехай зі святими спочиває і нас грішних дожидає:* Мал. у. 25; *Мерцям вічний спокій і рай — а жалібникам цїлючий бальзам на біль* (приговорюють на поминках) Tör.

26) *Прости обиди, прощайте і ви, рідня-сусїди, благословлене дїтям*: Вольт. 1, Барс. 122 : 10 з природою прощане, 216 : 10 зі сусїдами; Изв. 401.

27) *Подяка рідні — духовенству:* Барс 49, 109, 122, 170, 205 : 15; Кар. 158—9.

Епічна часть мотивів (1—9), з перевагою матеріялїстичного світогляду, лучить ся з лїричною (15—19) за посередництвом високопоетичних образів з природи (10—14), які виразно вказують на давні жерела погляду на позагробове житє і на обрядові формули давнього похорону (заклинанє духів — R.-Veda). Лїрична часть мотивів з висказами горя починаєть ся звичайно в кульмінацийній точцї голосїня, з якої постепенно переходить до рефлєксії — саморозваги (20 сл.), яка і становить льоґічний кінець голосїня. На тій підставі уклад голосїня можна порівняти з укладом всякого мішаного епічно-лїричного пісенного твору, в якім — описовий вступ мотивує наперед розвій чутя, звязаного з подїями і доводить його до кульмінаційної точки. За тим іде кождий раз розвязка: або крок роспуки — смерть, або побідний клич житя у формі тихого пiддання судьбі. Сей момент так і споріднює голосїнє з любовною піснею про смерть милого друга, в якій звичайно і немає навіть більше мотивів, як вище вказано.

Ствердивши загальну тяглість мотивів голосїня, як однородної прояви і плоду людського духа, захваченого смертю близкої людини, нам можна перейти до огляду церковно-релїґійної поезії на сю тему й її звязи з народньою словесністю.

(Кінець буде).

◆

Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850.

Написав *Іван Кревецький.*

I.

„Portio iuribus Nostris respondens“.

Окупаційний маніфест ціс. Марії Тереси з дн. 11 вересня 1772 р. — „Виводи прав“ заборчих держав до поодиноких польських земель. — „Вивід прав Угорщини до Червоної Руси й Поділя“. — Такий самий „вивід прав“ Чехії до кн. Освенціму й Затора. — „Відповідь на вивід прав до Червоної Руси“. — Така-ж „відповідь“ на вивід прав до кн. Освенціму й Затора. — Наші замітки. — „Portio iuribus Nostris respondens“.

„МИ МАРІЯ ТЕРЕСА з Божої ласки Цісарева-вдова римська, Королева Угорщини, Чехії, Дальматії, Кроатії, Слявонії, Галичини й Володимирії і т. д....

„Усім і кождому з окрема, кому про те треба або буде треба знати, хто сей маніфест бачить, читає або слухає — наша Цісарсько-Королівська ласка, прихильність і — все добро.

„Розглянувши нинішній стан Польщі, Ми вкупі з Двором Російської Цариці й Пруського Короля вчинили раду, щоби деякі провінції сього Королівства, до яких кождому з нас окремо прислугують здавна права, відзискати і тепер справді відібрати — *край сей, як частину належну Нашим правам, війску Нашому казали заняти.* Його границї такі і т. д....[1])

---

[1]) Оригінальний латинсько-польський текст сього маніфесту такий:

„NOS MARIA THERESIA Dei Gratia Romanorum Imperatrix Vidua, Regina Hungariae,	„MY MARYA TERESSA z Laski Bozey Cesarzowa Rzymska Wdowa, Krolowa Węgier-

Дальше йшло означенне границь окупованих земель, іменованнє ґубернатора для них — ґр. І. А. Перґена, зазив нових підданих до послуху і вкінці — погроза для тих, що відважили-б спротивити ся цісарським розказам.

Дата сього маніфесту була: 11 вересня 1772 р.

* * *

Заки одначе оповімо докладнійше про саму окупацію, з'упинимо ся найперш на однім цікавім і характеристичнім факті. Маємо на думці — „виводи прав" усїх трьох заборчих держав до поодиноких провінцій польської Річи-посполитої, які появили ся друком майже рівночасно з їх окупацією в мовах: латинській, французській, німецькій і польській.[1])

Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galiciae et Lodomeriae etc...

„Quandoquidem circumspecto praesenti Poloniae statu Nos cum Russica Imperatoria nec non Regia Borussica Aula convenimus et consilium caepimus, quae unicuique Nostrum in aliquas hujus regni provincias antiquitus jura competunt, vindicandi eaque effectui nunc mancipandi; *Nos illum terrae tractum tanquam portionem juribus Nostris respondentem per militem Nostrum accupari jussimus,* qui quidem sequentibus limitibus circumscribitur etc..."

ska, Czeska, Dalmacyi, Kroacyi, Slawonyi, Galicyi y Lodomeryi etc....

„Ponieważ przeyzrzawszy ninieyszy Polski Stan, My z Imperatorowey Rossyiskiey y Króla Pruskiego Dworem złączywszy się, radę uczynilismy, które z osobna Nam do niektórych tego Królestwa Prowincyi z dawna należą prawa, one odzyskać y rzeczą samą teraz odebrać; *My ten kray jako cząstkę prawom naszym powinną, Woysku Naszemu obiąć kazaliśmy,* który w następuiących granicach zawiera się etc...."

(A. Piller, Edicta et mandata universalia regni Galiciae et Lodomeriae a die 11 Septembr. 1772 initae possesionis promulgata. Leopoli, 1772. Ст. 1—2).

Королевою Галичини й Володимирії титулувала себе Марія Тереса від угорської коронації в 1741 р.; в 1769 р. додала на своїй королївській печатці також герб тих земель.

[1]) Про права Прус до граничних польських провінцій див.: (E. G. Herzberg) Expositio jurium Regis Borussiae in duc. Pomerelliae et alios tractus R. Poloniae. Berolini, 1772 [те саме: по французьки, по польськи, по німецьки]; — Exposé der Rechte d. kön. v. Preus. auf d. Herzg. Posen, 1773; — Recherches sur la Nouvelle Marche, 1773 [те саме по польськи: Wywód pretensyi do Nowej Marchii, konstytucya pretensyi do Pomeranii, 1773]; — Beweise der Rechte

„Права“ Прусії і Росії до пограничних провінцій — лишаємо на боці. Вони не представляють для нас безпосередного інтересу, не вяжуть ся безпосередно з нашою темою. Згадаємо тільки, що з польського боку зустрінули вони енерґічну відповідь — не фізичну вправді, бо на неї Польщу не було тоді стати, — одначе академічну: „Repons-ами“, „Not-ами“, „Reflexi-ями“ й ин. полемічними брошурами відомого польського історика, дипльомата й економіста Ф. Лойка.[1]) Одначе академічна оборона не вратувала польської Річи-посполитої і вона у протязі кількадесятьох літ зникла зовсім з карти Европи.

З „виводом прав“ до деяких польських земель виступила, подібно як Прусія й Росія, також — Австрія.

Почало ся від Спижу й Сяндеччини.

Під покривкою надграничних замішань і пануючої зарази австрійські війська заняли на приказ ціс. Йосифа II найперш Спиж (1769), який від 1412 р. належав як угорський застав до Польщі, а незабаром потім (1770 р.) також частину нинішньої Сяндеччини.[2]) Рівночасно з тою окупацією почали ся з цісарського поручення по віденських і будапештанських архівах пильні пошукування за правними титулами до тих земель Ав-

---

des Königs auf Hafen u. Zoll der Weichsel. Berlin, 1771 [те саме по французьки, 1773]; Remarque sur Preuves, 1773.

Про права Росії див.: Exposé de la Cour Imp. de Russie 1772, 1773.

Про права Австрії — див. дальше.

[1]) Відповідь на претенсії Прусії: (F. Łojko), Disquisitio hist. qua iura R. Borus. in Pomer. respondetur. 1773 [те саме: по французьки, по польськи, по німецьки]; idem. — Précis des recherches sur la Pomer., 1773; idem — Notes justificatifs pour le Précis. 1773; idem — Suplement du Précis des Recherches sur la Pomer. 1773; idem — Reflexions d' un gentil-homme sur les lettres patentes du roi de Prusse 1772; idem (Patridophile) — Discuss. de raisons. Philalithopoli, 1773; idem — L' insufficance des pretensions sur la Grand-Pol. Londres, 1773 [те саме по німецьки: Antwort...]; idem — Recherches sur la Nouvelle Marche 1773; idem — Wywód pretensyi do Nowej Marchii, 1772; idem — Wywód praw polskich do Pomeranii 1772; — Disputatio hist. in Pomereliam 1773; — Gedanken von der Verjähung [з причини прав до Поморя] 1773.

Відповідь на претенсії Росії: (F. Łojko), Reponse à l' ecrit intit. éxposè de la cour imper. de Russie 1773 [те саме по польськи].

Відповідь на претенсії Австрії — див. дальше.

[2]) Акт інкорпорації Сяндеччини з дн. 20. VII, 1770 р. див. рукоп. бібл. Оссол. у Львові № 568, ст. 201—2.

стрії, згл. Угорщини. Вправді польська Річ-посполита піднесла проти окупації дипльоматичний протест, одначе він лишив ся без успіху. Навпаки! У відповідь на нього оголошено дн. 25 жовтня 1770 р. офіціяльний акт¹), в якім містив ся вивід прав Угорщини до окупованих земель.

Одначе ціс. Йосиф II не вдоволив ся занятою польською теріторією. Безпосередно по окупації Спижу й Сяндеччини видав порученнє архіварям, щоби шукали по австрійських й угорських архивах дальших документів, які виказали би права Австрії до инших польських провінцій. Поки одначе архіварі працювали по архівах, між Австрією, Прусами й Росією вели ся оживлені дипльоматичні переговори. Результатом їх була поділова конвенція між згаданими трьома державами, — й окупованнє австрійськими війсками дальших польських земель, в обшарі — поверх 1400 кв. миль. Рівночасно й архіварі покінчили свої пошукування, а їх результатом був виготовлений угорським істориком I. Benczur-ом — *вивід прав Угорщини до Червоної Руси й Поділя і — Чехії до кн. Освєнціму й Затора*, виданий в 1772 р. (в кілька місяців по окупації) у Відні (в надворній друкарні) в чотирьох мовах: латинській, німецькій, польській французькій.²)

„По свідоцтвам найвіродостойнійших істориків XI-го й XII-го вв., польських і угорських — починав ся „вивід“ — а також богатьох инших автентичних документів, угорські королї були тодї, а навіть іще давнійше, на підставі найсправедливших прав, посесорами Королївства Малої або Червоної Руси (Regnum Russiae), а передовсім двох частин сього Королївства: Галичини й Володимирії, які від тодї аж по нинїшній день належать до королївського угорського титулу, з яких одна тягнеть

---

¹) Бібл. Оссол. — рукоп. № 575.

²) (I. Benczur) Iurium Hungariae in Russiam Minorem et Podoliam, Bohemiaeque in Osvenciensem et Zatoriensen Ducatum praevia explicatio... Vindob. 1772; те саме по німецьки: Vorläufige Ausführung der Rechte des Königreichs Hungarn auf Klein oder Roth Reussen und Podolien und des Königreichs Böheim auf die Herzogthümer Auschwitz und Zator. Wien, 1772; по польськи: Wywod poprzedzaiący praw Korony Węgierskiey do Rusi Czerwoney y do Podola, tak iako Korony Czeskiey do Xięstw Oswiecimskiego y Zatorskiego. W Wiedniu, 1772 (вийшло рівночасно два видання, одначе менше повні, чим латинське або німецьке); по французьки: Exposé preliminaire і т. д. — Про Benczur-а див.: Wurzbach, Biographisches Lexikon. T. I, ст. 259.

ся далеко у глуб Поділя, друга займає значну частину Волинї, — а також Перемиської землї й инших значних теріторій.

На доказ сього наводять ся виписки з польських, українських й угорських хронїк і лїтописий, лист угорського короля Андрія II до папи Іннокента III, лист папи Гонорія III до Андрія II, печатки й документи давних угорських королїв, на яких находять ся титули й герби Галича й Володимира і т. д.

Дальше — права Угорщини до Галичини й Володимирії опирає „вивід" на отсих історичних фактах: 1) на порозумінню між угорським королем Людвиком I і польським королем Казиміром Вел. з 1352 р.[1]; 2) на обосторонній зреченню прав: Жиґимонта до польської корони з одного боку, а Ядвиги й Волод. Ягайла до угорської корони з другого — в 1394 р.[2], а також на договорі між Жиґимонтом і Ягайлом з 1412 р. (потвердженім потім в рр. 1415, 1423, 1440), в якім питаннє про права до Галичини й Поділя лишено отвертим (пор. договори з рр. 1454, 1473, 1479); 3) на пізнїйших реклямаціях угорських соймів за тими землями; 4) на договорі між Польщею й Австрією з 1589 р. (бендзїнськім), в якім Австрія зрікла ся тільки властивої Польщі; 5) на безпереривнім поміщуванню в угорськім королївськім титулї додатку rex Galitiae et Lodomeriae — аж до часів Марії Тереси; 6) на тім, що сама Польща в 1673 р. признала посередно Угорщинї права до Червоної Руси.[3]

---

[1] На підставі договору між пол. кор. Казимиром і угор. кор. Каролем Робертом, син Кароля — Людвик був назначений наслїдником польської корони (на випадок, коли-б його вуйко Казимир помер без мужеського потомка). Одначе Людвик, ставши угор. королем, відступив галицько-володимирське королївство Казимирови з тим застереженнєм, що коли-б Казимир дістав сина, то згадане королївство має вернути до Угорщини за сплатою 100.000 угор. зол. На випадок безпотомної смерти Казимира, польська і руська корона мала перейти на Людвика. (По новійшим дослїдам той договір був заключений в 1350 р. — пор. М. Грушевський, Історія України-Руси. Т. III², ст. 128—129 і прим. 18).

[2] Вивід — неясний. Поремирє між Жиґимонтом і Волод. Ягайлом в справі Галичини було заключене в 1388 р. на протяг 1 року, в 1398 р. на протяг 16 лїт (пор. М. Грушевський, op. cit. T. IV², ст. 123).

[3] Се відносить ся до письма польського підканцлера Андрія Ольшовского з дн. 4 серпня 1673 р., в якім читаємо отсї слова: „...Ablegatus Caesareus exhibuit Regi memoriale Principalis sui volentis redi-

Права Чехії до кн. Освенціму і Затора оперті на отсих фактах: 1) в 1189 р. пол. кор. Казимир II віддав кн. Освенцімське, до якого належав тоді також Затор, на повну власність шлесько-тішинському князеви Мечиславови; 2) шлеський кн. Казимир віддав в 1280 р. всі свої краї (отже й Освенцім-Загор) в лен чеському королеви Вячеславови; 3) в 1327 р. тішинський кн. Казимир III й освенцімський — Іван відновили підданство чеській короні; 4) в 1335 і 1339 рр. чеський кор. Іван і польський — Казимир зрікають ся взаїмно своїх претенсій до Польщі, згл. до шлеських князівств (потверджено се також 1372 р.); 5) вправді пол. кор. Казимир IV прилучив 1452 р. кн. Освенцімське до Польщі, одначе в 1462 р. (у Ґлоґові) прийшло між чес. кор. Юрієм і пол. кор. Казимиром до порозуміння, на підставі якого кн. Освенцім-Затор мало бути в польській посесії тільки до смерти Казимира; 6) в 1527 р. відновлено се порозуміннє так, що згадані князівства мали лишити ся в польській посесії ще тільки до смерти кор. Жиґимонта I.

До „виводів“ додано 17 ориґінальних документів; 12 має виказати „права“ Угорщини до Галичини, 5 — „права“ Чехії до кн. Освенціму-Затора.

Реплїкувати на сї „виводи“ поручив кор. Станїслав Авґуст згаданому вже польському історикови-економістови Ф. Лойкови, який відповідав також на „виводи“ Прус і Росії. З порученої задачі вивязав ся він досить скоро — і вже в 1773 р. появила ся друком його „Відповідь на вивід прав угор. корони до Червоної Руси й Поділя, а чеської — до кн. Освенціму і Затора“.1)

---

mere Scepusiensis civitates (Спиж), profecto non facile responsum dare potero... alias enim etiam ad Russiae Ducatum, cum Podolia, posset habere praetensionem Imperator, muneratis 100.000 flor., ut est in pactis inter Ludovicum Hungariae Regem...“

1) (F. Łojko), Reponse à l' exposé de droits sur la Russie Rouge... 1773; те саме по польськи: Odpowiedz na wykład poprzedzaiący praw Korony Węgierskiey do Rusi Czerwoney y Podola, tak iako Korony Czeskiey do Xięstw Oświecimskiego y Zatorskiego. 1773. Свої відповіди на „виводи прав“ Прус, Росії й Австрії видав він анонїмно найперш окремо, а потім (того-ж 1773 р.) під загальним титулом: Zbior deklaracyi, not y czynności głównieyszych, ktore poprzedziły y zaszły podczas Seymu... 1772—1773, де крім кільканайцятьох дипльоматичних нот передруковано також „виводи“ всіх трьох держав і відпо-

„Віденський двір — починаеть ся відповідь — на підставі свойого панования в чеськім і угорськім королївствах впоминаеть ся у польської Річи-посполитої за деякими провінціями. Чи одначе титули, на яких він операе свої претенсії, е докладні й основні, можна бачити з отсього:

1) Австрія не підносила своїх претенсій до тих земель в переговорах з Польщею в рр. 1677, 1732, 1736;

2) в 1764 р. Марія Тереса признала Польщі всї її права й усї її посесії — між ними й ті, які тепер окуповала;

Супроти того „вивід прав“, з яким виступила Австрія, се тільки претекст, позбавлений всякої правди.

Автор аналїзуе підстави, на яких Австрія може оперти свої претенсії до Червоної Руси й Поділя. Вони такі:

а) Коротке опанованне галицького замку угорським королевичом перед шістьома віками — в 1185 р., з якого одначе прогнано його також перед шістьома віками — в 1188 р.

б) друге опанованне сього замку другим угорським королевичом коло 1214 р. — років тому 559, з якого також його прогнано в р. 1215 — років тому 558.

в) коротке опанованне Руси й Поділя, чи того майже краю, який нинї називаемо воеводствами — руським і подільським, які забрав польській Коронї перед чотирма віками (в 1377 р.) польський і угорський король Людвик; їх одначе Польща в 1383 зареклямувала, а в 1390 р. відзискала і прилучила до себе зовсїм — отже також чотири майже віки тому назад.

г) трактат у Любовлї в 1412 р., який одначе сам собою упав і від більш, чим трьох віків, пішов у забуте.

д) вкінцї титули Галича й Володимира, яких вживали деякі угорські королї, які одначе від двох чи трьох віків також забуто; навпаки, не знати навіть, пощо сї королї носили титул Володимира.

Зате факти, на яких Польща могла все операти свої права, або на яких може операти їх доси, такі:

1) старинні права найвисшої власти польської корони над усїми тими краями, які тепер називають ся Червоною Русю, Поділєм, Волинем, Київським воеводством і Малою Русю і т. д.,

---

віди на них. — Про Ф. Лойка див.: J. Bartoszewicz, Znakomici mężowie polscy w XVIII w. Petersburg, 1853. T. I, ст. 147—172; також: S. Olgebrand, Encyklopedja powsz. (1901). T. IX, ст. 476.

набуті від 1018 р., задержувані в ріжних пізнійших часах, признані однозгідно істориками, а то трьома інвеститурами на галицьке князївство, даними польськими королями, а записаними в історіях під роками 1181, 1188 і 1198.

2) прилученне галицького князївства, а також великої частини Руси, яка не належала до галицького замку, до польської корони Казимиром Великим або Казимиром III в 1340 р., по вимертю потомків Романа, якому інвеституру на галицьке князївство дав Лешок Білий в 1198 р.

3) автентичне признанне польських прав до Руси угорським королем Людвиком в 1355 р.

4) признанне тих прав і заґарантованне польській короні посїданне Руси угорськими станами трактатом у Zalathfack в 1403 р.

5) признанне тих прав і заґарантованне їх згаданому польському королївству тими-ж угорськими станами трактатом у Будї 1507 р., а також бендзинським і битомським з 1589 р.

6) забезпеченне актуальних посесій польської корони всїми угорськими королями з австрійського дому від 1470 р. і признанне прав згаданій коронї до Руси тими-ж монархами починаючи від Володислава Постума через надаванне польським королям титулу Руси від 1453 р. аж по нинїшнї часи — надаванне безперериене в протязї більш чим трьох столїть.

7) надаванне титулів Галича й Володимира всїми польськими королями угорським королям.

8) вкінцї спокійне посїданне Руси Поляками від її інкорпорації до королївства в 1340 р. аж до р. 1377 — в протязї 37 років; а від другого її прилучення в 1390 р. аж до р. 1772 — у протязї 392, себто мало не 4 столїтя.

Така була відповідь з боку Польщі на претенсії Австрії згл. Угорщини до Червоної Руси, відповідь не фізичними, а — академічними арґументами, які на дальший хід історії не мала найменшого впливу.

З такою самою відповідю виступив Ф. Лойко й проти „виводу прав“ Австрії згл. Чехії до кн. Освенціму й Затора.

Від найдавнїйших часів — починає автор свою арґументацію — Освенцїм належав до кн. Краківського; вже в 1179 р. пол. кор. Казимир (II) Справедливий дарує його Казимирови, синови Мечислава кн. опольського або горішн. Шлезка, який тоді належав до Польщі, як хрестне віно. Що йно в XIV в. кн. Шлезьке відриваєть ся безправно від Польщі, що так само безправно апробує (зрікаєть ся своїх прав до нього) пол. кор. Казимир Вел. у договорах з чес. кор. Іваном Люксембурським і його сином Каролем в рр. 1335, 1339 і 1356. Безправно — тому, що зробив се без призволу польських Станів, через що цілий акт є неважним. І Польща не зрікла й дальше своїх прав до Шлезка. В 1421 р. Володислав Ягайло реклямує їх, а його синови Казимирови IV вдало ся навіть відзискати назад князївства Освенціму й Затора (Заторський кн. Вячеслав піддав ся Казимирови добровільно, а його брат Януш — кн. Освенціму — продав своє князївство згаданому пол. королеви за 50.000 гривен чес. гроший). Пізнійше в 1494 р. пол. кор. Іван Ольбрахт докупив іще кн. Заторське за 80.000 зл. і річну доживотну пенсію затор. кн. Янушови. По його-ж смерти 1498 р. Іван Ольбрахт обняв кн. Заторське на повну власність Польщі. Такий стан річи признала також і Чехія й у всіх пізнійших договорах між чеськими й польськими королями пр. з рр. 1527, 1535 згл. 1538 про претенсії Чехії до сих князївств нема й згадки. Навпаки, трактати між Чехією й Польщею — бендзїнський і битомський з 1589 р. заґарантували Польщі повні права до всіх земель, якими тоді володіла. Вкінці не згадували за Освенцім і Затор також трактат з 1677 р., відновлений у 1732 р.

* * *

Як ми вже згадували висше, ціла ся історично-дипльоматична полєміка — з „виводами прав“ заборчих держав і „відповідями“ польської Річи-посполитої, мала тільки академічне значіннє. Розгону історичних подій вона вже не могла стримати — і те, що недавно ще польська „відповідь“ уважала безпідставними претенсіями і безправним актом, було незабаром вповні леґалізоване, найвисшими державно-правними інституціями польської Річи-посполитої — польським королем і польським державним Соймом[1]).

---

[1]) Пор. Tractatus inter Suam Majestatem Imperatricem Reginam Hungariae et Bohemiae et Suam Majestatem Regem Rempublicamque Poloniae (паралельно — польський текст). 1773.

Занята Австрією польська теріторія — чи „portio iuribus Nostris respondens“, як назвала її в окупаційнім маніфесті ціс. Марія Тереса, — складала ся з отсих земель[1]:

I.		
Руське воеводство	803·87	кв. м.
частина подільського воеводства (червоногородський повіт)	116·43	„ „
значна частина белзького воеводства	200·52	кв. м.
II.		
частина люблинського воеводства	10·52	„ „
частина краківського й сяндомирського воеводств разом із князівствами Освенцімським і Заторським, а також спижським старостом	326·00	„ „

Разом 1457·34 кв. миль із 2,700.000 мешканцями. Етноґрафічно-польської теріторії — около 300 кв. м., етноґрафічно-української — поверх 1100 кв. м.

II.

Границі Галичини в рр. 1772—1850.

Границі Галичини по першім поділї Польщі 1772 р. — Прилученне Буковини до Галичини у 1786 р. — Проект відлучення Буковини від Галичини у 1790 р. — Границі Галичини по третім поділї Польщі 1795 р.: Західня й Східня Галичина. — Зміни границь Галичини у 1809 р.: відступленне краківського й замойського округів Варшавському князівству й Тернопільського краю Росії. — Нові зміни у 1815 р.: відступленне останків т. зв. Західньої Галичини польському Конґресовому Королївству й поворот Тернопільського краю до Австрії. — Краків — вільне місто. — Знесене Краківської републики у 1846 р. й прилученне її до Австрії. — Наданне Буковині окремої конституції у 1850 р. — Границі Галичини в 1850 р.

1772 р. Галичина стала австрійською провінцією.

Полїтичні границї тодїшньої Галичини не покривали ся з нинїшнїми її границями. Нинїшнїй коронний край: Галичина й Володимирія з кн. освенцїмським і заторським і вел. кн. краківським, — се вже результат декількох політично-теріторіяльних комбінацій і змін кін. XVIII. й 1-ої пол. XIX. вв„ результат оружних конфліктів і дипльоматичних переговорів із Францією, Прусами й Росією. Одначе gros окупованої Австрією теріторії в 1772 р. — давні т. зв. руське й белзьке воєводства — лишили ся при ній по нинїшнїй день.

---

[1] (W. Kalinka), Galicya i Kraków pod panowaniem austryackiem. Paryż, 1853 ст. 1.

Пригляньмо ся одначе близше історичному процесови теріторіяльного формовання нинїшнього галицького конґльомерату.

На підставі порозуміння між Прусами й Росією із дн. 19.II. 1772 р. й на підставі такого-ж порозуміння між Прусами, Росією й Австрією із дн. 2.VIII. 1772 р. перший поділ Польщі був порішений[1]).

Не чекаючи одначе покінчення дипльоматичних формальностий, австрійський уряд дав наказ своїм військам вступити у Галичину[2]). Три корпуси австрійської армії (Естергази, Дальтон і Фабрі) під головною командою ґен. Гадіка переступили в перших днях мая австрійсько-польський кордон і заняли край; 10 червня видав Гадік проклямацію, в якій зажадав від Галичан послуху Марії Тересї.

Окупаційний маніфест, з яким Марія Тереса звернула ся (11 вересня 1772 р.) до своїх нових підданих, означував границї нового краю так:

„Правий беріг Висли від князївства Шлезку повисше Сандоміра аж до того місця, де лучить ся зі Сяном. Звідти через Франополь до Замостя й Грубешова (Rubieszow) аж до ріки Буга; потім поза Бугом властивими границями Червоної Руси, де розділюють ся Волинь і Поділє аж до границь Збаража, звідти просто до Днїстра, з малою частиною Поділя, яку перетинає потік, званий Під(г)ірче (Podorcze—Підгірцї—Серет[3]), де впадає до Дністра, вкінці границі, які відмежовують Покуте від Молдавії[1]).

---

[1]) A. Beer, Die erste Theilung Polens. Wien 1873. B. I—III.; F. Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs. Berlin, 1876—1879; Dr. Fr. Mayer, Geschichte Österreichs. Wien-Leipzig, 1901. Bd. II. Докладну бібліоґрафію див. dr. L. Finkel, Bibliografia historyi polskiej. Lwów, 1891—1906. T. I—III.

[2]) Рукоп. бібліот. Оссолїнських у Львові, N. 527, ст. 237; Ignotus, Zajęcie Galicyi (Ateneum, 1880, I).

[3]) Так названо тодї через помилку ріку Серет. При реґуляції східньої границї Галичини в 1773 р. граничною рікою визначено на приказ цїс. Йосифа II замість Серету — Збруч.

По прилученню Галичини показала ся конечна потреба прилучити до Австрії також ту частину Молдавії, яка нині називає ся Буковиною; сього вимагав інтерес заокруглення границь цісарства. І на підставі цісарського наказу з дн. 1.X., 1774 р. австрійські війска заняли також Буковину (181·6 кв. м). Пізнійший дипльоматичний трактат між Австрією й Туреччиною з дн. 7.V. 1775 тільки затвердив доконаний факт[2]).

Десять років була Буковина під військовою управою, аж дн. 30.XI. 1786 року прилучено її як черновецький округ до Галичини. Вправді по смерти ціс. Йосифа II. надв. канцлер ґр. Кольоврат представив у 1790 р. його наслідникови проект повного відлучення Буковини від Галичини, одначе ціс. Леопольд II. на се не згодив ся. З цілого проекту введено в житє одну тільки сепарацію буковинських т. зв. станів від галицьких. Та по 27 літах у 1817 р. Буковину повернено назад до станової спілки з Галичиною[3]).

При другім поділі Польщі в 1793 р. Австрія не брала активної участи; теріторіяльні здобутки взяла тоді тільки Прусія й Росія.

При третім й останнім поділі польської Републики в 1795 р. Австрія заняла землі: люблинську, холмську, краківську й сяндомирську — разом 727·59 кв. м.[4]). Польська держава перестала істнувати, північні границі Австрії заокруглили ся ріками: Пилицею, Вислою, Бугом.

Сі новонабуті польські теріторії прилучено до теріторій, забраних Польщі у 1772 р. Тоді переведено також поділ краю на дві половини: „Західню або т. зв. Нову Галичину“

---

[1]) A. Piller, Edicta et mandata... 1772. Ст. 1—2.

[2]) J. Pollek, Die Erwerbung der Bukowina. Czernowitz, 1889; Dr. R. Kaindl, Die Erwerbung der Bukowina. Czernowitz, 1894; Др. Ст. Смаль-Стоцький, Буковинська Русь. Чернівці, 1897.

[3]) J. Pollek, Die Vereinigung der Bukowina mit Galizien im J. 1786 (Jahrb. d. Bukow. Landesmuseum, VIII. 1900). Історія реґуляції політичних границь Буковини, кін. XVIII. ст. див.: H. Bidermann, Die Bukowina unter österreichischer Verhaltung 1775—1875. Lemberg, 1876).

[4]) (W. Kalinka), Galicya i Kraków pod panowaniem austryackiem, ст. 2.

— 1054 кв.[1]) м. зі столицею **Краковом**, і „**Східню Галичину**“ — 1312 кв. м[2]) зі столицею **Львовом**.

Дальші зміни в укладі політичних границь Галичини зайшли у 1809 р. На підставі шенбрунського договору з дн. 14.X. 1809 р. Австрія мусіла відступити деякі части Галичини своїм двом північним сусідам: Варшавському князівству й Росії. Варшавському князівству, за яким стояв Наполеон, припали округи: краківський і замойський (971 кв. м. — 1,531.560 мешк.[3]), — Росії т. зв. Тернопільський край (121 кв. м. — 349.015 мешк.[4]). З цілої т. зв. Західньої Галичини лишило ся при Австрії тільки 93 кв. м. із 411.283 мешк.[5]).

Віденський конґрес із 1815 р. поробив знов нові теріторіяльні зміни.

Австрія мусіла відступити останки т. зв. Західньої Галичини новозорґанізованому польському т. зв. Конґресовому Королівству, якому надано окрему конституцію й получено з Росією. За те дістала від Росії назад т. зв. Тернопільський край, а крім того велицькі копальні соли[6]).

Краків з невеликим округом став **вільним містом** під протекторатом Австрії, Прус і Росії[7]).

Нова зміна в укладі політичних границь Галичини зайшла у 1846 р. Під претекстом — недопустити до вибуху польського повстання окупували австрійські війска в марті 1846 р. місто Краків, якого вже, не зважаючи на протести Анґлії й Франції, не випустили зі своїх рук. За порозумінням з Прусами й Росією Австрія скасувала 16.XI., 1846 р. краківську републику, а сам Краків прилучила до своїх посілостий[8]).

У 1850 р. признано теріторію недавної краківської републики частиною Галичини під назвою Вел. краківського князівства[9]). В тім самім році дістала Буковина окрему конституцію й тим самим **відпала** від Галичини[10]).

---

[1]) S. Askenazy, Monografia w zakresie dziejów nowożytnych. Kraków—Warszawa, 1903. T. III., ст. 155.

[2]) Буковина — 186·6 кв. м. належала як черновецький округ до Східн. Галичини.

[3]) S. Askenazy, op. cit. ст. 155. [4]) ibid. ст. 186.

[5]) ibid. ст. 155. [6]) F. Mayer, op. cit. ст. 531.

[7]) ibid. [8]) F. Mayer, op. cit. ст. 543—544.

[9]) W. Kalinka, op. cit. ст. 3.

[10]) H. Bidermann, op. cit. ст. 10—11.

По богатьох ріжних перемінах границї Галичини приняли у 1850 р. такий вигляд, який мають нинї.

III.

Східня й західня Галичина.

Дві ріжні ґрупи країв. — Наше становище супроти історично-правних арґументів pro і contra окупації. — Що для нас важне? — Противенства між східньою й західньою ґрупою: історичне, етноґрафічне, культурне, суспільно-економічне. — „Галичина і Володимирія“. — Піднесеннє перший раз справи поділу Галичини.

Вже сей факт, що Австрія, окупуючи підчас першого поділу Польщі теріторію, яка з невеликими змінами становить нинішню Галичину, оперла свої претенсії до неї на двох зовсїм ріжних історично-правних виводах, — вказує на те, що тут маємо до діла з двома зовсїм ріжними ґрупами країв.

Ріжними — в першій мірі під історичним оглядом.

Більш чим $^3/_4$-тини окупованих земель приходять до Австрії титулом угорських претенсій до давного галицько-володимирського Королївства — (отже: воєводство руське, часть подільського, часть белзького — 1120·82 кв. миль), менш чим $^1/_4$-тина їх приходить титулом таких самих претенсій чеських до давних князївств: Освенцїмського й Заторського. Невеличке спижське староство, окуповане в імени угорських прав, було відразу інкорпороване просто до Угорщини.

Не маємо наміру аналїзувати критично виложені інтересованими сторонами історичні арґументи за — чи проти права окупації вичислених висше теріторій. Нинїшня історіоґрафія могла-б навести їх pro і contra значно більше й — основнїйших, чим се могли зробити австрійські й польські історіоґрафи кін. XVIII. в. Не маємо такого наміру — тому, що для нас в сїй хвилї представляє вагу не те, чи історично-правні титули, виведені Австрією в імени Угорщини й Чехії до Червоної Руси й кн. Освенцїму-Затора, в своїй основі вповнї правдиві. Коли-б ми хотїли рішати, чи австрійська окупація Червоної Руси була з історичного й етичного боку правним й оправданим актом, чи тільки — безправним насильством, то в першій мірі мусїли-б ми сконстатувати один преважний під сим оглядом факт: Червона Русь перейшла під Польщу не на підставі добровільної умови й добровільного бажання, а силою польського оружа — окупацією, дуже подібною до пізнїйшої австрійської, під акомпанїямент оружних протестів найперш галицько-володимирських князїв і королїв — Володимира, Мстислава, Данила й ин., а пізнїйше литовсько-руських князїв — Любарта, Юрія Наримунтовича, Кейстута і — самого галицько-українського боярства під проводом Дмитра Детька[1]). Нинї важне для нас тільки те, що Австрія арґументувала окупацію тих земель взагалї такими — і ріжними титулами, і що на основі таких власне ріжних титулів сї землї увійшли в склад нинїшньої австро-угорської монархії[2]).

Одначе ріжницї між обома окупованими комплексами земель, які нинї складають один коронний край, не зводять ся до одної тільки ріжницї в державно-правних титулах їх посїдання. Побіч їх ріжних полїтичних історій до хвилї прилучення Червоної Руси до Польщі, бачимо ще їх окремі становища, які займали вони навіть у границях польської держави за цїлий час їх пробування під польською управою, їх ріжні ґеоґрафічні умови, ріжні етноґрафічні характери, ріжні — суспільно-економічне житє, побут, релїґію, взагалї — культуру і т. д.

Історичне житє східньої ґрупи окупованих теріторій — історія галицько-володимирських земель перед їх остаточним прилученнєм до Польщі в 1387 р. — загально відома. Тому пригадувати її тут нема потреби. Ми звернемо увагу тільки на ту спеціяльну позицію, яку займали сї землї вже у границях польської Річи-посполитої, становлячи через цїлий час польського над ними панування окрему цїлість під назвою Руських земель (Ziemie ruskie), чи докладнїйше — Руського воєводства (Województwo ruskie) у противенстві до західньої ґрупи — Краківського воєводства (до якого належали: Освенцім і Затор).

---

[1]) Пор. М. Грушевський, Історія України-Руси. (2 вид.) Т. II., ст. 407—504 (Галичина й Угорська Русь); Т. III., ст. 1—142 (Галицько-Володимирська держава XIII—XIV. вв.); Т. IV., ст. 19—61 (окупація українських земель Польщею), 101—124 (польсько-угорський спір за Галичину).

[2]) На сю памятку був в 1773 р. вибитий навіть медаль з написю: Antiqua Iura Vindicata Galicia et Lodomeria in Fidem receptis MDCCLXXIII. (Dr. A. I. Brawer, Galizien wie es an Österreich kam. Leipzig—Wien, 1910. Ст. 8).

Ріжнять ся обі сї ґрупи також своїм етноґрафічним характером: східня — українська, західня — польська, — а з тим і своїм побутом, релїґією, взагалї — культурою (східня — византійська, західня — римо-німецька).

Ріжнять ся вкінці й своїми ґеоґрафічними і суспільно-економічними умовами (спокійне й безпечне житє на заході причинило ся в результатї дуже значно до зросту числа населення, до зросту його заможности, до — взагалї иншого укладу суспільно-економічних відносин, чим на отвертім сході — виставленім на безнастанні напади татарських орд, на часті руїни й ин.).

Не зважаючи одначе на всї ті противенства, Австрія злучила обі сї ріжні ґрупи земель в одну адміністрацийну цїлість і надала їй старе історичне імя східньої ґрупи, не вживане вже від XIV ст.: — „Галичина і Володимирія“, до якого в офіціяльній титулятурі додаєть ся дальші титули: „з вел. кн. Краківським і кн. Освенцїмським і Заторським“.

Які фази переходив сей конґльомерат земель під згаданою назвою у протязї кін. XVIII й 1-шої пол. XIX. вв., про се говорили ми вже в попереднїм роздїлї нашої статї. Тут зазначимо тільки те, що по останнїй інкорпорації до нього в 1846 р. нової теріторії — вел. кн. Краківського — його пестрота і обшар дійшли вже до того степення, що звернули на себе увагу австрійського центрального уряду і — в тім роцї перший раз виринає з тих кругів важна нас справа — справа подїлу Галичини (в її нинїшнїх границях) на дві окремі части: східню й західню.

(Дальше буде).

БАТЬКО Й ДОЧКА.

(Із паперів Івана Федоровича).

Подав ***Іван Франко.***

I.

Імя Олександра Гіцкевича, з якого листів до Івана Федоровича подав я дещо в статї „Причинки до історії 1848 р.“ (Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. LXXXVIII), заслугує на близшу увагу, як імя автора богатих і важних інформацій про події т. зв. мартових днів у Львові, про які жадні відомі нам доси жерела не дали так повної і цікавої картини[1]). Думаю, що не зайвим буде навіть для історика, а тим паче для психольоґа подати в безпретенсіональній цілости решту тих звісток, які маємо про Гіцкевича в його листах до Федоровича. Житє обох тих мужів, приятельське до кінця 1848 р., сплило ся з часом тїснійше, бо Іван Федорович, ставши властителем

---

[1]) Остатнїй історик памятного 1848 р., Йосиф Олександер барон Гельферт у першім томі своєї працї „Geschichte der oesterreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849“, що вийшов 1907 р., львівським розрухам із днів 19—21 марта присвятив усего два коротенькі устуни на ст. 291 і 429, які разом не дають і 50-и рядків друку, але за те дають не лише вовсїм неповне, але також зовсїм фальшиве понятє про той інтересний історичний момент. Барон Гельферт не використав навіть брошури свойого сучасника і наочного свідка львівських подій, Константина Вурцбаха, виданої ще в тім самім 1848 р. у Віднї, що правда, без імени автора п. з. „Galiz'en in diesem Augenblicke. Ein dringendes Wort in einer drängenden Zeit. Von einem Augenzeugen. Wien 1848.

Вікна, значного села в скалатськім пов., в безпосереднім сусідстві Грималова, запросив Гіцкевича до себе і дав йому місце офіціялїста, а коли пізнїйше для свойого брата Аріяна закупив село Клебанівку, вислав туди Гіцкевича як управителя тих дібр у заступстві Аріяна. Там його постигла й смерть, звязана з прикрим конфлїктом, сполученим із його становищем.

Доступні менї матеріяли не позволяють менї точно означити, коли і серед яких обставин розпочала ся знайомість Івана Федоровича з Гіцкевичем. Доступна менї кореспонденція починає ся роком 1840, в якім він, прогорівши на арендї Сиґнївки біля Львова, осів за грошевою запомогою свойого батька як державець двох маленьких подільських сїлець Білїтівки і Лежанівки. Жив із жінкою Каролїною в двірських забудованях у Білїтівцї.

Сюди доходили його нечисленні листи від родини та знайомих. Подаємо тут виривок із листу його брата Аріяна, що, тодї ще ґімназіяльний студент (він був наймолодший із пятьох братів Федоровичів), в часї лїтнїх вакацій пробував у батька, руського попа і властителя сїл Гнилиць та Жеребок. Дня 10. серпня 1840 р. Аріян у листї до Івана Федоровича ось як характеризує житє сеї попівсько-поміщицької сїмї[1]. „Тато встає рано о третїй або пів до четвертої, піде між телятка, потім на пасїку, розмовляє з Петриком і т. д. Мама збудивши ся хрестить ся зо сто разів, клякає перед розпятим Ісусом і відмовляє „за тимчасом“ лїтанїю до Матери Божої, Господа Ісуса, Пресвятої Трійцї і всїх святих з додатком десяти отченашів (властиво pacierzy, — се слово, що з разу означало тілько молитву „pater noster“, у польських молитовниках означає цїлий ряд дрібних молитов, які відмовляють ся одна за другою в певнім звязку). Антонїй устає о пятій рано або вчаснїйше, робить знак святого хреста до руського Бога і ходячи по покою договорює далї свою молитву. Амброзій, забезпечений жеребецькою свободою (він був під рукою батька державцем Жеребок) устає, коли йому подобає ся, і вертаючи з половника, (в якому мабуть ночував), сурдут на опашки і шапка на бакир, клине примовляючи: „То бестії ті ластівки, над раном не дали менї спати“. Впрочім усе як тобі відомо, іде своїм звичайним ходом“.

---

[1] Не зайвим уважаю згадати, що всї листи, цитовані далї, писані польською мовою.

Батько писав дуже рідко і коротко, та все таки був на стілько дбалий про свою сімю, що не занедбував повідомляти кождого про те, що його могло цікавити. І так Іванови він писав того ж року без дати: „Ксьондз Рауш показував мені ноту, що була за тобою писана зі Львова, і відповідь, яку про тебе дали з Тернополя. Ходило о те, чи ти не був виключений (мабуть із університету) і чи не заходило яке инше ошуканство (мабуть у справі нефортунної держави Сиґнївки), але нічого подібного не висліджено“.

Одним із перших кореспондентів Федоровича в р. 1841 являєть ся Іван Борисікевич, знайомий йому мабуть іще також із універсітету, хоч значно молодший від нього. Дня 8. мая 1841 р. він писав до Федоровича із Станіслава: „Знаєш, з яким наміром виїхав я на село, де дожидаючи весни в мріях про ліпшу будущину я провів аж надто довгу для мене сьогорічну зиму. Та тепер я вирушив, щоб знайти собі пожаданий закуток, який би до любих сільських занять додавав якесь приємне сусідство і близькість міста, де можна би часом перервати одностайність, покріпити духа свіжими образами, довідати ся дещо про світ і кориснїйше збути свої продукти. В тій цїли удав ся я до станїславівського округа і розпитую скрізь в окрузї, по судах і нотаріях, чи не знали би щось відповідне для мене, що я міг би набути, але на дармо. Все, що єсть у тій гарній околиці — занадто дороге: за кождих 100 морґів поля і 20 підданих жадають 1500 ринських к. м., і то такої малої частки я навіть не чував. Конкуренція Вірмен жене ціну що року висше; огидну пропінацію і инші надужитя та здирства підданих таксують аж надто високо, тож бачу, що даремно мені шукати в тім окрузї. Всї раді би намовити мене до посесії, але я і мій батько противні їй. Двацять на сто виходять на ній добре, але з тих двацяти скільки єсть таких, що не обтяжили себе здирством або ошукою?“

Того самого року без дати писав Борисікевич іще раз до Федоровича, лист тим цікавійший, що в ньому згадує про Гіцкевича, як спільного їх знайомого. „Приїздом на Поділє змінив я тілько місце кляузури. Радо був би я приняв ся на тих кілька місяців заняти місце нашого Гіцька — принаймі був би я мав те задоволенє, що приспішив би бідному свободу. Бо отсе велять нам надіяти ся амнестії для тих, що не погибли“.

Для поясненя сего короткого уступа треба пригадати, що в р. 1841 скінчив ся у Львові величезний процес польських конспірацій, скінчив ся нечувано острим, навіть як на тодїшню Австрію засудом найбільшої части обвинувачених, в тім числї сорок на кару смерти. В числї тих увязнених і засуджених був також Гіцкевич. Дивним дивом усї засуджені на смерть (в тім числї були пізнїйші видні діячі Смолька і Землковський), швидко потім одержали цісарську амнестію і були випущені на свободу, коли натомість засуджені на довголїтню вязницю сиділи і терпіли аж до 1848 р. Щож до своєї власної кляузури, про яку коротко згадує Борисїкевич, то я можу пояснити се з його власного оповіданя в звязку з попереднім листом. Мабуть пошукуванє догідного закутка для закупленя невеличкого села завело його до Вітвиці, малого гірського села недалеко Болехова, стрийського округа. Тут селяни, підозріваючи в нім полїтичного аґента, арештували його і відставили до Стрия „до циркулу“, де мабуть продержано його пару місяців у запертї, поки підзорливим тодїшнїм властям не вияснила ся в повнї його полїтична невинність. Йому позволено вернути в рідну сторону, на Поділє, очевидно все таки під острим поліційним дозором, який тодї майже зовсїм рівняв ся попередній кляузурі.

Протягом 1842 р. Гіцкевич дожидаючи амнестії сидїв іще в тюрмі. Довідуємо ся про се з кількох листів ріжних осіб до Івана Федоровича, який, видно, дуже цікавив ся долею свойого приятеля. Дня 29 жовтня 1848 р. писала панї Мальска нїмецькою мовою: „Вчора мала я щастє бачити сердешного Олеся і говорити з ним більше як годину. По першім привитаню, що було дуже сердечне, але більше мовчазне, перше питанє, з яким він звернув ся до мене, було: „Як поживає мій добрий Ясьо (Федорович), його жінка і його дитина?“ Можете уявити собі, як мило менї було почути від нього таке питанє. Більша часть години пройшла на розмові про вас. Він був такий радісний, його лице таке спокійне і погідне — я й не надіяла ся застати його таким. Він виглядає далеко лїпше, як останнього часу перед його арештованєм, і запевняв мене, що він зовсїм здоров і зовсїм спокійний, та се видно також із його зверхнього вигляду. Тілько при згадцї про зрадника виступили йому сльози на очах, все инше зносить легко і спокійно, бо його сумлїнє чисте. Його товариш усе веселий. Вони читають богато і охітно і ходять що дня два або три рази на прохід. Тепер мушу сказати вам, як дійшло до того, що я відвідала сердешного Олеся. Перед кількома днями панї Морґенбессерова відвідала свойого сина, а судовий секретар попросив її повідомити мене, щоб я в суботу о десятій годинї прийшла до нього. Се візване було менї дуже приємне, бо я надїяла ся побачити Мощанського, який кілька разів передавав своїй сестрі своє бажане побачити мене з Мінцею. О скілько ж більше зросла моя радість, коли при входї до канцелярії секретар сказав менї: „Можете побачити ся з Гіцкевичем, але тілько самі“. Мінцї нї за що не хотїв допустити“.

Троха перед тим, 29. вересня якийсь Максим повідомляв Федоровича: „Про Олеся не чув я нїчого більше, як тілько те, що він здоров. На сегорічнім соймі ухвалено іменем галицьких станів просити цїсарської амнестії для тих нещасливих. Може небо дозволить, що будемо могли ще стискати тих наших мучеників“. Тілько десь весною 1843 р. Гіцкевич опинив ся на волї, бо з 8 цвітня 1843 р. маємо його перший лист до Федоровича, в якім він повідомляє його, що „вчорашнього дня відвідав я (роз. в тюрмі) „biednego Walusia“, який просив написати до Федоровича, щоб як найшвидше через тутешній ц. к. карний суд доніс йому про своє здоровлє і поводжене, а коли буде у Львові, просив у президента суду дозволу бачити ся з ним“.

Не всїх полїтичних амнестіовано і випущено від разу. Десь із початку падолиста 1843 р. маємо в кореспонденції Федоровича лист Дмитра Мохнацького, з якого подаємо тут ось які дати про сей памятний факт: „Дня 31 жовтня наступило несподївано моє увільнене з вязницї по трьох лїтах. Не маєш можности уявити собі стан моєї душі. Коли я дійшов до ринку, видавало ся менї, немов би я в повній свідомости тілько що родив ся на світ. Усе для мене нове, все разить очи і вуха, хід мій був непевний і тремтючий. Поки я два рази обійшов ринок, у мене почало крутити ся в голові. Я зайшов до склепу, колись панни Міхалїни, не знаючи, чи хто з моїх знайомих жиє, де й як. Та мабуть нїде не приняли б мене раднїйше, як тут. Так і є, приязнь, не кров, повинна затїснювати вузли між людьми. Окрик, який счинив ся в цїлім домі на мій вид, ще дужше одурив мене. У мене знов почало крутити ся в голові, і ще довго, довго я не знав, чи се сон, чи ява. Ба, минуло ще пять годин, і я все ще сумнївав ся про дійсність свойого увільненя. Так то воно, золота свобода приємна як спасительний сон. Не знає той горя вязня, хто сам не був ним. Сьогодня ті мої товариші, що ще лишили ся в неволї, збуджують у мнї більше співчутя, ніж коли будь. Окрім мене випущено на свободу чотирьох инших: Германа, Дилєвского, Матчиньского і Тарловского, а дня 2 падолиста знов пятьох: Пшисєцкого, Ґембажевского, Сандецкого, Кравзе і кс. Сплавіньского. Але надія, що за ними і далї випускати муть по кількох, завела нас. Наш любий Валюсь ще й доси в кайданах. Ми уложили собі разом поїхати до тебе і з тиждень забавити в Білїтівцї. Може се не зараз буде, тим більше, що нас випущено не наслїдком амнестії, лише з недостачі доказів. У мене богато причин відвідати тебе, відобрати свої в Грималові полишені річи і рукописи, але відкладаю се на пізнїйший час, щоб разом із Валюсем я міг забавити у вас кілька днів“.

Аж з початком 1845 р. полїтичні вязнї могли вважати себе зовсїм свобідними. Дня 23 січня пише Гіцкевич до Федоровича: „Я свобідний! З поспіхом шлю тобі сю милу тобі певно відомість з найсердечнїйшим поздоровленем. Дня 21 сего місяця 47 повішенників (в оріґіналї wisielców), засуджених майже всїх на смерть, відпало від шибеницї. Між ними знайшов ся й я. Тілько восьмох нещасливих вилучено від уласкавленя і присуджено на увязненє з Шпільберґу, а власне Роберта Хмєлєвского, емісарія з Францїї, на 15 лїт, Лєслава Лукашевича, також емісарія, на 12 лїт, Хшонстовского на 12, о. Гординьского на 12, Ставского на 10, Дунаєвского на 8, Павлїковского на 8, Боґданьского на 8 лїт. Зрозумієш, о скілько моя радість з відзисканої свободи отроєна болем за нещасну долю тих мучеників. Щиро скажу тобі, що анї відомість про моє уласкавленє, яка дійшла мене кілька день перед тим, анї сам факт відзисканя свободи не збудив у моїм серцї нїякого радісного почутя, бо жаль і біль над нещастєм другів і товаришів недолї пригнїтав його до разу. За те щире, сердечне, повне неложного запалу і прихильности повитанє від приязних менї осіб викликало в душі ревні, невимовно милі почутя, і не одна слеза радости заблисла в оцї. Винявши сю божественну роскіш, якої я не віддав би нї защо в світї, вір менї, що свою свободу заміняв би я за долю, хоч яку страшну, не одного з тих нещасливих, яких гірка участь доводить до розпуки їх родини, а сильно надшарпане здоровлє не дає навіть надії, щоб могли перенести ті фізичні і моральні терпіня. Не повіриш, які роздираючі серце сцени викликав сей жорстокий удар у діткнених ним родинах. Чому ж вас, дорогі мої, не можу обіймати в тій хвилї? Я вже бачив ся з шановним Юлїєм, що саме в день мойого увільненя случайно прибув із Жовкви і мало не задусив мене у своїх обіймах. Справдї, стілько доброти і приязної зичливости дізнаю від чесних і благородних людий, що коли б я був більше зарозумілий, то мусів би думати, що є в мене якась велика вартість і заслуга. Але я відчуваю добре, що все те пливе тілько з доброти чесних душ, які сим поступованєм бажали б подекуди винагородити менї давнїйші терпіня. Василєвский також дуже ввічливо візвав мене до себе, і приняв дуже приязно. Уласкавлене відносить ся тілько до кари, але всї її правні наслїдки лишають ся в повній силї, тож про урядову карієру нема що й думати“.

Гіцкевич очевидно був сином незаможних родичів і мусів шукати собі такого становища, яке для людий з його минувшиною і з недокінченою унїверсітетською чи може лише ґімназіяльною освітою було тодї одиноко можливе, а власне більше або менше почесного, приватного службового становища у якогось пана. Прилюдна опінїя тих часів, коли вся галицька шляхта дихала завзятою ненавистю до австрійського панованя, відчиняла всїм полїтично підозреним двері до такої гостинности в панських дворах. І Гіцкевичеви не довго довело ся чекати. Вже 5 мая він пише до Федоровича: „Завтра розпочинаю своє урядованє у Лєщинського, а тим часом жию ще у Львові зі своїм стриєм“. І додає інтересну відомість з публичного житя: „До Львова архіепископ скликає всїх кьсондзів і відправляє з ними реколєкції, т. зн. нудить їх ріжними казанями, науками і набоженствами, аби утвердити їх у вірі, щоб не хапали ся новинок, внесених Черским і Руне́м, бо вже один кьсондз із Перемиского поїхав приставши до новаторів“. Про релїґійно-суспільний рух, який серед польської еміґрації розпочали були в 40-их роках Черский і Руне́, не вмію поки що сказати нїчого докладнїйшого.

Невідомо, з якої причини в листї з 18 червня тогож року Гіцкевич досить просторий уступ присвячує загальним увагам про жінок. Наводимо його тут як причинок до характеристики тих романтичних часів.

„Бідні ті жінки! скілько то вони витерплять з ріжних оглядів. Через саме милосердє повинні б ми бути лїпшими для них і солодити їм по змозї те турботне житє, яке для самого капризу так часто затроюємо їм. Нема сумнїву, що наша любов до них дуже еґоістична і капризна. Бавимо ся ними, як свавільні дїти лялькою або котиком, і ломаємо або мучимо, аби тілько дати їм почути нашу висшість, часто тілько фізичну.

А про те вони виховують і плекають нас зі стількими трудами і терпінями, з таким посвяченем увесь людський рід, і вже щасливі, коли інколи за стільки невигод кинемо їм хвилеву пестощ або перелетний усміх задоволеня. Майже все їх житє, се нестанне, безінтересовне самовідреченє, коли ми лише часом підносимо ся до нього, тай то майже ніколи з зовсім чистих мотивів, найчастійше pour faire éclat“.

Чи і яке занятє одержав Гіцкевич по своїм увільненю, не знаємо з його дальших листів. В р. 1845 він, здаєть ся, не писав до Федоровича нічого більше, а листи з р. 1846, які цитуємо далї, писані були зі Львова.

II.

Події в лютім і марті 1846 р. в західній і східній Галичинї потрясли, можна сказати, прилюдну опінію всеї Европи. Діяльний виступ польської революційної партії, що стояла під комендою польського Демократичного Товариства в Парижі, виявив ся з однаково нещасливим ефектом у Познаньщинї і в Галичинї, з тою тілько ріжницею, що в Познаньщинї енерґія пруського уряду здавила рух у самім починї, а в Галичинї, особливо в західній, польські революційні заходи, маючи точку опори в ніби свобідній краківській републиці, виявили ся сильнїйше, застали уряд менше приготованим і викликали сильну, а декуди навіть жорстоку реакцію серед польського люду. І в східній Галичинї не обійшло ся без деяких проявів того самого духа, але до елєментарної людової реакції не дійшло, з виїмком одного села Горожани Великої біля Комарна, хоч і тут треба сказати, що польські оповіданя наочних свідків про факти знущаня селян над повстанцями сильно пересолені.

Ті події в західно-галицьких і деяких східно-галицьких повітах дали привід властям, post festum обережним, до облави на всіх хоч троха підозрених і хоч троха впливових людий з незалежної інтеліґенції. Пішли численні арештованя по всіх округах, навіть там, де ні на які розрухи не заносило ся.

Така облава не минула й тернопільського округа, в якім тодї старостою (Kreishauptmann) був брат ославленого директора львівської поліції Сахер. Між арестованими дідичами та державцями був також Іван Федорович. У роди́ннім архіві Федоровича у Вікнї, анї в листах, анї між документами, анї в дневниках самого Федоровича я не знайшов ніякого сліду про його арестоване. Що однак воно було фактом, і що Федоровича разом з иншими підозреними продержано в окружних арестах у Тернополї довше як місяць, на се одиноким свідоцтвом являєть ся лист Гіцкевича до жінки Федоровича, писаний 12 цвітня 1846 р., в якім читаємо: „Одержав я відомість про увязнене коханого Яся. Хоча моє чутє, переповнене болем і жалем над величезним горем нашої нещасливої вітчини, майже вже отупіло, то про те сей свіжий удар діткнув мене дуже болючо. Та коли пройшло перше почутє приязни, затрівоженої долею найдорожшого приятеля, коли спокійнійшим умом я почав розважати відомі менї відносини і спосіб думаня Яся, набрав я радісної надії і майже внутрішнього переконаня, що він ніяким способом не може і не міг сильно скомпромітувати себе, і що його увязненє не може потрівати довго. Адже дійшо у нас уже до того, що вязниці стають ся місцем охорони[1])! Говорять також, що вже прийшов до тутешньої власти з Відня наказ, аби як найшвидше, напевно 19 сего місяця, на цісарські уродини, повипускала з вязниць усїх менше підозрених. Неможливо, аби з таким величезним числом увязнених у цїлім краю, що має перевисшати дві тисячі, хотїли переводити звичайний інквізіційний процес і всїх карати. Я далеко більше бою ся, аби не справдили ся ті відомости, які тепер загально носять ся, що селяни починають знов бурити ся і відгрожувати ся“.

Із оповідань панї Каролїни Федоровичевої, жінки Івана Федоровича, я пригадую тілько, що між увязненими в Тернополї польськими шляхтичами одного дня, підчас спільної прогульки на тюремнім подвірю счинило ся було заворушенє, з голосними протестами против безпідставного держаня в арестах. Покликаний на жадане вязнїв староста Сахер, не можучи своїми представленями втихомирити вязнїв, обернув ся до возного і крикнув грізно: „Bank heraus!“ Се значило погрозу, що опірних зараз силою будуть класти на лавку і карати кіями. Тодї Федорович промовив до розворушених вязнїв і здужав на стілько втихомирити їх, що вони спокійно розійшли ся до своїх камер.

---

[1]) Гіцкевич скромно натякає тут на факт, що в західній Галичинї многі дїдичі в часї народнїх розрухів або самі тїкали до міст і зголошували ся до урядових вязниць, бажаючи уйти селянських рук, або увязнені селянами просили ся, щоб як найскорше везли їх до вязниці.

Як невеличкий, по троха навіть комічний епізод із подій того року наводжу тут лист Адама Ковалевського з Бірчі, який д. 18 жовтня писав до Федоровича: „Дня 15 сего місяця був відпуст на Кальварії[1]), на який зібрало ся коло 80.000 людий, а третя часть того волокла ся через Бірчу. Можеш уявити собі, який то приємний вид був придивляти ся тим убійцям (в оріґіналї zbójcom), що йшли на Кальварію позбути ся гріхів забійства, яких допустили ся, аби могли на ново вбивати і мордувати. На Кальварії певно було би прийшло до якогось забуреня, але в поблизу поставлено 4 компанії війська і 4 гармати. Та про те одної ночи, здаєть ся, злодії мусіли наробити трівоги, і всї почали втікати, це хто міг, бо в ранцї шибнула відомість, що вже багато народу вирізали. Можеш уявити собі, що там діяло ся: комісарі і ксьондзи і уніятські попи і черцї з манастиря аж патинки погубили, а львівські панни в сорочках блукали по корчах. Військо потім хвалило ся, що як би не ми, то всїх би вирізали Поляки, а все се на те, аби розпалювати ще більшу ненависть між народом“. До речі завважу, що сей лист послужив основою для мойого оповіданя „Різуни“.

Галицькі події з лютого і марта 1846 р. викликали деякі важні факти полїтичні і соціяльні. Поперед усього дотеперішнїй ґубернатор Галичини, архикнязь Фердинанд д' Есте, уступив із свойого становища, а на його місце прислано дотеперішнього ґубернатора Трієсту, Франца Стадіона. Селянські розрухи в Галичинї поставили остро на денний порядок австрійської соціяльної полїтики питанє панщини. Зараз по розрухах виринула в правительственних кругах думка про реґуляцію панщини, і цїсар Фердинанд ще в мартї окремим патентом покликав до житя т. зв. реґуляційну комісію. Сї приготованя до реґуляції набавили нового страху дідичів, і вони ужили своїх впливів на те, щоб проволокти або й зовсїм уморити сю справу. Властитель великих дібр у Тернопільщинї Пельтенберґ писав у перших днях цвітня до Нікоровича, властителя Грималова, з Відня: „Вчора дізнав ся я на свою велику потїху, що Його Величество завісив (hat suspendirt) справу реґуляції панщини. Уявляю собі, яку радість справить се в цїлій Галичинї. Від ґрафа Франца Стадіона з Трієсту, що має бути поставлений канцлером для Галичини, очікують рішучої направи галицьких відносин (в нїмецькім оріґіналї загальнїйше: „alles Billige und Gute)“.

---

[1]) Мова тут про Кальварію Паславську, славну відпустову місцевість недалеко Добромиля.

Ґраф Стадіон прибув до Галичини аж у падолисті, а з його прибутєм рівночасно доконав ся третій важний політичний факт, що був наслідком мазурських розрухів, скасоване краківської републики і занятє Кракова враз із цілим т. зв. Краківським великим князівством (Wielkie Księstwo Krakowskie), що якийсь час веґетувало окремо як краківська република під протекцією і доглядом Австрії, Прусії і Росії, австрійським військом. Про се писав Антим Нікорович до Івана Федоровича дня 21. падолиста: „Ґраф Стадіон прибув, а з ним разом новий патент і занятє Кракова, через яко ціна домів у Львові впала дуже значно. Говорять, що універсітет перенесуть до Кракова, бо краківський універсітет має богаті дотації в російській Польщі, і тому не дадуть йому впасти. Ґубернія має бути поділена, — самі клопоти для львівських каменичних панів. Військові особи, що тут від шести літ сиділи в слідстві, тепер дождали ся вироків; нї одного не засуджено на смерть, а найвиннійших на 20 літ вязниці“.

Ґраф Франц Стадіон привіз із собою справді новий цісарський патент про реґуляцію панщини, якого значінє я пояснив докладнійше в моїй історії панщини. В сфері, в якій веде ся цитована мною кореспонденція, цікавили ся тим патентом, як і всїм тим, що доторкало основи тогочасного суспільного побуту — панщини. Дня 8 грудня 1846 р. писав Гіцкевич до Федоровича: „Про нову реґуляцію панщини мусиш уже знати. Цікавий я, чи вона зробить значну ріжницю в теперішнім її стані. Думаю, що там, де піддані, як на Поділю, мають просторійші ґрунти, панщина і на будуще лишить ся в такім самім станї, як тепер“. Цікавить Гіцкевича також справа військових вязнів. В тім самім листї читаємо далї: „Певно знаєш уже, що перед кількома тижнями опублїковано тут вироки військовим, давнійше вже увязненим за полїтичні замахи, але може тобі невідомо, що Лятінек увільнений, а крім нього вийшов вільно офіцер Бос; решту засуджено і то найбільше на кільканацятилїтню вязницю, а Руніе на 5 лїт. Яка доля чекає нових полїтичних вязнів, (треба розуміти тих, що були увязнені за події 1846 р.), ще не відомо, але певно їх не чекає нїчого доброго; говорять, що деякі підпадуть карі смерти“.

Рік 1847 був загалом глухий, як час перед бурею. Від Гіцкевича до Федоровича в тім роцї заховав ся тілько один лист з невеселими відомостями про те, що одного знайомого вивозять до Любляни. Наведу тут хиба виписку з листа Кароля

Нікоровича, сина Антимового, тоді ученика ґімназіяльного у Львові, який 26 липня писав до Федоровича: „Незабаром виїжджаю з паном Вінкентієм Полем за границю. Задумуємо звідати остров Руґію (Rügen) і Копенгаґу. У нас богато говорять про те, що незабаром мають тут виконати при вироки смерти на політичних вязнях, і се має бути причина, що ґраф Стадіон не приїздить до Львова. Та я не можу ще повірити такій страшній відомости, хоча її голосять зовсім на певно. Імена засуджених: Вішневский, Капусціньский і один ксьондз, якого назву я забув“. Відомість про ксьондза, засудженого на смерть, була мабуть безпідставна, але Теофіля Вішневского і Капусціньского, учасників повстаня 1846 р., справді повішено у Львові, на т. зв. Гицлівській горі дня 31 липня о 7 год. рано.

Із досить богатої кореспонденції Івана Федоровича з року 1848 подано найбільшу часть у цитованій на вступі статї. З програми тої статї само собою вийшло, що в ній не вичерпано всього матеріялу, а власне пропущено один досить інтересний лист Гіцкевича. Дня 7 вересня він писав до Федоровича до Відня: „Хоча богато злого дієть ся в краю через інтриґи бюрократії та її поплечників, а також через махінації руської партії, то все ж таки трудно сему всему від разу зарадити і треба чекати наслідків урядованя нового ґубернатора [1]), який іще не прибув до Львова, а також від сподіваної реорґанізації краю і розвитку будучих реформ. Що махінації і підбурюваня сільського люду з боку руських попів проти польського елементу не перестають, мали ми сими днями свіжий приклад на тутешнім римарі Рожевськім. Сей поїхав у якімось інтересі кінно при шаблї і в шапці з польським орликом до Іванівки. Коли приїхав туди і зайшов до коршми, напали його чотири тамошні селяни, відібрали йому і поламали шаблю, побили його сильно, забрали річи, які мав при собі, і відгрожували ся навіть, що вбють його на смерть, твердячи, буцім то священик говорив їм, що кождого, котрий має такий значок на шапці, можна зараз убити на смерть або завести до циркулу, а там дістане за нього 50 ринських. Побитий удав ся потім до тамошнього мандатарія, який зараз зробив з ним протокол і увязнив тих селян. Що стане ся з тим далї, донесемо тобі пізнійше, щоб ти на випадок, як би тутешнї власти закопали сю справу, як се доси діяло ся в подібних випадках, подав се до відомости мінїстра. Поки що думаю, се було би за вчасно, хиба би тілько приватною дорогою. У всіх одначе кроках, які думаєш поробити, було б відповідно порозумівати ся в перед з нашими лїпшими послами, бо тут, у публичних письмах, закидають вам загалом і то справедливо, що не держите ся купи і що кождий на свою руку окремо говорить і робить, що йому подобає ся, без огляду на інтерес краю". Нема що мовити, що справа Рожевського мала не богато спільного з інтересами краю, і що Гіцкевич, загалом досить тверезий і критичний спостерігач, у сїй справі опинив ся на вузкім партійнім становищу, яке аж надто часто мішає дрібні та приватні інтереси та урази з інтересами краю.

---

[1]) По уступленю ґрафа Рудольфа Стадіона, брата і наступника Франца Стадіона, який був вибраний послом із жовківського, його наступником був іменований Вацлав Залеский, відомий у історії нашого письменства Вацлав з Олеська.

На сьому кінчить ся серія листів Гіцкевича, які заховали ся між паперами Федоровича. Не знаємо докладно, коли, але в усякім разї мабуть уже 1849 р. Гіцкевич зі своєю родиною переніс ся до Федоровича і заняв ся завідуванем його маєтку. Не вдаючи ся далї в історію розвою маєткових справ Федоровича зазначимо тут тілько, що ще в початку 1850 р., живучи в Грималові, він рівночасно був також державцем Білїтівки і Лежанівки, які належали до Пельтенберґа, і що в тім році упливав речинець його держави на тих двох селах. Доробивши ся значного капіталу на державі Грималова наслїдком несподїваного підвисшеня цїн горілки в р. 1848, Федорович ще 1849 року почав оглядати ся за якимось маєтком, який міг би купити на власність. Про се все довідуємо ся дещо з листу Борисїкевича, писаного 1. січня 1850 р. до Федоровича. Сей лист інтересний не тілько своїм змістом, але також тим, що писаний руською мовою латинськими буквами. Він був писаний з Увисли близь Ходорова, в якій Борисїкевич від 1848 р. осів постійно як властитель невеличкого дому і досить значної ґрунтової посїлости, на якій прожив старим кавалером аж до 80-их лїт XIX в. Подаю тут сей лист, у якім тілько підпис автора написаний руськими буквами, в докладній копії.

„1. Sicznia 1850. Aż do nyni ne schodiat sia stežky naszi — i može ne zijdut sia nikoły; tilko padok szczasływyj czasamy nas zwede, jak w roci wtorisznom. Taka to nam sudjba — a darmo protywyty sia jej. Protoje odnakož ja ne perestanu buty Wam druhom — i szczyrych żełanj mojich dla błaha Waszoho ne izminiu; ta w sej deń nowoho roku peresyłaju iskrennija życzenia duszi mojej, szczob ślidujuszczyj rik bilsze Wam prynis potjichy i szczaśtia ot mynuwszoho, kotryj wsim nam mnoho boliznej i terpkoho zawodu ne skorbyw [tak замісь: не скупив]; naj czas błahodarnyj, szczo mnoho w świtji zahojiw, ne łyszyt Was bez swojej łahodiaszczoj ruky.

„Kołyśto czuw ja wid Tebe, że staraw jeś sia wynajmyty u Grafa Dzieduszyckoho prekrasnyj majetok jeho Jabłoniw so 4 filwarkamy, a wczora howoryły meni w Iwaniwci, że Tytus ne buw by wid toho, zdaty na posesora swoju gospodarku. Cy to ystyna — ne znaju, ałe Tobi daju znaty, szczobyś sam u neho, jako po sojmi znakomoho, mih o sej sprawi lipsze wywidatyś. Wtorik buło 74 tysiaczy reńskych walutnych czystoho dochodu z majetku seho, no wkluczno z lisom, kotorym dla złoho zariadu i sknyrstwa szafuwało sia bez miry na robitnyka. Pry wychodiaszczim najmi w Bilaniwci sej najem Jabłonowa buw by Tobi najdohidnijszym i wtorym mih by staty sia Hrymałowom, a mene tiszyło by, sły by udało sia Tobi priobristy jeho dla sebe abo dla Arianiw.

„No jesły ne choczesz kłopotaty sia majetkom, a dumka Twoja wtohidna, szczob obiznaty sia z pyśmom św. sławiańskym, jeszcze ne mynuła sia, to mih bym Tobi wyhodyty, bo maju wsi knyhy nowoho i wetchoho zawita u sebe. Dołuczaju Tobi perwyj łyst „Union“, może ho ne majesz, a win Tobi pryhadaje ludej, z kotorymy borołyste sia wtohid neraz do upertoho. [Не зовсім вірно передана польська фраза: „do upadłego“].

„Pry tim Łaskawoj żeni Twojej peresyłaju pocztenije moje, a synok szczob Wam zdorow i kripkyj buw. Prawomu Hickiewyczu pryjatelskyj pokłon otdaj, a Ty maj sia harazd i pryjmy cześt Twoho susida И. Борисѣкевича“.

До поясненя сего листу, полишаючи на боцї невідомі менї факти 1849 р., на які натякає сей лист, а власне якісь прикрости чи хороби, яких зазнали і Федорович і Борисїкевич, дальше їх обопільну стрічу і товариство якихось полїтиків, з якими Федорович завзято сперечав ся за якісь важні, очевидно полїтичні, питаня — додаю тут лише те, що про Гіцкевича він згадує вже як про домашнього у Федоровича. До згадки про ґрафа Тита Дзєдушицкого, властителя Яблонова, варто додати, що його відоме скнирство в остатнїх роках житя дійшло до того, що він зовсім перестав платити своїм слугам і офіціялїстам, бо мовляв, чи плати їм, чи не плати, вони все таки красти муть, що зможуть. Дійшло до того, що неплачені сторожі його великого саду і парку покинули службу, і ґраф Тит сам уважав потрібним що ночи обходити той сад, із якого слуги і селяни

залюбки крали фрукти. При однім такім обході йому трафила ся немила пригода, що власні пси, з надмірної скупости також лихо годовані, кинули ся на нього і загризли його на смерть.

Що до самого Івана Борисїкевича, то варто зазначити, що в р. 1848 він довший час жив у Львові і брав досить живу участь у публичнім житю ново розбудженої Руси, та належав до тих Русинів, яких Головна Рада Руска вислала своїми делеґатами до Праги на перший з'їзд австрійських Славян. Там він між иншими особисто познайомив ся з Бакунїном і одержав від нього на память французький текст його відозви до Славян, писаний Бакунїном власноручно. Пізнійше, в 60-их роках Борисїкевич був послом до Сойму краєвого, а з рештою весь свій вік прожив в Увислї, недалеко Ходорова, де я в 1881 чи 1882 році мав нагоду відвідати його. Доживши досить глубокої старости він якось навкучив собі сїльське житє і перебрав ся до Відня, де протягом кількох лїт жив тихо і спокійно, в рядигоди являючи ся як приємний гість на товариських сходинах і т. зв. комерсах „Сїчи“. Вертаючи з одного такого зібраня пізною осїнню, бурливої ночи, він упав жертвою сердитого віденського вітру, який десь на Гернальсї зіпхнув його з тротуара в глубокий рів, заповнений водою, в якім він утопив ся. Така бодай відомість про його смерть дійшла тодї до Галичини.

Із житя Івана Федоровича зазначимо далї, що з кінцем липня 1851 р. він разом із братом Альойзієм вибрав ся в подорож за границю, 10 серпня був уже в Льондонї, 15 серпня в Парижі, 22 в Дрезденї, а 31 з поворотом у Кракові. В тім році він закупив маєтність Вікно, а в цвітнї 1854 р. закупив для брата Аріяна село Клебанївку. До тої Клебанївки вибрав ся Гіцкевич з жінкою і дочкою, як завідатель маєтку іменем Аріяна, і тут у липнї 1855 р. його постигла нагла смерть наслїдком сильної суперечки з якоюсь урядовою комісією, що з'їхала була до двора. Близших деталїв сеї наглої катастрофи в віконськім архіві я не міг дошукати ся. Рік пізнійше, 9 липня 1856 р. в тій самій Клебанївцї вмер також її молодий властитель, Аріян Федорович.

III.

Закінченє сеї статї присвячую памяти дочки Гіцкевича Олександри, в звичайнім житю званої Оленею, від якої в віконськім архіві лишили ся два довші листи і фотоґрафія, а надто портрет, мальований Ґротґером. Була се дівчина незвичайної красоти, щедро наділена живою фантазією і добротою серця, якою вміла чарувати кожде окружене, в якім їй довело ся жити. Її постать лишила ся в живій памяти у ріжних людий, з якими мені доводило ся стикати ся в дворі Федоровича, і у всіх її память лишила ся чистим і світлим явищем. Оба листи, адресовані до Володислава Федоровича, що тоді жив у Відні в педаґоґічнім інституті „Theresianum“, і оба писані при кінці 1865 р. Перший без дати, мабуть із перших днів грудня, звучить ось як: „Коханий братку! Говориш: хто про кого ліпше памятає, чи той, що сміяв ся, чи той, що... що хустину тримав перед очима? Розумію, чому ти не написав виразно: плакала, бо хоч без сумніву ти був переконаний, що я плакала, все таки хотів удавати переді мною, що сумніваєш ся про се. Покинь се, братку, бо твоя сестриця не в тімя бита. Ось маєш на вступі щось в роді лагідного докору. Я не писала перше для того, бо надіяла ся листу від тебе, за якого добрим прикладом пішла б і я, а по друге по части я була переконана, що ти, знаючи свою сестрицю, напишеш перший.

„З усіх твоїх закидів я оправдала ся, а тепер ти, мій коханий, в будучім листї виясни мені, за що виповідаєш мені війну. Я не злякала ся її анї троха, а навпаки виповідаю війну тобі, але не звичаєм старинних, тілько партизантку, щоб там де неприятель найменше надіє ся, зробити йому пакість, пр. забрати амуніцію, перетяти дорогу несподівано, присилувати до зложеня оружя, а нарештї приневолити до відвороту — розуміється, не безславного.

„Твої пропозиції приняті мною, а власне як найчастїйша обміна дипльоматичних нот, а особливо, щоб наші листи підлягали як найщільнїйшому incognito. Бож сам ти говориш, що я люблю скакати як сверщок і думками і словами, тож я не хотїла б, щоб хтось читав те, що я без женади пишу до свойого брата. Що тикаєть ся армії, то вона ще не сформована, але плян мій такий: зроблю собі армію з астрів, із яких кождий буде мати свойого прибічного адютанта — малого бодячка. Їх комендантом буде старий бодяк, а я буду королевою того полку, і маючи над ним найвисшу власть буду мати двох адютантів. Отсе легенький нарис моєї армії. Що правда, є ще одна умова, а се та, що по одержаню кождого мойого листа найдалї до тижня мусиш відписати, бо коли не послухаєш, то всї мої астрики ужиють своїх адютантів, і вони побють твоїх хоробрих рицарів.

На решті я гнївалась би „na zabój“. Кінчу виповідаючи тобі партизантку.

„Пишеш, щоб я хоч кількома словами потїшила тебе на чужині. Дуже добре розумію твою тугу, і власне тому, що розумію, тужу разом з тобою, мій дорогий, і дожидаю тої хвилї, коли побачимо ся знов і, розуміє ся, пожартуємо. Не знаєш, як прикро менї, що на твій лист, писаний іще 6 падолиста, я відписую тілько сьогоднї. Знай, що я дістала його тілько передількома днями.

„Я тужу за тобою так, як за своїм рідним братом, і не раз думаю собі, чи варт ти того? Але мусиш бути варт, коли я так люблю тебе. Посилаю тобі свою фотографію, але не в подобі Ґретхен (в opiї. Magdusi); так дам фотографувати себе, коли приїдеш, розуміє ся, коли Владзьо буде той сам і коли давні мої науки та научки не підуть у ліс, і коли завсїгди так само буде любити свою сестрицю Маґдусю“.

Другий лист Оленї Гіцкевичівни, писаний 25 грудня, на саме Різдво, а може 24, бо перші слова листу говорять, що він писаний годину перед тим, поки „siądziemy wszyscy do wilii“, се значить, до святовечірної вечері, яку їдять не 25, а 24 грудня.

„За годину сядемо всї до вечері, а тебе не буде, мій дорогий! Вчора і сьогодня не сходиш менї з думки, навіть нічю не перестаю думати про тебе. Снило ся менї, що ти сидів у нас і малював мій образ, я була убрана в білому, цвіти на голові і богато стяжок. За пів години той образ був готов. Ти хвалив ся його гарним виконанєм, але менї він не подобав ся, я взяла чорнило і по всьому лицї поробила богато чорних плям. Коли се прочитаєш, то подумаєш собі: „Хоч і у снї, а все та сама Маґдуся“. І справдї, я не відмінила ся анї на йоту, хиба лиш о стілько, що тепер ходжу сумнїйша. Бо, вір менї, дорогий братїку, що в кождій хвилї все і на кождім місцї не стає менї тебе, і сильно тужу за тобою. Коли тілько збере ся більше товариство, оглядаю ся за тобою, і менї здає ся, що ти ось-ось надійдеш, і в моїй думцї вже родить ся пляник зробити тобі якийсь жарт. Та потім на своє горе пригадаю собі, що нема Некраси.

„Пригадуєш собі, як то ми в двійку сидїли в Вікнї в маминім покою на софі, а ти мовив: „За ким і по кім буду я плакати?“ Инакше сказав би ти тепер, бачучи не раз свою маму, тата, а не раз і свою сестрицю, ту саму, що ось тепер пише тобі, як їм усім в кождій хвилї не стає тебе.

„При сїй нагодї мушу сказати тобі зараз, що ти невдячний, enfant gâté і т. и. Знайшла б я ще кілька таких титулів, але не маю коли, бо вже гостї починають з'їжджати ся. Ох, мій дорогий Некрасо, які ж сумні будуть для мене сї свята! Уяви собі, яка в мене буйна фантазія! Не раз у думках розмовляю з тобою, сама себе запитую і сама собі відповідаю за тебе. Така розмова тревае нераз досить довго, поки не отямлю ся і не скажу собі: „Май розум, Маґдусю!“ Тодї думаю собі завсїди, що ти думаєш про мене, і сим закінчую той монольоґ моєї буйної уяви.

„Коли одержиш сегоднїшний мій лист, подумай собі, що я не пишу до тебе, а тілько сиджу і балакаю тобі, так як се часто я звикла була робити. Сьогоднї мене особливо збирає охота до того, і коли б ти був сьогоднї у нас, я взяла би тебе за руку і швидко б побігла до нашого покою, посадила б тебе в кутику на софі і говорила, говорила, говорила, говорила, так богато, так швидко, що аж ти сам сказав би: „Перестань Олєню, бо мене болить голова, а тебе уста“.

„Минула година по вечері. Відбігаю від забав, щоб закінчити лист до тебе, мій далекий братїку. Ми ломали оплаток, для твоєї мами я заступала тебе і з нею ломала оплаток за тебе. Не розумію, мій дорогий, чому ти не написав лист до неї, щоб її потїшити троха; се було би для неї правдиве щастє одержати в сей день лист від тебе. І признаю ся тобі, дивує се мене дуже, що ти доси не віднисав менї на мій лист. При кождій нагодї ждала я від тебе перед святами хоч кількох слів, але признаю ся тобі також, що коли я собі подумала, що ти там сам і сам на чужинї, то вже нї на що не зважаючи я сїла і на борзї написала лист, 1) аби того дня хоч кілька хвиль присвятити тобі, і 2) аби при найпершій нагодї лист був готов для висилки до тебе.

„Послала я тобі українську сорочку, що менї подобала ся дуже. Вона і смаком і формою українська, а у мене все, що українське, подільське, то гарне. Чи правда, що й ти так думаєш?“

Сї листи не потребують нїякого поясненя; їх можна вважати дуже гарним причинком до психольоґії молодої дївчини. Доля поскупила їй житя. Дня 23 січня 1867 р. Іван Федорович писав із Клебанївки до жінки до Вікна: „Цїня і Олєня положили ся тому кілька день. Ціня встала, вже здорова і ходить, Оленя лежить, має горячку, але хороба не побільшає ся. Доктор Бохенський мовив, що се від простудженого жолудка. Здає ся, що се Сильвестер[1]), по якім прогулявши всю ніч пішли до костела і пробули там кілька годин. Будь що будь здає ся, що небезпеки нема. Доктор Бохенський від'їхав учора до Збаража і велів у пятницю прислати по себе, не записавши нічого крім румбарбарум (на прочищенє жолудка). Будь спокійна, я верну в пятницю. Дасть Бог, що се минеть ся. Мати Олєнї стурбована, але не втомлена. Краска лиця хорої дає менї ту надію, якою я рад би потїшити й тебе".

Дня 31 січня писав Франц Наглік, брат панї Федоровичевої, із Клебанівки до Івана Федоровича: „Хороба Олєнї ще не переломала ся, бо нервовий характер тої хороби не допускає так скорого пересиленя, як коли би вона була тілько ґастричною. Др. Бохенський не дуже журить ся сею хоробою (се звичай усіх лікарів, що самі тїшать ся добрим здоровлєм, не дуже турбувати ся хоробою пацієнта), бо перебіг її доси був зовсім природний. Він надіє ся, що в пятницю, т. є. за 14 день наступить крізіс".

Чи справдї наступив крізіс по 14 днях в хоробі Олєнї, сего не знаємо. Знаємо тілько, що 14 січня молодий Володислав Федорович був уже в Вікнї по повороті з Відня і укладав плян великої забави в Клебанівцї, на якій мав бути присутний тодї в Вікнї, славний польський маляр Ґротґер, що разом із Володиславом приїхав із Відня, знайомі з околиці Гільбріхти, отець Ільницький, директор ґімназії в Тернополї, з родиною і дехто инший. Здаєть ся, що забава відбула ся десь в остатнїх днях січня, і тодїж Ґротґер мусїв намалювати портрет хорої Олєнї. Чи вона не видужавши ще в повнї взяла участь у тїй забаві, чи нї, сего не знаємо. В кореспонденції Федоровича під днем 9 лютого знаходимо лист панї Анелї Лясковскої, яка складає кондоленцію з приводу смерти Олєнї. З тих же перших днів лютого походить недатований лист панї Альбертини Федоровичевої, вдови по Аріанї Федоровичу із Клебанівки, до Володислава Федоровича: „Підчас отсих слотавих днів проводила я час вдивляючи ся в образ моеї невіджалуваної дитини. Маю його тут. Перше вражінє, яке зробив на мене, було прикре: я не знайшла в нім того виразу душі, що був найкрасшою її оздобою. Подібність зверхньої части лиця досить добра; чим частїйше вдивляти ся, тим більша. Здаєть ся менї, що нї за що в світї я не розстала ся би з тим образом, такий він менї милий. Дурю себе, як дитина, що в тім образї я вхопила частину її душі. Цілими годинами стою перед ним і мріями не одно переживаю при нїм. Ти, любий Владзю, своєю сердечною братерською любовю прикрашував її монотонну молодість, ти був її поезією, і за те й я вдячна тобі“.

---

[1]) Латинське свято Сильвестра припадає на новий рік, дня 1 січня. Вечір того дня звичайно святкують празничною вечерею і забавами, що тягнуть ся до 12-ої години. З ударом 12-ої години, в самім розгарі танцю або забави моментально гасять світло, по чім серед пітьми присутні хто з ким обіймають ся і цілують ся, поки світло не блисне знов.

Студії

над галицько-українськими граматиками XIX в.[1]

Написав *Михайло Возняк.*

X. Граматика Вагилевича з 1845 р.

З членів „руської трійці“ тільки оден Шашкевич не полишив граматики української мови[2], хоч мав дуже гарне теоретичне розуміннє такої граматики. На його гадку така граматика „powinna być nie zakonodawczynią języka, lecz jego najwierniejszym obrazem; nie z gramatyki przeto uczyć się języka swego, lecz podług języka i jego literatury wykazać należy wszystkie własności i rodzaje zmian jego i prawa, podług których w miarę okoliczności na niego wpływających w swoim naginaniu działał i działa“[3]. Такої граматики ожидав Шашкевич нетерпеливо.

---

[1] Пор. „Записки“ з минулого року тт. LXXXIX, XC і XCI. В т. LXXXIX переочено на 122 стор. в титулї граматики Могильницького похибку; замісць Єкєѵоѱѵлаѯъ має бути Єкєѵофѵлаѯъ.

[2] Крім правописних статий Шашкевича, а саме цитованої вище брошури „Азбука і abecadło“ та рецензії Лозинського „Ruskoje wesilie“ в Русалцї Днїстровій раньший граматичний матеріял (з самих початків 30 рр.), який лишив ся по Шашкевичеви, надрукований в „Причинках до житєписи Маркіяна Шашкевича“ М. Тершаківця в LVIII т. „Записок“ на стор. 29—31.

[3] М. Шашкевич, op. cit. стор. 19.

Трохи не цїлком противною дорогою пішов другий член „трійцї“ — Вагилевич1) при укладанню граматики української мови. Лінґвістичні занятя зачав від „словаря южно-руської мови“. Вже 1836 р. писав він до Поґодіна, що укладає словар, який хоче видати так, як Вук Стефанович Караджіч видрукував свій сербський себто з граматикою, описом обрядів і повірок народу з тою ріжницею, що він якібудь слова розбирає фільольоґічно та вказує на подібність їх зі словами наших однородців. Має уже коло 10000 слів і сподієть ся, що з часом се число подвоїть ся. Наш нарід що до розвою духових здібностий такий, яким був за князів. Що тикаєть ся мови, нема в нас села, нема чоловіка, щоби який укладчик словаря не почув якого нового слова, що навіть не приходить в инших славянських мовах. Несправедливо уважають нашу мову якоюсь сумішкою русько-польських слів. Правда, ми сходимо ся у дечім із Поляками, але ще більша подібність нашої мови з чеською і сербською. Крім сього Поляки, як перше, так і тепер підправлюють нашою мовою свою.

В продовженню листу поданий коротенький нарис деяких прикмет нашої мови й її нарічий. Нашу мову (в Галичинї) поділив на два нарічія: одно під карпатськими горами та на порічї Днїстра (ґірно-опільське), друге за Бугом і Серетом (волинсько-подільське) зі своїми піднарічіями, що мають межи собою деякі постепенні переходи. До піднарічий зачислив мову Гуцулів на Покутю і горішньосянську. Перемищина на думку Вагилевича не має української мови, як і Угорська Русь; в першій з виїмкою закінчень в укладї слів і стилю уживаєть ся народня польська мова (краща від книжкової), друга наслїдком впливу славянських мов перемінила ся також, передусім мадярщина та волощина накинула їй чужу будову та неславянську складню. Може бути, що в мові угорських Українців зберігло ся більше ніж деинде старосвіччини, але всетаки вона відчужила ся і на неї треба дивити ся як на старинний памятник, який уже розвалив ся.

Прикмети нашої мови такі: в ній є міра часу та міра голосу, пр. **а**, **я**, **ю**, **ѣ** й **е** все протягають ся, **а** **е** й **и** прискорюють ся; дальше є середнї співзвуки, що протягають ся, як що стоять перед двома співзвуками; **е** переходить в **ѣ**; **л** перейшло в **ў**, а саме на кінцї слів і декуди в серединї, як у Країнців; наше **л** не так

---

1) Біоґрафічні дані в Ом Огоновського: Исторія литературы рускои. Ч. IV. Львів, 1894, стор. 119–150, де й подана важнійша лїтература до Вагилевича.

грубе, як польське *ł*, противно воно подібне до сербського *л*, чеського l; у нас уживаєть ся **и** замісць **і**, **и**, **ы**, а вимовляєть ся як сербське **и**. Такі самі ріжности також у відмінках: „в полѣ, в поли, в полю; на вѣтрех, вѣтрѣх, вѣтрах“. Для короткости говорять: „головой, голово та головоў зам. головою; утѣка, утѣкат зам. утѣкае; чорног зам. чорного“. Навівши декілька цікавих застарілих або незвісних слів, зазначував Вагилевич велике число дієслів у нашій мові, які віддають надрібнійші відтїнки дійства: „бѣчи, бѣгнути, бѣжати, бѣгати, бѣговувати“[1]).

У замітках про сей лист назвав Яків Головацький поділ Вагилевича української мови в Галичинї не зівсім вірним, за те дуже добрими деякі замітки що до вживання букв. За строго осудив також Вагилевич мову угорських Українців, бо вона не потерпіла так дуже від мадярського та румунського впливу, як се писав Вагилевич, що ніколи не був на Угорщинї. Підчеркнув також Головацький хибне приписуваннє нашій мові довготи й короткости самозвуків, в чім пішов Вагилевич за Чехом Іваном Православом, який перебував тодї у Львові і величав ся тим, що чеська мова може наслїдувати ритм греко-латинських віршів. Дієсловний вид frequentativum iterativum: „бѣговати, бѣговувати“ видумав знову Вагилевич на взір чеської мови. Одначе признав Головацький, що тодї Вагилевич знав народню мову лїпше від усїх членів кружка Маркіяна[2]).

Вагилевич був тодї пристрасним оборонцем індівідуалїзації мов, очарований „соблазнительными словами“ Копітара, який учив у своїй граматицї, що в Славян не чотири мови повинні бути письменними, як у Греків, а всї мови (нарѣчія), і з більшим правом, бо теріторія Славян значно більша давньої Грециї[3]). Хоч на всякі пізнїйші спомини Головацького про часи його молодости треба глядїти критично, всетаки се без сумніву правдиве, що написав Головацький про одушевленнє Вагилевича для народньої мови, якої вчив ся від селян, коли за приміром Зоряна Ходаковського з цілим молодечим жаром віддав ся фолькльорній роботї.

---

[1]) Др. І. Свєнцїцький: Матеріалы, Ч. І. стор. 147—149. Лист походить з 8 марця.

[2]) Я. Г(оловацький). Къ исторіи галицко-русской письменности. (Нѣсколько замѣчаній на письмо И. Вагилевича къ М. П. Погодину). (Кіевская Старина, т. VI, стор. 651). З найблизших праць Вагилевича зазначу дані про бойківський і гуцульський говори, розсипані в його етноґрафічних статях, які переклав Зап на чеську мову. Надруковані вони в Часописи чеського музея, а се: Huculové, obyvatelé vychodního pohoři karpatského (1838, 475—498, 1839, 45—68; Bojkové, lid ruskoslovanský v Haličích (1841, 30—72).

[3]) ibidem, стор. 651—2.

Заінтересованнє граматичними питаннями взяло верх в Вагилевича над всіма його иншими занятями: історичними, етноґрафічними та фолькльорними. Потвердженнє його непереривної працї в граматичнім напрямі дають дальші його листи до Поґодіна. Під конець того самого року, з якого й повищий лист, просив Вагилевич Поґодіна о пораду в деяких сумнївих питаннях: „Опэт Словарь южнорусский поза як в своѣх розверженних присохтованях, не яко скінчений, однак прикладаючи примѣри с пѣсней и приповѣсток и пак переписуючи, про ладне и складне сохтованэ скілько льзѣ буде ид доконалости не мало займе сэ веремня: я послѣ розмѣркованэ и повиду на се шчо як сэ вдѣяло, думаю Словарь цѣле виготовити до друку ґод. 1839. Опроче прѣто токмю си скилький протэе веремня, бо хтѣўбих виявити всэку вѣджу мира з домашног и земленог обсэгу, и Ви чей би эсте минѣ приспѣли ид узнаню миру на Украйнѣ. Эднак шче пак деколи о сѣм передмѣтѣ конше ми сэ росписати, коль заходят деякѣ тэгости, шчо сэ тиче писанэ слів переоначуючих согласнѣ ци писати: Бога Бôг ци Біг ци меду мêд, леду лêд ци мѣд, лѣд або маэм ли просто писати и тельма нарід мати на оку ци рекомо мисленно: опэть ци годит сє старо-рускѣ слова уводити в лад словаря; прошу роспишит сэ д минѣ, совѣт Ваш надѣю сэ же в многих речех буде нас кермовати“[1]).

Не можна припустити, щоби Поґодін не дав поради Вагилевичеви, на якій йому так богато залежало. Та на разї не видно слїду відповіди Поґодіна; здаєть ся навіть, що на останнїй свій лист не одержав поки що відповіди перед новим листом, де розкривав Вагилевич свої фільольоґічні пляни перед Поґодіном: „Объ моемъ словарѣ стількои теперь можу повѣсти. Э вінъ поза-якъ готовій, лишь переписати, щось исправити и запоўнити, той совершеній; али и се искінчити годѣ въ годѣ однѣмъ. Однакожь я бихъ жэдаў поза — якъ заможно уготовити Словарь южнорускій: такий прикметний и пригожвій, якій нужній нинѣка для своихъ краянѣвъ и собратій, и якій теперѣшвій ставъ словесній сеи галузи въ Еўропѣ напиратъ. Отжеж хочу написати Граматику южно-русску, во всѣхъ нарѣчяхъ, отъ объ переоначуваню гласѣвъ и словесъ клоненію и ‘спряженію. Пак о розмѣрѣ гласнѣмъ и складнѣмъ (о топичнимъ и времяннимъ удареню). Въ самѣмъ Словарѣ при деякихъ словесахъ будутъ розйськаня филологйчнй и указаня въ собратнихъ нарѣчяхъ. При тѣмъ обшире трѣбно буде, розговорити се, о суэвѣрію народнѣмъ и о празникахъ, такъ гротамскихъ якъ челяднихъ особѣ за — те що годѣ зрозумѣти, нй пѣсни, ни вйякои бесѣди хрестэнъ безъ сего предмету. Приводи окреснй буду брати съ пословиць, причтъ и пѣсень, такожь зъ Котляревскогъ и Квѣтки. Лишь цижь то мала робота, видите сами, тэжко минѣ вистарчити, а нѣтъ спіў-робітникѣвъ, черезъ то годѣ успѣяти. Однакъ я буду пиловати, поза-якъ зможу, абихъ акъ найборше, мігъ зъ Словаремъ упорати сэ: раз за-те що Словарь нужній попередити словесність(,) бо хто зрозумѣэ книги безъ него въ такъ богатѣмъ язицѣ як рускій, а опэть напиратъ загалому жэджа“[1]).

---

[1]) Н. Поповъ: Письма къ М. П. Поґодину изъ славянскихъ земель, Москва, 1879, стор. 628. Лист має дату „13 студня“.

Та само виконанне поступало вузшим шляхом від його широких плянів у згаданих темних листах. В рік пізнійше обмежив він обем словаря. Постановивши наперід написати граматику української мови, „гонивъ сэ вельми зъ умомъ“, чи не видати малого скороченого словаря, до чого накликували його краяни. Питав о раду Погодіна[2]). Про словар, розпочатий ще 1835 р., писав Вагилевич 1842 р., що він є „въ половици уложеный азбучно, другая половицă складатся̈ изъ зібраныхъ слівъ по Галиччинѣ на гостинѣ“. Звіщав також про докінчуванне своїх розвідок „о языку южнорускимъ“, де буде також „грамматика, розсмотръ мѣстныхъ нарѣчій языка, его развитье, обозрѣнье словесности, чужін стихія, паралели изъ побратимчими языками, просодія и метрика“[3]).

За матеріялами до своїх „Розвідок про українську мову“ удавав ся Вагилевич до Плятона Лукашевича та до Бодянського через Погодіна, до Срезневського, дальше до Головацького та до самого Погодіна. Головацького закликував просто до співучасти, коли просив його о деякі „свойсtва южно-руского языка въ Уграхъ — и слівъ изъ кілька десяtок“ і „де що короtкого, повного(,) описъ, сtихъ изъ якои книги“, якої сам не мав, отже повістий Квітки, віршів Артимовського, Кобзаря і Гайдамаків Шевченка, Енеїди Котляревського й ин., тай „оцѣнку кождого сочиненія“, обіцюючи покликати ся на нього[4]). Погодіна питав про причину поділу Сахарова української мови на три части та про місцевість деяких діялектичних відмін і просив о присилку вірша Ілюмського про великодушність і правду, байок Гулака, Шельменка, Сватання, Ганусї і другого тому українських оповідань Квітки, V і VI книжок Енеїди Котляревського, Кобзаря і Гайдамаків й инших творів Шевченка, Молодика Бецького, творів Синельникова, Шпигоцького тай инших новійших видань, які всї задумував Вагилевич оцїнити в своїх розвідках[1]. Ще в 1844, 1845 і 1846 рр. носив ся Вагилевич із гадкою видати свої „Розвідки“, як о тім свідчать листи до Поґодіна та Срезневського, але на замірах і скінчило ся.

---

[1]) ibidem, стор. 629—30. Лист з 9 липня 1837 р.

[2]) ibidem, стор. 633. Лист з 30 січня 1838 р.

[3]) ibidem, стор. 638. Лист з 3 січня 1842 р.

[4]) Др. К. Студинський, Кореспонденція Як. Голов. в літах 1835—1849, стор. 85. Лист з 1 липня 1843 р. Також стор. 92. Лист з 9 листопада 1843 р.

„Rozprawy o języku południowo-ruskim“ Вагилевича так і лишили ся в рукописи. Обіймають вони кількадесять аркушів. Сї розвідки, „rzecz niezmiernie interesująca“, складають ся з 10 роздїлїв: 1) Południowa Ruś, 2) Język południowo-ruski, 3) Organizm języka: głoski, źródłosłów, składnia, 4) Narzecze, 5) Podrzecze, 6) Porównanie z językami pobratymczymi, 7) Żywioły obce, 8) Dzieje języka, 9) Pojawy języka, 10) Uwagi o języku: a) przypiew, b) metryczność, c) idjotjon (! Idjotikon), d) idjotyzmy, e) wnioski[2]. З листу до Поґодіна довідуємо ся, що під „organizm-ом języka“ треба розуміти „грамматику въ повнѣ развиту“, під „dziej-ами“ „намѣтки о словесности“, а під „pojaw-ами“ христоматію. Зміст, сповіщений Поґодінови, був іще ширший, бо крім вище поданих розвідок містив: „Положенія, замѣчанія: І. О руссизмѣ южно-русскихъ Словенъ, II. О правописаніи, III. О рус. дипломатическомъ языкѣ, IV. О связи ю.-р. словесности съ русской и польской“[3].

Інтересний вступ подає близші подробиці про методи Вагилевичевих розвідок і їх зміст. „Nazwałem język południowo-ruskim, zamiast używanego mało-ruski i ruski, арґументував Вагилевич, tak jak go po części nazywają na Rusi, aby uniknąć wszelkiego niodorozumienia, bo przymiotnik mało-ruski jest za szczególny, właściwy Ukrainie; inne zaś: łaciński: ruthenicus, niemieckie russniathisch i russinisch, mogą mieć miejsce w tych językach, lecz w każdym słowiańskim są nielogiczne a nawet dziwaczne.

Zresztą to pismo jest materjałem do nauki języka południowo-ruskiego. Ustępy i rozprawy w niem zawarte niektóre są obszerniej, inne zwięzlej przedstawione jak być powinno, z przyczyny mojej obszerniejszej lub szczuplejszej wiadomości, braku materjałów i t. p. Znowu coś wziąłem za powszechnie znajome(,) czem może w istocie nie jest(,) i odwrotnie.

---

[1] Н. Поповъ, op. cit. стор. 641. Лист з 9 липня 1843 р.

[2] Rękopisma pozostałe po ś. p. I. Wagilewiczu. (Sioło. Pismo zbiorowe, poświęcone rzeczom ludowym ukraińsko-ruskim. Z. III. Львів, 1866, стор. 162). Менї незвісно, де находить ся сей рукописний твір Вагилевича.

[3] Н. Поповъ, op. cit. стор. 641.

Uprzednio podałem kronikę południowej Rusi. Organizm języka oglądałem ze stanowiska ogólnego, w nim jest uzupełniona gramatyka.

O narzeczach i podrzeczach tyle powiedziałem, ilem mógł, to samo i przy porównaniu z pobratymczymi językami. Więcej rozwinięte żywioły obce.

Dzieje języka, pojawy i uwagi są tylko słabym szkicem.

Najważniejsze, oraz najwięcej wypracowane rozprawy są o przypiewie i metryczności. Na końcu dodałem Idjotikon języka południoworuskiego, a za nim Idiotyzmy. Jest to wyciąg z mojego wielkiego słownika, chociaż raczej dla zaokrąglenia mojego pisma, jak dla uzupełnienia.

Dałby Bóg, aby południowi Rusini umieli z czasem korzystać z tego pisma i użyli go należycie. Mówię z czasem! bo z jednej strony obojętność, z drugiej krzywe zapatrywanie się grozi im utratą swojego języka, a przeto swojej indywidualności jako naród. Teraz niemasz południowo-ruskiej wyższej klasy; należy ona do narodu polskiego lub ruskiego. Średnia klasa nie mając języka, literatury, lub uważa język staro-bułgarski w księgach cerkiewnych (spotwarzony okropnie) za czysty ruski, i z pogardą nazywa język ludu językiem od gnoju(!) lub używa galimatiasu z polskiego, ruskiego, niemieckiego i innych języków, zwłaszcza od r. 1848, gdy ludzie nieświadomi języka południoworuskiego, a innych nie wiele umiejący, zaczęli swojemi wyrobami, zwłaszcza pod firmą „Maticy“ obrzucać południową Ruś.

Nawet sam lud, nie mając żadnego wcale wykształcenia mniej więcej zaczyna się wstydzić swojego języka, i pstrzy go słowami polskiemi, ruskiemi (moskiewskiemi), a nawet niemieckiemi“[1]).

При писанню двох останнїх роздїлів отсього вступу (в 50 **або й в** 60 **рр.) забував Вагилевич, що саме він** mutatis mutandis **робив се, що закидав иншим, так, що сторонники ідеї „въ одинъ часъ“ в роцї його смерти заслонювали ся його граматикою. Граматика Вагилевича се одна велика частина його „Розвідок“. Відрубно зачав виготовляти її 1843 р. Про се писав до Головацького: „До tого гоtую: Граммаtику южно-русского“ (? русскую) по польскій по сиcтемѣ Греча, для шкілъ е она найлѣпша. Поручивъ мѣнѣ** toto **Г. владика (суфраґан Яхимович) обѣtцяючи мы(,) що буде сtараtися(,)**

---

[1]) Sioło, Z. III, стор. 163—164.

абымъ бувъ свяченый. Въ предисловіи напишу о мѣсtныхъ свойсtвахъ языка(,) его нарѣчѣяхъ и піднарѣчіяхъ, о сtарѣмъ языку, о сtихіяхъ чужихъ и пр. буде to вынятo изъ більшого сочиненія „сtatьи о южно-русскомъ языкѣ“[1]). Найдальше з початком 1844 р. була Вагилевичева граматика вже готова, а 22 цвітня 1844 р. одержала цензорське imprimatur[2]). Просьбою з 17 серпня удав ся Вагилевич до львівської консисторії о завідомлення дієцезального клеру й надзорців шкільних округів про вихід його граматики по ціні 2 зр, бо „das besagte Werk zur Erlernung der klein-russischen Sprache erspriesslich und den Lehrern bei den Volksschulen behülflich werden könnte“. Консисторія вволила просьбі автора та надіяла ся у куренді, що „jeder, dem es an der gründlichen Erlernung seiner Muttersprache gelegen ist, sich beeilen wird in den Besitz dieser Grammatik zu gelangen“[3]).

Якуж глубину знання рідної мови виказав Вагилевич у своїй граматиці п. з. „Grammatyka języka małoruskiego w Galicyi — **Граммáтика Ѧзы́ка малорȣ́ского въ Галиціи**“? Відповідь на се питання дає передмова до граматики й текст самої граматики. Граматику написав для тих, що не обійдуть ся без неї як відповідного підручника при читанню його будучих „Розвідок“, у передмові подав деякі виімки з тих „Розвідок“ для тих, що бажають докладнійше пізнати українську мову.

Українську мову поділив Вагилевич на два нарічія: галицьке та київське; границею обох ріки Серет і Буг[4]). Характеристикою української мови е „pełnodzwięczność“ наслїдком вироблення **о** й **е** по **л** і **р** і появи **о** замісць **е** та **є**. Застанова над українською мовою довела Вагилевича до отсих висновків: „1. Język małoruski jest osobnym środkowym językiem na Słowiańszczyznie, ztąd jako taki wiele wpłynął na języki xiążkowe, polski i ruski, przeto możnaby go uważać jako podrzecze obu, rozumiem przez to, że w stósunku do obu jest podrzędnym. 2. Język małoruski jest językiem żyjącym, więc musi postępować naprzód lub się cofać w tył, z tego postępowania objaśnić można wyrabianie się nowych form i przybiéranie obcych żywiołów. 3. Język potoczny ma więcéj cech miejscowości, jak język pieśni i powieści, który jest poniekąd ogólnym. 4. Narzecza halickie i kijowskie mają tyle wspólnego, że niemożna je uważać za dwa osobne języki, podnarzecza zaś tych obu narzeczy są ogniwa łączące je z sobą, równie jak z pobratymczemi językami“[1]).

---

[1]) Др. К. Студинський, Кореспонденція Як. Голов. в літах 1835—1849, стор. 92. Лист з 9/11 1843 р.

[2]) Пор. замітку цензора на рукописи граматики, яка находить ся в рукописній збірці Петрушевича в бібліотеці „Народного Дому“ у Львові. Рукопись-зшиток сірого паперу з заголовком на окладинці: Grammatik der Klein-Russischen Sprache verfaßt von... На першій картці находить ся український заголовок: „Грамматика Мало-руского языка сочиненная..., ва другій такийже польський. На третій картці містить ся посвята: „Пречесtному Клиру Архидіецезіи Львовской грек. кае. исповѣд. посвящаеtъ Сочиниtель“. Усіх сторін 162, 4⁰.

[3]) Додатки. 12. Консисторська куренда в справі граматики Вагилевича. Друк граматики коштував 300 зр., до того вона „ни сякъ ни такъ отпечатана“. (Свенціцький, Матеріалы, ч. I, стор. 184. Лист до Срезневського).

[4]) У виривку з „Розвідок“ схарактеризовані оба нарічія ось як: „Narzecze halickie bogate w formy samorodnie rozwinięte; jednak pomimo tego łatwo można w niem zbadać stopniowe rozwinięcie się i postęp języka. Jest ono dla brzmień cienkich wielce dźwięczne,

Розбір граматичних прояв нашої мови в передмові се ще що найцїннїйше з граматики Вагилевича. До кінця 15 в. найшов Вагилевич у старій мові такі признаки української мови: самозвуки: **о** з **а** (робичичь); **е** з **а** (Зєславъ); **о** з **е** (господаромъ); **о** з **є** (о̆зеро); **а** з **о** (багатый); **о** з **і** (ôнако); **і** з **о** (війна); **і** з **ѣ** (шисть); приставкове **і** (и̑львовскій); **е** з **ѣ** (человєкъ); **е** з **ѧ** (кнегинѧ); **в** з **у** (вжє); **у** з **о** (кꙋнь); самозвучні **л** і **р** (се повноголос) (голова); **о** з **ъ** (волкъ). — Співзвуки: **п** з **б** (дꙋлѣпскій); **п** з **ф** (Єтєпанъ); **л** з **р** (Люрикъ); **ч** з **щ** (ночь); **ц** з **ч** (не **з**, як стоїть у передмові) (цы); **ж** з **жд** (межю); **х** з **к** (хрестъ); **к** з **х** (Єрꙋкъ); **т** з **д** (тщерь); вставлене **д** (раздрꙋшити); мягке **н** (принѧти); придихове **в** (вꙋстьє); **у** з **в** (ѹ̆нꙋкъ); **ч** з **т** (ӑчъ); **т** з **ч** (дглюти); **ш** з **ч** (што). В морфольоґії: у 1 відм. мн. м. р. мягких пнів **ѣ** замісць **и** (мꙋжѣ); жіночі іменники на -**сть** мають множину на -**щі** (радощи); в 7 відм. одн. сер. р. **ю** зам. **у** (полю); в усїх трьох родах в 7 відм. мн. **ѣхъ** (конѣхъ); в 6 відм. мн. скорочення на **ми** (дарми); в 2 відм. мн. **ій** (звѣрій); 2 відм. одн. м. і сер. р. на -**ого** (первого); 7 відм.

---

a ucinkowatość robi go dobitnem. Równie jak przez swoje podnarzecza zbliża się wielorako do języków pobratymczych.

Narzecze kijowskie ubogie w formy, a i te są więcej przeszczepione, jak samorodnie rozwinięte. Brzmienia pełne robią go niemiłem; nawet z tąd bierze się rozwlekłość tu — ówdzie w niem się odbijająca.

W górach karpackich w trzech podnarzeczach przebija się wiele właściwego, nawet wspólnego. Ale że niema ogniska, przeto nie mogę je uważać jak osobne narzecze“. (Sioło, Z. III, стор. 164).

[1]) Вагилевич: Grammatyka języka małoruskiego w Galicii. (Львів, 1845), стор. II.

м. і сер. р. на **-ѣ** (добрѣ); у множинї затирає ся родова ріжниця (снохи свои); скорочена відміна прикметників має у множинї **и** зам. **ы** (добри); заіменники: намъ, насъ, который, каждый, што; 1 ос. мн. теп. ч. є̂смо; додаткове **ть** (бѧшєть, бѧхꙋть); 3 ос. буд. ч. без **ть** (бꙋдє); в дієсловах кляси **чи** (**гти й кти**) відпадає у минувшинї **лъ** (рєкъ); часте вживаннє минувшого довершеного часу (далъ єсмь); в дієприкметнику не відріжнюєть ся однини від множини (и̂дꙋщи або и̂дꙋчи); у складнї **бо й же** енклїтичні, **ти** плєонастичне[1]). Як виходить, Вагилевич помішав загально-руські признаки зі специяльними, властивими тілько одній мові, не маючи й про останнї ясного розуміння.

Стара мова полишила впрочім слїди в піснях, пословицях чи навіть у видах: 7 відм. без приіменника (зимѣ, лѣтѣ, дома); двійне число (два рꙋбцѧ, двѣ нозѣ, берєгою); перехід **г, к, х** в 1 відм. мн. на **з, ц і с** (слꙋзы, вовцы, Лѧсы); **імъ і ѣмъ** в 3 відм. мн. (волїмъ, вївцїмъ, косарѣмъ): **ѣхъ** в 7 відм. (въ возѣхъ); жіночі іменники на **сть** кінчать множину на **щі** (хꙋтрощи); збереженнє родової ріжниці прикметників у множинї (божїє, божїѧ); скороченнє 2 відм. одн. муж. і сер. р. (зъ крꙋта берєга, добра дива); 7 відм. на **ѣ** (по велицѣ дни); **з, с, ц** у мн. з **г, х, к** (тꙋзы, лисы, горцы); заіменники: азъ, ми, ти, си, мнѣ, тебѣ, себѣ; з відміни **есьм**: єси й быхъ; 2 ос. на **-ши** (маєши); 3 ос. на **ть** (маєть); 3 ос. мин. ч. на **аше** (моклѧшє); 1 ос. мн. на **-ахом** (цꙋрахомъ поганымъ ôчємъ); невідмінний дієприкметник теп. ч. на **-я** (стоѧ), а мин. ч. на **-в** (вѣдавъ); давнє супінум (бꙋдєшъ битъ, дє матъ гнѣздо вити, битъ скороч. дієприкм. битый, а матъ зам. має); **йти** з 2 відм. (и̂ди воды)[2]).

Загальними появами української мови є: самозвуки: **о** зам. **а** (жодєнъ), також 2 відм. одн. муж. і сер. р. повних прикметників; **і** з **а** (крїль); **е** з **а** (лебєдь); опусканнє **а** (головъ); **а** з **е** (залѣзо); **о** з **е** (вєчоръ), також 6 відм. одн. мягких іменників і скорочених прикметників жін. р.; **о** з **є** (ôдинъ); **ѣ** з **е** (мѣдъ); **й** з **е** (йсли); **я** з **е** (сꙋѧть); вставочне **е** або **о** (ôгєнь, ôгонь); **ь** з **е** (лишь); **о** з **і** (кволити); **у** з **і** (гꙋдити); **й** з **і** (йти); приставкове **і** (и̂рзати; **ь** з **і** (вїттиль); **а** з **о** (гараздъ); **і** з **о** (плїтъ), також 2 відм. мн. іменників муж. р. з твердим закінченнем і 7 відм. одн. всїх трьох родів іменників і прикметників з твердим закінченнем; **у** з **о** (парꙋбокъ); приставкове **о** (ôслїнъ); **і** з **у** (гїлтай); **о** з **у** (хороговъ); **а** з **у** (хащь); **у** переходить в **в** (вмѣти), також 6 відм. одн. жін.

---

[1]) ibidem, стор. II—IV. [2]) ibidem, стор. IV—V.

р. скорочених іменників і прикметників; у опускаєть ся (спѣхъ); ь і ъ півсамозвуками (къ, дьнь), які місцями виробляють ся в повні е й о, навіть і (ко, дєнь, ꙗблїнь); ѣ з є (колнѣрь); е з ѣ (дєтина); я з ѣ (пїслѧ); о з ѣ (сокира); у та ю з ѣ (ꙗ̑стрȣбъ); опусканне ѣ (кромъ); ѣ з я (ꙋѣсти); є з я (є̂йцє); ѣ з я (клꙋѣчъ); слїди ѫ і ѧ (рѫдєль, крѧкати); у з ą (мȣжь); і з ą (мїжь, дїброва); я з ę (ꙗ̃чмѣнь); ѣ з ę (лєбѣдь); е з ę (стєгно); і з ы (корїсть); у з ы (бȣти); ы опускаєть ся (щобъ); і зближаєть ся до и (диво); півсамозвукові л і р виробляють ся при а й у в о, при чім і самозвуки переходять в о (се повноголос) (соромъ), рідше в і (порїгъ, ворїгъ); як що є е при р, змінясть ся воно в е, а е лишаєть ся незмінене, при л в о й е переходить в о (дєрево, полова). Співзвуки: ф з в (фєль); б з п (стовбъ); п з б (лопȣрь); в з б (кладвищє); в з м (кївната); м з в (жомнѣрь); н з л (дȣпнастый); л з н (грозло); л з р (лицарь); р з л (вєрблюдъ); р опускаєть ся (ганчарь); н з м (жєнчȣга); м з н (матина): д з т (данєцъ); т з д (доптати); ц з ч (цȣратисѧ); ц з щ (моцъ); ч з ц (ничь); ч з щ (шт) (ночь), також належить ту дієприкметник теп. ч.; ч з ш (ӣнчїй); с з ш (скарєда); с з з (пасдєро); с опускаєть ся (тѣнь); ш з ч (шапка); ш з с (шкїра); з з с (змєркъ); з з ж (зичити); ж з ч (бжола); ж з ш (жлїохати); ж з з (рожа); ж з жд (прѧжа); ч з т (што); х з к (хто); к з х (клопїтъ); к з ц (квѣтка); х з с (колихати); х з ш (послȣхєнство); придихове г (голѣй); опускаєть ся г (дє); вставлене й (стайнѧ); додаткове й (либой); придихове й (ꙗ̃нгєлъ); в з г (коклава); придихове в (вїдъ, вїтки); вставлене г (стогнати); вставлене д (сєрдакъ); д опускаєть ся (сєрцє); т опускаєть ся (скло); мягке л (мȣравєль); мягке н (мнѧсо); в з л (вовкъ), також однина муж. р. мин. ч.; л з в (слобода); л опускаєть ся (сонцє), також однина муж. р. мин. ч.; у з в (ȣ̂сє); к з т (кꙋѣло); ґ з д (лєгѣнь). Морфольоґія: 2 відм. одн. муж. р. іменників о твердім окінченню кінчить ся на у замісць а (бєрєгȣ); закінченне 3 відм. ови, еви скорочуєть ся на у, ю (хлопови-хлопȣ, писарєви-писарю), рідше в середнїм роді (полєви-полю); 5 відм. на у (вовкȣ), ю (кнѧзю), жіночих іменників на іо (панїо); 6 відм. одн. муж. і сер. р. ом або ем (хлопомъ); в 1 відм. мн. скорочуєть ся закінченне ове на и, еве на і (пановє-паны, писарєвє-писари); 2 відм. мужеських іменників ів (ов) скорочений на ъ (рідкий), ѣв (ев) на ій, жіночих і середнїх на ъ і ій (хлопївъ, сȣсѣдъ, гостїй, словъ, ȏчїй); ою в 6 відм. одн. скорочуєть ся на ов і ой (рȣкою-рȣковъ (ой), ею на ев або ей (панєю-панєвъ (єй); іменники на ь викидають часто в 6 відм. е (пȣтью, дєбрью); закінченне 3 відм. мн. ам зглядно **ям** (хлопамъ, головамъ, кнѧзамъ, полѧмъ, телѧтамъ); окінчення 6 відм. мн. **ами** скорочуєть ся на **и**, **ями** на **і** (панами-паны, ногами-ноги, словами-словы), крім того, найчастійше в середнїм роді, я викидаєть ся (кнѧзьми, паньми, телѧтьми); в 7 відм. виступає **ах** і **ях** (хлопахъ, канѧхъ, зернахъ); 2 відм. прикметників муж. й сер. р. на **ого** й **его** (доброго, синего), жін. р. на **оі** і **еі** (ȏстрои, ближнеи); в 7 відм. виступає в муж. і сер. р. **ім** (ом) і **їм** (ем) (добрїмъ, ближнѣмъ), в жіночім **ій** (ой) і **їй** (ей) (острїй, синѣй); у множинї без ріжниці **иі** і **іі** (добрыи, синїи); скорочені закінчення: в 2 відм. муж. і сер. р. **о** (добро), жін. **ой** або **ей** (острой, синей); в 3 відм. муж. і сер. р. **у** або **ю** (добрȣ, ближню); 6 відм. одн. жін. р. **ов-ой**, **ев-ей** (островъ(ой), ближневъ (ей); як „szczególna właściwość“ згрубілі прикметники на **-енний** (здоровенный), здрібнїлі на **-енький** (тоненький); у дієслові: перша кляса на **ти**, **чи** й **оти**, друга кляса на **нути** мають в 3 ос. одн. теп. ч. **е** (бере), пята й шеста кляса на **ати** і **яти** мають в 3 ос. одн. теп. ч. **ає**, **ат** і **а** (гадає—гадатъ, гада), третя кляса на **ити** й четверта на **іти** (ѣти) мають **ит** (видитъ); дієприкметник і дієприслівник теп. ч. на **чий** (щий) і **чи** (щи) (ходѧчїй (щїй) — чи), мин. ч. на **вший** і **вши** (ходившїй — вши); яко „właściwość szczególna“ здрібнїлі дїєслова на **тки**, **тоньки**, **точки** (спатки. спатоньки, спаточки); в складнї, каже Вагилевич, „okres najwięcéj zaczyna się od słowa‘ przymiotnik rzadko poprzedza rzeczownika“; **бо та же** стоять по іменнику, коли зачинають речення, по дієслові для сильнїйшої віддачі бажання. З дієсловом лучить ся також **ся**, а **ко** додаєть ся до приказового способу (пѣди — ко, дай — ко)[1]).

Потім подані признаки нарічій української мови. Галицьке нарічіє: а) звучня: **е** з **а** (делеко); **е** з **і** (соловей); згрубіле **і** (крыцѧ); опускаєть ся **о** (горѣжный); я також **ѧ** переходить в **є** (рьедъ); **а** в **е** також по **ж**, **ч**, **ш**, **щ** і по части **ц** (счестье); **и** з **ѣ** (цвисти); півсамозвукові **л** і **р** вироблюють ся в **а** (марочный), а навіть в **у** (мȣравель); **ф** з **в** (мерфїй); **ф** з **п** (дрофа); **б** з **м** (даребный); **ж** з **з** (вȣждей); **р** з **ж** (небїръ); **дж** з **ж** (меджи, джаворонокъ); **дз** з **з** (дзерно); **х** з **г** (харный); **г** відпадає (ȏсѣнница); сліди **ґ** (дребезгъ); **ґ** з **к** (нѣгде); **ф** з **хв** (фїстъ); вставлене **в** (хвороба); **в** відпадає (ѹ̑жъ); б) морфольоґія: в 2 відм. одн. муж. р. мягких пнів **є** або **е** (мȣжье); в 1 відм. мн. твердих пнів **а** (голоса), в 3 відм. мн. **ім** (ом) (волїмъ); в 7 відм. мягких пнів усїх трьох родів **ѣхъ** або **ьох** (ох) (писарѣхъ, (їохъ), головѣхъ, словѣхъ);

---

[3]) ibidem, стор. VI—XV.

в 3 ос. одн. і мн. теп. ч. відпадає т (ходи, ходѧ); в будучім часї ѧти випереджує дієіменник (ймȣ ходити); в) у складнї: о минѣ, обо мнѣ, о землю, объ земъ[1]).

У київськім нарічію є характеристичні: а) самозвуки й співзвуки: і з а (глїдѣти); е з а (дєлє); а та я з е (камѧнный); о й ьо з е та є (лїодъ, хронъ); е з о (мєрїгъ); а з у (чєпарный); первісне я, а по ж, ч, ш, щ — а, також замісць ѧ (пѧвка, жаль, чаплѧ); я з є (житьѧ); у з і (ꙗблȣнь); я з ѣ (лѧти); нїмі ь і ъ переходять в я і а (хоча, тєпєрѧ); а з ą (тан́ый); п з ф (плѧшка); г з з (польга); г з х (ланьцюгъ); нь з й (приньмитъ); хв і кв з ф (хварба, квасолѧ); ш з х (нарштовати); ж з дж (высѣжати); вставлене т (страмъ); н з д (кожный); вставлене н (ôксаминтъ); наросткове н (лишєнь); в відпадає (проти); б) морфольоґія: 3 відм. одн. іменників муж. р. ові зглядно еві (хлопови), 5 відм. у і ю (Жидȣ, писарью); у 6 відм. мужеських і середнїх іменників мягких пнїв ьом (кнѧзїомъ, морїомъ); 2 відм. мн. жіночих і середнїх, рідше мужеських іменників кінчить ся на ей (панєй, морєй, гостєй, грошєй); 6 відм. на ама (ôтцѧма); в дієслів на ти й чи, ити й ѣти виступає в 3 ос. одн. теп. ч. ть (рвєть); в дієслів на ати й яти відкидає ся часто еть (поспѣша); буд. ч. творить ся через доданнє до дієіменника ѧти (писати мȣ); в) у складнї: обо мнѣ, объ минѣ, объ землю, объ земъ[2]).

Карпатське нарічіє узглядиив Вагилевич більше для перегляду, ніж аби узнавав його: а) звучня: корінне я, навіть з ѧ і по ж, ч, ш, щ (опѧть, жѧба); ы виговорюєть ся твердо як ой і уй, тому ріжнить ся від и (быкъ, кобъїла); півсамозвукові е (ь) й о (ъ) (тєнорь); ь для мягчення незвісне (кїнъ, пȣтъ); а з у і ю (тады, кыдады); й і г мішають ся зі собою (стагнѧ); в відпадає (проти); щ з ск (вєщ'ѣдъ); б) морфольоґія: в 2 відм. мн. мужеських іменників відпадає в (долї); 6 відм. одн. жіночих іменників скорочений на оу зглядно еу, ов і ев (рȣкоȣ—рȣковъ, дȣшєȣ—дȣшєвъ); здрібнїлі іменники кінчать ся на ойко, ойка, ейко, ейка (ножєйка, крылєйко); 6 відм. одн. жін. р. прикметників скорочуєть ся на оу—еу, ов—ев (доброȣ—добровъ, синєȣ—синєвъ); здрібнілі прикметники кінчать ся на ейкий, ейкая (ейка), ейкоє (ейке) (добрєйкїй); в 1 ос. одн. теп. ч. задержують дієслова на чи (гти й кти) г і к (бѣгȣ, тєкȣ); відміна дієслів на ати і яти ось яка: гадамъ, гадашъ, гадатъ, гадамє, гадатє, гадаȣтъ; крім того 1 ос. теп. ч. мн. на е (звємє);

---

[1] ibidem, стор. XV—XVI.
[2] ibidem, стор. XVI—XVIII.

прислівники з прикметників кінчать ся на ѣ (добрѣ); в) в складні: икъ минѣ, ко мнѣ, къ землѝ, до землѝ[1]).

Що тикаєть ся місцевих відтїнків, в Сяніччині і Перемищині на границї з польською мовою виступає **ґ** з **к** (лижга), вставлене **д** (зрїдло, жерело), 6 відм. одн. жіночих іменників кінчить ся на **о** (рꙋко); так само в прикметнику; здрібнілі іменники й прикметники на **ойко, ойка**. В буськім окрузї на границї галицького й київського нарічія: **є** і **е** або **я** і **а** (о̂пьєть і о̃пѧть, чєсъ і часъ), **ф** з **хв** (форостъ), **хв** і **кв** з́ **ф** (хварба, квасолѧ), **й** з **д** (двайцѧть), 6 відм. жіночих іменників і прикметників на **о** (ного), останки двійного числа (двѣ головѣ, двѣ простиралѣ), здрібнілі іменники й прикметники на **ойко, ойка**, дієприслівник мин. часу скорочуєть ся (ѣвъ, ївши). В шариській столиці: вставлене **д** (сєдлѧкъ), **і, и** й **ѣ** мішають ся (была рыка). В горах Мармарощини: **у** з **о** (кꙋнь), по **р, ж, ч, ш, щ** змягчений самозвук (Крѧчꙋнꙋвъ), здрібнілі іменники на **ічко, ічка** (татѣчко, мамѣчка), здрібнілі прикметники на **інкий** (краснѣнкїй). В Унгварщині **о** переходить в **і** (кїсть), **я** вимовляєть ся як **є** (полѧ̆на), **у** як **і** (дїброва). У Гуцулів Станиславівщини, Коломийщини й Буковини: **о** з **е** (борлюгъ), **е** з **о** (гєзьдє), **о** переходить в грубе **і** (**ӥ**) (вӥлъ), **у** з **о** (**ъ**) (тꙋлковати), **є** з **я** на початку слів і по самозвуках (є̆вѣръ, коєринъ), **у** з **ю** (сꙋда), **ф** відпадає (артꙋхъ), в жіночих іменників **ца** зам. **ця** (оўлица), 6 відм. одн. жін. р. на **ом** і **ем** (ватромъ, зброємъ), в прикметнику 6 відм. одн. жін. р. **єм** (богатьємъ). В черновецькім окрузї: **є** з **я** (пьєдь), **ф** з **хв** (фала), 1 ос. мн. мин. ч. скорочуєть ся до **м** (зналимъ), дієслова на **дити, тити** мають в 1 ос. ходью, платью. На Волині: **я** з **ѣ** (жовнѧръ), здрібнілі іменники на **ойко, ойка** (батєйко, зорєйка, полєйко). дієслова на **ати** і **яти** 3 ос. теп. ч. відкидають **є** (гада), дієслова на **ити** й **іти** — **т** (види). На Поділю: **ъ** півсамозвук (кървавый), корінні **я** і **а** (о̂пѧть, жаль), **ца** з **ця** в жіночих іменників (пашница), затрата **т** в 3 ос. мн. (ходѧ). В Чернигівщині: **у** та **ю** з **о** (плꙋтъ, сюль), **у** з **и** (покꙋль), корінні **гти** й **кти** (берєгти, тєкти), дієіменник на **ь** (ходить). Мають бути ще перехідні мови до великоруської: курська й воронежська, а до білоруської овруцька, чорноморська мова має також свої відрубні питомости, але про се нїчого не знає Вагилевич. Згадав тілько, що українські міщани в Галичині говорять **з, ц, с, сц** замісць **ж, ч, ш, щ**[2]).

Зазначивши, що в укладї граматики йшов „za wskazówką“ найліпших великоруських граматиків Ґреча й Востокова, а держав ся способу говорення, який видавав ся йому найліпшим, закінчив передмову до граматики обороною своєї правописи. Його правопись та сама, „którą pisywano w 16 i 17 wieku; różni się ona od wymowy ludowéj tem, że zamiast **i** i **w**, niestałych przeistaczających się w korzenne głoski **o** i **ł**“ писав Вагилевич постійно **о** і **л**. Поступив так найперше тому, „że te głoski jeszcze zupełnie się nie wyrobiły na im odpowiednie, szczególnie w Węgrzech i w Siewierszczyznie“, потім у пересвідченню, „że tylko takim sposobem nasi Małorusini oswobodzą się od abecadłowego szału; prócz tego przez złączenie ze swoją literaturą przeszłości będą mogli swój język na zasadzie historycznej dalej rozwijać“. Бо що давно писали по руськи, а не по польсько-руськи, як о сім мріяли деякі вчені, та що ся книжна мова єсть чисто руською і що вона щойно пізнїйше починає псувати ся, Вагилевич не вважав потрібним навіть доказувати[1]). Сей погляд запозичений у Могильницького. В чім помиляв ся Могильницький кільканайцять літ перед тим, се не повинно було повести на так небезпечні манівцї Вагилевича, що крім знання народньої мови плекав велике заінтересованнє до свіжих появ нової української літератури в народнїй мові[2]).

---

[1]) ibidem, стор. XVIII—XIX. [2]) ibidem, стор. XIX—XXII.

Та поза параваном Вагилевичевої арґументації в обороні етимольоґічної правописи криють ся й инші причини, може навіть і сильнїйші, його зміни поглядів у такім напрямі. Заважили при тім рішенню Вагилевича: поради Поґодіна, о які просив його в листах, важка рука консисторії і — жерела граматики. Про останні висловили свої думки Головацький Яків і Огоновський. Перший закинув Вагилевичеви, що замісць граматики народньої мови на взір Вука Стефановича, „при развивающейся между тѣмъ галицко-русской письменности, онъ перемѣнилъ свой взглядъ на языкъ (русскій) и сдѣлалъ переводъ грамматики Н. Греча“[3]). Огоновський обмежив залежність граматики Вагилевича від Ґреча, заявляючи, що він „найпаче в поділї імен і дїєслів на різні катеґорії придержував ся граматики Ґреча та й в науцї про складню подавав часто такі приклади, які були-б пристїбні до граматики російської“1). Ледви чи не на основі передмови до граматики тілько іронїзував собі анонїмно Левицький Осип, що консисторія, яка не висвячувала Вагилевича за зносини з великоруськими письменниками та „wegen des grossen Hanges zum Studium der hochrussischen Sprache“, висвятила його, коли він „schrieb die zwei hochrussischen Grammatiken von Grecz und Wostokow ab, welches Produkt die mehrmals erwähnte St. Georgs Parthei für eine klassische Grammatik ausgeschrieen hat“2). До „системи“ Ґреча признав ся Вагилевич у листї до Срезневського з тою ріжницею, що в нього „буквы **ц** и **ч** не суть сложены зъ **тс** и **тш** (бо такимъ дѣломъ будутъ буквы: **б**, **к** и **т** сложены з **тп**, **хч** и **дг**), также е лише двѣ конюгаціи на **е** (**етъ**) и **итъ**“3).

---

[1]) ibidem, стор. XXII.

[2]) Деякі приміри, як писаннє в давнїй літературі: **вийна** та **война**, **грозивъ** і **грозилъ**, або „chto wkraw, tot praw“ (Паренезіс Смотрицького) чи отсе реченнє: „ot didko w ołtari na mene ryknuw, żem ledwo żyw od strachu“ (Перспектива Саковича) повинні були навести Вагилевича на добру дорогу, та в нього ті самі приклади скріпили його в пересвідченню потреби задержання **о** і **л**, бо давно писали **о** і **л** і не зважали на людовий виговір, бо й у польській сучасній літературі не було стиснених **о** й **е**, а й Українцї, що богацько писали по польськи, заховали цілком льоґічно ті самі правила, коли писали по українськи.

[3]) Кіевская Старина, VI, стор. 650—651.

Дїйсне відношенне Вагилевича до граматик Ґреча й Востокова викаже докладне порівнанне його граматики з вище згаданими. „Wstęp“ Вагилевича переложений з невеличкими змінами в примірах з граматики Ґреча „Начальныя правила русской грамматики“.

Вагилевич:	Ґреч:
§. 1. Małoruska Grammatyka naucza dobrze po małorusku mówić i pisać.	§. 1. Русская Грамматика учитъ правильно говорить и писать по — Русски.
§. 2. Mówimy wyrazami(,) które składają się z zgłosek i głosek.	§. 2. Мы говоримъ посредствомъ словъ, кои состоятъ изъ слоговъ, а слоги изъ буквъ.
§. 3. Głoska (**бꙋква**) jest wyrażeniem brzmienia(,) które służy przy tworzeniu jakowego wyrazu.	§. 3. Буква есть изображеніе начальнаго звука, служащаго къ составленію слова.
§. 4. Ruskie abecadło składa się z 37 głosek (крім тих, що в Ґреча, є ту: **v** і **io**).	§. 4. Буквъ въ Русской азбукѣ тридцать пять: (вичисленне).
§. 5. Te głoski dzielą się na samogłoski (**гласныѧ**)(,) spółgłoski (**согласныѧ**) i półsamogłoski (**полꙋгласныѧ**).	§. 5. Буквы сіи раздѣляются на гласныя, согласныя и полугласныя.

---

1) Др. Ом. Огоновський, op. cit. стор. 146.

2) Erwiderung auf die Bemerkungen über den Artikel: Das Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur (Jahrbücher für. sl. Lit. K. und W. 1846, стор. 185).

3) Др. І. Свенцїцький: Матеріалы, Ч. I, стор. 180. Другий лист Вагилевича до Срезневського з 1844 р.

§. 6. Samogłoska wymawia się sama przez się bez pomocy innéj głoski. Samogłoski są następujące: **а, є, и, ї, ѻ, оу (ѹ), ы, ѣ, ю, ꙗ (ѧ), ѵ, є, ïѻ**; z tych: **є, ы, ѣ, ю, ꙗ (ѧ), і ïѻ**, mogą być nazwane dwugłoskami (**двѹгласными**), bo są złożone z dwóch głosek z j (й) i pewnej samogłoski; **є**=je, **ы**—oj, **ѣ**=ji, **ꙗ(ѧ)**—ja, **ю**—ju, i **ïѻ**—jo1).	**§. 6. Гласная буква въ произнесеніи слышна одна, безъ помощи другой буквы; таковы: а, е, и, і, о, у, ы, ѣ, э, ю, я. Изъ оныхъ е, ѣ, я, ю, ы, могутъ быть названы двугласными, потому что состоятъ изъ двухъ буквъ: ѣ и е изъ йэ, я изъ йа, ю изъ йу, ы изъ ъи**2).

Дефініція співзвука, півсамозвука (ъ, ь, й), поділ самозвуків і співзвуків, дефініція складу тотожні в обох граматиках, лише, як згадано, декуди навів Вагилевич инші приміри. Доказом того, як невільничо держав ся Вагилевич свойого жерела, нехай послужить отсе зіставленне:

Вагилевич:	Ґреч:
§. 13. Niektóre spółgłoski mogą być tylko z pewnemi samogłoskami złączone w ten sposób: 1) Syczące (**ж, ч, ш, щ**) tylko z samogłoskami, **а, є**, (rzadko z **ѻ**), **оу, и**, n. p. (w) wyrazach: **жалѻ**, żądło; **жємчѹга**, perła; **жѻна**, żona; **жѹкъ**, żuk; **пѹща**, puszcza; **чаша**, czasza; **чєрвїй**, robak; **чѹдо**, cud; **шєсть**, sześć; **шѹба**, futro; **щѹка**, szczupak. 2) Gardłowe (**г, к, χ**) tylko z samogłoskami: **а, ѻ, оу, и** i z półgłoską **ъ**; n. p. (w) wyrazach: **галка**, kawka; **гирѧ**, czupryna; **голѹбъ**, gołąb; **голѧ**, kij; **гѹба**, gęba; **коса**, kosa; **кѹча**, chlew; **плѹгъ**, pług; **сваχа**, swacha; **χилъ**, słabowity; **χодъ**, chód;	**§. 13. Нѣкоторыя согласныя буквы, при составленіи слога, совокупляются только съ извѣстными гласными; какъ—то: 1. Щипящіи (ж, ч, ш, щ) могутъ сочетаться только съ буквами: а, е (рѣдко съ о), у, и, (а не съ противоположными имъ: я, ю, ы); напримѣръ, въ словахъ: жало, чаша, пища, жена, червь, шесть, щетка, жукъ, чудо, шуба, щука. 2. Гортанныя (г, к, х), только съ гласными: а, о, у, и, и полугласною ъ, (а не съ я, е, ю, ы, ь); напримѣръ, въ словахъ: галка, сноха, голъ, конь, ходъ, губа, куча, худо, гиря, китъ, хилъ, рогъ, какъ, сухъ.**

---

1) Вагилевич, Grammatyka, 1845, стор. 3.

2) Н. Гречъ: Начальныя правила русской грамматики. Спб. 1842, стор. 1.

хȣдко, prędko; сȣхъ, suchy; ꙗ̃къ, jak.	
3) Języczna (ц) tylko z samogłoską а, є, ы, (rzadko z о) i z półsamogłoską ъ (niekiedy ь); np. w słowach: горнєцъ, garnek; горѣнниць, na twarz; лицє, twarz; царь, król; цȣръ, precz; цыть, cyt.	3. Язычная (ц), только съ гласными: а, е, (иногда съ о), ы, у, и съ полугласною ъ, (а не съ я, и, ю, ь); напримѣръ, въ словахъ: царь, лице, пальцы, кольцу, конецъ.
4) Samogłoska ѣ łączy się ze wszystkiemi spółgłoskami wyjąwszy gardłowych: г, к, х(,) które przeistaczają się w syczące з, ц, с; np. въ лицѣ, w twarzy; на рѣцѣ, na rzece; о нозѣ, o nodze; при рȣцѣ, przy ręce; при сосѣ, przy sosze.	4. Съ среднею гласною буквою (ѣ) могутъ сочетаться всѣ согласныя; напримѣръ: въ стужѣ, чѣмъ, о чашѣ, въ гущѣ, о ногѣ, на рукѣ, при сохѣ, въ лицѣ, и т. д.
5) Wargowe spółgłoski (б, в, м, п, ф, ѳ) niecierpią za sobą głoskę ю, łączą się z nią tylko przez głoskę л; np.: ловлю, łowię; ломлю, łamię; люблю, kocham; топлю, topię; трафлю, trafię. Tylko w kilku wyrazach ю następuje po wargowych spółgłoskach, i to w tych; бю, biję; копю, kopię; пю, piję; трȣбю, trąbię; чєрвю, czerwię[1]).	5. Губныя согласныя (б, в, м, п, ф) не терпятъ за собою буквы ю, и составляются съ оною посредствомъ буквы л: напримѣръ: люблю, ловлю, ломлю, топлю, графлю. Буква ю слѣдуетъ за губными согласными только въ словахъ: голубю, червю, клеймю, каймю[2]).

Копіюючи оттак параґраф за параґрафом свою граматику з Ґречової, заперечував Вагилевич дуже часто основні закони української мови, для яких зібрав так гарний матеріял у своїй передмові (прим. часту мягкість співзвука ц). Подібним способом перейшов зміну самозвуків і співзвуків, дефініцію слова й наголосу, поділ слів після походження, части мови. Хоч в обох граматика поділена на чотири части, але тілько три перші: наука про види, складня і вимова слів входять в обєм обох граматик, а четверті розділи відмінні: в Ґреча про правопись, в Вагилевича про прозодію. Дефініцію першої частини граматики себто етимольоґії, іменника й його поділ разом із численними примірами та два перші правила пізнавання роду (§. 29) взяв Вагилевич також з того жерела.

---

[1]) Вагилевич, стор. 5—6.

[2]) Ґреч, стор. 2—3.

При означуванню роду іменників на **ь** користував ся Вагилевич також граматикою Востокова п. з. „Русская грамматика..., по начертанію его же сокращенной Грамматики полнѣе изложенная“. Правила, що з іменників на **ь** є мужеського роду: імена місяців і міст, дальше іменники на: ень, аль, ель, оль, арь, ерь, ырь, орь, дь, ть, зь і т. д., що жіночого роду є крім змислових уявні на ь, а дальше назви народів, країв, міст і рік¹), взоровані на граматиці Востокова³), звідки й запозичено богато примірів. До найденого в Востокова про середній рід іменників на **я** з попереднім **м**³) додав Вагилевич розширенне, що також середнього роду є назви молодих звірят на **я** і **а**⁴). За Ґречом зазначив Вагилевич, що іменники на **а** і **я** є й мужеського й жіночого роду⁵), наводячи на 14 примірів шість спільних з граматикою Востокова: **гꙋлѧка, зѣвака, калѣка, нєнаѣда, пѧница, сирота**⁶). Поясненне однини й множини разом з деякими примірами ідентичне з граматикою Ґреча⁷), при чім як приміри іменників, що вживають ся виключно в множині, подав автор богато таких іменників, які навів Востоков⁸). Як легко приходило ся Вагилевичеви перелицьовувати граматику великоруської мови на граматику української мови, покаже отся виписка:

Вагилевич:	Ґреч:
§. 31. Przedmioty mogą się znachodzić w rozmaitych do siebie stosunkach, n. p.: **о̃права книги,** oprawa xięgi; **читай въ книзѣ,** czytaj w xiędze; **дай книгꙋ,** daj xięgę; **нєбавсѧ книгою,** niebaw się xięgą; **хосєнь зъ книгъ,** pożytek z xiąg; **до-**	Предметы могутъ быть между собою въ разныхъ отношеніяхъ и обстоятельствахъ, какъ напримѣръ: переплетъ книги, читай по книгѣ, дай книгу, не играй книгою, польза отъ книгъ, прибавъ къ книгамъ, сиди надъ книгами, ищи въ книгахъ. Сіи

---

[1] Вагилевич, стор. 11—16.

[2] А. Востоковъ, Русская грамматика, Спб. 1839 (четверте виданнє), стор. 13—16.

[3] Востоков, стор. 13.

[4] Вагилевич, стор. 16.

[5] Ґреч, стор. 7.

[6] Востоков, стор. 17, Вагилевич, стор. 17.

[7] Ґреч, стор. 7, §. 30, Вагилевич, стор. 17, §. 30.

[8] Востоков, стор. 20—21.

дай къ книгамъ, przydaj xięgom; **сиди надъ книгами**, siedź nad xięgami; **йскай въ книгахъ**, szukaj w xięgach. Te rozmaite stosunki przedmiotów nazywają się spadkami[1]).

отношенія предметовъ выражаются падежами[2]).

Дальші два параґрафи про пізнавання відмінків й дефініїція відміни іменників переложені з Ґреча[3]). На сій граматиці взорована й отся табличка деклїнаційних закінчень:

	I. деклїнація мужеські	II. жіночі	III. середні
		Однина	
1.	ъ (о) ь й (ïо)	а ѧ ь	о є мѧ ѧ а
2.	а ѧ	ы и	а ѧ мени ѧти ати
3.	ови (ȣ̆) єви (ю)	ѣ и	ȣ (ови) ю (єви) мєни ати ѧти (тєви)
4.	як 1 або 2	ȣ ю ь	як 1
5.	є (ȣ) ю (є)	о є ïо	як 1
6.	омъ ємъ (ïомъ)	ою (овъ-ой) єю (євъ-єй)	омъ ємъ мєнємъ ѧтємъ атємъ
7.	ѣ (ȣ) и	ѣ и	ѣ и мєни ѧти ати
		Множина	
1 і 5	ови (ꙁовє) (ы) єви (ꙁєвє) (и)	ы и	а ѧ мєна ѧта ата
2.	ов' єв' (ïй-єй)	ъ ь ïй (єй)	ъ ь ïй (єй) мєн' ѧт' атъ
3.	амъ (омъ) ѧмъ (ѣмъ)	амъ ѧмъ	амъ (омъ) ѧмъ (ѣмъ) мєнамъ ѧтамъ атамъ
4.	як 1 або 2	як 2	як 2
6.	ами ѧми	ами ѧми	ами ѧми мєнами ѧтами атами
7.	ахъ ѧхъ (єхъ) (ѣхъ)	ахъ (ѣхъ) ѧхъ (єхъ)	ах' (ѣх') ѧх' (єх') мєнах' ѧтахъ атахъ тѣхъ[4]).

До табличги додані замітки, звісні вже з передмови: **йменеви, йм̂ю; дитѧтови, дитѧтю; головою -овъ; косарєвє -и;**

---

[1]) Вагилевич, стор. 18, §. 31. [2]) Ґреч, стор. 7, §. 31.

[3]) Вагилевич, стор. 18—19, Ґреч, стор. 7—8.

[4]) Вагилевич, стор. 20.

грȣдьми; словы; дитѧти, дитѧтьми (дѣтьми)[1]), инші замітки взяті з граматики Ґреча, як і правила сполучування і переміни співзвуків[2]). На 53 взірців відміни іменників 28 спільних в обох граматиках (вони підчеркнені): воинъ, писарь, злодѣй, вȣйко, батїо, трȣба, дынѧ, шїѧ, пȣть, зеркало, море, ймѣнїе, ймѧ, телѧ, вѣнокъ, ôтецъ, деренъ, ôгень, мохъ, рожь, лавка, молитва, сȣдьба, байка, волокно, весло, великдень, полдень, мѣщанинъ, селѧнинъ, лице, плече, зеркальце, мѣстечко, волище, дѣвище, дѣтище, нога, село, людъ, конь, братъ, сȣсѣдъ, сонце, небо, о̃ко, Татаринъ, радость, дитѧ, мати, кровь, господь, Христосъ. Наводженнє богатьох такихже примірів, які є в великоруській граматиці, запестрило граматику Вагилевича великоросизмами: надежа, заря, верея, выя, вѣтвь, дебрь[3]), ливень[4]) і ин.; тому жерелу треба завдячити й зазначеннє закінчення а побіч ы в 1 відм. мн. в іменників: годъ, голосъ, звонъ, лѣсъ, слѣдъ[5]).

Дефініція і поділ прикметника в обох граматиках однаковісїнькі:

Вагилевич:	Ґреч:
§. 38. Przymiotnik (ймѧ прилагательное) oznacza własnośĉ przedmiotu, n. p.: молодое дерево, młode drzewo; старый домъ, stary dóm; хосновнаѧ книга, pożyteczna xięga; тȣпое перо, tępe pióro; лѣнивый чоловѣкъ, leniwy człowiek; дȣжїй конь, silny koń; великаѧ птица, wielki ptak; добраѧ дȣша, dobra dusza; великаѧ солодость, wielka słodycz, веселаѧ жизнь, wesołe życie.	§. 38. Имя прилагательное есть названіе качества предметовъ; напримѣръ: молодое дерево; старый домъ; полезная книга; тупое перо; лѣнивый человѣкъ; сильная лошадь; большая птица; добрая душа; великая радость; веселая жизнь.
§. 39. Przymiotniki są następne:	§. 39. Имена прилагательныя бываютъ слѣдующія:
1) Własciwe (качественныѧ) które oznaczają własności (!wła-	1) Качественныя, которыми означается качество, принадле-

---

[1]) Вагилевич, стор. 20—22.

[2]) Вагилевич, стор. 22. Ґреч, стор. 9.

[3]) Вагилевич, стор. 26.

[4]) ibidem, стор. 29. [5]) ibidem, стор. 39.

sność) do przedmiotu należącą i w nim się zawierającą, n. p.: **чорный жꙋпанъ**, czarna suknia; **зєлєнаѧ чапка**, zielona czapka; **тихоє дитѧ**, ciche dziecko.

2) Stosunkowe (**ѻбстоѧтєльствєнныѧ**) które oznaczają stosunek przedmiotu zewnętrzny lub przypadkowy, n. p.: **вчєрашный гость**, wczorajszy gość; **пєрвый дрꙋгъ**, pierwszy przyjaciel; **прєжнаѧ лєкцїѧ**, przeszła lekcia.

3) Wskazujące (**притѧжитєльныѧ**) które wskazują związek jednego przedmiotu z drugim, początek, który od niego bierze, podobieństwo z nim i t. d. Te przymiotniki wskazują:

a) Na pewny cały rodzaj (**родовыѧ**) n. p.: **волчєє вытьє**, wilcze wycie; **коньскаѧ грива**, końska grzywa; **лисичїй хвостъ**, lisi ogon i t. d.

b) Na jakąś pewną osobę (**личныѧ**) n. p. **ѻтцєвъ сынъ**, ojcowski syn; **жонинъ братъ**, żony brat; **Йвановъ дєнь**, świętojański dzień, i t. d.

4) Czynne (**дѣйствꙋющїѧ**) które wskazują nie na własność(i) w przedmiocie się znachodzące, lecz na jego czynność, n. p. **зєлєнѣющєє дєрєво**, zieleniejące drzewo; **тєкꙋщаѧ вода**, ciekąca woda; **читающїй оучєникъ**, czytający uczeń. Te przymiotniki zowią się imiesłowami (**причастїѧ**) i stanowią osobną część

жащее предмету, и находящееся въ немъ самомъ; напримѣръ: черный кафтанъ; зеленая шапка; тихое дитя.

2) Обстоятельственныя, которыми выражается не собственное качество предмета, а какое нибудь его обстоятельство, внѣшнее, случайнее; напримѣръ: вчерашній гость; прежній урокъ; первый другъ.

3) Притяжательныя, которыми означается принадлежность одного предмета другому, происхожденіе отъ онаго, сходство съ нимъ, и т. п. Сіи имена бываютъ:

а. Родовыя, или общія, коими означается происхожденіе предмета не отъ одного особаго предмета, а отъ цѣлаго рода предметовъ; напримѣръ: львиный ревъ, лисій хвостъ, и т. п.

б. Личныя, или частныя, коими означается происхожденіе предмета именно отъ одного извѣстнаго лица; напримѣръ: отцевъ сынъ, женинъ братъ; Ивановъ день, и проч.

4) Дѣйствующія, которыми выражается не качество находящееся въ предметѣ, а дѣйствіе его; напримѣръ: зеленѣющее дерево; текущая вода; читающій ученикъ. Сіи прилагательныя именуются причастіями, и составляютъ особую часть рѣчи: о коей говорено будетъ въ пятой главѣ1).

---

1) Ґреч, стор. 22.

mowy, o której mówić będziem w 6. rozdziele[1]).

Зазначивши дальше за Ґречом подвійні прикметники: з повними та скороченими закінченнями, здобув ся Вагилевич на власну замітку, що при твореню скорочених прикметників для вирівнання додаєть ся **о** перед **к**, **х** і **ж**, а **е** перед **л**, **м**, **н** і **р**, але приміри на один і другий рід прикметників зачерпнув з граматики Ґреча. Годить ся подати паралелю сих місць, бо вона цікава як для схарактеризовання поступовання, так і мови Вагилевича.

Вагилевич:

Do objaśnienia przytoczę kilka przykładów: **добрый чоловѣкъ**, dobry człowiek; **чоловѣкъ добрь**,— człowiek jest dobry; **синїй жȣпанъ**, sina suknia; **жȣпанъ синь**, suknia jest sina; **милоє дитѧ**, miłe dziecię; **дитѧ мило**, dziecię jest miłe; **новый брыль**, nowy kapelusz; **брыль новъ**, kapelusz jest nowy; **великаѧ грижа**, wielka troska; **грижа велика**, troskliwość jest wielka; **ӥскреннѧѧ дрȣжба**, szczéra przyjaźń; **дрȣжба ӥскренѧ**, przyjaźń jest szczérą; **новыє домы**, nowe domy; **домы новы**, domy są nowe; **синїє мȣндȣры**, szafirowe mundury; **мȣндȣры сины**, mundury są szafirowe; **пȣстыѧ села**, puste wsie; **села пȣсты**, wsie są puste; **добрыѧ матери**, dobre matki; **матери добры**, matki są dobre; **щирыѧ желанїѧ**, szczére życzenia; **желанїѧ щиры**, życzenia są szczére; **божїѧ дѣти**, boże dzieci; **дѣти божыи**, dzieci są boże[2]).

Ґреч:

Напримѣръ: добрый человѣкъ; человѣкъ добръ; синій кафтанъ; кафтанъ синь; милое дитя; дитя мило; излишнее стараніе; стараніе излишне; новая шляпа; шляпа нова; искренняя дружба; дружба искрення; новые домы; домы новы; синіе мундуры; мундуры сини; пустыя села; села пусты; искреннія желанія; желанія искренни; добрыя матери; матери добры; тяжкія заботы; заботы тяжки[3]).

---

[1] Вагилевич, стор. 39—40.
[2] Вагилевич, стор. 41—42.
[3] Ґреч, стор. 23.

Так само переложений з великоруського тексту дальший Вагилевичів виклад про прикметник. Правда, наука степеновання відмінна, бо такою є зі своєї природи, але великоруські форми: „строжайшій, ветшайшій“ полишили сліди на степенованню Вагилевича. Маю на думці такі види, як: строжѣйшїй, тишѣйшїй, тончѣйшїй[1]); а також вищий степень великоруських прикметників зі скороченими закінченнями наслїдував Вагилевич, творячи форми: о̂стрѣшь, хоробрѣшь, зеленѣшь, строжѣйшь, тонѣйшь, тишѣйшь, крꙋтшь і ин.[2]). За приміром Востокова вказав Вагилевич самостійно ті прикметники нашої мови, які не степенують ся: здрібнїлі на -енький і згрубілі на -енний, виражаючі час (денный), присвоюючі (о̂тцевскїй), дієприкметники на -ꙋчїй і -тый, означаючі посуду (глинѧный) і „przymiot w osobach lub rzeczach“ (хромый)[3]). Табличка деклїнаційних окінчень прикметників взорована на граматиці Ґреча й повна слідів свойого жерела. Деклїнація прикметників з повним окінченнем має 12 взірців, стількож що й первовзір: добрый, синїй, строгїй, дꙋжїй, молодаѧ, прежнаѧ, ветхаѧ, свѣжаѧ, грозное, лѣтнее, легкое, горѧчее[4]), отже з виїмкою двох прочі всї спільні. По табличцї деклїнаційних окінчень прикметників зі скороченим окінченнем находять ся взірцї первовзору: о̂тцевъ, сестрина, жонино[5]). Взірцї відміни назв міст, сіл і родин на овъ, евъ, ынъ і инъ: Зꙋбачекъ, Жꙋравно, Надворна, господинъ Косовъ, панъ Єаваринъ і кнѧжна Дашкова самостійні[6]), але взірцї відміни присвоюючих прикметників: слововїй, слоновье, медвежьѧ, медвежьи, птичье, птичьи та взірець весь запозичені з Ґреча[7]).

Невідрїжненне числівника як осібної части мови а причисленне його будьто до іменника, будьто до прикметника, його дефініція і поділ взяті також із граматики великоруської мови; вичисленне і відміна тих самих числівників і в тім самім порядку, що в граматицї Ґреча[8]). Дефініція заіменика й його поділ майже дословно переложені з великоруської граматики, тому не дивні звороти:

---

[1]) Вагилевич, стор. 44.

[2]) ibidem, стор. 45—46.

[3]) ibidem, стор. 46—47.

[4]) Вагилевич, стор. 48—50, Ґреч, стор. 26—27.

[5]) Вагилевич, стор. 52, Ґреч, стор. 28.

[6]) Вагилевич, стор. 53—54.

[7]) Вагилевич, стор. 55—56, Ґреч, стор. 30—31.

[8]) Вагилевич, стор. 56—63, Ґреч, стор. 31—34. Тому й не народня Вагилевичева відміна числівників: полтора, полтретьѧ.

колькїй, кой, толькїй, о̑нъ самый добрый ѣздецъ[1]). Відміна заіменників народня, при мой у скобках подані польонїзми: ме, мимъ, ма, меи, мей, мꙋ, мею, мей, михъ, мимъ, мими, михъ[2]). Взірці: ꙗ̑, ты, мы, вы, о̑нъ, о̑на, ӧно, о̑ны; себе (сѧ); кто, что; мой, мое (ме), моѧ (ма), мои, нашъ, наше, наша, наши; сей (есь), сїе (е -есе), сїѧ (ѧ -есѧ), сїѣ (ѣ -есѣ), той (от'), тое (ото -то), тaѧ (ота -а), тїѣ (отѣ -ѣ); чїй, чїе, чїѧ, чїи; о̑ный, о̑но, о̑на, о̑ни, такїй, тако (е), така (ѧ), таки (їе -їѧ), з виїмкою о̑ный, замісць чого є в Ґреча „самъ“, спільні в обох граматиках[3]).

Вступ до конюґації: дефініція дієслова, його поділ, види, часи, способи й таке инше від §. 62—73 майже дословний переклад відповідної партії граматики Ґреча, тілько декуди наведені відмінні приміри[4]). На нїй взорував Вагилевич свою таблицю конюґаційних окінчень[5]). Взірці конюґацій отсї: рвꙋ, жїю, мыю, дꙋю, рѣю, тнꙋ, жнꙋ, дрꙋ (дерꙋ), лѣзꙋ, плетꙋ, ведꙋ, скꙋбꙋ, сѣчꙋ (кꙋ), бережꙋ (гꙋ), колю, зѧбнꙋ, дѣлаю, долбаю, ховаю, дрѣмлю, каплю, стрꙋжꙋ, пла́чꙋ, машꙋ, лижꙋ, тешꙋ, сокочꙋ, свищꙋ, мѣрѧю, сѣю, кꙋю, плюю, бѣлѣю, строю, варю, люблю, правлю, кормлю, топлю, хожꙋ, мꙋ̀чꙋ, лажꙋ, кошꙋ, пꙋщꙋ, крꙋжꙋ, мꙋ́чꙋ, сꙋшꙋ, лꙋщꙋ, гремлю, воплю, вижꙋ, лечꙋ, вишꙋ, держꙋ, стꙋчꙋ, слышꙋ, пищꙋ, стою, йдꙋ, ѣмъ, дамъ, хочꙋ, ємъ (єсмь), ꙗ̑нꙋ (ꙗ̑ти), дергаю, ношꙋ, пꙋскаю, погашаю, погасаю, закидовꙋю, достаю, простираю. Ґреч поділив відміну правильних дієслів на дві конюґації, Вагилевич на три, при чім до першої конюґації зачислив дієслова на ти, чи (I кл. Добровського), на оти, ꙋти (II кл. Д.), на ати, ѧти, овати, ювати (V і VI кл. Д.) й деякі на ѣти (Ш кл. Д.), а до другої дїєслова на ити (IV кл. Д.), на ѣти (Ш кл. Д.) й деякі на ати[6]). Великий хаос у конюґаційній системі Вагилевича повстав звідти, що автор не був у силї прикроїти взірцїв Ґреча до української мови; його таблички дієслів ріжних катеґорій з такими відтїнками, як: гатити, гачати, гачꙋвати або родити, рожати, рожꙋвати, скопійовані, але, що правда, зі значним доповненнем із граматики великоруської мови[7]). Самостійний додаток до конюґації, де відмітив такі прояви, як: **пити, питки, питєньки** або **питоньки** й **питочки** з відміною: **питонькаю**[1]). Розділ про дієприкметник є з незначними змінами в примірах перекладом із граматики Ґреча[2]) з ориґінальною тілько увагою, що „imiesłów życzący na **лъ, ла, ло**, mniej się używa i to najwięcej w czasie przyszłym zamiast trybu bezokolicznego“ (**о̑тѧжѣлъ (ый)**[3]).

---

[1]) Вагилевич, стор. 64—65. Ґреч, стор. 35—36.

[2]) Вагилевич, стор. 68.

[3]) Вагилевич, стор. 66—70. Ґреч, стор. 36—39.

[4]) Вагилевич, стор. 71—80. Ґреч, стор. 39—47. §. 62—73.

[5]) Вагилевич, по стор. 80. Ґреч, стор. 44—45.

[6]) Вагилевич, стор. 80.

[7]) Вагилевич, стор. 100—114, §§ 78—82, Ґреч, стор. 61—69, §§ 78—82.

Вставляючи декуди більше, денекуди менше власних примірів і пропускаючи разячі великоруські слова та звороти або такі, що зрадили би Вагилевичів первовзір, переклав автор глави: „о нарѣчіи, о дѣепричастіи, о предлозѣ, о союзѣ“ і ціле „словосочиненіе“[4]) з виїмкою примірів на: „періоды простые“ і „періоды сложные“[5]). Правда, царицю Катерину замінив автор цісаревою Марією Тересою, царя Петра Великого князем Володимиром, полководців Румянцева, Суворова й Котузова українськими особами в реченню: **Богданъ, Конашєвичь и Хмєльницкїй были славны начальники**, великоруські міста українськими або що найменше австрійськими, та не всюди консеквентно й щасливо. Як небогацько труду завдав собі Вагилевич при писанню української складні, доказом того отсе порівнаннє:

Вагилевич:	Ґреч:
§. 113. Przedmiot naszej mowy i własność jego mogą mieć rozmaite inne własności i rozmaite stopni i stosunki: te podrzędne własności wyrażają się przez tak nazwane oznaczenia (**о̑прєдѣлєнїѧ**) lub oznaczające wyrazy (**о̑прєдѣлитєльныѧ слова**) n. p.: **чєрвонаѧ рожа красна**, czerwona roża jest piękna; **свѣжїѧ рꙋжи дꙋжє прїѧтны**, swieże róże są bardzo przyjemne; **таѧ рꙋжа гарно цвитєтъ**, ta róża	§. 112. Предметъ рѣчи нашей и качество онаго могутъ имѣть разныя качества, степени качествъ и обстоятельства: сіи посторонніе качества выражаются такъ называемыми опредѣленіями, или опредѣлительными словами; напримѣръ: алая роза нѣжна; свѣжія розы очень пріятны; эта роза пышно цвѣтетъ; искусственная роза не увядаетъ; роза, украшеніе сада, цвѣтетъ недолго. Слова: алая,

---

[1]) Вагилевич, стор. 119—120.

[2]) Вагилевич, стор. 120—124. §§. 84—92. Ґреч, стор. 74—76. §§. 84—92.

[3]) Вагилевич, стор. 124.

[4]) Ґреч, стор. 76—111, §§. 93—148. Вагилевич, стор. 124—173, §§. 93—140. Один параґраф більше виходить тому, що в Вагилевича обіймає оклик не один, а два параґрафи.

[5]) Ґреч, стор. 105—107.

pysznie kwitnie; **штꙋчнаѧ рꙋжа николи не вѧнетъ**, sztuczna róża nigdy nie więdnie; **рꙋжа ôкраса зѣлника цвитетъ недолго**, róża ozdoba ogrodu, kwitnie nie długo. Wyraz: **Червонаѧ, свѣжѣѧ, дꙋже, таѧ, гарно, стꙋчнаѧ**(!), **не, ȍкраса, зѣлника**, są oznaczające. — Oznaczającemi wyrazami są przy rzeczownikach i zaimkach: przymiotniki i zaimki przymiotnikowe także imiesłowy; przy słowach i przymiotnikach: przyimki i imiesłowy nieodmienne. Rzeczownik, który służy do objaśnienia innego(,) zowie się przydatnią (**приложенїе**), n. p.: **Петръ, хвала своего вѣка, прославилъ Рꙋсь край великїй и̑ богатый**, Piotr, chluba swojego wieku, zrobił sławną Ruś kraj silny i bogaty; **Володимиръ, витѧзь найславнѣйшїй своего вѣка, крестилъ Рꙋсь край великїй и̑ людный**, Włodzimierz, najpierwszy bohater swojego wieku, chrzcił Ruś, kraj wielki i ludny. Jeśli podmiot lub orzeczenie tylko z jednego wyrazu powstaje, zowią się nierozwiniętemi (**несоставное**), jeśli zaś podmiot i orzeczenie są rozszérzone oznaczeniami(,) nazywają się rozwiniętemi (**составное**)[1].

свѣжая, очень, эта, пышно, искусственная, не, украшеніе сада, недолго — суть опредѣлительныя. Опредѣлительныя слова бываютъ; при существительныхъ именахъ и мѣстоименіяхъ, имена и мѣстоименія прилагательныя, также причастія; при глаголахъ и именахъ прилагательныхъ нарѣчія и дѣепричастія. Имя существительное, служащее поясненіемъ другому, называется приложеніемъ; напримѣръ: Петръ, честь своего вѣка, прославилъ Россію, страну сильную и богатую. Подлежащее и сказуемое, состоящія изъ одного слова, безъ опредѣленій, именуются несоставными, а размноженныя опредѣленіями, называются составными[2].

Етимольоґічний прінціп Вагилевича викликав потребу третьої части його граматики про вимову звуків. Зібрані тут прояви доповняють дані, зібрані в передмові до граматики. **А** вимовляєть ся по **ж, ч, ш** і **щ** як **е** (жаль — żel); **я** виговорюєть ся як **є** (дѧка —

---

[1] Вагилевич, стор. 133.
[2] Ґреч, стор. 81.

dieka), але на початку слова та по самозвуках **я** задержує свою властиву вимову (стоѧти — stojaty), вкінці звучить **я** як **і** в 1 відм. мн. прикметників на жін. і сер. р. (красныѧ — krasnii)[1]. Як є вимовляєть ся **е** на початку слова й по **і**, **й** і **ь**, а як **ї** в односкладових словах (лєдъ — lid), в окінченню євъ в 2 відм. мн. муж. р. мягких пнів, в 7 відм. одн. муж. і сер. р. прикмекників із мягким окінченнем у складї ємъ і складі єй в 3 і 7 відм. одн. жін. р. Як **о** вимовляєть ся **е** по **ж**, **ч**, **ш** і **щ**, по самозвуках і по **ь** в 6 відм. одн. мужеських і середнїх іменників з мягким окінченнем і в 2, 3 і 4 відм. одн. прикметників з мягким окінченнем муж. і сер. р., а в 3 відм. одн. жін. р.[2]. **О** вимовляєть ся як **і** в односкладових словах (плотъ — pĺit), з виїмкою тих іменників, де **о** повстало з **ъ** (волкъ — вълкъ), в більшескладових перед двома співзвуками або **й**, **ъ** і **ь** (войско — wijsko) з деякими виїмками на **сть** (радость — radośt’), там, де **о** повстало з **а** та при **л** і **р** в деяких словах (ворогъ — worih), в 2 відм. мн. мужеських іменників з твердим окінченнем у складї овъ, також у жіночім і середнїм родї, як що приходить **о** в останнім складї, в закінченню омъ 6 і 7 відм. одн. прикметників з твердим закінченнем муж. і сер. р., а в **ой** 3 відм. одн. жін, р. і в таких виразах як отъ (wid), подъ (pid), о̂нъ (win) і т. д. Самозвук **ѣ** вимовляєть ся як **є** у словах: жолнѣръ, колнѣръ, лѣчи, мѣрковати[3]. **И** вимовляєть ся як **і** в словах: Жидъ = Żid, ни, никто, ничто, противъ = protiw. Як **у** виговорюєть ся **ы** в дієслові быти, а як **ї** в словах: колысати, корысть, мотыль і **вы** в сполуці з іменником або дієсловом. А в множині скорочених прикметників „prawie niemożna tę głoskę uchem schwycić, tak się chwieje między **ї** і **у**“. **У** вимовляєть ся як **і** в словах: глȣбокїй, дȣброва, каламȣтный, мȣжь, пȣть. Хоч півсамозвуки **ъ** і **ь** виробили ся найчастїйше в повні **о** й **е**, одначе можна часто почути: вълкъ — wiwk, гърло — hirło, дьнь — diń, дърва — dirwa, кървавый — kirwawyj[4].

Що до співзвуків, **п** звучить як **б** у слові столпъ (stowb), **р** як **л** в іменнику срєбро (sribło), **д** і **т** мішають ся (доптати — toptaty), **з** звучить як **дз** (звонъ), **ж** як **дж** (жаворонокъ—dżeworonok), **ж** як **з** (жєлѣзо), **с** як **ш** (салашь), **ц** як **ч** (цѣрь), **ч** як **ш** (корчма), **с** як **ш** (доска), кȣщъ = kus’t, что = szto або szczo, **г** вимовляєть ся як **ґ** (господарь) і в чужих словах, **к** як **ґ** (слимакъ), **к** як **х** (крєстъ), **х** як **к** (хорȣговъ), грубе **л** як **в** перед співзвуком (жолтый), перед ъ в закінченню іменників і скорочених прикметників (бѣлъ, волъ) і в муж. р. одн. мин. ч. дієслів на ати, ѧти, ити й ѣти (гадалъ), а опускаєть ся л у деяких словах (солнцє) і в муж. р. одн. мин. ч. дієслів на ти й чи (гти — кти). Але Вагилевич радить в таких разах писати л1).

---

[1] ibidem, стор. 173—174. [2] ibidem.
[3] ibidem, стор. 175—176. [4] ibidem, стор. 177.

Коротенька четверта частина обіймає науку про прозодію, яку розділив на: наголос і міру. Що тикаєть ся першого, „przycisk pojawia się w maloruskim języku na ostatnej zgłosce", а що до міри, довгими самозвуками є: ѧ, ѣ, ю, ы, середніми: а й ꙋ, а короткими: є, и й о. Як у клясичних мовах, здовжають ся в українській мові короткі самозвуки перед двома співзвуками й перед й. В зложених словах, при відміні іменників, прикметників і дієслів перескакує міра, а рівнозвучні слова стратили міру, щоби оминути двозначність2).

Ціла вартість граматики Вагилевича в зібранню фонольоґічних проявів нашої мови в Галичині, хоч і тут досить непорозуміння і помилок. У самім тексті граматики Вагилевичеві тільки взірці і то в части, проче се переклад граматики великоруської мови Ґреча, а не розумним використаннєм граматики Востокова, за що уважав її доброю Дідицький3). А прецінь зарозумілий на свої наукові праці Вагилевич привязував велику вагу до своєї граматики, як виходить із листів до Срезневського та до Востокова. „Моя грамматика если понравится на Руси, писав він до першого, то прошу Васъ постаратися о переводчика на великорусскій языкъ. И я такожь буду собѣ за повинность почитати, роздати свое сочиненіе своимъ собратіямъ ученымъ на Руси, разъ черезъ вдяку, а потомъ что они то найлучше будутъ умѣли оцѣнити"4). В иншім листі питав Вагилевич Срезневського, чи не може передати через нього своєї граматики Максимовичеви, Метлинському, Костомарову, Востокову та Ґречови, „першимъ для побратимства, а послѣднымъ яко (своїм) учителямъ"5).

В листі до Востокова, де писав, що „одинъ только" Востоков може справедливо оцїнити його граматику, відмітив Вагилевич сам деякі недостачі своєї праці: „Или пригодится до чего моя Грамматика, или нѣтъ, писав, объ этомъ мнѣ не толковать, но и теперь признаюсь въ нѣсколко ошибкахъ. Такъ де говорю вообще о южно-

---

1) ibidem, стор. 177—179. 2) ibidem, стор. 179—181.
3) Дідицький, Михаилъ Качковскій, стор. 77.
4) Др. І. Свєнціцький, Матеріалы, I, стор. 176.
5) ibidem, стор. 184.

русскомъ языкѣ, замѣчая что то о древнемъ нарѣчіи, я не имѣлъ яснаго понятія объ усѣченіи вида неопредѣленнаго. Въ таблицы же буквъ я назвалъ **и і а і** иже, но должно быть противно, какъ явствуетъ зъ названія **ы** (ери). На послѣди при первомъ спряженіи число 21—28 належитъ между неправильные глаголы. Но это есть только пріуготовляющимъ сочиненіемъ до „Статтій о Южнорусскомъ языкѣ“(,), коими я занимаюсь отъ 1841 г. Одна статья „О Нарѣчіяхъ“ въ сокращеніи напечатана мѣсто предисловія въ Грамматикѣ. При чемъ я очень худо расписался о Кіевскомъ нарѣчіи, слѣдуя извѣстіямъ полученнымъ мною отъ Г. П. Лукашевича(,) издателя Малороссійскихъ и Червонорусскихъ пѣсенъ и думъ, и вынимая что то и самъ зъ сочиненіи Малоруссовъ. При томъ въ статіи „Сравненіе съ сродными языками“ желаю что то сказать о языкѣ сѣвернорусскомъ древнемъ и нынѣшнемъ, какъ о прочихъ Словенскихъ. Я узналъ отъ Г. Лукашевича(,) что въ Кіевскомъ нарѣчіи есть разнорѣчія Сѣверское, Курское, Овруцкое и Черноморское, равно какъ зъ Сахарова, Шафарика и прочихъ о Сѣвернорусскихъ нарѣчіяхъ и разнорѣчіяхъ“ 1).

Як не знав Вагилевич великоруської мови, доказом чого його лист до Востокова, так і не вчив він у своїй граматиці живої народньої мови, але мови, яка наслїдком неприродної нашій мові етимольоґії та через збогачуванне її староруськими елементами, церковно-славянїзмами, великорусизмами та польонїзмами запанувала в галицькій Українї на якийсь час. У своїй граматиці вступив Вагилевич на ту дорогу, проти якої протестував в початках зносин з Поґодіном. Недостача ясного розуміння відносин української мови до польської і великоруської, нахил до правописи, якою писано в нас в 16 і 17 віках, безцеремонне натяганне української звучнї, морфольоґії і складнї до законів великоруської мови, змішанне живої і староруської мови — се все зробило його граматику підручником макаронїзму 2), який вигнав на довший час живу мову

---

1) Переписки А. Х. Востокова въ повременномъ порядкѣ съ объяснительными примѣчаніями И. Срезневскаго (Сборникъ статей читанныхъ въ отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Н. т. V, в. 2) стор. 376—377. Лист з 28 грудня 1845 р.

2) Говорячи про граматику Вагилевича, пише в замітці Огоновський, що „в житеписи Івана Вагилевича каже Павлин Свенціцький, що граматика Вагилевича вважає ся за найлучшу“. (Огоновський, op. cit. стор. 146). Справдї в житеписи Вагилевича (Sioło, I, стор. 86) автор (статя непідписана, може походити й від иншого співробітника) кладе на першім місці граматику, „do dziś za najlepszą uważaną“. Та сам Свенціцький дивив ся критично на граматику Вагилевича. В непідпи-

з нашої публїцистики, лїтератури й науки. У своїй ідеї розвивати українську мову на історичній підставі зійшов ся Вагилевич мимохіть з пізнійшими прихильниками „историческихъ началъ“ і пішов в розріз з молодечими ідеями. В такійже штучній мові написав Вагилевич граматику для народнїх шкіл, яка по нинї зберігаєть ся в рукописи.

XI. Мала граматика Теофана Глинського з 1845 р. і „Начальныя правила малорȣсскои Грамматики“ Вагилевича з 1846 р.

Найблизші дві граматики української мови були випливом обіжника львівської консисторії з завивом до укладання шкільних підручників в українській мові. Обіжник підносив потребу між иншими книжками „eine kurze ruthenische Grammatik nach Art der polnischen: początki Grammatyki języka polskiego zu verfaßen“. Граматика мала „bündig und jeder Weitschweifigkeit entfernt seyn“. Вироби треба було предложити консисторії до 1 листопада 1845 р.[1]).

саній статї „Z powodu broszury „Słowa“ „W adin czas nauczit'sa małorusinu pa wielikarusski“, якої взірцї чистонародньої української мови вражують як автора Свєнціцького, ось що відповідає авторам брошури, які свої задушевні бажання заслонювали граматикою Вагилевича: „Wagilewicz, zkądinąd wielce zasłużony Słowiańskwu, pod względem językowym grzeszył bardzo i śmiało to mówimy, więcej zrobił złego, aniżeli „Słowo“ i Matica! Uroiwszy sobie, że język ruski da się rozwinąć tylko na gruncie historycznym, zerwał zupełnie z życiem, i jął się obumarłych form języka cerkiewnego, które do swych pism wprowadzał; a ponieważ używał czcionek łacińsko-polskich i miał opinię niczem nie poszlakowanego, uśpił baczność wrogów moskwicyzmu, i tenże moskwicyzm językowy szerzył pomiędzy rusinami“. (Sioło, III, стор. 124). А що на гадку Свєнціцького великоруська мова повстала з церковної (sic! автор мав певно на думцї велику скількість елементів церковно-славянської мови в великоруській), Вагилевич переношеннєм таких елементів на ґрунт української мови — московщив її. Тому „gramatyka Wagilewicza nie uczy języka ruskiego, ale służy utopjom zacofanych, którzyby chcieli powstrzymać rozwój mowy ludowej nałożeniem jej pęt cerkiewszczyzny, prostą drogą wiodącej do zmoskwicenia języka“ (Sioło, III, стор. 124—125). Такий самий погляд висказує і в оглядї рукописий, які полишили ся по Вагилевичеви: „Na ile więc Wagilewicz w badaniach językowych szedł śladem starej ruszczyzny, natyle był w błędzie i szkodził sprawie wyrabiania się języka ludu, dopomagając moskwicyzmowi — ale go o grzeszne pomawiać tendencje nie godzi się“. (Sioło, III, стор. 161).

[1]) Додатки. 13. Завив львівської консисторії в 1844 р. до укладання шкільних підручників.

Вірний свойому зобовязанню прислав 27 серпня 1845 р. свій виріб до львівської консисторії богородчанський парох Теофан Глинський[1]). Тому, що не мав нагоди видїти книжки, порученої консисторією на взорець що до мови (біблїйної історії), питав Глинський консисторію, чи годить ся на його правопись, через яку „das Lesen und Schreiben der ruthenischen Sprache unendlich erleichtert werde; weil hier einem jeden Buchstaben sein eigener ausschließlicher Laut beigelegt wird, mithin alle die verschiedenen Regeln und Ausnahmen, welche bei der Schreibart der slavischen Sprache vorkommen, wegfallen". Прецїнь заміром консисторії є поширити народню освіту через вивченнє читання і писання. Автор увів до граматики народню мову, бо й иншої мови в Українців не знає, „indem auch die gebildeten bei den Rutheniern keiner anderen Umgangssprache sich bedienen als der Volkssprache; es ist aber die erste und wichtigste Regel jeder Grammatik: Schreibe so(,) wie die gebildeten Leute sprechen". Як що консисторія згодить ся на таку правопись і мову, автор обіцяв переложити на українську мову й инші підручники, згадані в обіжнику[2]). 2 лютого 1846 р. відписала консисторія до Богородчанського шкільного надзору, що „ist nicht in der Lage sich über diese Schreibart (Глинського) schon dermalen auszusprechen", й виразила признаннє Глинському за працю над піднесеннем рідньої мови. Так відповіла консисторія Глинському, а тимчасом ждала на инший виріб, бо поручила написати потрібну граматику Вагилевичеви. Можна се твердити на основі заяви самого Вагилевича при пересилці рукописи 13 липня 1846 р., що він предкладає граматику „ad mandatum“ консисторії[1]).

---

[1]) Теофан Глинський умер 17 цвітня 1893 р. в 87 р. житя, а 64 священства. Брав живу участь в народнім русї, належав до українських товариств, передплачував українські часописи та засилював їх дописями тай практичними поучаючими статями. Від першого розбудження лїтературного житя в галицькій Україні був сторонником строго-фонетичної правописи. За такою правописею заявив ся також на зїздї „руських учених" в 1848 р., задля чого зазнав чимало лиха. В тім напрямі писав статї в часописях і бували хвилї, що він сам один пропаґував таку гадку в часописях, за що сипали ся на нього громи. Одначе Глинський стояв твердо при своїм до кінця житя і не писав инакше, як тілько радикально-фонетичною правописею. Що більше, коли тілько яке видавництво почало виходити етимольоґічною правописею, присилав зараз письмо, в якім заклинав, аби друкувало ся фонетичною правописею. Був одним із перших і дуже щирих членів тов. „Просвіта" й одним із нечисленних, які при народнїх стремлїннях видержали чесно й бодро до кінця житя. (Дѣло, 1893, ч. 76, Правда, 1893, стор. 232).

[2]) Додатки. 14. Глинський посилає львівській консисторії свою граматику.

Граматики Глинського та Вагилевича се два документи, що показують наглядно, який напрям шкільних підручників давила консисторія і не допускала, а який попирала всіми силами. Тому попри імена авторів як граматиків цікаві сї два вироби навіть для історії нашого шкільництва. Граматика Глинського має заголовок „Ґраматика мала рȣского ꙗзыка длѧ школ парафіал'них в' Галыциѣ[2]). Складаєть ся зі вступу, двох частий і додатку.

В першім розділї вступу говорить „о писменах (азбȣцѣ) складах, словах“, в другім „о частех мови (паўках)“. При азбуці завважано, що „писмена ѕ, ѿ, ъ, ѱ і ѯ, іно в' славен'ских писмах і книжках уживают се, в' рȣскіў мові без ных обіўти се можна“. Части мови такі: „име річи (сȣществытел'ное), име прикладне (прилагател'ное), име числытел'не або личбовнык, заімок (містоіміниє), слово часове, предімок (предлог), прислôвце (нарічіє), спôўник (союз) і викрыкник (междометіє)“.

Перша часть починаєть ся викладом про „імена річи“, які „можȣт бȣти трофкого родȣ: або мужеского, або жен'ского (жіночого) або нѣѧкого“. Числа називають ся „личба поєдынча“ й „многа“. Відповідно до трьох родів „тра є форми відмінних спадкованѧ“. Мужеські іменникі „єнакше се відмінеют закôнчені на а, єнакше закôнчені на о, єнакше закôнчені на двоєгласне, на мехке согласне, на ч, ш, щ і на тверде согласне“. Взірцї: „Павло, злодѣў, коваль, брат, бык, птах, ключ“. Відміна народня, діялектична, отже прим. „коваль, є, еви, є, ю, ем, іом, ы, еви, мн. ковалѣ, ѣв, ѧм, ом, ѣв, ѣ, ѧми, ѧх“. Уваги до деклїнації відмічують появу у в 5 відм. в іменників „тато та закінчених на ко, к, х, ч і р“, рівність 4 відм. 1 або 2 відм., появу у в 2 відм. зам. а, є, я, щезненнє в дальших відмінках о й е, яке стояло в 1 відм., переміну г на ж і ц та декуди к на ч в 5 відм. Взірцї відміни жіночих іменників: „шыѧ, недѣлѧ, кныжка, тѣнь, мыш, церков“, а середнїх іменників: „колесо, поле, віме, теле і мостове“. Відміна такаж, як і мужеських. Жіночі іменники, які мають о в останнїм складї, опускають його в дальших відмінках „кромѣ мылость, бров і всѣх імен виображенних“, а 5 відм. закöнченых на мєхке самогласне“ кінчить ся на є (зазȣлє — зазȣле)“. „Око“ має у множині: „очы, очеѵ̆, иѵ̆, очом, ем, очы, очами або очыма, в' очех, ох“.

---

[1]) Що Вагилевичеви поручено написати граматику „по малорусски для школъ сѣльскихъ“, до сього признав ся він у листї до Срезневського. (Др. Свєнціцький, Матеріалы, ч. V, стор. 181).

[2]) З огляду на короткість граматики Глинського а потім на час, імя автора, правопись і діялектичну закраску граматики друкую її в цїлости в додатках під ч. 15.

При прикметниках подане степенованнє і відміна: „мȣдриѵ̆, а, е — іѵ̆шиѵ̆, а, е, наймȣдріѵ̆шиѵ̆, а, е“. Числівники поділені на: „ґрȣнтові (основател'ні), поридкові(,) ґатункові і невиразні або нѣѧкі“. Далї йде відміна деяких числівників. Заіменники є „розмаѣті: ѡ собисті, державчі (притѧжател'ні), указȣючі (указател'ні), питаючі, відносытел'ні, непевні (неозначені) і возвратытел'ниѵ̆“; дальше подані приміри на поодинокі ґрупи й їх відміна. Час дієслова є троякий: „теперішниѵ̆, перешлиѵ̆ або минȣвшиѵ̆ і бȣдȣщиѵ̆“. „Слово сє відмінєє подлȣг розмаѣтих способів (наклоненыѵ̆)“. Таких способів є три: „спосöб означениѵ̆ (наклоненіє изѧвител'ноє), неозначениѵ̆ і розказȣючиѵ̆“. „Спосöб звєзȣючиѵ̆ (сослагател'ноє)“ не вживаєть ся у нашій мові. Крім тих способів є ще в дієсловах „причастіє (імєслöв)“. Дієслово може бути або „чинне, дѣйствытелне, або сострадателне, або нѣѧке (слова нѣѧкі виражают іно(,) же річ ꙗка є, або єѣ стан, приміот), або заімкове, або безособисте, або посилкове“. Далї ділять ся дієслова на „несовершенні“ і „совершенні“. Конюґація зачинаєть ся відміною помічного дієслова „бȣти“, отже: теп. ч. ꙗ є (єст), ты є. вöн є, она є, оно є (єст), мы є, вы є, ѡны є (сȣт), мин. ч. бȣвим, лам, лом, бȣвись, лась, лось і тим робом переведено цїлу відміну. Недовершені дїєслова мають три „форми“; до першої з них належать дієслова на: аю, ию, ыю, єю, ію, бȣ, дȣ, нȣ, зȣ, сȣ, тȣ, также єдноскладові на рȣ“, до другої „закöнчені на ȣю і юю“, а до третьої „закöнчені на єю, ою, жȣ, рȣ, чȣ, шȣ, щȣ, бю, вю, зю, лю, мю, ню, пю“. Взірцї: маю, купую, лежу“. Відміна діялєктична, як і взірців довершених дїєслів: „ꙗ накрывим, перетан'цювавим, відлежывим і плюнȣвим“. Крім правильних дієслів „много є в' рȣскöѵ̆ мові слöв нефоремних“. Навів їх автор досить богато; не вичислюю їх, бо цікаві найдуть їх у додатках, де друкуєть ся граматика Глинського в цїлости.

Друга „наѵ̆ка“ займаєть ся невідмінними частями мови, а додаток говорить „ѡ писовни або належитöм писаню“. Науку правописи подїлив автор на три питання: де класти великі букви, „котрыми писменами кожде слово писати“ та „де класти знакы писарскі?“ Найперше правило правописи: „Пишы так кожде слово ꙗк го люде мȣдріѵ̆ші (доброѣ вимови) вимовлєют“. У правилах писання ꙗ і ѧ, ѡ й о слїдний вплив ортоґрафічних приписів із граматики церковно-славянської мови, звідки й походить кілька граматичних термінів Глинського. Назви знаків перепинання ось які:

„штрих (запѧтаѧ), кропка (точка, пȣнкт), дві кропки (двоєточіє, два пȣнкти), кропка зо штрихом (штрихпȣнкт), знак питанѧ, знак викрыкȣ, знак вмістытел'ниѷ („). Тут зачислив Глинський й оксію, дві точки (¨), „ѣрчик ('), „іорчик (ъ), знак (й) і знак розділу (-). Згадано також про церковно-славянську титлу та словотитлу.

Взірцем при писанню граматики були для Глинського „Początki grammatyki języka polskiego“ (Львів, 1826) (Корчинського), які так само складають ся зі вступу о двох розділах, двох частий про відмінні і невідмінні части мови та з додатку про правопись. Граматика Глинського є в великій части перерібкою а декуди навіть перекладом сеї польської граматики, прим. у Глинського стоїть: „Річ або є жиюча (животна) н. п. кöн', кȣрка, або нежиюча н. п. вода, камінь, слон'це, дуб. Є она часом в' саміѷ річи на світѣ, можна ю видѣти, дöткнȣтисе(,) порахȣвати, н. п. кöнь, звізда, вітер; часом собі іно виставлеєм ꙗкби така річ бȣла на с'вітѣ, а тим часом є то іно приміот ѡсоби або річи н. п. мȣдрость, високость, справедливöсть.

Анальоґічне місце в згаданій польській граматиці, звучить: „Rzecz albo iest żywotna, żyiąca (lebendig), n. p. koń, wróbel, albo nieżywotna, (leblos), n. p. śnieg, woda.

Jest ona czasem istotnie na świecie (ist selbstständig): można ią widzieć, słyszeć, policzyć, dotknąć się iéy; n. p. gwiazda, wiatr, koń, pies. Czasem wystawiamy sobie tylko, iakoby rzeczywiście była (selbständig gedacht), gdy ona iest tylko przymiotem osób lub rzeczy. N. p. mądrość, sprawiedliwość, wysokość“¹).

Возьму инший приклад. Глинський: §. 5. Уміти відмінети іме річи стосовне до тих семох питань, значыт го спадкȣвати, н. п. 1. сп. хто тȣ є? брат Павло! 2. Чиѧ то хȣстка? брата Павла. 3. комȣ подати кныжкȣ? братȣ Павлови, або братови Павлови. 4. когось видѣв? брата Павла. 5. кличучи мовит се, брате Павле! — 6. кым се с'вѣдчыш? братом Павлом. — 7. в' кім дȣфаєш? в' братѣ Павлѣ.

§. 6. Не всѣ імена єднаково се спадкȣют. Тры є форми відмінних спадкованѧ. До першоѣ форми належат всѣ імена мȣжеского родȣ — до дрȣгоѣ жен'ского — до третоѣ нѣѧкого“.

Наведений цитат се майже дословний переклад з польського ориґіналу: „§. 7. Spadkować rzeczownik (ein Hauptwort abändern), iest to umieć go zakończać według tych siedmiu pytań w każdéy liczbie.

---

[1] (Корчинський): Początki grammatyki języka polskiego, Львів, 1826, стор. 9.

N. p. 1. Kto tu iest? Brat Paweł. 2. Czyia to chustka? Brata Pawła. 3. Komu podać książkę? Bratu Pawłowi. 4. Kogoś widział? Brata Pawła. 5. Wołaiąc mówi się: Bracie Pawle! 6. Kim się świadczysz? Bratem Pawłem. 7. W kim ufasz? w Bracie Pawle.

§. 8. Nie wszystkie rzeczowniki spadkują się według iednéy formy. Mamy trzy formy spadkowania (Abänderungsarten). Do piérwszéy należą rzeczowniki rodzaiu męzkiego; do drugiéy żeńskiego, do trzeciéy niiakiego“[1]).

З польскої граматики переймив Глинський богато польських граматичних термінів а дальше й польських слів і конструкцій. Сю саму граматику взяв за основу й Вагилевич при писанню своєї граматики п. з. „Начáльныя правила малорȣсской Граммаtики“[2]), хоч заголовок її запозичений у Ґреча. Друком мала вийти анонїмно, як показує „Предислóвіе“ до неї, в якім покликуєть ся на граматику Вагилевича як на чужий, а не свій твір. Ось воно: „Малорȣ́сскій язы́къ(,) кotры́мъ говóриtъ окóло 13 миллióновъ Словéнъ обиtáющихъ въ Импéріи Рȣ́сской и Ракȣ́сской (to ectь въ Гали́ціи и Оу́грахъ), táкже не вели́кое числó въ Молдáвіи и Болгáрахъ, otзначáеtcя, при изоби́ліи словъ, toróнкою мя́гкосtью и гнȣ́tкосtью. Однáкъ зъ причи́нъ, кotры́ tолковátи tȣtъ не мѣ́ctце, онъ ectь дóси необрáзованный; и лишé чto въ ны́нѣшнемъ ctóлѣtіи появи́лися въ немъ немнóги сочинéнія по прéдмеtамъ Теолóгіи и Поэзіи, а нáвеtь Филолóгіи. Касátельно послѣ́днеи пéрвое мѣ́ctце занимáеtъ А. Меtлѣнскій. Нáвеtь издáнны Граммátики: Павлóвского (1819), Лȣ́чкая (1830), Леви́цкого (1834) и Вагилéвича. Цы мнóго они́ до изъȣчéнія язы́ка пригóжны, tолковátи боу́деtъ изли́шнимъ; для tóго чto сослóвіе чиtаtéлевъ числóмъ найбольшее, to ectь прóctый нáродъ, нáйбы и прóto, чto они́ въ чȣжи́хъ язы́кахъ издáнны, принебрéженный, áбо совсѣ́мъ забы́тый. Otже céя нȣ́жда дáла ми поtȣ́ка написátи: „Начáльныя прáвила малорȣ́сской Граммátики“, де я, по возмóжносtи, ctарáлся оучини́tи понятнымъ изъоучéніе язы́ка для прóctого нáрода. Ладъ въ мóемъ сочинéніи я задéржалъ totъ же, чto ectь въ Граммátицѣ Вагилéвича, прóto, чto онъ ectь бóльше пракtи́ческій, а для своéй optогрáфіи сáмый прóctый и лéгкій. Однáкъ и оу ме́не сȣtь де́якія оtклоне́нія вопре́ки Г. Вагиле́вичȣ, осо́бенно въ Глаго́лѣ“.

---

[1]) ibidem, стор. 11.

[2]) У бібліотеці „Наук. Тов. ім. Шевченка“ у Львові зберігаєть ся також копія сеї граматики, але неповна. Передав її бібліотеці др. Маковей, що найшов сю рукопись межи паперами Григорія Воробкевича. Тут усього 112 параґрафів, а зглядно ще менше, бо недостає карток у середині в §§ 25—41. Передмова до сьої рукописи в дечім відмінна від тої яка находить ся в рукописи митрополичої реґістратури.

Вагилевичева правопись, по його непорозумінню „дуже проста й легка“, звісна вже з огляду його друкованої граматики, а яку зрозумілу граматику написав для народу, покаже розбір його рукописної граматики. Початок „введенія“, се виривок „wstępu“ польської граматики:

Вагилевич: § 1. Кождый языкъ складаетcя изъ словъ (Wörter). Въ сло́вѣ еctь оди́нъ а́бо бо́льшо слого́въ (Sylben); н. пр.: Богъ го́-сподь со-зда-tель все-ле́н-но-и. Слогъ же состо́иtъ изъ одно́и а́бо бо́льше бȣквъ (Buchstaben); н. пр.: панъ о-tе́цъ, гро-ма́-да.	Początki: §. 2. Każdy ięzyk składa się z słów (Wörter). W słowie iest iedna lub więcéy syllab, czyli zgłosek (Sylben). N. p. Bóg, wi-dzi, uczyn-ki, na-sze. Syllaba zawiéra w sobie iednę lub więcéy liter, czyli głosek (Buchstaben) N. p. U-pa-try-wać[1]).

В тім дусї переробив або переклав Вагилевич дальший польський текст про великі і малі букви, самозвуки та співзвуки й їх поділ. Як „głoski polskie iednako się zawsze wymawiaią“[2]), так „бȣ́квы малорȣ́сскія всегда́ постóянно произно́сятся“. Мимо такого твердження виїмки досить численні, бо **е** виговорюєть ся як **ѣ**, а **о** як **і** в чотирох випадках (крім звісних правил уже з друкованої граматики: **е** як **ѣ** в мин. часї дїєслів на **ти** (**чи**) (бере́гъ, tекъ), а **о** як **і** в прик. сп. т. ч. (стой), а з тих виїмок є знову деякі виїмки. Що Вагилевич розминав ся з цїлию, написати граматику української мови для широких кругів народу й для учеників народнїх шкіл, доказом сього не тілько штучна та страшна мова його граматики, але й її уклад. Він опускає з азбуки непотрібні букви: ѕ, ѡ, ѥ, ѩ, ѫ, ѭ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ, бо „межи ними греческія (ѡ, ѯ, ѱ, ѳ, ѵ) кажетcя лише приняtы для изъображенія чиселъ“, але доказує, що „прочія маюtъ свое значеніе навеtь и tеперь еще въ Рȣсскомъ хоtя мѣсtно“; ѕ вимовляєть ся нераз як **дз**, ѧ і ѫ чути в деяких словах мешканців Карпат і підгіря[3]). За приміром польської граматики розбирає значіннє слів, але на виривку з ориґіналу Слова о полку Ігоревім. Докінченнє вступу переклав Вагилевич з польської граматики. Термінольоґія давня.

---

[1]) (Корчиньский), op. cit. стор. 5.

[2]) ibidem, стор. 7.

[3]) Невмістним є у сїй граматицї і дальший отсей екскурс: тȣtъ еще́ де́чtо о произноше́ніе (!) бȣквъ: **г** произно́сиtся якъ нѣмецк. h u g, пе́рвое есtь о́бщимъ, после́дное tо́лько въ чȣжи́хъ слова́хъ; н. пр. гавра, га́зда, гахъ, гвалtъ, геле́ta, гнипъ, грȣнtъ. Произноше́ніе се́е бы́ло пре́жде о́бщи́мъ, ꙗкъ ꙗвно зъ вида́ се́и бȣквы, писа́нье словъ малорȣ́сскихъ Гре́-

Перша частина про морфольоґію чи „словопроизведéніе“ розпадаєть ся на девять глав відповідно до девятьох частий мови. Вступні уваги про іменник переложені з польської граматики, тілько часто приміри инші:

Вагилевич: Колú сȣществú-tельное имя́ означáеtъ лишé однȣ́ осóбȣ, речь, áбо однó мѣ́стце назиeáetся собствéннымъ (eigener Nahme); н. пр.: Беры́нда, Падȣ́ра; Кіевъ, Львовъ; Днѣ́стеръ, Прȣtъ.

Колú сȣществútельное имя означáеtъ мнóжество осóбъ, речíй и мѣ́стецъ до сéбе подóбныхъ называ́еtся нарицátельнымъ (Gattungsnahme); н. пр.: чоловѣ́къ, рѣкá, горá, селó, цéрковь.

Собирátельное имя́ (Sammelnahme) обóймаеtъ въ однóмъ

Początki: §. 4. Gdy rzeczownik iednę tylko osobę, rzecz lub mieysce iedno znaczy, zowie się wyrazem własnym (eigener Nahme). N. p. Tarło, Skarga, Wiédeń, Lwów, San i t. p.

Rzeczownik, który znaczeniu wielu osób, rzeczy, mieysc do siebie podobnych służy, iest wyrazem pospolitym (Gattungsnahme). N. p. rzemieślnik, miasto, rzéka i t. p.

Zbiorowy wyraz (Sammelnahme) wiele rzeczy iednakich w znaczeniu swém obeymuie. N. p. lud, trzoda, pospólstwo[1]).

ками и Латúнниками съ г чéрезъ g, и чáсtе оупоtреблéніе g нáмѣсtь h жútелями рȣ́сскими карпátского гóря и подгóря; н. пр. брявгъ, гáбаtи, гóвѣtи, госпóдарь, грȣнь, дрóбевгъ, мáгȣра, мóзогъ, рóзга, чȣ́гля. Для tóго коли конéчне идétъ о otдáнье бȣ́квы g, абы́ оусtеречися otъ чȣ́дныхъ ґ и g, пúшеtся кг. Оу и ȣ есtь грéческое пúсанье однóи бȣ́квы, хоtь мóже бы лѣ́пше бы́ло писátи по сtарорȣ́сски у. Также ꙗ и я опяtь есtь двóйное писáнье бȣ́квы однои, tепéрь нáмѣсtь нéи оупоtребля́еtся не сóвсѣмъ прикмétно я — лѣ́пше было бы писátи ꙗ; tóже и ѥ нáмѣсtь е, излúшнимъ бы вробúло э. ы есtь двоеглáсная, въ сtаринȣ́ писáлася ꙑ (ер-ы), произнóсиtся онá ꙗкъ о и й, по сжáto, у Лéмковъ и оу Бóйковъ; н. пр. зыкъ, кобы́ла, ры́ба (зойкъ, кобóйла, рóйба), а вообще посрéдно мéжи польск. і и у; и tȣtъ мóже лѣ́пше бы бы́ло писátи по сtарорȣ́сски ꙑ. Въ азбȣ́ку, Богъ знáеtъ ꙗкъ, заблȣкáлася щ, tútла въ шиt ($\overset{ш}{т}$), свóйсtвенна сtароболгáрскомȣ язы́кȣ на змягчéніе t, рóвнож(к)ъ ж на змягченіе g; придéрживанье онóи немало мѣшáеtъ изъȣчéніи замѣнéніи бȣквъ; н. пр.: кощавый, ищу (косtь, искъ); зъ tóго вúдно, чtо язы́къ малорȣ́сскій не трeбȣ́еtъ новы́хъ бȣквъ: ä, ë, ö, â, ê, у и ї; бȣдétъ сtары́хъ дóси“.

[1]) (Корчиньский), op. cit. стор. 10.

слóвѣ мнóжество однорóдныхъ
прéдметовъ, н. пр.: вóйско, громáда, чéреда, дȣ́бье, камѣ́нье.

Деклїнацій три; взірцями на муж. р. „панъ, дȣбъ, князь, ꙗ́сень, злóдѣй, гай“, на жін. р. „добá, нúва, кáня, долѧ́, свѣсть, кость“, а на сер. р. „винó, пóле, телѧ́, имѧ́, нéбо“. Неправильні: „мѣщанинъ, мáти“. Замітки Вагилевича до взірців деклїнації іменників, висновані з взірців його друкованої граматики, в рукописній граматиці цілком не на місцї, бо подають тільки самі окінчення, дуже часто неправдиві (прим. що іменники на це кінчать 1 відм. мн. на ы) без відповідних прикладів. Неправильна відміна не обмежуєть ся на повищі два іменники, бо крім того вичислено тут богато відступлень від правильної відміни, в чім ішов Вагилевич або за граматикою Ґреча або за своєю друкованою, коли прим. кінчить 1 відм. мн. жіночих іменників на сть на щі, або за польським первовзором в замітках про відміну чужих імен, передусім грецьких, латинських, жидівських і німецьких імен власних. За останньою граматикою говорить про іменники, що мають тільки одно число, а дальше про здрібнїлі і згрубілі іменники.

Розділи про прикметник, числівник і заіменник уложені на підставі польського первовзору, друкованої граматики з 1845 р. і звісної граматики Ґреча. Прикметники відміняють ся після трьох видів; „до пéрвого вúда принадлéжатъ съ пóлнымъ окончáніемъ, до втóрого съ оусѣчéнымъ, до трéтьего же притяжúтельныя“. Що прикметники сеї граматики часто далекі до народнїх, показують взірцї їх відміни: „весéлый, весéлая, весéлое, мн. весéлые, весéлыя; сúній, сúняя, сúнее, мн. сúніе, сúнія; весéлъ, весéла, весéло, мн. весéлы; синь, сúня, сúне, мн. сúни; пéсїй, пéсья, пéсье, мн. пéсьи“. До цїлости достроюють ся замітки про староруську деклїнацію прикметників. Глава про числівники повна таких форм, як однáжды, двáжды. Взірцї заіменників ті самі, що й у друкованій з виїмкою взірця „оный“, замісць чого є тут, як в Ґречовій граматиці, „самъ (ы́й), самá (я), самó (е), самú“. Замітки про двійне число староруських (так у більшости випадків називає Вагилевич усе, що підходить під термін „церковно-славянський“) заіменників й инші його розумовання на тему зложення заіменників дають дальший доказ, як мало здавав собі справу Вагилевич з призначення його працї. Граматика Ґреча полишила зі згаданих трьох глав найбільші слїди в роздїлї про заіменник, де місцями просто відписував Вагилевич:

Вагилевич: Мѣстоимéніе (Fürwort) есtь часtь бéсѣды засtȣпáющая мѣстце и́мени прéдмеtа; н. пр.: я пи́шȣ, tы хóдишь, онъ сиди́tъ; tы ви́дишь себé въ зéркалѣ.

Ґреч: Мѣстоименіе есть часть рѣчи, поставляемая вмѣсто имени предмета; напримѣръ: я пишу; ты ходишь; онъ сидитъ; ты видишь себя въ зеркалѣ1).

В подібний спосіб переробив Вагилевич і поділ заіменників. З Ґреча відписав також Вагилевич дефініцію дїєслова:

Вагилевич: Глагóлъ (Zeitwort) есtь часtь бесѣ́ды, виражáющая дѣ́йсtвіе áбо сосtóянье прéдмеtа; н. пр.: я пи́шу, tи хóдишь, онъ спиtъ, дéрево зеленѣ́еtъ.

Ґреч: Глаголъ, есть часть рѣчи, выражающая дѣйствіе или состояніе предмета; напримѣръ: я пишу; ты ходишь; онъ спитъ; дерево зеленѣетъ2).

Поділ дїєслів на корінні, похідні і зложені взятий з польської граматики, дальший поділ дїєслів на діяльні, страдальні і т. д. скомбінований на основі обох граматик, польської і друкованої з 1845 р. а властиво граматики Ґреча, яка ставала дуже в пригоді Вагилевичеви, бо звільняла його від перекладу польського тексту на мову його граматики. Згадані два жерела лягли в основу й дальшого викладу про дїєслово крім порівнань з староруською конюґацією чи з иншими славянськими мовами. Як у польській граматиці зачинаєть ся конюґація відміною помічних дїєслів „jestem i mam“, так і в Вагилевича, тілько з відсилками до староруської конюґації. По відмінї помічних дїєслів, переповненій ненароднїми видами, йдуть три конюґації (в польській граматиці чотири), а яке дїєслово належить до якої конюґації, вказує окінчення 3 ос. одн. т. ч.: до I кон. на -etъ, до II кон. на -иtъ, до третьої на -аеtъ і -яеtъ, „коtры́ однáкъ сокращáюtся на: аtъ и яtъ áбо а и я“. Взірцї: „чȣtи, говориtи, гадаtи“. А що в польській граматиці „obfita iest forma druga w nieforemne“ й автор наводить „wypis większéy ich części tylko“3), тому й у Вагилевича є „въ малорȣ́сскомъ язы́кȣ непрáвильные глагóлы“ й він містить „для изȣчéнія вы́писъ непрáвильныхъ глагóловъ, мéжи коtры́ми есtь и прáвильные, въ де чемъ несхóдсtвȣющіеся“. Ось они: „би́tи, блюсtи́, борótи, босtи́, бои́tися, брátи, брéсtи, брехátи, бри́tи, вáяtи, верéчи, вéсtи, вѣ́яtи, гиóсtи, гнátи, гнéсtи, гребóсtи, гря́сtи, дátи, дéрtи, дрátи, дѣ́tи, дѣ́яtи, звátи, жátи, ждátи, жéрtи,

---

1) Ґреч, op. cit. стор. 34. 2) ibidem, стор. 39.

3) (Корчиньский), op. cit. стор. 45.

жечи́, жра́tи, иtи́, каза́tи, ка́яtися, кла́сtи, кли́каtи, кля́сtи, коло́tи, кра́сtи, кра́яtи, креса́tи, лелѣ́яtи, лиза́tи, лѣ́tи, лѣчи́, ма́заtи, ме́рtи, ме́сtи, моло́tи, мочи́, мя́tи, ора́tи, па́сtи, пе́рtи, писа́tи, пи́tи, пла́каtи, пле́сtи, плы́сtи, полока́tи, поло́tи, пра́tи, пря́сtи, пѣ́tи, пѣ́яtи, пя́tи, рва́tи, рева́tи, ржа́tи, росtи́, свисtа́tи, скака́tи, скȣ́бсtи, сла́tи, слы́tи, спа́tи, сса́tи, сtоя́tи, сѣ́сtи, tе́рtи, tеса́tи, tка́tи, tя́tи, хлисtа́tи, хоtѣ́tи, цви́сtи, шибсtи́, ѣ́сtи, ѣ́хаtи“. Виходить, їх досить велике число й вони показують заразом, о яку мову розходило ся Вагилевичеви. Вкінці є мова про подвійні дієслова (болѣ́ю-болю́), про подвійний минувший час деяких дієслів (бли́снȣлъ-блисъ), про „глаголы предло́жные“ (обрѣ́tи) й „дробные“ (пиtи, пи́tки, пи́tочки, пи́tоньки), що на думку Вагилевича вживають ся рідко.

По невідмінних частях мови, які переробив або просто відписав Вагилевич з граматики Ґреча, находить ся „Часть II“ себто „словосочине́ніе“. Ся частина граматики в цїлости є витягом відповідної партії друкованої граматики зглядно збором виписок і відписок з граматики Ґреча. Як що лишити на боцї слїди польського первовзору в рукописній граматицї Вагилевича, можна з деякими застереженнями сказати про її цїлість, що се скороченнє його друкованої граматики[1]).

Мимо того, що граматика Вагилевича була написана страшною мовою і була підручником церковно-славянсько- та велико-русько-українського макаронїзму, віднесла ся 18 мая 1848 р. львівська консисторія до ґубернії з просьбою о затвердженнє Вагилевичевої граматики на шкільний підручник і виплату гонорара для автора в квотї 100 зр.[2]). Ґубернія запитала перемиську консисторію, чи надаєть ся граматика Вагилевича для тамошнїх шкіл, і дістала відповідь, що, як що мала би ся граматика ввійти в уживаннє, мусить автор її справити мову, бо „die Sprache dieser Grammatik scheint nicht überall die rein ruthenische zu seyn, denn bald ist sie durchwebt mit dem kirchenslavischen, bald geht sie ins russische über“[3]). Сю неприродність мови граматики відмітив у своїй рецензії Витошинський, що вказав також на деякі граматичні промахи Вагилевича. „Мова тои граматики, стояло в сїй рецензії, не есть мова, якою у насъ просвѣщенныи Руссины говорятъ, мова чисто-русска, ино есть переплѣтана церковною и россійскою"[1]). З огляду на гадку перемиської консисторії переслав намісник Ґолуховський рукопись львівській консисторії, аби передала її авторови до справлення[2]). І рукопись і рецензія Витошинського дістала ся в руки Антона Петрушевича, що виготовив свої замітки про них, в яких домагав ся ще твердшої мови в граматиці, ніж була, та підносив великі заслуги Вагилевича, „co się tyczy uprawy naszego języka"[3]).

---

[1]) В листї до Поґодіна в 1846 р. писав Вагилевич, що небогацько скористав в продажі друкованої граматики та щойно виданнєм її скороченнє надієть ся „отобрати иждивеніє“. (Поповъ, op. cit. стор. 650).

[2]) Додатки. 16. Просьба львівської консисторії до ґубернії о затвердженнє Вагилевичевої граматики в 1846 р. на шкільний підручник.

[3]) Додатки. 17. Перемиська консисторія пересилає ґубернії рецензію граматики Вагилевича.

На щасте, граматика Вагилевича не вийшла друком. В місяць по жаданню намісництва, щоби автор справив рукопись, вийшло перше число „Дневника Руского", орґану „Собору Руського", що заснував ся для протиділання змаганням „Головної Руської Ради", якої головний центр находив ся у св. Юрі. Вагилевич, що став головним редактором згаданої часописи, не міг числити більше на плечі львівської консисторії, а 1849 р. приніс три друковані граматики української мови инших авторів. Вагилевичева рукопись полишила ся сумним свідоцтвом спроневірення Вагилевича народній мові і вступлення на дорогу обєдинителів. Що в сій справі заважили дуже багато поради Поґодіна, не треба й сумнївати ся.

(*Далї буде*).

---

[1]) Додатки. 18. Рецензія Витошинського граматики Вагилевича.

[2]) Додатки. 19. Ґубернія пересилає граматику Вагилевича для передачі авторови до справлення.

[3]) Додатки. 20. Рецензія Антона Петрушевича граматики Вагилевича.

Miscellanea.

До характеристики харківського гуртка українських письменників.

В 1841 р. „зкрутив“ у Харкові Ол. Корсун „Снјпъ, украинській новорочникъ“. На альманасї зазначено „рјкъ первій“ видання, безперечно в надії, що за першим роком підуть дальші. Та чи з байдужности української громади до своїх видань, чи задля неприхильних рецензій в великоруських журналах в роді тих, яку помістили „Отечественныя Записки“, чи, що дуже правдоподібно, задля нападів таки своїх на правопись альманаха, головно на немиле латинське j, які то напади, здаєть ся, значно охолодили молодечий запал Корсуна до розпочатого діла, — „Снјпъ“ таки й покінчив своє єствованнє першим річником. Правда, в своїх споминах про Костомарова в 1890 р. Корсун обіцяв можливе „второе изданіе“[1]) „Снопа“, здаєть ся, значно побільшене, бо хотів тут помістити також Шевченкову „Черницю Маряну“ з йогож дописками та рисунками, — але не другий том „Снопа“, як інтерпретував слова Корсуна Науменко.[2]) Виконати сей плян перешкодила йому смерть саме в пятьдесятьлїтну річницю виходу „Снопа“. Не справдили ся і сподївання Науменка, що наслїдники подадуть до відома приготовані Корсуном матеріяли до нового видання „Снопа“ й опублїкують поправлений текст з рисунками Шевченкової „Черницї Маряни“, за чим безуспішно побивав ся Костомарів іще 1867 р., ціла „бездна матеріаловъ, автографовъ русскихъ и иностранныхъ, очень много литературныхъ рѣдкостей“, які по словам некрольоґу в „Кіевлянин-ї“ зістали ся по небіщику, все те заслонене перед ширшою громадою байдужністю або й грошевою захланністю наслїдників Корсуна.

---

[1]) Русскій Архивъ, Москва, 1890, книга третья, стор. 216.

[2]) Кіевская Старина, т. 35, стор. 460.

Нерідке нещастє для української лїтератури — пожар, який у січнї 1863 р. знищив маєток Корсуна, забрав з собою і богату його біблїотеку й „многое множество“ дорогих рукописий Основяненка, Шевченка, Гребінки й Костомарова.[1]) Одначе саме вратованнє Шевченкової поеми вказує на се, що частину рукописий, яка зберігала ся деінде, не знищила на щастє пожежа. При перечитуванню „Снопа“ кидаєть ся в вічи, що його співробітники: крім Костомарова Порф. Коренецький, Степ. і Петро Писаревські, Марта Писаревська, Мих. Петренко й сам видавець Корсун, поминаючи вже їх лїтературний смак і питаннє приналежности їх до епіґонів Котляревського та до українського славянофільства, писали з деякими застереженнями гарною українською мовою і відзначали ся поетичним талантом, а не вважаючи на се кождий з них з виїмкою Костомарова небогацько полишив доробку в українськім письменстві, Кореницький навіть усього одну поему „Вечерницї“ й одну казку „Панько та Верства“. Тимчасом можна припускати, що вони писали значно більше по українськи, тілько за тими писаннями треба пошукати у їх знайомих і приятелїв, в першій мірі у спадкоємцїв видавця „Снопа“.

Полишаючи на боцї спомини про Костомарова в „Русскомъ Архивѣ“, крім творів Корсуна, які помістив в „Снопі“, себто „Українських повірий“ і віршів: Писулька до кума, Блискавка, Коханка, Від чого?, Зрада — та перекладів з чеської мови, відомі з друку його вірші в журналї „Маяку“ за 1842 р., де й стрічаєть ся дві рецензії на „Снјпъ“, і за 1845 р., а саме, як подав Петров[2]), отсї: Козак та гулянка, Перська пісня, Мана, Рідна сторона, Могила, Кохання, До Шевченка, Рожа і дївчина.

---

[1]) Русскій Архивъ, стор. 206.

[2]) Н. Петровъ: Очерки исторіи украинской литературы XIX столѣтія, Київ, 1884, стор. 135—140. Вістки, зібрані Петровом, повторив Ом. Огоновський в першій части II т. „Исторіи литературы“ на стор. 244—250. „Маяка“ не найшов я у ніякій львівській біблїотецї так само, як і „Харьковскаго Календаря“ за 1884 р., де також є вістки про Ол. Корсуна.

Ввічливість директора канцелярії тов. „Просвіта“ у Львові д. А. Гапяка дала мені змогу переглянути архів сього товариства, з якого я з часом опублїкую більше, а сим разом подаю передмову Корсуна, здаєть ся, до задуманого видання своїх писань і йогож вірш „До Єремії Галки“ та казку „Дяк і гуси“ мабуть Кореницького. Передмова дотикає негодовання тодїшнього українського громадянства на правопись Корсунового альманаха, про що зайшла раз розмова межи Костомаровом і Квіткою в домі останнього.[1] Находить ся вона в зшитку з 4 аркушів білого паперу folio. На перших семи сторінках містить ся передмова Олександра Корсуна п. з. „Панове Ридокоханьци“ до задуманого видання своїх творів з 1846 р., три дальші чисті, а на кінцевих вірші: „До Кума“ з датою „1839 р. Антыпивка“, „До Т. Г. Шевченка“ з датою „1841 р. Харькивъ“, „До Іереміи Га̀лкы“ з датою „1840 р. Харькивъ“ і один голий заголовок „До Ѳ. Л. Лады — Заблоцького“. Два перші вірші були друковані, два другі, здаєть ся, ні. Вірш „До кума“ надрукував Корсун п. з. „Писулька до кума“ в альманасї „Снїп“[2], а „До Шевченка“ в „Маяцї“[3] (передрукований в „Очеркахъ“ Петрова).[4] Друкуючи вірш „До Іереміи Галкы“, зрівную текст звязка з иншим раннїйшим текстом, що переховуєть ся у тім же архіві на піваркуші паперу. На тім піваркуші є також вірш „Мана“ без початку з датою „1841, јюля 15. Антипјвка“.

Казка „Дяк і гуси“ списана на 6 сторонах 4^0 бібулястого паперу звичайного формату, на дальших трьох сторонах: „Палько и Верста“ (Панько і Верства) з підписом олївцем „Порфирій Кореницкій“. Заключаючи з того, що поправки роблені тим самим почерком, який має підпис, се казка Кореницького. На нього як автора вказують і манера, складня і прикмети мови.

Панове Ридокоханьци!

1840 року була надрукована, а 1841 — пійшла по божому свиту одна книжка, — не дуже велика, не дуже маненька, а такъ — соби, серѐдина — на-половини, — Снјпъ, украинській новорочникъ.

---

[1] Русскій Архивъ, стор. 210.

[2] У зшитку находить ся також білет звичайного формату на одержанне альманаха „Снјпъ“: „Билетъ на полученіе книги: Снјпъ украинскій новорочникъ. Цѣна 2 руб. сереб. Издатель А. Корсунъ“ (власноручний підпис).

[3] Н. Петровъ, op. cit. стор. 136.

[4] ibidem, стор. 139.

Папиръ изъ друкованнямъ и зъ почтою обійшлись у 1200 рубливъ бумажками; а выбрано за продажу книжокъ тильки 200 рубливъ: чистои траты — тысяча рубливъ.

Не-такъ-то щобъ и велика сумма була; але жъ, усе — таки тысяча рубливъ — хочь и на срибро, хочь и на бумажки — гроши, та ще яки гроши! Колибъ ихъ, примиромъ будучи, оддаты якому-небудь Мовши, то за шисть годивъ щобъ тò за сумма зробилась: — такъ мени таки и було говорено добрымы землякамы-перевертнямы...

О, Господи Боже мій! И доси рѐбра болять, як згадаю одну паню: чоловикъ у неи щирый наській, розумный (2) чоловикъ, кохае мову старосвитську якъ ридную маты; але жинка... О, бодай іи!

Разъ я прихожу до ихъ; пытаюсь у дивчины, чи дома паны.

— Ньетъ, ньетуты.

Знавши добре звычай параскинъ, пытаюсь изнову:

— А панъ дома?

— Эге; та толька што прыйшлы.

— Ну жъ; а пани?

— А бариня лежать у пòстили: зволылы объистысь маковычкивъ зъ медомъ та рыбы соленои, та звечеру ще й доси недужають.

— Добре, кажу, й уввійшовъ у будинокъ.

Базикалы — соби базикалы, и объ тимъ, и объ другимъ: дечого багато перепотрошилы; дойшло дило и до Снопа. Винъ мене й пытае:

— На якого биса вы понастромлялы у наську книжку отсихъ діяволовыхъ jjj: якъ ёго выговорюваты? Хиба жъ таки у нашому хрещеному букварю недостача на буквы?

— Воно тàкъ, правда: изъ юсомъ та оникомъ ихъ щось багато набереться; (3) также жъ тò не для нашои простои грамоты, а для церковного письмà.

— А мало вамъ і, иже, еры, а колы хочете, то й ѵжици? хочь воно й паскудна штука, ся ѵжиця; та все жъ таки свое, а не чужее.

— Не одъ васъ первого, батечку! Поздоровъ — боже Основьяненка: винъ тежъ изъ тимъ же! — „Звидкиля, каже, вамъ улизло въ голову прибиты православну речь латыньськимы гвиздкамы — ще й позагибалы, мабуте — щобъ держались крипчійшъ... Хто ёго знà;

може воно й доладу, може воно та̀къ и треба; але жъ, згадаете колысь, — не здобруваты имъ, каже: наплачетесь; а громада не второпае...“

От-се жъ и правда, дале-би, щира правда, панове ридокоханьци!... Розумный дуже бувъ соби покійный, — нехай царствуе!

Такъ, бачете, я й кажу тому розумному чоловикови:

— Правда, паночку; ѐ у насъ чотыри **и**: і, и, ы, ѵ, — чи то̀, пакъ, три, — бо ѵжицю ничого личиты. Добре; нехай та̀къ. Якъ (4) же вы напишете:

От-се жъ вы збрехалы про мѐне мыряне,
Що нибы я простый — соби чоловикъ;
Бо я въ Запорожья, панове, утикъ,
Бо я вашымъ, хлопци, колись бувъ Гетьма̀номъ...

— Та та̀къ таки просто й напишу, якъ воно выговорюеться.

— Правда: якъ и та̀къ написать, то не зовсимъ погано буде; а все жъ таки часомъ бувае, нибы писку увъ очи понасыпано одъ тихъ ерывъ ярепудовыхъ, якъ сказавъ — нехай ёму легенько йкнеться — Артемовській-Гулакъ... Отъ, щобъ не пестрило мірянамъ **ы**...

— Вы, добродію, взялы тай встромилы jjj... о, розумно: не пестріе!!

— Та̀къ; замисть **ы** я писавъ **и** та **і**; а замисть **и** та **і** — **j**: воно тонке та гостре якъ и той голосъ, якимъ ёго треба выговорюваты. Одно, щô мени здаеться помилкою: на̀що я зовсимъ выкинувъ московське **ы**: друкуваты бъ було ёго тамъ, дѐ воно стоить у церковному; а **и**, **і** — у глаголахъ, въ прошлому времени; а **j** тамъ, дѐ стоить въ книгахъ **ѣ**, або дѐ **о**, **е** церковни роб(5)люються наськимъ гострымъ **и**. Якъ стану колы-небудь знову друкувати книжку, то вже зроблю отъ-що̀:

j геть икъ бису, у латыньській букварь; **і**, **и** туды, де воно у писаніи и замисть **о**, та **е**, та **ѣ**; **ы** якъ у писаніи и на киньци у тихъ словахъ, де воно не пестритымить(!)...

Поки мы базикалы такички, ввійшла до насъ сама пани.

Теперечка, панове, змилуйтесь — выбачайте: речь пиде уже не по-наському, а та̀къ, якъ вона йшла — соби справжки... Воно й доладу: одинъ москаль, розбираючи мій Снjпъ, сказавъ увъ „Отечественныхъ Запискахъ“ — знаете, таки глевтякы здоровенни — що „самая лучшая статья въ цѣлой книгѣ — имена̀ панjвъ субскрибентjвъ“: suum cuique, одризавъ бы ёму нашъ панъ-отець; что у кого болитъ, тотъ о томъ говоритъ, подумавъ бы объ критику москаль; але, моя думка не така̀: мабуте винъ тому та̀къ израдивъ, що второпавъ чины панивъ субскрибентивъ, — бо, бачете: чинивъ же не можно переводить ни на жодный языкъ; якъ воно тамъ стоить (6) — соби по-московськи — коллежскій регистраторъ, або генералъ маіоръ, чи коллежскій ассессоръ, — тàкъ ёму уже и по-наському подобае зоставатыся... Та й тè ще: якъ ёго перèвесты? — Хто ёго знà, щò воно таке! — Такъ, бачете — воно теперечка й доладу: бо й самъ москаль-критикъ дè-що уторопае изъ нашои розмовы въ панею... хочь, правда — се не чины, не чисто, сталобыть, по-московськи; а все-жъ таки... Та й тè ще: чи самъ панъ критикъ дуже таки знае руську мову?... Гай, гай! — „Индивидуумы, въ абсолютномъ значеніи, будучи абстрак... „Ратуйте! Ратуйте! Дале-би, соромно!!!

— Охъ! охъ! Драстуйте, Александеръ Олексѣевичъ! Здоровенькы ли вы? Яково поживаете?

— Покорно благодарю, Анна Петровна, здоровъ, слáва-богу; вотъ, вы сами что-то охаете.

— Да; обкушалась: такà хòрòша була солоная рыба, — тàкъ мнògò покушала, што и òбкушалась... охъ, охъ... А тутъ еще Сèмèнъ Сèмèновичъ, богъ въ имъ, розсèрдылъ: малосерійскій языкъ хвалыть...

— А вамъ, развѣ, не нравится малорос(7)сійскій языкъ; вы же сами, Анна Петровна, малороссіянка!

— О, боже жъ мой! Тэрпэть нэ мòжу малосерійского языку... Дивчино! прыймы — лышень от-сей коць!... Такой, права, мужицькой языкъ, такой грубый, нехòрòшый...

У сій книжци зибравъ я, добродіи, ти вирши, що булы надрукованы колысь-тò у Снопи, тò въ Маяци; а до ихъ набралось ище скильки — тамъ дè-якихъ, що зовсимъ не куштувалы ни штампарського друку, ни московського дрюку.

Прощавайте жъ, панове!
Та не лайте менè,
Та не гудте менè;
А коли я вамъ докучивъ —
Не читайте менè...

Нехай менè читають мужики;
Багато è письменныхъ промижъ ниы:
Одни польють дè-що слизьмы гиркимы,
А други... поглузують изъ Юрка,
И зъ-радощивъ ушкварють гопака...
Та й годи!

У Тифлиси. А. Корсунъ.
1846 р. Вресеня 15.

До Іереміи Галкы.

По всихъ куткахъ[1]), дè тилько[2]) гроши è,
Жиды, мовъ ти мары, маячуть —
Старый[3]) Оврамъ гаптуе, Шлёмка шье,
Жинкы изъ дитворою скачуть:
Имъ весело, воны соби — сміються;
Ты дивишься[4]), й у тèбе[5]) слёзы льються!

О, мій спивецъ! Покинь, ихъ бо воны,
Сливокъ твоихъ святыхъ не бачуть!
Згадай-лышень буле старовины[6]),
Хай очи про хрещенныхъ плáчуть:
Я не спивецъ, а якъ згадаю щось,
Тàкъ по души й розсыплеться морозъ!...

1840 р.[7]) Харькивъ.

Дякъ и Гусы.

Казка.

I.

Въ одинмъ сели, колысь жывъ дякъ:
Ласкавый бувъ, и бувъ добренькій,
Бувъ набожный и бувъ смирненькій.
Зъ Парафіянъ любывъ усякъ.
Курей, кныши јому носылы,
Съ собой обидать садовылы,
Пашнею иншый даровавъ.
Лисокъ, синце јому возылы,
Пшеныцю жалы и косылы,
Хто здужавъ чымъ — тымъ помогавъ.

II.

За те и дякъ имъ услужавъ(;)
Параміи чытавъ имъ хвацько,
Сјого-того мынавъ багацько
И гримко голосно спивавъ;
Пысавъ покійныхъ у граматкы(,)
Казавъ(,) колы и пистъ и святкы(,)
Свячене въ церквы имъ носывъ(,)
Читавъ у праздникъ Читъ-Минею(,)
А якъ колы Евангелею(,)
Та и хлопъятъ псалтыри вчывъ.
Тай всяку всячину робывъ.
Чоловикивъ зъ жинками зводывъ,
Жинокъ(,) що былыся розводывъ,

---

[1]) земляхъ, [2]) тјлькј [3]) Старій [4]) дивишся
[5]) під словами „й у тèбе“ трохи низше стоїть: „А в тебе, брате“,
[6]) Дарма! Жидú забули вже труну!
Лежать въ трунј й того не бачуть...
Дарма! — Згадай — лишень старовину —
[7]) 40. Дек. 13. Хар. Тут і приписка: Тоже отослано 7 окт. 1845. Тифлис.

И всимъ мірянамъ судъ дававъ;
Бо бувъ въ сели винъ найбойкійшій.
Видъ Пысаривъ усихъ мудрійшій(,)
Мовъ Оче-нашъ — росправу знавъ.

III.

Јого мовъ Сотного кохалы,
Мовъ Становогo уважалы,
Мовъ Становогo всякъ боявсь; —
Иде було — шапкы знимаютъ,
Поклоны въ поясъ видмиряютъ,
Мовъ служба кожный выправлявсь.
А винъ соби було плетецця.
До шапкы й — пальцемъ неторкнецця,
А головою все крутывъ.
Въ сели никого небоявся,
Зъ панами сватався, братався,
Зъ Попомъ кумпаныи водывъ.

IV.

Оттакъ винъ довго панувавшы
И вси хаптуркы видбиравшы,
Зъ Парафіянъ що хто дававъ,
Зробывсь мовъ Справныкъ замижненькій.
И мовъ жыдяга той скупенькій(.)
Усе потроху нажывавъ.
Нажывъ худобкы на дви сотни,
Въ кешени може мавъ въ пивсотни,
Та и було щось на довгахъ.
Жупанъ носывъ винъ все изъ нанкы,
Штаны винъ шывъ усе зъ кытайкы,
Ходывъ въ шкаповыхъ чоботахъ;
И бувъ и въ холи (?), и въ доволи,
И жывъ мовъ въ Бога за дверьмы;
Казавъ спасиби часто доли(,)
Звела въ такымы що людьмы.

V.

Одынъ имивъ порокъ той дякъ,
Однымъ бувъ трохы нещаслывый,
И бувъ не такъ то уродлывый,
Гусей боявся неборакъ.
Та такъ сердешный ихъ боявся(,)
Що въ двиръ безъ палкы неявлявся,
Въ якимъ хоть гусочка була.
Якъ дежъ на гуртъ гусей наткнецця(,)
Було и корчецця и гнецця,
Втика мерщій винъ видъ двора;
Втика, крычыть и репетуе(,)
Усе село було згвалтуе,
Й бижытъ усякій, боронять.

VI.

Оттакъ боявся литъ винъ зъ пьять.
Всели жъ все гусы пропадалы,
Куда дивалыся — незналы,
И думавъ всякъ що вовкъ душывъ,
Та въ лисъ тыхенько ихъ носывъ.
Якъ сталыжъ дужче пропадаты,
Тоди всякъ думаты почавъ,
Якымъ бы побытомъ пійматы
Того, хто такъ ихъ зобижавъ.
Та ба!... изъ годъ пошты трудылысь,
А все никого незнайшлы. —
Дали такы соби змудрылысь;
Село обшукувать пишлы.

VII.

Отъ всихъ въ сёли перешукалы;
У двиръ Попови заглядалы;
Въ комори — й Писаря булы;
Ходылы въ двиръ — й до Головы;

Нема ниде(,) хоть пропады.
Дали сказала вся Громада:
„Хочь соромно, та треба, нада,
„Намъ пошукаты и въ Дяка;
„Вотъ се бида бачь неяка!“...
И въ двиръ Громада[1]) повалылась;
Дяку[2]) нызенько поклонылась;
Й просыла трохы обшукать.
Дякъ довго ій сопротывлявся,
На неи гризно мавъ крычать...
Дали громады излякався;
Веливъ й — себе винъ обшукать.

VIII.

Громада въ хату вся сыпнула,
Та ба! ничого невнайшла;
Дали въ комору завернула...
Й видтиль безъ выносу пишла.
Оттутъ незнала щой робыты,
Чи ій шукать, чы кынуть такъ;
Дяку жъ безчестя заплатыты,
Непозывавъ въ суди щобъ дякъ;
И такъ було уже — й ришыла,
Симъ кипъ безчестя положыла,
Й хотила заразъ виддавать,
Мерщій щобъ зъ двору и чухрать;
Та Пысари іи спынылы,
Бо межъ собою положылы,
Ще й на горищи пошукать.

IX.

Зиркъ на горище!... пирья, пуху...
Въ мишкахъ, въ торбынкахъ та [и такъ...
Тутъ заревлы уси безъ духу:
„А що таке оце панъ — Дякъ!“...
Й рукы заразъ изкрутылы;
До крутопопы потащылы,
Немалы — й слухать(,) що про[сывсь(!)
Що обищавъ имъ попивкопы,
Щобъ невелы до крутопопы,
Що такъ за шкоду бъ поплатывсь.

X.

Пропавъ той дякъ. Нема ни духу,
Ни послушанія, ни слуху,
Мовъ въ воду бидный утопувъ.
Въ сели уси јого забулы.
Оттилкы я бачъ незабувъ;
А щобъ и вы хоть спомъянулы,
То я јого вамъ напысавъ
И якъ зумивъ и якъ бачъ знавъ.
Теперь скажу я вамъ прысловья,
Та памятуйте (!) на здоровья,
И въ голови јого держить,
Паноне ось воно — дывицця...
Хто билше всихъ гриха боицця(,)
Той билше всихъ јого — й творыть.

Подав *М. Возняк*.

До мартівських днїв 1848 р. у Львові.

В першім томі просторої праці барона Йосифа Ал. Гельферта, виданім 1907 р. і обговоренім мною в „Записках“, не звернув я тоді спеціяльної уваги на уступ на ст. 291, де оповідаєть ся про події у Львові під д. 19 марта. Поміщена мною в „Записках“ т. LXXXVIII статя про мартівські дні 1848 р. у Львові, оперта на вражінях близьких свідків і очевидців подій, дає досить повний і ріжносторонній їх образ, і позволяє тим лїпше оцїнити вартість Гельфертового оповіданя, на яке він як свідків цитує свою власну працю „Der Krakauer Emigrantenaufstand 1848“, і свою ж працю „Leo Thun in Galizien, Wien 1893“, ст. 249—251. Подаю тут сей уступ у дословнім перекладї: „У Львові в першій хвилї все було повне радости і вдячности. Поляки підбігали до Нїмцїв, обіймали і цїлували їх. „Wszyscy jesteśmy bracia!“ Русин Устіянович кричав до своїх земляків: „Не трать відваги, мій народе! Твій благословенний край, що пливе молоком і медом, потребує тільки проміня просвіти, щоб перетворити ся на правдивий рай“. Д. 19 прийшла відомість про краківські події, і тодї вже й у Львові годї було (автор не каже, кому, але очевидно треба було сказати: правительству) вдержати ся від випущеня політичних вязнїв. Але загального уруженя, якого зажадано рівночасно, ґраф Франц Стадіон не міг дозволити без висшого розрішеня, і протиставив наляганям нетерпливих свою сильну волю. Коли три дни пізнїйше грозило вибухнути повстанє, головний комендант, ґенерал барон Гаммерштайн, велїв усему ґарнїзонови виступити в повнім уруженю (в нїмецькім одно технїчне слово „ausrücken“), і се задало бунтарям такого спасенного страху, що покинули всякі дальші проби. „Мої панове — мовив Стадіон вечером до своїх урядників, утомлений і знесилений трудами і трівогою того дня — сьогодня ви бачили, як починає ся революція, але бачили також, як можна вибух революції здусити в самім зародї“.

---

[1]) то јого. [2]) Јому.

В тій реляції, стилїзованій славним австрійським істориком, можна сказати, нема анї слова правди. З ріжних оповідань про події мартівських днів 1848 р. у Львові тай деінде знаємо, що Нїмцїв урядовцїв на першу відомість про розрухи все і скрізь проймала трівога, і вони ховали ся, як мога, по своїх домах. З устних оповідань очевидцїв — у друку я не стрічав сеї звістки — я чув, що в остатнїх днях марта протягом кількох днів богато вивісок на чільних склепах у ринку і головних вулицях із нїмецьких попереробльовано на польські, а чільну вулицю, звану тодї вулицею Фердінанда, як стій прозвано Конституційною; тепер вона іронією історії називає ся іменем архикнязя Кароля Людвіка. Очевидно, що про братанє Поляків з Нїмцями в таких бурливих хвилях, коли народнї антіпатії вибухають з елементарною силою, не може бути й мови.

Не менше, коли не ще більш абсурдне й те, що оповідає Гельферт про Устіяновича й його промову. Що се за Устіянович, не подано докладнійше. Про поета Миколу Устіяновича, що тоді був парохом у Славську, в далеких Карпатських горах, очевидно анї мови бути не може. Слова „мій народе!“ очевидно вимовлені по руськи до якогось більшого збору Русинів, виглядають також зовсім абсурдно в тих днях, коли вся людність львівського середмістя, очевидно з виїмком Нїмців і Жидів, раптом почула себе польськими патріотами. Про якесь більше, прилюдне зібранє Русинів у Львові в остатнїх днях марта нїкому й не снило ся, і ще протягом цїлого цвітня тайком вечерами збирали ся деякі виднїйші львівські Русини під проводом Яхимовича в святім Юрі, щоб нарадити ся, яке становище заняти їм проти бутної, ворохобної Польщі. Гушалевич у своїх споминах про ті святоюрські вечери подав відомість, що на деякі з тих зібрань тайком приходив також високий урядник намісництва Ґолуховский, заохочуючи Русинів до смілїйшого виступу в інтересї Австрії. Вурцбах у своїх споминах про мартові днї у Львові занотував факт, що одному Русинови, який серед польської юрби з голими головами йшов собі вулицею спокійно в цилїндрі і не хотїв його зняти, звиняючи ся тим, „że ja przecie Rusin“, якась услужна рука зараз вбила цилїндер аж на сам ніс.

Так само неправдива відомість про те, що львівські Поляки вже в остатнїх днях марта, не маючи анї оружя анї військової орґанїзації, думали про повстанє. Така думка в лонї львівського маґістрату дозріла аж геть пізнїйше, в жовтнї того року. В мартових днях одного разу юрба взялась була штурмувати арсенал, але уступила перед звичайною військовою комендою. Що львівський ґенерал-комендант міг для такого випадку „die ganze Garnison ausrücken lassen“, се міг написати тілько такий чоловік, якому здавало ся, що львівський ґарнїзон стояв десь у одній касарнї, коли тим часом військова залога у Львові стояла тодї, майже так само, як і тепер стоїть, розкинена на просторі кількох квадратових миль. Геройські слова, вложені в уста ґрафа Франца Стадіона, не були в 1848 р. відомі нїкому з тих, що мали нагоду придивляти ся подіям, у яких таке слово було б зараз облетїло все місто. Ґраф Стадіон, утомлений і стривожений цїлоденними вислухуванями ріжнородних депутацій та приватних домагань безоружних, розгорячкованих людий, всего менше мав потребу й можність говорити про початок і успішне здушене революції. Поступоване Стадіона в тих днях і пізнійше характеризують не слова наведені у Гельферта, яких він правдоподібно не вимовив, але далеко краще характеризує його отсей уложений ним проект цісарського відручного письма, яке цісар мав доручити міністрови внутрішніх справ Пілерсдорфу як дірективу для поступуваня австрійських урядників у Галичині. Сей проект, опублікований Гельфертом у прилозї до другого тому його праці (ст. 296—297), подаю тут у дословнім перекладі:

„Відносно до просьби, висловленої в другій адресї польського національного комітету, щоб був установлений такий національний комітет у Галичині, який мав би поіменно виказати тих урядників Мойого уряду, які мали б бути усунені з їх службових місць, комітету, що мав би бути вповажнений мішати ся в справи краєвої адміністрації, відсилаю до §§ 10 і 11 конституції, по яким до Мене самого належить виконавча власть і Я сам маю обсаджувати всї державні уряди. Кождий Галичанин, вірний своїм підданським обовязкам, якому щиро на серцї лежить добро вітчини, шанувати ме закон і вдержить ся від участи в звязках, що мають метою в супереч до констітуції накликати нещасте на край. Кождий чесний Галичанин з явно висказаною вірністю нехай держить ся Мойого правительства і рішучо виступає против усякого змаганя, що йде до забуреня загального спокою і законного порядку.

„Міліони галицьких підданих зі всіх станів доказали Менї в тяжких хвилях свою вірність і прихильність. І тепер числю на їх чесну поміч у виконаню всего того, що Моє правительство і Сойм Державний узнають потрібним для добра краю. Від чесного характеру Моїх Галичан як польської, так і руської й німецької народности надію ся, що вони опруть ся підмовам тих людий, які раді б присвоїти собі власть не оперту анї на законї, анї на дусї констітуційної держави.

„Хто має який жаль до урядованя власти або поступованя якого урядника, має право скаржити ся, і Я велю, щоб з винуватими поступлено по всїй строгости закона“.

Подав *Др. Іван Франко.*

До діяльности Івана Гушалевича в рр. 1867—1881.

Іван Гушалевич, оден із виднійших представників москвофільського напряму у Галичині, визначаєть ся у своїх творах тим, чим переважна частина провідників його табору: закостенілістю та мертвотою. Людина не без здібностий і при тім з подиву гідною пильністю, марнував він дармо свій талан на писаннє нікому непотрібних „поем“, на редаґованнє ретроґрадних часописий і т. п. Та попри те є в його діяльности деякі моменти, які повинні заінтересувати наш загал. І тому його житє заслугує на близший розгляд, бо воно є все таки одною частиною історії нашої суспільности. А тимчасом богато інтересного з його житя ще не вияснено; згадаємо тут хоч би й його діяльність як посла або редактора.

В моїх руках є папери Гушалевича, які дістали ся менї після його смерти. В них найшов я дещо цікавого (богато використав я у моїй спеціяльній студії про Гушалевича п. з. Іван Гушалевич і його літературна діяльність. Львів, 1905) і тим бажав би я поділити ся з ширшою громадою.

Поки що подаю шість інтереснійших листів із сеї збірки з літ 1867—1881 — пять з них писані ріжними людьми до Гушалевича, а останнїй писаний рукою самого Гушалевича. Се був час, коли Гушалевич займав у Львові місце катехита (від 1862 р.), з якого уступив 1889 р.[1])

Поминаючи менше важний лист Г. Матієва з 1867 р. в справі кандидатури Гушалевича на посла, скажемо передовсїм кілька слів про лист Якова Головацького, писаний з Вильна 1869 р.

Відносини Гушалевича до Якова Головацького були незвичайно приязні. Головацький — як головний провідник москвофільського табору — був свойого роду учителем Гушалевича. Він поправляв йому писання на великоруський лад, він служив йому все порадою та протекцією (головно за його впливом дістав ся Гушалевич до Львова), а навіть підчас свойого побуту у Росії інтересував ся своїм учеником. Безперечно впливови Головацького головно належить завдячити, що Гушалевич віддав ся зовсїм на услуги москвофілів. За те й одержував від них нагороди.

---

[1]) Пор. Я. Гординський, Іван Гушалевич і його літературна діяльність. Львів 1905, стор. 26—27.

У 60-тих роках написав Гушалевич звісну мельодраму „Підгіряни“. Вона появила ся друком 1879 р., але з листу Головацького виходить, що вона була вже готова 1869 р.[1] Гушалевич, очевидно, уважав сей твір дуже визначним, коли рукопись драми опинила ся в Росії. І справді, як видно із згаданоге листу, зробив сей твір деяке вражіннє, коли ним заінтересував ся А. С. Ґалахов і коли В. Гречулевич переклав його на великоруську мову. Що було причиною того заінтересовання? Сама мельодрама надто слаба, щоби її ізза змісту мали представляти в імператорських театрах; анї народне житє не змальоване тут так гарно, анї будова драми і взагалї переведеннє не визначають ся надто високою лїтературною стійністю. Подобала ся вона передовсїм ізза ефектовної музики, уложеної до її пісень Вербицьким. На се вказував би як раз лист Головацького, який пише, що вже були б представляли сю пєсу по театрах, коли б нараз не вийшла нечайна перепона: „свѣряя тексты музыкальныхъ частей съ самою музыкою, я нашелъ два номера музыки, которые не имѣютъ словъ въ присланной мнѣ тетрадкѣ либретто“. Хоч Головацький стараєть ся злагодити се опісля тим, що „представить... въ театръ необходимо все, что написано въ піесѣ“, одначе се зовсїм не зміняє факту, що його інтересувала передовсїм музика. Чи Гушалевич був свідомий того, не знаємо, але йому розходило ся тільки про те, щоби його мельодраму приняли „для сцены любаго театра“.

Третїй лист відносить ся до справи, порушеної мною в Альманаху віденської „Січи“ з 1908 р. Там помістив я два листи І. Наумовича в справі його популярної часописи „Науки“.[2] З них виходить, що з початком 1872 р. найшов ся Наумович із своїм видавництвом у критичнім положенню. Як було при тих листах згадано, прислав їх Гушалевичеви о. Степан Головацький. Тепер віднайшов ся як раз сей лист Степана Головацького і я подаю його тут як причинок до так мало прослїдженої дїяльности Наумовича. С. Головацький пише, що він знає певно про се, „что Наумовичъ обрѣтаетъся въ критическимъ состояніи съ „Наукою“, тому посилає на руки Гушалевича допись до „Слова“, де накликує інтелїґенцію передплачувати таку пожиточну часопись як „Наука“. Та інтересно, що Головацький мусить упоминати ся за своєю дописю, бо її не поміщено в „Слові“, хоч се була така пекуча справа. Значить, або Гушалевич не віддав сеї дописи до редакції „Слова“, або як припускає Головацький, редактор „Слова“ Площанський не помістив її. Цікаво було б прояснити сю справу. Коли воно справді так, що допись в справі попирання „Науки“ признано маловажною й непотрібною, виходило би, що між Наумовичем і редакцією „Слова“, а може й львівськими москвофілами взагалї, були відносини очевидно не найлїпші. Бо якже ж інакше пояснити собі відказаннє помочи у такій критичній хвилї? Може бути, що львівським провідникам була не на руку популярність, яку хотів добути собі „Наукою“ Наумович. Вправдї у Долинщинї (Степан Головацький був парохом села Княжолуки коло Долини) ширила ся „Наука“ побіч „Рады русской“ досить успішно, одначе Головацький рад би подбати про ще успішнійше її ширеннє. На його гадку можна се зробити легко за помічю консисторії, яка припоручила би „Науку“ духовенству. Чи ті заходи Головацького мали який успіх, не знаємо, але що консисторія могла тут зробити богато, се певна річ. Адже ж знаємо, що москвофіли, опанувавши консисторію за помічю Куземського, А. Петрушевича й ин., кували з неї часто страшне оружє проти непокірних собі священиків, як се показують наглядно приміри А. Могильницького, М. Устіяновича й ин. Взагалї, як бачимо, лист Степана Головацького є цікавим причинком до історії москвофільства.

---

[1] Докладнїйше про се у моїй студії, стор. 140 і сл.

[2] „Січ“. Альманах. У Львові 1908, стор. 159—160.

Четвертий лист — се незвичайно цікаве письмо Адольфа Добрянського із Чертежа до Гушалевича. Роля Добрянських в історії москвофільства надто звісна, щоби повтаряти її тут на ново. Вони служили йому нераз покровителями. Отсей лист (з датою 25 січня (6 лютого) 1875 р.) був відповідию на відозву Гушалевича з дня 16/28 січня с. р. в справі заложення нового банку. Тут очевидно мова про „крилошанський“ банк. Гушалевич був — як бачимо із слів Добрянського одним із головних основателів сього банку і просив свойого приятеля, щоби він підняв ся аґітаційної подорожі для згаданої інституції. Головною цїлю нового товариства має бути конкуренція із звісним „рустикальним“ банком. Як бачимо, тут виступає знов характеристична прикмета дїяльности Гушалевича: підпольна робота. Колись, у 40-вих роках вів він — по думцї др. Франка — таку роботу проти „Зорі галицкої“, коли заложив для конкуренції з сею часописию свої власні „Новины“; потім підчас редаґовання „Зорі галицкої“ у 50-тих роках вів кертичу роботу проти народньої мови може бути — як виходило би із згадуваного листу Степана Головацького — прилучив ся до акції проти І. Наумовича, а тепер працює коло банку з виразною а може й одиною цїлю підкопати иншу інституцію. Та А. Добряньский не згоджуєть ся із виключно неґативною роботою банку. Він рад би бачити в його проґрамі також дещо позитивного. По його думцї повинен сей банк стреміти „къ пріобрѣтенію за дешевую цѣну большихъ помѣстій, значитъ къ очищенію руси австрійской отъ иноплеменниковъ“. Бо вся біда на Руси від того, що нема тут своїх поміщиків, людий независимих, освічених. Про те, щоби банк мав служити виключно цїлям духовенства, не хоче Добряньский навіть чути. І от при тій нагодї подає він цїкаву характеристику того духовенства. Духовенство має богато гріхів на собі: воно спричинило церковну унію і страту освічених верств на користь Поляків; се його заслуга, що Русь нинї складаєть ся виключно із хлопа й попа. З тим одначе духовенству найлїпше, бо хлоп повинуєть ся безуслівно „не наставленіямъ, а приказамъ его“. Передовсїм тої злуки з Римом не може Добряньский простити духовенству і думає виступати проти того за помічю поміщиків...

Два останнї листи належать до лїтературної діяльности Гушалевича в роках 1879—1881. Згадаємо про них тільки коротко.

В однім із них доносить Юліян Желехівський Гушалевичеви, що не міг розпродати його поезій — очевидно мова тут про звісні „Поэзіи“ з 1879 р., а може ще й про „Вѣнецъ сонетовъ“ з того самого року. Ті „поезії“ цїкаві передовсїм тим, що носять уже виразну москвофільську марку, а автор накидаєть ся із безпримірними лайками на своїх полїтичних противників. Та характеристичне, що тих віршів ніхто не купував, коли десять, як припускає Желехівський — примірників, привезених кимось перед ним, вистарчило аж надто для цїлої Руси у Перемишлї та околицї. Ще одна Угорщина могла би хиба поратувати нашого автора, бо „въ горскихъ сторонахъ Угріи находятся многіи патріоты русскіи, изганники пок. Еписк. Панкевичемъ, которы любятъ литературу русскую и купуютъ книги“. Передовсїм богато їх в околицї Мукачева, а й у самім мукачівськім монастири.

Вкінцї останнїй, найранший лист у нашій збірцї говорить про велику, невидану поему Гушалевича п. з. „Освобожденіе южной Руси“. Не знати, чомусь не міг її Гушалевич випечатати у Галичині. Тому звертаєть ся він за помічю до Петербурга, до Мирослава А. Добрянського з просьбою, щоби він зайняв ся „исправленіємъ“ сего твору, а евентуально й поміщеннєм його в якім литературнім журналї. При тім рекомендує він і рукопись другої своєї великої поеми „Гальшка“. Сього листу Гушалевич не висилав на почту, а „Гальшка“ була видана опісля друком у Галичині. Що склонило Гушалевича до зміни проєкту, не знаємо — може бути, що він не довіряв надто свойому „русскому слогови“. Та цікаве, що Гушалевич признає, що він згодив би ся коли вже не на печатаннє тих поем, то хоч на „подддержку“, про яку він уже просив „комітет“. „Поддержку“ має виробити Ламанський. Можливо, що ще перед висланнєм сього листу надійшли гроші із Петербурга...

1.

Лист Г. Матїєва до Івана Гушалевича, пис. д. 25. I. 1867 р.

Высокопочтенный Отче Намѣстникȣ! Дарȣйте, жемъ вчерайшого дня не моглъ присȣтствовати Соборчикȣ Дек.; вибори бо правиборцôвъ были семȣ на перепонѣ, — и тій то вибори ꙗко тако пôйшли оу насъ, — вибрали бо мене, а съ мною чтирохъ честныхъ, непродайныхъ и своей справѣ спріяющыхъ ґаздôвъ, которî запевне нашой не повредятъ справѣ. — Но о горе! Ꙗкî не діются при сыхъ виборахъ аґитаціѣ! въ ꙗкî не орȣжаются противъ насъ орȣжія! тероризмомъ и клеветами стараются нашъ людъ отъ ихъ намѣренія одвести! Болотомъ и то гиднымъ болотомъ окидȣютъ дорогыхъ заступниковъ народа нашого. — То кричали а накричали перешде, же рȣскî посли соймовî спріяютъ Россіѣ, и тоєя рȣблями оудержȣются, — нынѣ же кричатъ, же тійжъ посли, слȣчившеся съ Нѣмцями ворохобниками, съ ними напротивъ Царя повстаютъ, и іако такій, на дрȣгȣ каденцію сойма краєвого вибрацими быти не могȣтъ. — Отожъ на всî боки шарпаютъ противники нашî, нашыхъ любимыхъ заступникôвъ, и ранятъ єще тяжше, и такъ ихъ оуже зболѣлоє сердце, а протое и людъ баламȣтятъ, и одъ избранія ихъ вторицею въ посли на соймъ краєвый одводятъ. — Отожъ будьте такъ добрî Всепочтенный Отче, напишѣтъ вскорѣ до Єго Высокопреподобія Отца Шведзицкого до Львова, бы намъ ласкаво одтȣдȣ донесли, одкȣдȣ и для чого такъ тяжкая а невинне на нашыхъ Любезныхъ кинена клевета, и бы ся за ихъ дорогою честію оу Высокого Правительства вселаскаво оуняти хтѣли. — При сей слȣчайности засилаюче мое къ Вамъ глȣбочайшое почитаніє, пишȣсь искренно Вамъ желающымъ братомъ въ Христѣ Іисȣсѣ

Новиця дня 25-го Сѣчня 867. Г. Матѣêвъ.

2.

Лист Якова Головацького до Івана Гушалевича, писаний дня 25. серпня 1869 р.

На листї вибита печатка: Я. Г.

Любезнѣйшій Другъ Иванъ Николаевичь!

Я очень радъ былъ получивъ Ваше письмо и свѣдавъ о Вашемъ Галицкомъ житьи-бытѣ, и я собырался отвѣчать Вамъ, но будучи приглашенъ въ празднованію Ивана Гуса я надѣялся, что мнѣ удасться побывать на нѣсколько дней во Вѣнѣ и во Львовѣ и повидаться съ родными и друзьями. Поѣздка моя въ Прагу несостоялась и теперь я самъ не знаю, когда буду могъ—посѣтить Васъ, затѣмъ отправляю я это письмо потому, что есть дѣло нужное на счетъ піесы „Подгоряне".[1] Я получилъ недавно письмо изъ Питера. Алексѣй Сергіевичь[2] пишетъ вотъ что: Подгоряне Ивана Николаевича переведены Владиміромъ Вас. Гречулевичемъ на чисторусское нарѣчіе, такъ что я (Галаховъ) на дняхъ намѣривался уже представить эту вещь на разсмотрѣніе комитета, одобряющаго театральныя піесы къ представленію на Императорскихъ Театрахъ. Но вдругъ встрѣтилось препятствіе, совершенно неожиданное: свѣряя тексты музыкальныхъ частей съ самою музыкою, я нашелъ два номера музыки, которые не имѣютъ словъ въ присланной мнѣ тетрадкѣ либретто. Это произошло, должно быть, оттого, что при представленіи Подгорянъ въ народномъ Домѣ были сдѣланы нѣкоторыя опущенія изъ первоначальнаго текста. — Требуется непремѣнно полное либретто, безъ чего предложеніе давать ихъ на сценахъ Петербургскихъ и Московскихъ театровъ не удобно. Пусть уже наши режиссеры сами хозяйничаютъ въ выборѣ того или другаго Нра музыки — представить же въ театръ необходимо все, что написано въ піесѣ". — Далѣе пишетъ Алексѣй Сергіевичъ: „Переводъ Подгорянъ сдѣланъ хорошо. Я читалъ его одному Петербургскому артисту, избалованному хорошимъ языкомъ сцены и онъ нашелъ его хорошимъ". — Вотъ содержаніе письма и требованіе ихъ. Я предполагалъ, что будучи во Львовѣ буду въ состояніи переговорить и обстоятельно узнать отъ Васъ, гдѣ и которые Нра пропущены въ текстѣ и по какой причинѣ, что вполнѣ удовлетворить требованію Алексѣя Сергіевича, но такъ какъ невозможно лично намъ повидаться, такъ Вы одни вспомните себѣ, гдѣ пропущенъ текстъ, пополните его по лучшему списку и отправьте его уже прямо къ Ал. Сергіевичу, чтобы не было остановки и скорѣе можно было покончить дѣло. — Адресъ у Васъ кажется есть (на Сергіевской улицѣ у церкви Матери всѣхъ скорбящихъ. Поторопитесь, отправьте вѣрно и точно, а то опять будетъ какая нибудь потѣха. Если бы піесу приняли для сцены любаго театра, это было бы превосходно — славно и корыстно.

---

[1] „Подгоряне" — найлїпша мельодрама Івана Гушалевича — появила ся друком що йно 1879 р. і то два рази.

[2] Ґалахов.

Газеты пишутъ, что будто бы еп. Кузѣмскій просилъ у правительства разрѣшенія для себя поѣхать въ Римъ. Я сомнѣваюсь, чтобы онъ сдѣлалъ такую безтактность.

Свѣдайте, гдѣ теперь находится о. Иларіонъ Нижанковскій и перешлите приналежащее письмо въ конвертѣ опечатанное къ нему. Поздоровьте всѣхъ нашихъ сердечныхъ Русиновъ — дай имъ Боже успѣховъ, а депутатамъ чести и славы, но не такой какъ Лавро.

Цѣлую Васъ сердечно какъ своего душевнаго друга

Вильна 25 Августа 1869 г. Яковъ Головацкій.

3.

Лист Степана Головацького з дня 19 лютого 1872 до Івана Гушалевича.

Всечестнѣйшій Отче!
Любезнѣйшій Друже!

Ужасаюсь, что може Вамъ докучаю моими частими письмами, но до той дерзости, имѣю полное право, зане Вы мене нѣсколько раза ободряли до ревной дѣятельности для справы народной, упоминаючи дабымъ не унывалъ и не отчаявался, когда наступило въ нашомъ таборѣ отчаяніе и нерадѣніе послѣ злополучныхъ для насъ выборовъ въ послы.

Я ѣмался за искренную и неутомымою дѣятельность для предготовленія успѣшной почвы къ предидущимъ выборамъ за помощію просвѣщенія народа а особенно одушевленіемъ русскимъ духомъ интелигенціи нашой.

Я ся совершенно и точно убѣдилъ, что выборы въ послы и до рады повѣтовой выпали для насъ такъ сумно и болестно черезъ неимовѣрное нерадѣніе и трусливость, а даже предательство нашего клира и интелигенцію мірской, ибо нашъ народъ есть на сквось одушевленъ русскимъ духомъ, только надо той духъ въ нимъ дремущій возбудити и темноту а слѣпоту его розогнати, дабы муся глазы отворили.

Но до того нужно ревной и бодрой дѣятельности проводниковъ его, что намъ недостаетъ, а что дасть ся совершенно и успѣшно заступити, гдѣ господствуетъ нерадѣніе, трусливость или даже предательность газетою „Радою русскою“ а особенно „Наукою“.

Гдѣ тѣ два письма будутъ народови читанны, тамъ ужь ничего не здѣлаетъ злобная агитація, а вѣдомости въ тѣхъ письмахъ росшируютъся по громадамъ въ мгновеніи и молниєю тое єсть мѣнѣ точно извѣстно.

Знаючи достовѣрно, что Наумовичъ обрѣтаетъся въ критическимъ состояніи съ „Наукою“, протое послалъ я за роспискою на Ваши руки допись до Слова 17 Февраля н. ч. молячи Васъ, дабысьте просили Г. Площаньского, дабы заразъ намѣстилъ тую допись (Наука — и нерадѣніе интелигѐнціи русской къ єя росширенію) въ Словѣ. А може тую допись не получилисьте, что усумнѣваюсь, бо имѣю росписку, и не гадаю дабы Ляхи єю истребили. Протое радбымъ я знати, почему Г. Площаньскій не благоволилъ тую допись и попереднуую (Росчетъ дѣлъ русскихъ и п.) посланную на Вашій руки на дни 5 февраля н. ч. и на тую имѣю рецепісъ, въ Словѣ доселѣ намѣстити.

Не ходитъ менѣ о пустую и ничтожную тщетность и славу нужденную дописувателя, дабы для той ничтожной причины были тіи дописи двѣ напечатанны въ „Словѣ“, но единственно для того, зане єсмь увѣрѐнъ, что тѣ двѣ дописи много могутъ повліяти до росширенія „Науки“ и Рады русской меже народомъ, что, єсть для насъ неисчетною послѣдственностью.

Я не доконьче хотѣлъ тіи двѣ дописи посилати до „Слова“, но мои други усердно меня до того наклоняли, и объ великую успѣшность въ справѣ народной черезъ нихъ увѣряли, тому желанію я удовлетворилъ.

Я Наумовичеви далъ слово чести, что горячо и усердно попру як найбольшое росширеніе „Науки“ въ Словѣ и то скоро, что я почиталъ за мою должность яко Русина кождого, а ту только времени протекло и мои дописи не остали напечатанны. Допись мою (Воззваніе къ протестамъ) „Слово“ помѣстило, и изъ того познаю, что тамтіи двѣ дописи узнанно за потребніи и маловажныи.

Если Г. Площ. узнаетъ и теперъ мои дописи за неумѣстныи и непридатныи для справы народной, то прошу ихъ взяти до себе и всѣ мои давнѣйшіи рукописи, а я собѣ якъ буду въ Львовѣ заберу.

Приспособилъ и собѣ довольно матеріаловъ до численныхъ дописей въ розныхъ предметахъ народныхъ и зъ многихъ сторонъ на мене натискаютъ, дабымъ писалъ до „Слова“, но ожидаю, чтося станетъ съ тѣми дописами, дабымъ напрасно неработалъ, которая работа полученна съ издержками.

Може бы было лучше и съ тревалѣйшимъ успѣхомъ звернути свою дѣятельность на нивѣ народной въ иннимъ направленію, чимъ доселѣ.

Я виджу, что Вамъ докучаю моими частими письмами, но простѣтъ Любезнѣйшій друже, и благоволѣтъ менѣ отписати якъ найскорше, а надаль я уже будуся потщати Вамъ недокучати такъ часто, ибо знаю, что Вы черезмѣрно занятю справами народными. Прошу Васъ донесѣтъ менѣ, кто получилъ Мѣзунь? Прошеніе о запомогу я еще не подалъ на руки О. Цѣпановского, бо имѣю только писанины на всѣ стороны въ справѣ народной, что принужденъ есмь собственны интересы занедбувати.

Даруйте, что такъ небреженно пишу, бо спѣшую (!), а ту уже 12 часъ въ ночи, а заутра Недѣля. Г. Площанскому прошу въ имени моимъ поблагодарити за присланіе менѣ граматики италіянской, временникъ угорскій и программу, и оразъ радбымъ знати, что ся належитъ за граматику и за пересилку. Только прикро менѣ, что не благоволилъ написати до мене хотяй нѣсколько словъ.

Радъ бы я довѣдатись, чи выходитъ еще враждебная и рабская „Основа“.

„Наука“ и „Рада русская“ успѣваетъ прехорошо въ Долиньскимъ, я подѣйствовалъ съ другими на всѣ стороны, что майже каждая громада въ Долинскимъ ихъ предплачуетъ, и еще больше будемъ дѣлати къ ихъ росширенію, и есть извѣстная надѣя, что тіи два письма произведутъ для блага Руси прехорошіи плоды, только нужно якъ найбольше ихъ чтеніе межи народомъ розширити. Про тое благоволѣтъ Любезнѣйшій друже написати письмо до своихъ друзей и знакомыхъ за ихъ росшереніемъ, и поощрѣте Львовскихъ, дабы такожъ каждый росписалъ письма на всѣ стороны до своихъ друзей и знаемыхъ, а особенно „Рада русская“ въ Львовѣ должна быся тѣмъ дѣломъ искренно заняти, тое средство до росширенія тѣхъ письмъ будетъ найуспѣшнѣйшое.

Потщайте ся, дабы нашіи Консисторіи препоручили клировы горячое покровительство „Науки“, бо нашіи Деканы самыи отъ себе тое не здѣлаютъ, а тое средство такожь много бы могло здѣлати для розширенія „Науки“. Очень мене заболѣло и сѣтую надъ тѣмъ, что якійсь безсовѣстный клеветникъ въ ч. 14. Слова „отъ Стрыя“ такъ ужасно обыдилъ и соромно оклеветалъ такъ честного, бодрого и ревного нашого патріоты О. Костецкого изъ Дѣдушицъ.

Той человѣкъ прехорошій примѣръ патріотической бодрости далъ съ своими виборцями въ выборахъ въ послы, гдѣ як скала постоянно і непоколебимо голосовалъ за Вами съ своими честными і непоколибими выборцями — его приходъ хорошимъ духомъ русскимъ одушевленъ изъ піяницъ здѣлалъ ихъ людьми — его приходъ предплачуетъ 6 примѣрниковъ „Науки“ и нѣсколько „Рады русской“.

На соборчику сложилъ 15 f. на дѣла народны отъ прихожанъ и отъ себе — и сильно за однообразною переписку съ всѣми урядами на русскимъ языцѣ, и изъ той причины сильно и остро выступилъ противъ всеобще извѣстного предателя нашего Вариводу (!), оспоривающого, дабы переписоватися по русски, доказуючему, что каждому свободно писати, якъ ему угодно; той то безчестный человѣкъ цѣлый той кутъ позыскалъ для Гоппена, тое теперь люди самыи признаютъ, оджежъ онъ самъ единъ узискалъ для Гоппена, Кальну, Ростѣчки, Слободу, Липу, Церковку и Станькôвце.

Мы теперь, а особливе О. Кобляньскій великій патріотъ росширили „Науку“, Раду русскую, Учителя, а люди съ слезами въ глазахъ признали, что намъ такъ голосовати повелѣлъ О. Варивода. Освѣдчѣтъ тое Г. Площаньскому, что кerваво осталъ оскорбленъ на чести такъ достойный патріотъ, якимъ есть О. Костецкій, я за него моглъбымъ головою поручити.

Поручаючися Вашой благосклонной а для мене дорогоцѣнной памяти, остаюсь на всегда Вашимъ постояннымъ и искреннымъ другомъ и Вашего цѣлого Дома честного

С. Голо(вацкій).

На боці:

Собота 19 Февраля (2 Марта) 1872.

4.

Лист Адольфа Добрянського до Івана Гушалевича.

Съ нами Богъ! Чертежь дня 25 янв. (6 февр.) 875.

Милостивый Государь!
Ваше Преподобіе!

Въ слѣдствіе Вашего многоуважаемаго воззванія съ дня 16/28 сѣчня с. г. имѣю честь извѣстити Васъ, что я и безъ предлагаемыхъ мнѣ наградъ готовъ предпринять въ пользу заступимаго Вами общества путешествіе, если общество:

а) заплатитъ мнѣ издержки путешествія (приблизительно 600 гульденовъ),

б) готовымъ обявить себя, получаемый по всей вѣроятности взаимъ обратить не только къ тому, чтобъ дѣлать конкуренцію существующему уже рустикальному банку; но преимущественно къ пріобрѣтенію за дешевую цѣну большихъ помѣстій, значитъ къ очищенію руси австрійской отъ иноплеменниковъ.

Знаю я, что большая часть нашего духовенства очень довольна тѣмъ, что ввѣренна ему паства состоитъ исключительно изъ хлоповъ повинующихъ безусловно не наставленіямъ а приказамъ его. Духовенство наше запричинило и церковную унію, и отпаденіе образованныхъ сословій къ полякамъ; оно довело русь нашу туда, что она состояла по извѣстной намъ всѣмъ пословицѣ изъ хлопа да попа!

Но это не можетъ быть задача Вашего общества, если оно желаетъ дѣйствовать полезно не односторонно для духовенства, а для всей австрійской руси. Вѣдь вредное дѣйствіе рустикальнаго банка, (если оно въ самомъ дѣлѣ замѣтно), можетъ происходить единственно отъ недостатка русскихъ помѣщиковъ; всеобщему распространенію тверезости между нашимъ народомъ препятствуетъ единственно недостатокъ русскихъ помѣщиковъ; развитіе школъ, и распространеніе науки между нашимъ народомъ невозможны по недостатку русскихъ помѣщиковъ; даже существованіе церковнаго ктиторства (патроната) вредно единственно по недостатку русскихъ помѣщиковъ.

Взгляните за границу, и Вы убѣдитеся, что опытное правительство русское заботилось въ первыхъ заселить русскихъ помѣщиковъ въ югозападный край, такъ какъ безъ подмоги или поддержки помѣщиковѣ даже чисто русское правительство не въ состояніи поднести чисто русскій народъ, хотя онъ и православный. А Вы намѣренны спасать народъ съ уніятенный да ополяченный или омадярщенный или орумынсченный не смотря на огромвое вліяніе на наше высшее духовенство враждебнаго намъ Рима, а на правительство и законодательство поляковъ и мадяровъ исконныхъ враговъ нашихъ, даже безъ поддержки помѣщиковъ значитъ при совершенномъ недостаткѣ образованныхъ независимыхъ лицъ? — Мнѣ непонятно такое предпринятіе! Мнѣ представляется оно безнадежнымъ, по крайней мѣрѣ я проку мало вижду въ немъ!

Вотъ начертанъ нѣсколькими словами взглядъ мой, на которомъ основано главнѣйшее моихъ условій. Если общество приметъ мой условія, я готовь отправиться къ Вамъ, а оттуду, или прямо изъ Вѣны далѣй.

И такъ ни мало не обинуясь написалъ я Вамъ откровенно въ чемъ дѣло; извольте мое письмо представить обществу, а о слѣдствіяхъ Вашего представленія благосклонно извѣстить

Вамъ душевно преданнаго друга
А. И. Добрянскаго.

Пересмотрѣвъ уставъ Вашего общества, я убѣдился, что на основаніи его, безъ малѣйшей перемѣны, возможно развитіе совѣтуемаго мною дѣйствія. Если пріиметъ общество мои условія, тогда прошу увѣдомить себя и объ имени товарища моего въ путешествіи.

5.

Лист Юлїяна Желехівського до Івана Гушалевича, пис. 1879 р.

Всепочтеннѣйшій Отче!

Касательно Вашихъ поэзій не имѣлъ я счастья ко продажи, ибо въ тое время, когда я получилъ, привезъ ктось зъ Львова, не помню кто, 10 или больше эксемпляровъ и далъ Семинаристамъ на продажъ, тіи снабдили ними всѣхъ въ окрестности Перемышля извѣстныхъ мнѣ покупателей немногихъ, любящихъ русскіи книги. Такъ я задумалъ на минувшіи каникулы перевести поэзіи Ваши на Угры. — Выѣзжая зъ Перемышля на путешествіе взялъ я ихъ со собою — но доставшись до брата моего въ Козлову за Сколемъ, откуда я имѣлъ ѣхати на Угры, не могъ я зъ причины безъустанной слоты черезъ двѣ недѣль пребывая у брата зъ дому ни на шагъ двигнутись, и принужденъ былъ я не заживши ніякихъ пріятностей, намокнувшись и намерзшись въ горахъ безъ дѣла возвратитись въ Перемышль съ книгами взятыми на продажъ.

Въ горскихъ сторонахъ Угріи находятся многіи патріоты русскіи, изгнанники пок. Еписк. Панковичемъ, которыи любятъ литературу русскую и купуютъ книги. Я ѣдучи отъ Мукачева до Верецкихъ посѣщаю ихъ по дорозѣ и знаю ихъ лично. — Также въ Монастырѣ Мукачевскомъ есть твердия монахи русскіи — на тѣхъ то надѣялся я, что продамъ имъ Ваши поэзіи — но розненастилось — и мой планъ уничтожился.

Касательно второго вопроса о цертификатѣ — доношу Вамъ, что два или три года тому назадъ, пріймовалъ нашъ епископъ для недостатка кандидатовъ богословскихъ безъ матуры не только за цертификатомъ, но и до семинаріи. Когда же съ матурою сголосилось много кандидатовъ, тожъ уже епископъ не хотѣлъ пріймовати безъ матуры до семинаріи, и теперь такъ дѣется. Однакже пріймаетъ за цертификатомъ такихъ, которыи покушались здавати матуру но пропали на полъ года съ реченіемъ и подъ условіемъ, если здѣлаютъ матуру съ добрымъ успѣхомъ — но совсемъ не поддававшихся испыту доспѣлости пріймовати не хочетъ. Издано ли якое роспоряженіе въ томъ отношеніи, мнѣ неизвѣстно, ибо принятіе на богословіе у насъ совершенно зависитъ отъ воли самаго епископа, а онъ положилъ собѣ за правило безъ матуры не пріймовати до семинаріи, а только за цертификатомъ тѣхъ, которыи обовязуются въ теченіи перваго года богословія здѣлати матуру — тожъ если Вашъ кандидатъ ко тому съобовяжется, то може подати прошеніе о цертификатъ.

Остаюсь съ достодолжнымъ почтэніемъ

Вашего ВПреподобія Другъ Іуліанъ В. Желеховскій

6.

Лист Івана Гушалевича до Мирослава Добрянського, пис. д. 8. XI. 1881 р.

(Лист нерозпечатаний, не був ще на почті.)

Адреса: Его Высокоблагородію Гдну Мирославу Адольфовичу Добрянскому Милостивому Государю Стъ Петербургъ.

На листї витиснена буква: G.

Львовъ 8/XI. н. с. 1881.

Милостивый Государь
Мирославъ Адольфовичъ!

О сколько мнѣ возможно было, я приготовилъ мою рукопись: „Освобожденіе южной Руси"[1]) къ дальшему Вашему ходатейственному покровительству, чтобы еще Вы изволили найти межь Вашими знакомыми приклонную руку, которая бы хотѣла заняться исправкою ея. Можетъ быть, что редакція какаго то литературнаго белистристическаго журнала приклонилася бы въ своей книгѣ печатать это Стихотвореніе, розумѣется, если оно по формѣ и содержанію удостоится того и читательство Ваше можетъ заинтерісировать.

Извольте вниманіе обратить, что это Стихотвореніе писано въ пѣсняхъ и строфахъ, въ которыхъ послѣднихъ вездѣ 32 стиховъ есть. Надо про то каждую строфу въ полнотѣ ей стиховъ задержать, иначе могла бы и связь затераться и правильность пѣсней. Если же бы неправилось роздѣленіе на строфы, то можь печатать иль принять въ малыхъ отступленіяхъ. Впрочемъ оставляю полную свободу исправленію. У меня есть еще одна рукопись почти такаго объема „Гальшка княгиня зъ Острожскихъ"[2]), повѣсть историческа. Просите умильно, что бы Вашъ Комитетъ надѣлилъ меня поддержкою а я выпечатаю здѣсь ее.

Если бы комитетъ печатать желалъ „Освобожденіе Южной Руси", то соглашаюсь со всемъ напередъ, что въ томъ дѣлѣ рѣшитъ, а если бы затребовалъ „Гальшки", то дамъ переписать и доставлю ее.

Еще разъ повтаряя мое прошеніе къ комитету поднесенное, ожидаю Вашего дружескаго и скораго отвѣта, что бы я могъ розположить, какъ мнѣ съ печатнею поступить, ибо она тяжитъ на мнѣ своимъ долгомъ. Просите отъ меня моего знакомаго проф. Ламанскаго — чтобы изволилъ мое прошенїе къ комитету поддержать. Тоже напишите мнѣ благосклонно какъ оное принято и что рѣшилось.

---

[1]) „Освобожденіе Южной Руси" — одна з найбільших поем Гушалевича — лишила ся в рукописи. Тільки деякі відкривки друковали ся у „Временнику Ставроп. Инст."

[2]) „Гальшка, острожская княжна, историческая повѣсть" явила ся друком у Львові 1883 р.

Съ Вашимъ ВП. родителемъ Ад. И. встрѣчаемся почти ежедневно, всѣ здоровы и веселы передаютъ Вамъ свое поздравленїе.

Вамъ щиро преданный
землякъ и почитатель
И. Н. Гушалевичъ.

Адресъ ко мнѣ Johann Guszalewicz Gymnasial Professor N. 14 akademische Gasse Lemberg.

Подав *Яр. Гординський.*

Наукова хроніка.

Польська праця про Ягайла.

Antoni Prochaska: Król Władysław Jagiełło, т. I, с. VII+413; т. II, с. 407. Краків, 1907.

Часи панованя Ягайла се часи дуже цікаві для історика чи то польського, чи українського, чи вкінці і росийського. Вони становлять вдячний предмет для дослідів і освітлюють ся з ріжних становищ. Не дивота! Сеж час литовсько-русько-польської унії, час далекосяглої злуки народів, ріжних з етноґрафічного та культурного погляду. Що на сім поли від давна працюють найбільше історики польські, се теж природна річ. Книжка Прохаски, оглядом котрої займемось, становить нове огниво в довгім ланцюху польських праць. В передмові зазначує автор, що спонукало його до сеї праці. Від часів „Історії Польщі“ Каро досліди пішли богато наперед, появило ся богато нового матеріялу, почавши від Liber Cancellariae Stanislai Ciołek до Monumenta medii aevi, Acta Capitulorum, диплькоматоріів Малопольщі, міста Кракова й инших. З розвідок появились праці Смольки, Конечного, Левіцкого і самогож автора що до унії[1]). Видано богато нових жерел що до відносин між Орденом і Польщею та Литвою, дальше ріжні акти що до собору констанцького. На підставі сих нових матеріялів заповідає автор „ретельну синтезу“[2]) часів панованя Ягайла.

Вже така катеґорична обіцянка „ретельної синтези“ в передмові до праці робить на читача не дуже миле вражіннє. По перечитаню переконаєть ся він, що таки тут сеї синтези нема, а коли є яка, то цілком не „ретельна“, бо без наукової] вартости, субєктивна, тенденційна. Що є нового у Прохаски, то хиба нове освітленє часів Ягайла. Та воно власне дуже некорисно впливає на саму працю і свідчить, що в суспільности польській ще покутують сї вже давно прозвучавші в літературі теорії месіяністичні. В історії унії заховує автор для Польщі ролю якогось месії, що несе світло, культуру цілком безінтересовно в землї литовсько-руські. Місія ся призначена їй Богом, „Провидїнем“, як каже ававтор[1]). По обєктивнїйших дослїдниках як Каро, Конечний, Левіцкий, автор вертає до історіозофії Красїньского. Таке назадництво здибуємо і у инших польських істориків, але у Прохаски має воно свій вершок.

---

[1]) Прохаска, т. I, стор. IV. [2]) Ibid., стор. VII.

Найлїпше оброблені в працї відносини Литви і Польщі до Ордена. Вони абсолютно за широко трактують ся в порівнаню зі справами унії, так що сї стоять на боцї, хоч повинно бути противно. Слабко через се виступає характеристика контакту культур русько-литовської і польської, а вже рішучо не вдають ся тенденційно натягнені характеристики Ягайла і Витовта.

Найвідповіднїйший поділ роботи був би такий: Полїтичний, економічний і культурний стан Литви і Польщі перед унією. Причини унії і обосторонні користи чи страти від неї. Сама унія й її еволюція. З боку треба булоб представити полїтику Ордена й інтриґи Жиґимонта Люксембурґа. Автор троха се перемінив. Дві останнї точки розробив широко, перші знова фраґментарично.

Автор зачинає від причин унії. Найважнїйшою з сих вважає потребу оборони перед спільним ворогом литовсько-польським, себто Орденом. Коло устя Висли в р. 1230 осїдає Орден Діви Марії, займає словянську землю і винародовлює Прусів. В Ливонії ще перед тим змагав ся се зробити Орден Ливонський. Між землями занятими ними лежала Жмудь, одинока перешкода до злуки обох Орденів. О Жмудь розбив ся Орден — задачі, до котрих рицарство нїмецьке не доросло, мала сповнити Польща[2]). Другою причиною унії була Червона Русь, за котру йшла боротьба між Польщею і Литвою, пізнїйше Угорщиною. По смерти Казимира Великого примусив Людвик угорський Любарта до карности і віддав Червону Русь Володиславови Опольскому. Але потім хотячи мати Галичину, як осібне „Regnum Russiae“ при Угорщині, відібрав її Володиславу і дав в управу своїм старостам. Ось тодї, як слушно каже Смолька[3]), страх напав на панів малопольських, щоб сей богатий „медом і молоком текучий“ край не висмикнув ся їм з рук. Отже подумали про злуку з Литвою, щоб безпечно могли забрати Червону Русь. Для Польщі Русь була одинокою матеріяльною причиною і заохотою до зближення[4]). Литва-ж сама болотниста, лїсиста, без доріг, радше відпихала, ніж притягала Польщу, тим часом як остання представляла для Литви вартість, як край богатий і заселений, звідки можна було тягнути „способом военним“ матеріяльні користи. Автор призабув, що і Литва теж прецінь не саме тільки болотнисте Полісе; забув про силу мілїтарну, яку представляла Литва, і про перспективу загарбаня руських земель злучених з Литвою, як Поділе, Волинь, Київська земля.

---

[1]) Т. I, ст. 23. [2]) Прохаска, т. I, ст. 8.

[3]) Smolka, Rok 1386, Краків, 1886. [4]) Прохаска, т. I, ст. 10.

Прийшов час, каже автор, коли поганська Литва не могла остатись такою на дальше; коли не хотіла загибели зі сторони Ордена, мусіла приняти христіянство. Чому власне в латинському обряді — автор аґрументує се, але слабко. Він каже, що не тільки на дворах литовських князїв, але і в литовськім народї була свідомість користей з такої злуки; польська культура ширила ся на Литві через польських военних бранцїв. Приходять на память далеко справедливійші слова Смольки: „Наколи Литовцї не мали закоріненої ненависти до східної церкви, то в католицизмі бачили віру хрестоносного ордена[1]). Культура руська ширила ся серед Литовцїв, руский язик став ся язиком дипльоматії литовської. У Ягайла вплив візантийсько-руської штуки лишив ся на цїле житє. Що тикаєть ся ширення христіянства в латинському обрядї, то факти як спалене монастиря францисканського і вимордоване чернцїв у Вильнї 1368 р. свідчать против сього. Спецїяльно що до Ягайла, то його „все тягне в обійми Руси“, як справедливо помітив тойже Смолька — і атмосфера, серед якої зріс, вплив матери і мотиви полїтичні[2]). Ягайло мав приняти православний хрест, се випливало вже з льоґіки положеня.

Не можна погодитись і з висказом автора про литовську культуру, що про неї нема що й говорити, що се були чисті варвари, лишень з відємними прикметами характера, як недовірчивість, упертість, скритість. Прикмети сї випливали з самого положеня Литовцїв. Недовірчивости вчили їх „культуртреґери“ Діви Марії; вони защіплювали етику христіянську у варварів Литовцїв. І коли Литва була така дич, звідки береть ся у них стільки сил і полїтичної енерґії? Вона-ж прецінь збирає руські землї, веде военну і полїтично-дипльоматичну боротьбу з Орденом, виступає з успіхом против Москви і Польщі.

Катеґоричне твердженє, шо державний лад приняла Литва в Ливонії, не може видержати критики. Сам зрештою Прохаска говорить про руське тло феодалїзму, з перещіпленем лише західньої інституції на нїм. Але при тім не рахуєть ся зовсїм з вислїдами науки про сей литовський „феодалїзм“.

Литві докучали найбільше „рейзи“ рицарів, каже автор. В р. 1365 такі походи дійшли вже до Вильна. І саме тепер, коли треба було зібрати сили цілої Литви, умер 1377 р. великий князь Ольгерд, передавши престол Ягайлови. Зачинає ся суперництво між Кейстутом і Ягайлом. В р. 1379 укладає Ягайло сеператний мир з Орденом, виключивши землї Кейстута. Орден збільшає ріжницю між князями 1380 р. Знова сеператний мир в Шавдишках. Коли Кейстут довідав ся про се, напав на Вильно і взяв в полон Ягайла, Ягайло одначе скористав з походу на Корибута, зайняв Вильно і побив військо Витовта. Кейстут гине, Витовт тїкає до Ордена. Се болїло Ягайла, каже Прохаска, бо врештою він тріумфовав[1]). Боротьба йшла про „власть і землю“, каже автор, але заразом доходить до „глубших“ побудок Ягайла. „Стремлїнє до віри, здаєть ся, се характерна прикмета його змагань; Витовт же дїлає з побудок власти і жадоби панування“[2]). Що до смерти Кейстута, автор не рішає сеї справи.

---

[1]) Смолька, Rok 1386, ст. 109. [2]) Idem, ст. 110.

Позбувши ся Кейстута, посадив Ягайло на його землях Скиргайла і тим відплатив ся за зраду Витовтови. Сей охрестив ся, дістав Neu Marienburg і обіцянку відзисканя батьківщини, яку мав взяти в лен від Ордена, але слїдом годить ся на замиреннє з Ягайлом, за відступленє батьківщини з виїмком Трок. За обіцянку Луцька приймає хрест православний. Слава Ягайла росте, він вже забезпечив ся на всї боки.

З польського становища унїю з Литвою вважає автор за продовженє полїтики Казимира Великого супроти Руси. Але взагалї справа початку унїї і причин її слабше проаналїзована в працї Прохаски. Цїлком майже не займаєть ся він подіями між смертю Людовика і актом кревським. Аналїзи мотивів нема. Унїю дало Провидїнє, а як там пани малопольські думали, то вже їх річ. Правного значіня унїї не розбирає автор. Польща несе безкористно цивілїзацію варварам, і край. Навіть у Шайнохи було більше раціоналїзації. Він виясняв, що пани малопольські, котрі по смерти Людовика змагали ся за перевагу з великопольськими, надумали плян корисний для себе і польської держави. Спитко з Мельштина, Яшко Тарновский і ин. отримують по шлюбі Ягайла великі дарунки, цїлі провінції, „якій то нагородї не відповідають жадні з їх сторони знані прислуги“[3]). Так само думали Каро і Конечний. Конечний, опираючи ся на застереженю Ягайла в актї кревськім, що прийме хрещенє „dum ea ut praeferuntur (себто шлюб і коронація) fine terminabuntur ordinato“, виводив, що Ягайла інтересувало не католицизм, тільки корона і жінка[4]). Але вже Левіцкий заперечував се, кажучи, що не ішло тут про гарну жінку і богаті лятіфундиї, тільки о найвищі добра людства, цивілїзацію і віру“[1]). Так бере справу і Прохаска.

---

[1]) Прохаска, т. I, ст. 44. [2]) Ibidem, ст. 49.

[3]) Шайноха, Jadwiga i Jagiełło, Львів 1861, т. I, ст. 128.

[4]) Др. Конечний, Jagiełło i Witołd (1382—1392), Львів, 1893, ст. 32.

Над правним значінєм акту кревського автор не застановляє ся. Ягайло обіцює приняти хрещенє у латинському обряді равом в нехрещеними братьми, в боярами і всїми людьми своєї землї; звернути Польщі власним коштом і накладом всї землї, ким небудь забрані, і на вічні часи прилучити свої землї литовські і руські до Корони польської. Се найважнїйші точки унії, а властиво не унії, а просто інкорпорації, бо власне тут, як вказав уже Лєвіцкий, була виражена як найсильнїйше ідея інкорпорації, а доперва в пізнїйших актах місце інкорпорації заступила унія. Але стилїзація кревського акту загально неясна. Сам Ягайло не дипльомат, але чоловік „мілкого розуму“ не здавав собі справи з того applicare, не знав сам, яке буде його становище у Польщі. Будь що будь сама унія, той акт Провидїня Божого, мала в собі вже з початку зародки пізнїйших пертурбацій. Лучать ся дві держави, три народности, у котрих ріжниці перевисшають спільні інтереси. Польща має характер західний, Литва стремить на Схід. Розділ етноґрафічний великий. Лад державний відмінний. В Польщі вже не часи Пястів, але часи чужої династії, початки парляментаризму. На Литві сильна власть князя, сформована на взірець руської держави.

Ставши польським королем, Ягайло володів і на Литві як великий князь, а іменуючи своїм намісником Скиргайла — хотів затримати Русь, даючи її православного князя, пояснює Прохаска[2]). Витовт грозить Скиргайлови, щоб стеріг ся його, не може переболїти, що Гродно не належить до нього. Вправдї 29/V 1389 наступила в Люблинї згода, але се було для ока. Витовт з кінцем 1387 приймає у себе князя Василя московського і умавляє ся з ним про супружество його з своєю донькою Софією. Се вже було нарушенєм давньої угоди, зашахованєм Польщі, що тодї висилала Лунґвена до Новгорода. Запевнивши дальше собі Орден, Витовт хоче здобути підступом Вильно, а коли се не вдалось, переходить на сторону Ордена і 19/I 1390 обіцює сповнити давнїйші свої обітниці. Нові вдатні „рейзи“ йдуть на Литву, хоч вона вже хрещена. Орден міг боронити ся тим, що попирає князя католика против православного Скиргайла[3]); длятого Ягайло іменував своїм заступником, чи поручив оборону Вильна Москожевскому, а коли сей уступив, то надав ґенеральне староство литовське Яшкови Олесницкому. Пояснене, що Ягайло робив се з огляду на Орден, здає ся нам правдоподібнійшим, ніж пояснене Левіцкого, ніби король не вірив Литовцям і длятого рішив ся вислати польські залоги на Литву і Полякам передати польські замки[1]). Думав Ягайло заступити Скиргайла Віґунтом, князем католиком, але сей умер з початком 1392. Тимчасом Польща була виснажена з сил сими рейзами, на Литві наступила економічна руїна. Тоді Ягайло зробив з себе жертву, каже Прохаска (I, с. 100) — завязав зносини з Витовтом і обіцяв йому батьківщину цілу вже. Наступила угода в Острові. Витовт і його жінка складають знова присягу вірности королеви, королевій і Короні польській. Витовт має заступити місце Скиргайла, котрому обіцює здобути Київ. Орден висилає війська на Литву, але походи його розбивають ся о сильну оборону Витовта. Витовту треба згоди з Орденом, щоб звернути свої сили на Схід, а рицарі, орієнтуючи ся добре в ситуації, власне торгують ся. Наступає одначе несподіваний епізод — по словам Посільґе зажадала Ядвіґа данини з Литви і Руси, як її віна. Прохаска говорить про недокладність сього переказу, але признає, що є в нім часть правди і уважає сей інцідент за протест против самовільних розпоряджень Польщі в землях литовських. Жадане королеви роздратувало амбітного князя. Литовці і Русини проголошують Витовта своїм королем[2]). Витовт відступає Орденови Жмудь по Невяжу, як цілком незалежний володар. В сій угоді „про Польщу ані згадки не було“[3]).

---

[1]) A. Lewicki, Über das staatsrechtliche Verhältniss Lithauens zu Polen unter Jagiełło und Witołd (Altpreussische Monatschrift, Königsberg 1894, ст. 25).

[2]) Прохаска, т. I, ст. 76. [3]) Т. I, ст. 96.

Дорого платив Витовт за згоду, бо хотів мати вільні руки на Сході. Погодив ся з усіми князями з виїмком Свитригайла. Заняв Київ для Скиргайла, а потім Поділє, з котрого часть дав Ягайло Спиткови з Мельштина. Підступом заняв Смоленськ. Тепер зять і тесть зачинають спільні заходи против Татар; 1397 р. відбув ся сильний похід на них, Витовт мав облягати Кафу; над Дніпром побудовано кріпость Тавань. Сей похід на Татар був культурним ділом, Витовт хотів визволити християн від поганців, признає се і Прохаска. Але обидва походи вважає він заслугою Поляків — що то вони відбивали оружними походами Русь від Татар та давали ініціятиву. Другий похід розвіяв мрії Витовта, і тут Прохаска каже вже, що Провидіне загамувало так князя, щоб знова зближив ся до Польщі[4]). Погром над Ворсклою був карою за горді, передчасні, незгідні з засадою унії змаганя Витовта, каже автор. Тимчасом умерла Ядвига, Ягайло зістав ся в непевнім положеню, хотів вертати на Литву. Одначе пани польські подумали за него, оженили його з внучкою Казимира Великого Анною Цилїйкою. З Литвою наступила унїя виленська 18/I 1400. Витовт вже як великий князь литовський прирікає вірність королеви і Коронї; того самого дня виходить і грамота від бояр литовських, вони обовязують ся також по смерти Витовта вернути велике князївство Ягайлу і Корóнї. Дотепер, каже Прохаска, справа режіму в державі литовській полягала на особистій умові короля з князем, тепер вже і бояри анґажовані і так унїя двох держав стає злученем двох народів"[1]). Дату, коли Витовт став великим князем Литви, давнїйше пересував Прохаска на рік 1401[2]), в сїй працї каже, що був уже перед 18/I 1400, бо власне Витовт каже про себе, що отримав з рук короля велике князївство. Думаємо, що найправдоподібнїйше буде положити дату по смерти Ядвіґи, коли вже Ягайло знав, що зістане у Польщі — тодї і згодив ся віддати велике князївство Витовтови.

---

[1]) Lewicki, op. cit., ст. 31. [2]) Прохаска, т. I, ст. 110.
[3]) Т. I, ст. 110. [4]) Т. I, ст. 125.

По замиреню салїнськім звертає свої сили Витовт на Схід. Справу переміщеня, або усуненя князїв приписує Прохаска катеґорично Витовтови[3]), хоч се ще справа неясна. Досить, що замість давних князїв сидять вже на Волини від 1392, в Полоцькій і Витебській земли від 1393, в Київі від 1395, в Смоленській від 1405, на Поділю від 1411 намісники Витовта. З причини Пскова наступила війна між Витовтом і Василем Московським. З орденом наступила рішуча пересправа під Ґрінвальдом. Автор хоче конче доказати, що Ягайло був вождом, а не Витовт, але арґументи його дуже натягнені. Коли Ягайло молить ся, а Витовт порядкує військо, то трудно назвати вождем Ягайла. Він не використав побіди. Витовт порозумівши ся з мистром ливонським, відступив від облоги Мальборґа. За ним пішов і Ягайло. Та всеж Польща разом з Литвою здобула велику побіду. Але унїю городельську автор толкує, що як полїтичним мотивом до завязаня унїї кревської був ратунок Литви від грозячої її загибели, так і унїя городельська випливає з сеї потреби; дві течії можна в нїй відріжнити: своєрідну литовську і польську; перша менче важна ніж друга. Трудно знайти тут льоґіку: самі Литовцї не дбають про свою шкуру, аж Поляки мусять за них подбати. А що вже до загибели, то зовсїм не знаю, що під нею розуміє автор.

З подробиць цїкаве освітлене епізоду, як декотрі бояри литовські повідсилали герби Полякам. Поляки, по гадцї автора, мають „велику заслугу цивілїзаційну“, бо не дивлячись на культурну низшість побратимів, а навіть нерозумінє значіння західних знамен рицарства, наражали ся на відсиланє гербів, а всеж прямували дальше до цїли.

---

[1]) Прохаска, т. I, ст. 150.

[2]) Prochaska, Przyczynki krytyczne do dziejów unii. Rozpr. Akad. Um. w. histor.-filozof., т. 33, ст. 104.

[3]) Прохаска, т. I, ст. 122.

При кінцї першого тому займає ся автор унїєю церковною. З таких фактів, як спровадженє „словянських“ Бенедиктинів з Праги до Кракова, та цїли, яку мав університет краківський — себто ширенє віри католицької серед Литовцїв, Русинів і Волохів, автор здогадуєть ся, що почавши від 1386 р. думано вже про унїю церковну. Левіцкий ставив се питанє гіпотетично[1]. Досить побіжно трактуєть ся плян унїї за Кипріяна, ширше справа Цамблака. Цамблак в мові своїй виразно зазначив, „що король і Витовт вплинули своєю побожністю і великою вірою“ на нього, так що він сам не тільки „розгорів ся бажанєм сеї святої єдности“, але казанєм і упімненями таке бажанє в своїх вівцях старав ся розбудити“[2]. Але місія Цамблака скінчила ся фяском, бо папа, не хотячи зривати з Царгородом, признав справу унїї за ще недозрілу і відіслав її назад до Ягайла.

Другий том розпочинаєть ся від відносин пруських. Мир в Торнї не закінчив воєн з Орденом. Останнїй по роцї 1411 не мав вже рацїї істнованя, але постояв за ним король Жиґимонт і настрій цїлої Німеччини. Орден закидує Польщі і Литві зраду в справі Жмуди, спірні території між Польщею і ним стають ся приключкою до нових суперечок. І тодї звичайно бере справу до рішеня „великий полїтик“ Жигмонт Люксембурґ. Кермує він Орденом, як своїм знарядом, а з другої сторони зашахований Польщею в справах гуситських старає ся розсварити Ягайла з Витовтом. До вислання Жиґимонта-Корибута до Чехії не було ще ріжниць, аж тодї, як Ягайло зложив на зїздї в Кезмарку цїлу вину вислання Корибута на Витовта, ся ріжниця зарисовуєть ся[3]. Вона росте потім через се, що Витовт виправдав ненавистного королеви князя мазовецького Земовита старшого. В Гроднї 1425 р. на зїздї з Орденом виринула знова справа з млином Любичом, який Витовт хотів відступити Орденови, а Польща не хотїла сього позволити. Відносини між королем і Витовтом псують ся, і треба було як каже автор тільки заохоти Жиґимонта, щоб „Витовт своїм неясним і нездеклярованим змаганям міг надати реальну форму і здїйснити їх[4]. Тимчасом росте сила Витовта. В р. 1426 вчинив він похід на Псков і Псковитяни мусїли йому „ударити чолом“. 1427 виправив ся на Русь північну, „більше як 100 миль на схід сонця“, і князї били йому чолом. Мусїли покорити ся і Новгородцї. Автор підносить, що дотепер всї походи відбували ся за відомістю і згодою короля, тепер же часом і против волї короля й Польщі ходить Витовт в походи[1]). Се власне стає доказом свідомого сепаристичного змаганя у Витовта. Так приходимо до епізоду, котрий власне кидає характеристичне світло на Витовта і його змагання — справи коронації Витовта на самостійного короля литовського.

---

[1] Lewicki, op. cit. ст. 11.
[2] Прохаска, т. I, ст. 397.
[3] Прохаска, т. II, ст. 108.
[4] Т. II, ст. 190.

Як освітлює сї змагання Витовта польська історіоґрафія? Давнійша школа, думаємо, мала більше за собою, нїж новійша. „Не для себе хотїв Витовт королївства, але для свого краю“, писав Каро[2]). Він хотїв над ріжними елементами поріжненими етноґрафічно, чи полїтично, чи релїґійно поставити концентруючий принціп, а ним був устрій монархічний. „Се дитинство вірити і говорити, що Витовт з особистої примхи на краю гроба, бездїтний, хотїв приокрасити ся короною[3])“. А власне так ставить справу новійша польська історіоґрафія. На гадку Левіцкого головну роль в „афері коронаційній“ грає еґоїзм Витовта, пізнїйше одначе він обмежує ся і каже: „не можна заперечити що при тім і засадничі мотиви входили в гру (неясно!), тільки не глядати нам їх у Витовта, а у литовських бояр, про котрих часто говорить ся, що вони в тім напрямі натискали на великого князя[4]). Цїкаве! Бояри думали і бажали собі самостійности, а Витовт нї. Зазначимо, що опирати ся для вияснення справи у всїм на листах так дуже не можна. Витовт був за великий полїтик, щоб щиру правду писати в листах своїх чи то до короля, чи його канцелярії, чи до Жиґимонта, а власне Левіцкий брав за вихідну точку лист Витовта до Ягайла з 17/II 1429 р. Прохаска в останнїй роботї каже, що Витовт до кінця житя не здавав собі ясно справи з сього, що був знарядем в руках Жиґимонта, і не мав ясного погляду по полїтичну ситуацію[5]). І знов трудно припустити, щоб Витовт так легко давав ся уживати як знаряде; сього з еволюції його характеру вносити не можна. Пригадуємо, що инакше казав тойже автор в молодших своїх лїтах, коли ще Витовт йому був симпатичнїйший, коли ще не був таким клерикалом і містиком, яким став тепер. 38 лїт тому писав він: „Витовт сей вручний полїтик, дорозуміваючий ся всього чоловік, здорово оцїнюючий найгірше заплутані ситуації полїтичні... він о котрого відбивали ся як о ґранїтну скалу найбільше рафіновані штучки ордена — мав би дати себе ввести Жиґимонтови“[6]). Та тепер змінились вартости. Тепер каже Прохаска, що через намір коронації стягнув на себе Витовт „ганьбу і огиду“ — бо хотїв зірвати з Польщею. Автор закидує йому узкість поглядів на справи західні, оцінюваннє сих справ зі становища литовського партикуляризма.

---

[1] Прохаска, т. II, ст. 210.

[2] Caro, Geschichte Polens, т. III, ст. 610. [3] Ibid. 633.

[4] Lewicki, op. cit., ст. 77. [5] Прох. т. II, ст. 242.

[6] Прохаска, Ostatnie lata Witołda, Ateneum 1881 р., т. IV, ст. 277.

В дальшім розділї представляє автор Ягайла, як доброго педаґоґа народів, звязаних з унією, що уживає надавання привилеїв до висших цілий, себто до ширення унії. Бо Витовт не уживав привилеїв як способу до що раз висшого підношеня рідного краю на ступінь цивілїзації західної, як се робив Ягайло. Про Свитригайла каже, що „він чисто варварським“ способом топче цивілїзацийне діло унії, бо знова хоче зірвати з Польщею. Дальше представляє автор житє внутрішне Польщі тодїшної і відносини суспільні, розвій парляментаризму польського в його початках і тут говорить льоґічнійше ніж там де говорить про унію.

Так приходимо до останнїх розділів, себто характеристик трох найголовнїйших людий в тім періоді, себто Ягайла, Витовта і Жиґимонта. До недавна була згода між істориками при оцінцї Ягайла і Витовта. Завсїди ставлено вище Витовта, ніж Ягайла. Зміна наступила доперва у Левіцкого, в його „Повстаню Свитригайла“, а причину сього подав Левіцкий в своїй розвідцї „Nieco o unii Litwy z Koroną“ (Краків, 1895). На сторонї 25 читаємо: „Боліло завсїгди і скажім отверто — гнївало нас навіть се пониженє і поневірка Ягайла, що дав початок найсвітлїйшій добі нашої історії“, і т. д. „Ягайла уважано, читаємо дальше, за добродушного, обмеженого простака, котрий сліпому щастю завдячав свою славу“. Левіцкий бере за крітерій при оцінцї історичних постатей їх цивілїзаційні заслуги, отже вище ставить Ягайла, як Витовта, бо власне Ягайло приняв думку унії з великою відвагою і силою волї, нагнув до неї Литву, перевів сю звязь з цілою свідомостію і мудрістю, і серед найбільших трудностий потрафив утримати“, отже „не має справдї потреби нікому уступати в заслугах коло добра людства“[1]). А Витовт уже з початку був ворогом унії і пізнійше богато її зашкодив. З того пункту оба діячі представили ся Левіцкому в иншому світлї. „О скільки Ягайло пішов до гори, о стільки Витовт впав в долину“. В напрямі вказанім Левіцким пішов в останній працї і Прохаска, хоч передтим полемізував з ним. Дав він характеристику діячів цїлком в дусї Левіцкого, бо навіть перейшов його. Передовсїм подобаєть ся авторови формальна побожність Ягайла, його пости; іде він на прощу босаком, відкривши голову, — підносить автор[2]). Віра була ключем успіхів Ягайла, більших, ніж були успіхи Витовта або котрого з сучасних панужчих[3]). З цілої характеристики виходить, що Ягайло се чоловік розумний, в полїтицї спеціяльно уніонний — самостійний, добрий вожд і володар, авжеж найлїпший католик, великий через свої заслуги цивілїзацийні, одним словом великий „культуртреґер“. Хоч не так освічений, як Витовт, — не знав нї читати, нї писати, анї мови нїмецької, але був великий сим, що йому було дане покликати до цивілїзацийної працї дрімаючі на Сходї народи¹). Сила у нього чудових прикмет, як „уймаюча серце добродушність, підбиваюча людей щедрість, будуюча цїлу суспільність віра, велика розвага, імператорська повага“²), і так дальше — цїлий акафист. Тільки що майже при кождім твердженю Прохаски можна поставити знак питання. Так прим. віра Ягайла була формальною, забобонною, як запримітив Каро. Що до розваги, то думаємо, нема її в актї кревськім, анї в справі коронацийній. Мали розвагу, а навіть розум за короля його вельможі світські і духовні. Мав розвагу Збіґнев Олесницький, та не Ягайло.

---

[1]) Левіцкий, Nieco o unii Litwy z Koroną, Краків, 1893, ст. 26.
[2]) Прохаска, т. II, ст. 361. [3]) Ibidem.

Найважнїйшим моментом в житю Ягайла на наш погляд був перехід його з одної культури до другої, з Литви до Польщі. Коли Ягайло на Литві дотепер виступав енерґічно, безоглядно — чи то з Кейстутом чи з Витовтом, то в Польщі він якось осїдає і притихає. Здаєть ся, що то керманичі тодїшної полїтики польської так його зануздали. Королеви неофітови було навіть не тяжко вмовити, що він має якусь вищу місію до сповненя. Кінець кінцем в оцїнцї полїтичної дїяльности Ягайла дуже трудно зайняти якесь рішуче становище, бо не знаємо, що він сам робить, а що роблять за нього або в імени його керманичі Польської держави, його канцелярія — а могла вона богато робити не так може, як і хотїв Ягайло: він бо був неписьменний.

Витовта, як знаємо вже, давнїйша історіоґрафія ставила вище, як теперішня. Шайноха бачив у нїм „вожда, судію, начальника церкви, економа і купця“³). „Витовт — се уособлене Литви, він найвище підніс стяг її, хотячи королївською короною закінчити дїло, зачате Ґедиміном, каже Конечний. І Прохаска признає, що талантом, наукою, огладою, умілістю панованя, прикметами душі перевисшав Витовт Ягайла; щож з того, коли не мав правдиво християнської віри⁴). Він був, сказати-б по теперішному, підшитий лїбералїзмом, кепський католик, що доперва перед смертю увірив в друге житє за гробом. І коли дивити ся обєктивно на справу, то таки мусимо згодити ся зі старшою школою і признати рацію Шайносї, котрий говорить: „Чим колись були для Литви оба головні герої литовські Ольґерд і Кейстут, тим в однїй особі став ся тепер для неї Витовт... він з більшим щастєм міг ставити чоло рицарям нїмецьким

---

[1] Прох., т. II, ст. 345. [2] Т. II, ст. 344.
[3] Шайноха, op. cit., IV, ст. 7.
[4] Прохаска, т. II, ст. 360.

і слїдом Ольґерда ширити границї на Схід"[1]). Знаємо, як любив свою Литву: не подобало ся йому, що вона мала стратити самостійність і стати частиною складовою Польщі; не хотїв він слухати бутних панів малопольських, що так гарно рядили Ягайлом, мав инші понятя про власть великого князя чи короля.

Але з становища польського, унїонного старша школа краківська в її репрезентантах Шайносї, Шуйскім і ин. зробила похибку, ставляючи вище Витовта від Ягайла. Вона дивила ся на созвучність Витовта до елементів своєрідних литовських і до католицизму, котрим власне Витовт, хоч сам індеферентний, опікував ся сильно, і православні стогнали під його „желїзною палицею". Забували одначе про се, що Витовт був противником унїї і був представником литовського сепаратизму. Сю власне похибку хоче справити Прохаска. За „систему" Ягайла в справах унїї підносить його заслуги, а понижає власне Витовта.

Свого часу писав про Прохаску Левіцкий, що се не лишень високо цїнений дослїдник польської історії, але й оден з найлїпших знатоків часів Ягайла і унїї[2])... Певно, що Прохаска, котрий вже коло 30 лїт працює над сею епохою, мусить знати добре жерела і лїтературу. І в останнїй книжцї маємо зібраний великий матеріял, хоч і неоднаково він є оброблений. Найстараннїйше оброблені, як ми вже вище згадували, відносини Литви до Орденів і Польщі, але оброблені дуже односторонно. Дістаємо вражінє, що автор попросту добирає доказів на се, що Орден нїмецький спроневірив ся своїй місії ширеня христяінства і цивілїзації між Литовцями, і з сеї причини Польща мала обняти сї завдання[3]). Автор любить розвязувати інтриґи полїтичні, але ся зручність полишає його при унїї. Освітленє тут дуже односторонне. Метод субєктивний, незакрито тенденційний; нема принціпу audiatur et altera pars. Нової думки майже не видко. Цїла книжка повна фраз на тему „месіянїзму" і культуртреґерства Польщі. Все відносить автор до Провидїня, а спеціяльно унїю. Все се разить дуже...

М. Шпаковський.

---

[1]) Шайноха, op. cit. IV, ст. 190.

[2]) Lewicki. Nieco o unii Litwy z Koroną, ст. 11.

[3]) Прохаска, т. I, ст. 8 і 59.

Бібліоґрафія

(Оцінки, реферати, замітки).[1])

Преісторія, археольоґія, історія штуки.

K. Rhamm — Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen. Altertumskunde. Zweite Abteilung, zweiter Teil: Germanische Altertümer aus der slawisch-finnischen Urheimat: Erstes Buch — Die altslawische Wohnung. Браунштайґ, 1910, ст. X+431+2.

Ґрац останніми часами виростає на дуже поважне огнище славянської ентольоґії; праці Мерінґера, Мурка, Пейскера, Рамма по історії старого славянського побуту стають такою замітною величиною, що змушують числити ся з ними все ширші круги дослідників — лінґвістів, етноґрафів, соціольоґів, істориків. Нова праця д. Рамма, котру принотовуємо тепер вкоротці, становить поважну вкладку в історію словянського побуту. Вона продовжує попередню роботу його про старонімецькі домівства (Altgermanische Bauernhöfe im Übergange vom Saal zu Fletz und Stube), видану позаторік. Отсей новий том складаєть ся з двох частей, перша — більша (с. 3—300) присвячена сучасному славянському, головно північновеликоруському селянському мешканню; друга, меньша і дає історичний вивід його і аналізу запозичень з старонімецького. Автор вважає тип сього славянського мешкання за вповні запозичений з німецького в часи перед славянським розселеннєм. Аналїз сей, безперечно, дає богато цінного і цікавого; можна б бажати одначе більш здержливости в кінцевих виводах супроти того, що етноґрафічний і історичний матеріал простудіований автором тільки частинно; по друге — при всїх сих питаннях про праславянські запозичення з німецького бажано, щоб дослїдники більше числили ся з можливістю старої праевропейської спільности і не гнули від разу на запозичення. Спеціально, український матеріал використаний слабенько, українська література теж; правда, що вона на сім пункті небогата, але де йде мова про такі загальні питання, не повинна лишати ся без використання. *М. Грушевський.*

---

[1]) З сього тому „Бібліоґрафія“ Записок мати-ме дещо відмінний характер. Щорічні огляди часописей, подавані в Науковій хроніці, на далі не будуть містити ся, а статі з часописей будуть обговорювати ся або принотовувати ся референтами в Бібліоґрафії. При тім з українських періодичних видань, за браком иньших бібліоґрафічних показчиків, будуть визначувати ся всї статї, без огляду на їх науковість. З иньших видань будуть визначувати ся ті, що підходять під понятє українознавства просто або безпосередно, або, вкінці, мають загально-методичний інтерес. Статї сї будуть поділені на відділи; відділи богатші літературою будуть заступлені в кождім томі Записок, відділи меньш богаті — від часу до часу. Періодичні видання 1909 р. в головнійшим повинні бути використані в бібліоґрафії трьох перших книжок Записок за сей рік, але се не спиняти-ме обговорення поруч них і пізнійших появ. В інтересах можливої повноти і ріжносторонности бажана участь можливо більшого числа спеціалїстів, і редакція рада буде співробітництву учених українських і неукраїнських. Уміщеннє короткої згадки про статю або книгу не виключає спеціальнійшого обговорення її потім. *Ред.*

R. Meringer — Wörter und Sachen, I—V (Indogerm. Forschungen т. XVI—XIX і XXI).

В нашій часописи не були принотовані сї інтересні лїнґвістичноетноґрафічні студії ґрацького ученого. Змістом своїм і методом вони навязують до звісних розвідок його про ґерманський і славянський дім, а в наслїдках своїх привели до заложення спеціальної часописи під тимже титулом (Wörter und Sachen, від р. 1909). Автор виходить частїйше від язикових помічень в сфері термінольоґії домашнього життя, навязує їх до ріжних пережитків старого побуту, славянського, ґерманського, греко-італїйського і тим способом дає інтересні причинки з матеріальної культури індоґерманських народів, які розвивають ся часом в цїлї маленькі моноґрафії (напр. пор. плуг, про рухомі, перевозні доми, і т. ин.). Лїнґвіст, етнольоґ і історик культури — всї знайдуть тут чимало інтересного. *М. Грушевський.*

Ernst von Stern — Die griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meeres in Lichte archäologischer Forschung (Klio, 1909, ст. 139—152).

Се відчит читаний на історичнім зїздї в Берлїнї, в 1908 р. Одеський археольоґ, оден з найдіяльнїйших участників археольоґічних розвідів в сфері грецької чорноморської культури, з повним знаннєм діла, не бавлячи ся в фантазії, слідить за історією грецької культури на нашім Чорноморю, як представляєть ся вона на підставі археольоґічних дослідів останніх літ. Полишивши на боці т. зв. передмікенську культуру, котру вважає він не відгомоном грецької передмікенської культури, а явищем самостійним, він починає від мілетської доби, що дуже важні ілюстрації здобула собі в останніх розслідах на о. Березни. Спиняєть ся також на иньших нахідках іонійської доби, потім на добі атицькій, гелєністичній і римській, на новійших нахідках Теодосії, Херсонеса, Ольбії й Пантіканея і кінчить замітками про добу візантийську — включно до археольоґічних слідів левантийської торговлї XIII—XIV в. Як короткий, вповні певний, на перших джерелах опертий перегляд, статя дуже цінна.

М. Грушевський.

В. А. Бабенко — Древне-Салтовскія придонецкія окраины Южной Россіи. Г. Древній Салтовъ, (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ. Т. I, ст. 434—460+II мапи. Москва, 1905).

А. М. Покровскій — Верхне-Салтовскій могильникъ. Дневникъ раскопокъ (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ. Т. I, ст. 465—478+479—491+V таблиць. М. 1905).

В. А. Бабенко — Что дали новаго послѣднія раскопки въ Верхнемъ Салтовѣ. Дневникъ раскопокъ въ Верхнемъ Салтовѣ въ 1905 г. Дополненіе къ докладу. Дневникъ раскопокъ въ Верхнемъ Салтовѣ 1906 г. (Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда въ Екатеринославѣ. Т. I. Ст. 381—386+387—393+394—410+411—418+I таблиця. Москва, 1907).

Дві останні статї подають результати розкопок, зроблених в могильнику коло Салтова. Найбільше цікавою являєть ся праця Покровского „Верхне-Салтовскій Могильникъ“, а статя д. Бабенка „Что дали новаго послѣднія раскопки въ Верхнемъ Салтовѣ“ подає до неї лише деякий новий матеріял, котрий не має особливої ваги. Могильник складаєть ся з досить тїсно розміщених похоронних камер з бічними хідниками до них. Кожда камера містить звичайно кілька похоронів, звичайно три кістяки, далеко рідше два або один. Трупи кладено просто на долівку камери; звичайно лежали вони поперек входу, рідше вздовж камери, ногами до входу. Кістяки лежать випростовані, з витягненими руками й ногами. Мерців ховано в одежі, заразом клало ся зброю й окраси. В головах кістяків звичайно стояло глиняне начиннє, а коло нього кістки бика або барана. Стрінуло ся також кілька похоронів з конем. Кількість річей, знайдених в могилах Верхне-Салтовського могильника, досить велика, одначе річи мало ріжнородні. Зі зброї маємо залїзні шаблї, бойові сокири і в рідких випадках залїзні вістря стріл, зі знарядів — залїзні широкі долота й ножі. Та головною частиною інвентаря являють ся окраси, зроблені звичайно з бронзи, а в рідких випадках з срібла й золота. Се бранзолєти, перстенї, ковтки, ґудзики, бляшки, привіски, бронзові веркальця. Чимало є також пацьорків, зроблених зі шкла, смальти, чорного хрусталю, сердолїку, мушель і т. д. Є й начиння, зроблене з глини без помощи ганчарського колеса. Дослїдник могильника, Покровский, бачить в ньому богато подібного до могильників Північного Кавказу, пізнїйшої доби. Знайдені в могильнику 16 монет (вони всї уживали ся як окраси) дають до певної міри можливість означити час, коли повстав могильник; вони належать до VI—X в. по Хр.

Що до статї В. Бабенка „Древне-Салтовскія придонецкія окраины Южной Россіи“, то вона дає на вступі загальну характеристику культури салтовського могильника, а далї містить моноґрафійку — історію Салтова, почииаючи від перших лїтописних звісток про нього і кінчаючи звісткою з 1850 р. Написана на підставі вже друкованого жерельного матеріялу, являєть ся вона тим не менше цікавою — показує перед нами на прикладї одного міста однакову скрізь картину кольонїзаційної боротьби між українськими народнїми масами й пробами московського правительства скріпити й збільшити московський народнїй елємент. І в данім випадку, як і в инших, боротьба скінчила ся в тому напрямі, що українська кольонїзація перемогла й витиснула кольонїзацію московську. Одначе натомість нечисленна горстка московських панів і української змосковщеної старшини захопила не лише полїтичну, але й соціяльно-економічну власть над сею людністю. *М. Залїзняк.*

Ѳ. Браунъ — Шведская руническая надпись, найденная на о. Березани (Извѣстія имп. археол. ком. XXIII, 1907, ст. 66—75).

Описана плита з рунїчною написею, знайдена на о. Березанї, в пізнїйшім похоронї, де вона послужила підкладкою під голову небіжчика; перед тим вона мабуть стояла на однїй з сусїднїх могил. Одиноким критерієм її хронольоґії зістаєть ся напись, яку видавець по палеоґрафічним і язиковим прикметам датує XI віком, допускаючи можливість і XII-ого. Напись заховала ся в цїлости, звучить так: krani kerþi half þisi iftir kal filaka sin — Ґрані поставив сю могилу по Карлї товаришу своїм.

Нахідка служить інтересною ілюстрацією до оповідання Константина Порфирородного про русько-варязькі торговельні каравани на Днїпровій дорозї, що перепочивали на сїм острові. Тільки, як хронольоґія вірна — се памятка вже з останнїх побутів варязьких на Руси.

Автор спиняєть ся вкінці над дивним і з становища Норманізма справді загадковім факті — чому в східній Европі нема рунїчних памяток (се властиво перша). Він толкує се рідкістю каменя: намогильні памятки ставили з дерева і вони загибали. Друге — в самій Швеції намогильні памятки поширюють ся тільки в XI в., а на Руси тодї вже варязький потік перервав ся. Для анальоґії автор вказує на Ісляндію.

М. Грушевський.

Хв. Вовк — Палеолїтичні знахідки в с. Мізині на Чернїгівщині (Записки Українського Наукового Тов. в Київі, IV, 1909, ст. 90—99). Автор подає в своїй статї докладний ґеольоґічний опис місцевости вказаних знахідок, описує сї знахідки, порівнуючи їх з иньшими палеолїтичними знахідками на Україні. Ріжнять ся вони від иньших тільки двома річами — присутністю північного оленя і більшою типольоґічною виразністю кремінного начиння. *В. Д.*

К. Мельник-Антонович — Майданові городища на Україні (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, III, ст. 79—97). Цїнна інформаційна статя. Авторка вказує, що саме зветь ся майданами (розкопаними або робленими могилами), докладно оповідає про розпросторенне їх на Україні, подає границї сього розпросторення, число городищ, напрям їх і форми. Вкінцї спиняєть ся на розкопах майданів і знахідках в них, зазначуючи, що результати тих знахідок поки що через свою розмаїтість не дають можливости привязати їх до якоїсь певної доби або народу, анї навіть не дозволяють докладно вияснити саме призначенне тих памяток. *В. Д.*

Л. Добровольський — Забуті межі давньої Київщини (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, III, ст. 54—78). На підставі археольоґічного матеріялу та власних спостережень, дуже старанних, доводить д. Добровольський в своїй історично-топоґрафічній студії, що найближча оборонна лїнія давньої Київщини від полудня була не вздовж Стугни та вододілу Стугни і Ірпеня, а вподовж річки Віти, вододілу Віти і Ірпеня, та по р. Бобрицї до Ірпеня. До статї додано кілька мапок. *В. Д.*

М. Біляшевський — Про український орнамент (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, III, ст. 40—53). В отсїй статї звісний знавець нашої штуки д. Біляшевський подає огляд і результати дотеперішньої наукової працї про український орнамент. Нарис його, як се сам він зазначає, має інформаційний характер. Автор знайомить нас з збірками українського орнаменту, подає характеристику ріжних родів його, спиняючись докладнїйше на способах шиття на Україні. Вкінцї він зазначує, що тільки більш детальна праця могла б дати змогу провести тїснїйші паралелї між орнаментом і иншими обявами, котрі характеризують культурне обличе нашого народу. Але для сього треба мати більше матеріялу. Закликом допомогти сїй працї збираннем потрібного матеріялу і кінчить свій нарис автор. *В. Д.*

Др. І. Свенціцкий — Дещо про церковну старину (Нива, 1909, ч. 1, ст. 7—11; ч. 2, ст. 56—59; ч. 3, ст. 94—96; ч. 4, ст. 124—130). Сї статї вийшли й в окремім виданню, як ч. 12 „Бібліотеки Ниви“ (Львів, 1909, ст. 16, ц. 25 сот.). Автор оповідає історію церковного будівництва і малярства у нас, говорить про потребу збереження істнуючих памяток, про потребу передавання до музею (на уваві має Церковний Музей у Львові) ріжних забутків нашої церковної старовини, книжки, ризи, то що. Вкінцї спиняєть ся над обрядовою старовиною (нецерковного типу), радить записувати повіря та оповідання, а також не нищити того, що можна схристіанїзувати. *В. Д.*

Історія полїтична і культурна (з церковною включно) до поч. XVII в.

Фр. Ѳ. Вестбергъ — Къ анализу восточныхъ источниковъ о восточной Европѣ (Ж. М. Н. П. 1908, II с. 364—412, III с. 1—52).

Cfr. J. Marquart — Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrh. (ca. 840—940), Липськ 1903, ст. L+557.

Я звязую сї дві працї в оглядї, маючи на уваві тїсний контакт, який істнує між ними. Відложивши свого часу обговорення працї Маркварта, я вважаю найбільш відповідним зробити се тепер в звязку з останньою працею Вестберґа, але роблю се коротко, бо в ріжних поодиноких питаннях буду мати нагоду спинити ся на поглядах обох авторів в новім обробленню моєї Історії, котрим тепер займаюсь.

Праця проф. Маркварта була розпочата ним давно; як довідуємо ся з передмови, головна частина її була віддана до друкарнї ще 1899 р., але під час друку автор працював далї, додавав, зміняв, робив вставки; так праця сама по собі ріжнобарвна, зложена з ряду осібних студий і заміток, набрала ще більше — сказавши по правдї — хаотичного характеру, ставши збірником заміток нїчим не звязаних, а в додатку, читаючи їх, все треба подивити ся, чи не знайдеть ся далї поправки чи доповнення, де автор бере назад сказане і ставить зовсїм нове обяснення порушеному питанню. Се дуже утруднює користаннє з книжки. Рекапітуляцію важнїйших виводів автор дав в просторій передмові, але поза нею лишаєть ся богато.

Так як її маємо тепер, книга складаєть ся з 13 статей, більших і меньших, і з них більша половина о стільки звязана між собою, що займаєть ся головно кольонїзацією й історією східньої Европи від половини IX до пол. X в., переважно на підставі джерел орієнтальних — хоч при тім автор не спиняєть ся перед ріжними екскурсами і в попередні часи. Се статї: Біла Вежа = Ітиль, Навернення Хазарів на жидівство, Найдавнїйші звістки про Мадяр, Напад Мадяр на Царгород 934 р. у Масуді, Звістки Масуді про Словян, Аналїза звісток Джайгані про північні землї, Звістки Масуді про Русь, Походження імени Руси, Звістки Джайгані про Словян. Головно займає автора Масуді і ґрупа арабських звісток — ібн-Росте, Кардізі (або як він читає — Ґурдезі), аль-Бекрі, анонїма виданого Туманским і ин., яку він спроваджує до арабського джерела з середини IX в. З екскурсів в попереднє найбільший інтерес могли б для нас мати сторінки посвячені Антам і Дулїбам, ґотській історії безпосередно по нападї Гунів і вивід руського імени. Але на жаль приходить ся сказати — могли би, як би автор був більше обережним і методичним в ставленню своїх гіпотез і орудував більшим запасом історичних відомостей що до Східньої Европи і близшою знайомістю з джерелами і лїтературою по за орієнталїстикою. Він же, без сумніву будучи хозяїном в орієнтальній лїнґвістицї, показуючи велику ерудицію в орієнтальній лїтературі, там, де переходить до історичного коментовання орієнтальних чи инших текстів, хапаєть ся ймень і фактів, які припадком йому попали ся під руку і пускаєть ся в фантазії, дуже дивні в устах методично вишколеного чоловіка. Так книга починаєть ся неправдоподібною ідентіфікацією Білої Вежі з Ітилем, котрої автор потім сам відрікаєть ся; Акацірів автор робить без всякої рації Мадярами, а потім не задаючи собі труду навіть мотивувати сеї зміни перечисляє в Мордву; Масудієва Валїнана стає державою Антів, на тій підставі, що Маджак нагадує авторови антського Мезамира; назва народа Hrōs в сирійськім катальозї дає привід авторови звязати Русь з Розомонами Йордана і Герулів представити як першу Русь на Чорноморю і т. д. Багато з своїх виводів, зроблених в текстї, він попростував потім в додатках; такі зміни поглядів, розумієть ся, самі по собі не мають нічого не доброго, але тут вони тільки ще більше підчеркують довільність і фантастичність авторових виводів і остерігають читача, щоб не звіряти ся на автора навіть там, де він справдї у себе дома — в текстуальній аналїзї й інтерпретації східнїх авторів. Се тим більше шкода, що крім безперечної ерудиції нїяк не можна відмовити авторови дотепу, бистроти його виводам, і деякі з них варті всякої уваги. Але кінець кінцем прочитавши, чи перегризши сю велику, з таким накладом ерудиції й праці, а при тім так тяжко і хаотично написану книгу, не можна не відчути розчаровання, особливо по тих шумних похвалах і надіях, які вона розбудила в німецькій літературі, де її витали як bahnbrechendes Werk, як нове обявленне для заплутаних питань східньо-европейської історії — так мало дає вона в дійсности.

Чималий вплив на ріжні зміни, які прийшло ся Маркварту поробити в своїх виводах, мало його познайомленнє з працями Вестберґа, а потім — десь в р. 1900/1 — кореспонденція з ним по ріжним питанням. Для Маркварта, дуже слабко обзнайомленного з історіоґрафією східньої Европи, Вестберґ, розмірно незле очитаний в російській історичній літературі, став оракулом в історичних питаннях, він давав йому опорні точки для його виводів, до певної міри впливав на самий напрям їх, справляючи їх на норманїстичну дорогу. Вплив сей власне був тим некористний, що замикав Марквартів дослїд в клїтку норманїстичної доґми ще більше, ніж се могло бути з ним незалежно від сього впливу. Ні Вестберґ ні тим меньше Маркварт не були в курсї роботи над найдавнїйшою лїтописею, особливо останнїх кільканадцяти літ. Їм зіставало ся незвісним, наскільки неавторитетною, довільною, конвенціональною стала в очах історика вся історична схема Повісти, що була канонїчною мірою можливого і неможливого для старшого поколїння норманїстів і зістаєть ся для їх епіґонів в роді Вестберґа. Він — а з ним і Маркварт, зістали ся вповні на позиції пок. Куніка (учителя Вестберґа в сїй сфері), для якого тільки те було допустиме, що згоджувало ся з історично-хрональоґічною схемою Повісти. Згоджуєть ся даний вивід з фактом приходу перших Норманів Аскольда і Дира до Київа — placet! Ні, значить — „этотъ фактъ не можетъ существовать“, говорячи словами одного Чеховського персонажа. Але се, розуміється, робить дуже сумне вражіннє на історика, коли він бачить, що замість кинути з оріентальних джерел світло на східно-европейські відносини IX в., самі оріентальні звістки укладають ся на прокрустове ложе наперед повзятої хронольоґічної схеми канонїзованої Повісти.

Новійша праця Вестберґа, що служить продовженнєм його ранїйших анальоґічних Beiträge zur Klärung der orientalischen Quellen über Osteuropa (1899), власне має на метї, як і та попередня серія, підігнати арабські звістки IX—X вв. під норманську теорію, котрої виводи вони були захитали або нарушили. Маємо тут 28 невеличких статей, з котрих переважна часть присвячена Словянам і Руси арабських джерел IX і X віків: ібн Хордадбега, Ібн-Росте і ґрупи анальоґічних з ним звісток, ібн-Фадлана, Масуді, Якубі, Ібрагима ібн-Якуба й ин. (От важнїйші з статей: Сакалиба у восточныхъ писателей, Русь ибн-Хордадбега, Русь Іосиппона и Ибрагима ибн-Якуба, Русы Бекри, Масуди и Якуби, Походъ Русовъ послѣ 300 гиджры, Балтійское море у Масуди, Найтасъ и Майотасъ у Масуди, Три племени Русовъ у вост. писателей, Русы ибн-Фадлана, Походъ Русовъ въ 969 г. у ибн-Хаукаля, Жупанъ и Святополкъ Хвольсона, Древнѣйшее свидѣтельство о Русахъ, Мнимая Черноморская Русь). Основні тези його такі: звістки про Русь перед часами Аскольда належать до північної Руси, а на полудню, на Чорноморю Руси не було; цілий ряд пізнійших звісток, X в., як орієнтальні походи, як звістки про напади Руси на північи, належать до Руси норманської, північної; ті тексти, які зачисляють Русь до Словян, уживають назву Словян в ширшім значінню — взагалї північних народів білої краски: на тій підставі вичеркує автор і арабські звістки про словянську кольонїзацію на Дону.

Не можна відмовити дотепу і комбінаційного хисту авторови і вартости його помічениям, але як я вже сказав, їх усї ставить під знаком запитання односторонність дослідника. Приміром він в давнїйших розвідках своїх викидав з тексту звістки, що Русини належать до словянського племени, бо вони ставали впоперек його теоріям; тепер він знайшов инший вихід — що Словяне тут значать взагалї білих людей, включно Нїмцїв і Скандинавів, і реабілїтує вже текст Хордадбега; за те вимазує з тексту Кардізі (Ґурдезі) згадку, що Мадяри нападали на Русь, з Масуді звістку, що по Чорному морю плаває тільки Русь — бо сї звістки йому не підходять. З такими методами можна перевернути все до гори ногами, і приходить ся тільки повторити те, що автор пише — розуміеть ся на адресу антинорманїстів: „Неразборчивое и ненаучное отношеніе къ показаніямъ восточныхъ писателей породило ужасную путаницу, въ которой погрязнетъ еще не мало ученыхъ, занимающихся по древне-русской исторіи“.

Дійсно, орієнтальні звістки, на котрі свого часу покладано стільки надій, кінець-кінцем стали чимсь в родї мяча, котрим перекидують ся норманїсти і антінорманїсти, препаруючи їх ad libitum. По характеру свому — через те, що ми в величезній силї тут маємо не записки сучасників, писані на підставі сучасного стану річей, а компіляції, де в суміш, механїчно комбінують ся звістки в ріжних авторів, з ріжних століть, — орієнтальні тексти самі по собі вимагають незвичайно старанної текстуальної і історично-лїтературної аналїзи. Тим часом вона не тільки не переведена, а і неможлива по нинїшній день, бо величезна маса текстів не видана, звісна в витягах, або в кепських виданнях. А в таких обставинах натягання їх то на одну то на другу колодку стає нарештї явищем просто незносним для людей, які хотїлиб користувати ся орієнтальним матеріялом.

М. Грушевський.

E. Täubler — Zur Geschichte der Alanen (Klio, 1909 ст. 14—28). Се інтересна аналїтична робота, якими взагалї убога лїтература сього питання. Зложена вона з трьох студий; перша уставляє найдавнїйшу звістку про Алянів в античній традиції у Йосифа Фляфія з 35 р., але з театру малоазійського, з Партії: в римських кругах Аляни стають звісні між 63 і 65 р., у Люкана. Друга аналїзує звістки про алянський похід 72 р., нам неінтересний. Цікавійша третя студія: мандрівка Алянів в звязку з азіатсько-европейским рухом народів. Автор розбирає звісну традицію хинську і слїдить за поступами на захід алянської орди, чи властиво алянського імени (сї два процеси — рух на захід орди і розширеннє нового, алянського імени в степах автор не відріжняє доста ясно), та за флюктуаціями кочової хвилї то в напрямі римської границї, то в закавказькі сторони, коли на заходї орда стрічала забору. *М. Грушевський.*

В. П. — З історії военної штуки (Учитель, 1909, ч. 1, ст. 13—16; ч. 3—4, ст. 51—53). Се переказ деяких частин звісної працї проф. берлїнського унів. Ганса Дельбріка, Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte, 3 части, Берлїн, 1900—1907, де відомий вчений бистроумною критикою розбиває ріжні леґенди, якими так богата военна історія. В своїм коротенькім рефераті автор наводить кілька прикладів критичної аналїзи Дельбріка, завважаючи в однім місци, що й до української та польської історії добре б було ужити методи берлїнського професора. *В. Д.*

Tadeusz Korzon — Organicja wojskowa Litwy w okresie jagiellońskim, (Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie. 1908, стор. 1—16). Статя, призначена для видання „Encyklopedya polska“, дає тільки найзагальнїйші данї про війскову орґанїзацію В. кн. Литовського і се лиш до пол. XVI в.; при кінцї подана лїтература. *І. Крч.*

Dr. Majer Balaban — Dzielnica żydowska, jej dzieje i zabytki (Biblioteka lwowska V i VI.) Львів 1909, стор. 100.

Книжочка є здебільша повтореннєм і популяризацією книги того самого автора „Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII w.“, що вийшла вже другим накладом і була в своїм часї реферована в наших „Записках“; тепер доповнена тільки історія львівських Жидів по 1648 р. на основі нових матеріялів. У Львові було в тих часах дві жидівські громади: в містї і на краківськім передмістї; автор займаєть ся тут тільки громадою в містї, опис краківського передмістя відкладає на пізнїйше. В кількох роздїлах книжки описаний сам зверхний вигляд улиці, доми, синаґоґи, щоденне жите і рух в тім жид. ґето; дальше присвячені замітки громадським відносинам Жидів, особливо їх боротьбі з маґістратом. Сї замітки дуже інтересні, а вартість книжки підносять гарно дібрані ілюстрації; шкода тільки, що в деяких місцях (стор. 8, 13) автор впадає в пересадний патос і робить ся занадто банальний...

Ів. Крипякевич.

М. Грушевський — Байда Вишневецький в поезії й історії (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі III ст. 108—139).

В своїй розвідцї автор торкаєть ся дуже цікавої постати нашої історії, що й досї живе в народній піснї, кн. Байди Вишневецького. Розглянувши характеристику Вишневецького в ріжних поетичних утворах (народної піснї, польського поета Л. Семеньского, Кулїша і Чуприпки), він переходить до даних історії і подає дуже гарну оцїнку діяльности і значіння ориґінальної фіґури сього українського маґната, князя, спадкоємця староруських традицій князївсько-дружинного укладу, що став духовим батьком огнища нової української плебейської републїки. В бурливій діяльности князя-основателя Запорожської Січи виступає центральна ідея, один плян: оборона України від Татарської руїни через приборканнє і задавленнє кримської орди силами України і сусїднїх держав сї широкі замисли не здїйснили ся, та проте внесли вони в українське жите багато нового, тривкого змісту і дуже сильно вплинули на дальшій розвій його. Мусїли вони незмірно піднести серед козачини свідомість своїх сил, відкрити перед нею широкі полїтичні горизонти. Та найтїснїйше звязуєть ся діяльність Байди з повстаннєм Запорожа. Він являєть ся немов би історичним патроном Січи. *В. Дорошенко.*

О. Левицький — Невінчані шлюби на Українї в XVI—XVII ст. (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі. III ст. 98—107).

Се вже не перша праця шан. автора на вказану тему. В нинїшнїй своїй студії він уґрунтовує давнїйші свої висновки новим матеріялом, зачерпненим з Центрального Архіву в Київі. Висновки ж, як відомо, були такі: в XVI—XVII ст. на Українї церковне вінчаннє не мало рішаючого значіня в шлюбній справі, навіть в очах духовенства. „Не вінчаннє встановляло момент дійсного-малженства, а тілько весїллє“ (ст. 107). *В. Д.*

Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego. Tom II (1580 - 1582). Wydał Dr. Józef Siemieński. Варшава 1909, стор. XXXIV+448.

Сей другий том кореспонденції Яна Замойского обіймає не тільки листи самого канцлера, але також письма його кореспондентів та ріжні документи, що близше освітлюють діяльність Замойского. Акти були вже в частині видані Кояловичом (Дневникъ послѣдного похода Стефана Баторія), але тут вперше видані критично і в повнім тексті, а крім того значно розширені. Листи належать головно до московської війни, в меншій мірі до инших сучасних справ. До української історії інтересного небагато. Про козаків, що брали участь в московських війнах, маємо дуже скупі відомости: раз тільки згадуєть ся „низове рицарство“, — Замойский хвалить козаків дуже за їх заслуги і притім заявляє, що він великий „miłosnik ludzi riczerskich“ (с. 64). Поза тим є згадки про „козаків“ взагалї, але тяжко рішити, чи тут іде мова про українських козаків; як звичайно йдуть скарги на козацьку своєволю в війску (с. 125—128, 283, 292, 300, 313); раз закидаєть ся козакам зрада: купа, зложена з 800 козаків, хоче перейти в московську службу. З инших справ варто зазначити характеристику релїґійних відносин в Галичині 1581 р.; Замойский жалуєть ся на духовенство, що дає підупадати католицтву на Руси і дає ширити ся всяким єресям (с. 18—21, 51). В близьких зносинах з канцлером стоїть „апостол Руси“ Бенедикт Гербест, що ширить католицьку пропаґанду з новооснованого Замостя (с. 144). *Ів. Крипякевич.*

Jan Sygański — Z życia domowego szlachty sandeckiej w epoce Wazów (Przewodnik naukowy i literacki, 1909).

Праця основана на записках Юрія Тимовского, купця з Нового Санча (1607—1631); частину тих записок використав вже автор в книжці Analekta sandeckie do XVI i XVII w. (Львів 1905), ся розвідка дає доповненя до тамтих матеріялів. Описане тут передовсім уряджене мешкань, шляхотські убрання, щоденне житє; дальше торговля, застави, процеси; богато є про релїґійне житє (між иншим про Аріян), дещо про освіту. Матеріяли реферовані хаотично, але дають багато інтересного до освітленя галицького житя в XVII в. *Ів. Крипякевич.*

Історія полїтична і культурна XVII—XIX в.

Alfred Jensen — Mazepa. Historiska bilder fräu Ukraina och Karl·XII-s dagar. Лунд, 1909, ст. 241.

З усеї лїтератури, що появила ся з нагоди 200-лїтніх роковин великої історичної події — битви під Полтавою — книжка нашого шведського приятеля дра А. Єнсена належить без сумніву до найповажнїйших. Се твір не виключно історичний; автор (сам він історик лїтератури) мав на меті дати головно образ культурного житя старої України у тїсній звязи з теперішним її становищем. Хоч мав на оцї широкі круги шведського громадянства і тому дбав, щоб бути популярним у формі і дати доволї ілюстрацій, все ж таки праця має характер поважний, науковий. Перед її написанем відбув автор наукову подорож по Українї, головно перебував у Львові, Київщинї, Полтавщинї й Чернигівщинї, студіюючи лїтературу та збираючи все те, що вяжеть ся з походом Шведів на Україну 1708/9 р. „В сїй культурно-історичній монографії про Мазепу — читаємо у передмові — не мав я зовсїм претенсії, щоб розвязати непевні проблеми що до походу Карла XII у Росію і не можу дати ніякого есенціонального нового причинку до богатої лїтератури, яку вже маємо що до полтавської битви, її причин і наслїдків. Відокремлені подробицї з історії війни, які тут подибують ся, мають хиба не велике значіннє для історичної науки. Та щоб дати як можна вірнїйший і повнїйший образ козацького союзника Карла XII, користував ся я безпосередно шведськими історичними дослїдами, щоб пояснити неодно, що досї було нам незвісне або неясне“. Поясннвши популярний характер своєї книжки, додає автор: „Особливо в роцї, коли обходимо 200-лїтню память полтавської битви, книжка про Мазепу повинна б знайти дорогу до всїх приятелїв історії Карла XII, далеко поза обмеженим овидом ріжних наших знавців-спеціялїстів тої воєнної доби. До того історія Мазепи обіймає заразом образ полїтичного упадку цїлого народу“. І треба признати, що д. Єнсен здобув свою цїль як не мож краще, вийшовши навіть поза скромні межі, означені в передмові.

Цїла книжка дїлить ся на вісїм глав: I — український край і нарід (1—31); II — полїтична каріера (32—51); III — любовні пригоди (52—78); IV — „зрада“ (79—115); V — товариш нещастя Карла XII (116—153); VI — у Бендери (154—173); VII — великі сподївання (174—200); VIII — Мазепа у штуцї і поезії (201—241).

В першій главі маємо найголовнїйші ґеоґрафічні відомости про Україну, поясненє назви „Україна“ і „Русь“, число української людности (за проф. Грушевським), етноґрафічні межі, короткий погляд на історію України, початки козацтва і його конфлїкти з Польщею; докладнїйше спиняєть ся при Запорожській Січи й її устроєм і культурним житем, при тім подає виписки про Україну й Запорожців з Петреюса, Нордберґа, Адлерфельта, Лїта й Боплана; дальше говорить про зносини Ґустава Адольфа з Запорожцями, війни Хмельницького, шведсько-український союз, та замикає сю частину образом „руїни“ після Хмельницького.

В другій главі містить ся житепись Мазепи, на основі дотеперішних дослїдів; автор подає голоси сучасників як Нордберґа, Крмана, Паска про гетьмана до того часу, коли призначено йому титул „князя римської держави“.

В третій главі обговорює автор знані анекдоти, звязані з молодістю Мазепи, як їх подали: Пасек, Бонан, Отвіновский, Крман, Вольтер, зазначуючи, що в сих оповіданнях годї знайти якесь певне зерно історичної правди; згадавши далї инші звістки любовних афер гетьмана (за Каманїним) переходить автор до оповідання справи з Кочубеївною (подає листи гетмана до Мотрі) й ворожнечі з Кочубеями, доносів й кари.

Дальше обговорено історію „зради" Мазепи й подано погляди сучасників на політичні мотиви сеї справи (Нордберґа, Адлєрфельда, Бонака, Ґордона, Прокоповича й ин.); при тім автор констатує, що документально провірити завязок Мазепиного пляну поки що дуже трудне при теперішнїм станї науки, та що найважнїйшим жерелом остає лист Орлика до Яворського; на основі його й оповідає дальше автор події аж до сполучення гетьмана з Шведами. В окремім виступі розбирає автор поняте „зради" Мазепи з правно-полїтичного пункту погляду й зазначає, що тут про „зраду" у звичайнім значінню сього слова годї говорити, бо ж не Українцї зломили умову з Московщиною. Догадками, які могли б бути наслїдки вдатної спілки козацької, кінчить ся глава.

В пятім роздїлї переповіджені головні події на Українї від приходу Шведів, боротьба манїфестами межи партією шведською й московською, сама полтавська катастрофа й памятки звязані з нею.

Коли до того часу автор користував ся загально-звісним матеріялом, то в двох дальших главах бере богато відомостей з рукописей, перехованих у шведськім державнім архиві, як ось: листи кошових Богуша й Кириленка до Карла XII й ріжні письма Орлика. При тім одначе робить автор похибку, приписуючи оповіданнє про смерть Мазепи Орликови (ст. 164—167), коли його автором є по всїй імовірности Сольдан. „Великі сподївання" — се житє українських еміґрантів в Туреччинї, у Швеції та їх безсильні змаганя створити велику европейську коалїцію против Росії. Автор ілюструє їх богатьома виписками з ориґінальних листів Орлика, Войнаровського, Запорожцїв й ин. Не стану тут переказувати їх змісту, бо переважна їх частина появила ся в попереднїм томі нашої часописи, а деякі появлять ся незабаром. Поглядом на скасованнє панщини та зруйнованнє Сїчи і вплив сих подій на українське письменство кінчить автор цїкаву сьому главу своєї книжки.

Остання глава дїлить ся на три частини: 1. Мазепа у штуцї (201—213); 2. Мазепа в народній поезії (214—226); 3. Мазепа у штучній поезії. В другій частинї маємо переклади українських т. зв. народних пісень про Мазепу, Палїя й Запороже; у третій читаємо вибір характеристик Мазепи з творів: Байрона, Ґіґо, Рилєєва („Войнаровський"), Чайковского, Руданського, Залеского, Словацкого, Боґданка, Майса (Mays), Мітцельбурґа, Ґотшаля, Соммелїюса, Валлїна, Гейденстама й ин.

Окрему частину останньої глави присвячує автор портретам Мазепи. Репродукує він ось такі: Норблена, київо-лаврський, дереворит з „Die Europäische Fama“ 1704 (взято посередно з „Przyjaciel-a lud-y“ 1835), оба з петербурської академії художеств, катеринославський, підгорецький, з ґалєрії Ґріпсгольма, Крашевского (з „Ateneum“); окрім того обговорює кілька инших (з музеїв Тарновського, київського і Красїньских), не кажучи про два новочасні зображеня Мазепи, репродуковані також автором. Все те одначе не дало д. Єнсенови можности сказати щось певне, котрий саме портрет представляє Мазепу, бо щоб вони всї належали до одної людини, про се не може бути й мови. Маємо отже вже малу лїтературу про Мазепині портрети і час би вже зійти до якогось позитивного висліду. Треба признати, що шан. автор був на добрій дорозї, пишучи про портрети, тілько що збив ся з неї непотрібно. Такою дуже доброю вихідною точкою є погляд автора, що Мазепа не носив довгої бороди, бо се вже a priori мало правдоподібне. Другий одиноко оправданий методичний крок автора лежить у збираню записок сучасників про вигляд Мазепи. Автор приточує характеристику Нордберґа, Адлерфельта, Крмана й Ґолїкова. З них тілько свідоцтво Адлерфельта і Крмана має історичну вартість, і в їх словах міг би автор знайти посереднє потверджене своєї догадки про обголёну бороду гетьмана (один говорить про польські вуси, другий про звичайне козацьке лице). В обох сих свідоцтвах замкнений ще один характеристичний рис лиця Мазепи: хмарність і суворість, а се треба розуміти так, що гетьман зовсїм не був гарний. Під впливом оповідань про любовні пригоди Мазепи виробило ся чомусь idée fixe, буцїм то він був якийсь незвичайний красун, хоч таким не треба зовсїм бути, аби легко здобувати жіночі прихильности. Я можу вказати ще одно свідоцтво сучасника, який сам видів Мазепу, а воно тілько потвердить характеристику Адлерфельта й Крмана. В записках учасника походу 1708/9 р. принца Віртемберґського, виданих ще 1742 р., читаємо (ст. 295): Mazeppa au reste étoit un personne de peu d' apparence. Il étoit petit, maigre et avoit des cheveux crépus et frisés suivant la mode de Pologne. Quoiqu'il eut alors plus de 60 ans, il conservoit beaucoup de feu et une ambition capable des plus grandes entreprises.

Отже коли маємо три згідні свідоцтва очевидцїв (я певний, що знайшлось би їх більше), то котрий із знаних нам портретів підходить найблизше під сю спільну характеристику? На мою думку, найбільше той, що досї не знаходив майже нїякого признаня, що його Уманець (а за ним инші, також і д. Єнсен) охрестив образом якогось дикого гайдамаки.. Очевидно — ся інтерпретація т. зв. Нікітінського портрета зовсїм несправедлива. *С. Томашівський.*

Arthur Stille — Carl XII:s fältägsplauer 1707—1709 med karta utarbetad af Carl Bennedich. Лунд 1908, ст. 246, з мапою.

Дуже поважна лїтература про війну 1707/9 збільшила ся новою книжкою знаного военного історика А. Стілле. Ся війна здавна притягала увагу істориків і вчених стратеґів не так задля свого високого історично полїтичного значіння, як радше з огляду на її сильно драматичний хід та особливо з огляду на неясність в її найважнїйших хвилях, як би оповиту містицизмом головного її героя Карла XII. Ті самі причини зродили й сю книжку. Се зовсїм поважний науковий твір, можна сказати — останнє слово історіоґрафії на сю тему. Автор використав богату шведську лїтературу, важнїйше з російської й европейської, та притягнув богато архивного матеріялу з ріжних кінців Европи. Він бажав не те, щоб дати більшу масу подробиць, як радше, щоб прояснити провідну ідею смілого підприємства Карла XII, щоб відтворити „плян“ його, переміни сього пляну і ті сили, що приводили до таких перемін. Основна ідея працї осередкуєть ся головно у доказуванню, як Карл XII був примушений тяжкими обставинами (тактикою Петра В.) переміняти свій первісний плян походу на Москву через Смоленськ і змагати до тої самої мети з Сїверщини через Калуґу та знов збити ся (наслїдком нездарности ґен. Лаґеркрони) із шляху і пробувати нової дороги на Москву через Курськ.

Що до українсько-шведського союза, то автор стілько дає більше від своїх попередників, що використовує велику мемуарну лїтературу, яка вийшла в останнїй десятцї лїт. Про неї писали ми на иншім місци. Тут тільки висловимо погляд, що було б добре перекласти на українську мову ті частини працї, що належать до подій на Українї.

С. Томашівський.

Alessandro Amira — Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia, scritta dal suo primo interprete... e publicata da N. Jorga, professore all' universita di Bucarest. Букарешт 1905, ст. 98.

Аміра, се один з тих проворних Греків, що в характері драґоманів уміли здобувати собі імя і впливи в полїтичнім житю балканського світа. Як товмач Карла XII мав докладні відомости про найважнїйші полїтичні справи, звязані з його побутом у Бендерах, й опісля списав їх по грецьки. Сей твір був зараз переложений на румунську й італїйську мову. Перший переклад вийшов друком ще 1872 р. в Букарештї у збірцї Cronicĭ, вид. Kogălniceanu[1]), та сим ще сей мемуар не став загально приступний.

---

[1]) Пор. виписки Кочубинського у моск. „Чтеніях“ 1876 р.

Що-йно тiлько iталiйське видання проф. Йорґи вводить його в европейську iсторiоґрафiю, а й нашi iсторики зможуть що-йно тепер оцiнити вартiсть сеї „автентичної iсторiї“ для iсторiї Мазепинщини.

Правду сказати, тепер її вартiсть невелика. Найновiйшi збiрки документiв до того часу, якi вийшли або незабаром вийдуть (шведськi видання й нашi Єнсена, Молчановського, Ґолiйчука), дадуть без порiвнання богатший i певнiйший матерiял до iсторiї української емiґрацiї в пополтавськiй добi. Все, що автор оповiдає про час перед приходом Шведiв й Українцiв у Бендери, повне похибок i без вартости; вiд того часу вiдомости загалом певнi, хоч схiдним звичаєм оповiдженi не дуже старанно. Про Українцiв згадує ть ся в кiлькох мiстях: число козакiв в Бендерах подане на 4.000 (ст. 14); згадка про смерть Мазепи й вибiр Орлика (ст. 15); пустошеннє України Татарами на невдоволеннє Орлика, Карла XII i Потоцького (ст. 20); змiст трактату Орлика з ханом (ст. 24—25); змiст трактату росийсько-турецького над Прутом, ст. 32—33); поворот Орлика з Швецiї у Туреччину (ст. 76—77). Поза тим безпосередних звiсток про українськi справи майже нема, тiлько що в оповiданню (далеко ширшiм) про Шведiв i Полякiв читаємо богато подiй, якi бiльше або менше впливали на долю наших переселенцiв.

Видавець дав пiд текстом богато дописок, якi часом можуть не пояснити, а затемнити справу (ст. 15 i 24—25), й долучив додаток з 16-ти документiв, листiв i реляцiй з рр. 1710—1715. *С. Т.*

В. Данилевич — Новi данi для бiоґрафiї Iвана Сїрка. (Записки Україн. Наук. Тов. в Київi. III, ст. 140—148). Автор висвiтлює одну темну сторiнку в бiоґрафiї славетного кошового — се його полковництво в Харковi. В кiнцї до своєї статї додає чотири документи, що говорять про полковництво Iвана Сїрка. *В. Д.*

В. Липинський — Данило Братковський, суспiльний дiяч кiнця XVII ст. (ЛНВiстник, 1909, II ст. 326—338). Се нарис життя i дiяльности шляхтича — українського патрiота - демократа, що головою наложив за свою прихильнiсть до простого люду. До статї додано переклад 35-ти найхарактеристичнiйших вiршiв Братковського з його книги „Swiat po częsci przeyrzany“. Переклад зладив д. В. Доманицький. *В. Д.*

Ол. Грушевський — З життя української старшини XVIII в. I. Земельнi маєтки п. Леонтiя Свiчки (Записки Україн. Наук. Тов. в Київi. III, ст. 149—158).

На пiдставi видання фамiльних актiв роду Стороженкiв („Стороженки. Фамильный архивъ“, тт. 2, 3, 4 i 6) автор дає дуже цiкавий нарис господарування козацької старшини, показуючи, якими способами збивала вона собі маєтки. Видавець Фамильного архиву Стороженків гірко нарікає (в передмові до VI т.) на покійного Лазаревського, що він чорними фарбами малював діяльність укр. панства. Зґруповані д. Грушевським факти в діяльности Л. Свічки, зачерпнені з того таки самого VI тому, як найвиразнійше промовляють, що покійник історик не помиляв ся в своїм осудї. *В. Д.*

В. И. Савва — Матеріалы изъ архива нѣжинскихъ греческихъ братства и магистрата. Выпускъ первый (Сборникъ Истор.-Филолог. Общества при Инстит. кн. Бездородко въ Нѣжинѣ, 1909 р. т. VI. ст. III+53).

В сїй збірцї уміщені такі матеріяли до історії чужинців на Українї: 1) „1769 года апрѣля 3 дня вѣдомость, сколко пріезжающихъ въ городъ Нѣжинъ постраннихъ грековъ і домами наемно живущихъ, и какими товарами торгуютъ“... се є друга частина „Вѣдомости“, надрукованої М. Плохинським в додатках до його розвідки: „Иноземцы въ старой Малороссій“ („Труды XII Археологическаго Съѣзда“, II, 210 і далї). „Вѣдомость“ вложена була ніжинським грецьким брацтвом на домагане маґістрату і містить спис не лише грецьких купців, але й болгарських і волоських; 2) переповідка на основі документальних данних цїкавої судової справи між трьома купцями: Тухаєвим, Станевичем і Можайтиновим, яка малює нам відносини і колїзії між грецьким брацтвом і полковою ніжинською старшиною; тут же уміщені і виписки з торговельних книг купецької компанії, цїнних тим, що се одинокі, знані досї книги в „росийській“ (справедливійше — „росийсько-українській“) мові, які заховали ся до сього часу; вони дають відомости про торговлю сеї компанії в Росії і за кордоном; 3) Поясненя ніжинських купців з р. 1780 у відповідь на запитаня „Комиссіи о коммерціи“ в справі „приведенія в лутшее состояніе производимой ими... торговли“ з Туреччиною. *О. Н.*

Dr Bronisław Pawłowski — Lwów w 1809 r. (Biblioteka lwowska. III). Львів, 1909, ст. 82.

1809 р. записав ся в історії Львова цїкавим епізодом. Наслїдком операцій Наполеона над Дунаєм — з одного боку й получених з ним польських і росийських війск на галицькім теренї — з другого — столиця Галичини знайшла ся в протязї одного півроку (27 V — 15 XII) по черзї в руках австрійських, польських, росийських і знов австрійських, переживаючи хвилї найбільшого (польського) піднесення — коли місто, яке перед тим опустила австрійська залога, заняло 16 польських уланів і стало усувати скрізь емблеми австрійського панования, а закладати польсько-французські, — і незабаром найбільшої може депресії і зневіри, коли польське війско мусїло опустити місто, а його місце заняло російське, а вкінцї австрійське. Російське війско, опускаючи Львів, забрало як военний трофей міські ключі, які нинї находять ся в казанськім соборі...

Книжка — оперта між ин. на архівних жерелах — написана живо, гарним, легким стилем — для ширшого загалу. В текстї — 20 ілюстрацій, між ними портрет митропол. А. Ангеловича (ст. 20).

Ів. Кревецький.

Szymon Askenazy — Senat rewolucyjny (Kwartalnik historyczny 1909, кн. 1—2, стор. 126—142). Статейка дає доповнення до історії революційного польського сойму 1830—31 р.; для нас інтересні згадки про участь в повстанню унїятського холмського епископа, Шумборського (с. 139). *Ів. Крч.*

Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849. Von Joseph Alexander Freiherrn von Helfert. Zweiter Band. Фрайбурґ і Відень, 1909, велика 8^0, ст. XV+382.

Перший том сеї просторої працї пок. вже нинї австрійського історика був обговорений мною в „Записках“ т. LXXVI. В половинї минулого року вийшов другий том, що обіймає події від половини цвітня до початку червня 1848 р. Сей том що до наукового оброблення матеріялу можна поставити троха висше від першого, бо коли там переважав ґазетний матеріял, тут переважають сучасні брошури. Як там, так і тут порушені многочисленні події представлено зовсїм не повно і навіть доступний авторови, особливо австрійсько-славянський матеріял, далеко не вичерпаний, не говорячи вже про архівні жерела.

Спеціяльно для історії Галичини в 1848 р. сей другий том, на жаль, дає дуже мало. Перший розділ на 24 сторонах подає відомости про невдале повстанє Поляків у Кракові, заведенє стану облоги в Кракові і виступ польської депутації у Віднї, та все се досить побіжно; більша і докладнїйша половина єго розділу обговорює польське повстанє в Познанщинї. Решта розділів присвячена переважно не-галицьким справам, головно австрійській війнї в Льомбардії, подіям у Віднї, Неаполї, Туринї та Будапештї. В додатку до сего тому (ст. 293—297) подано в повнім текстї протест галицької депутації проти прилученя Галичини до Австрії, поданий д. 27 цвітня, другий протест тоїж депутації без дати, внесений кілька день пізнїйше, проти заряджень львівського ґубернатора ґр. Рудольфа Стадіона, далї відповідь Стадіона мінїстрови на жалоби Поляків, писана у Львові д. 3 мая 1848 р. і нарештї недатований Стадіонів проєкт відручного цїсарського письма в галицьких справах, яке би цїсар мав вручити мінїстрови Піллєрсдорфови як діректіву для дальшого поступуваня. Сї чотири документи взагалї, а три остатнї в цїлости являють ся новинками, що в отсїй публїкації у перве надруковані в повнім текстї. *Іван Франко.*

О. М. — Материяли до історії буковинської Руси (Руслан 1909, чч. 1, 2, 4—19 і 21—11). Подана тут (головно) переписка Ізидора Воробкевича (Д. Млаки) з д. Ол. Барвінським являєть ся цїкавим матеріялом для історії буковинської України останнїх часів. Листи сї торкають ся історії видавництва альманаха „Руська Хата“, історії черновецької „Руської Бесїди“ в рр. 1876—1884, діяльности Онишкевича та важнїйших творів самого Д. Млаки. *В. Д.*

Гнат Михайлович — Відродженє литовского народу (Руслан 1909 р. чч. 1—4, 7 8, 10—11, 13). Автор подає спочатку огляд етноґрафічної теріторії литовської, число людности, коротко спиняєть ся на історичнім минулім сих племен, потім переходить до руху лїтературного і дає загальний огляд литовського відродження, з коротеньким нарисом економічного становища. В другій части статї широко розглядає литовсько-польські церковні відносини. Статя має головно інформаційний характер. *В. Д.*

Др. Ст. Томашівський — З історії державної середньої школи в Галичинї (Наша Школа, 1909, I—II, 11—13). В сїй книжцї „Н. Ш.“ автор подає лише вступну частину своєї статї, в котрій хоче показати, „який величезний вплив мала прилюдна школа на весь розвиток національно-полїтичних і культурних відносин нашого краю“. Далї автор спиняєть ся значінню національної школи і кидає побіжний погляд на історію нашого шкільництва. Продовженнє статї має становити історію державної сердньої школи в Галичинї. *В. Д.*

А. Ярошевич — Памяти П. П. Чубинського (Рада 1909, ч. 12). Се великий фелєтон, присвячений оглядови діяльности покійного вченого етноґрафа й економіста. *В. Д.*

Д. Д. — Павло Чубинський (Рада 1909, ч. 10). Коротенька замітка з приводу 25-лїття смерти. *В. Д.*

Маг—ін. — Микола В. Ковалевський (Спомини). (ЛНВістник, 1909, II і III, ст. 371—379 і 537—541). Сї коротенькі спомини про видатного українського дiяча, приятеля Драгоманова, характеризують заразом цiлу сторiнку з iсторiї українського громадянства 1880—90 рр. *В. Д.*

Мова.

Е. Ѳ. Будде, Очеркъ исторiи современнаго литературнаго русскаго языка (XVII—XIX вѣкъ). — (Энциклопедiя славянской филологiи. Изд. отд. русск. яз. и слов. Имп. Академiи Наукъ. Подъ ред. И. В. Ягича. Выпускъ 12, Спб. 1908, ст. XIV+132, ц. 70 коп.).

Се перший, що появив ся, випуск заповiдженого ще перед кiлькома роками великого видання Спб. Академiї. Обчислено воно на 25 випускiв, котрi виходитимуть в свiт не в порядку проґрами, а в мiру того, як надходитимуть статї. 12-й випуск присвячений iсторiї росийської лїтературної мови. Заголовок трохи ширший вiд змiсту, бо автор стежить головно за долею великоруської лїтературної мови XVIII в. i першої чверти XIX-го. Але в указаних рамках виконав вiн своє завданнє старанно, зужиткувавши масу лїтературного матерiялу, в значнiй части рукописного — орiґiнали писань тогочасних росийських письменникiв, що зберiгають ся по рiжних книгозборах. Вплив церковно-слав. мови, вплив чужостороннїх елементiв, просяканнє елементу тубильного, взагалї розвiй лїтературної мови вiд часiв Петра I кiнчаючи Пушкiном, вплив iндiвiдуальний рiжних письменникiв (збогаченнє мови наданнєм iстнуючим словам нових значiнь та вiдтїнкiв i твореннє нових слiв), а також справа ортоґрафiчна в XVIII в. представленi докладно. Можна б дещо закинути, нпр. малу увагу до мови XVII ст. (читач з нарису д. Будде буде не дуже мудрий про неї), таку саму неувагу до впливу, правда, не дуже значного української книжної мови (кiлька замiток роскидано у автора в рiжних частях студiї, але лїпше було би видiлити сє питаннє в окремий роздiл: справдї стiльки говорить ся про наш вклад в лїтературну росiйську мову, що треба би було спинити ся над сим i показати, що саме внесено Українцями i чи прищiпило ся до лїтературної рос. мови[1]). Далї, автор докладно спинив ся на мовi Карамзiна, але мало висвiтлив його дiяльнiсть, особливо той вклад, який вiн зробив в рос. лiт. мову. Д. Будде в противнiсть иншим не надає Карамзину великого значіння в справі уформовання літературної мови, кажучи, що все, що зробив К. для неї, зводить ся до того, що він „дав російській мові новий сінтактичний лад і ріжнородність значінь слів, а не форм“ (13). Але коли б і на се пристати, то все ж треба було спинити ся, не скажу — ширше, а глибше на епохальній, як не як, роботї Карамзина, тим більше, що до послуг автора могла бути спеціяльна розвідка про Карамзина Я. Ґрота.

---

[1] Пора вивести сей „вклад“ з темряви леґенди, якою його утушковують рiжнi обєдинителї, на свiт божий правдивого наукового дослїду. Проф. Будде почасти зачепив се питаннє. Впливали Українцї в XVIII в. на лїтературну рос. мову головно в области вимови. Сей „вплив“, як i вплив церковно-слав. вимови тримав ся серед тодїшнього освiченого

Але сї недостачі не уймають значіння праці д. Будде. Для нас ся праця особливо цікава. Перше тому, що вона вичерпуючо доводить, що рос. літературна мова від давна вже опиралась на живій народній мові, переважно на південно-великоруській (в основі її лежить „мішане московське наріче“, вплив котрого помічаємо ще в XIV в. і далї, спершу в ріжних ділових актах, а потім і в літературі), а в розвитку своїм що раз більше йшла дорогою демократизації, аж поки в наших часах не переняла ся цілком живою народньою великоруською стихією. „Коли ми, каже проф. Будде, в лексикольоґії сучасної нам літературної „русскої“ мови виділимо окремо розмірно невелику ґрупу слів, які служать для вислову так званих „культурних“ понять, цілком чужих простому народови, то матимемо ту „русску“ мову, склад котрої і що до фонетики, і що до морфольоґії, і що до сінтакси буде сливе цілком ідентичний зі складом мови московського та підмосковського простого люду“ (ст. 1).

Друге, цікава ся праця як паралель. Ми бачимо, як розвивала ся літературна мова найблизших нам сусідів, які стадії вона переходила в своїм розвитку, аж поки не вийшла на широке плесо народньої мови. Российська мова усталила ся і зміцнила в останнїх трьох чвертях минулого віку. Перебула вона ріжні впливи чужі, пережила цілий вік сформовання і нарештї побідно вилабудала ся з них. Сучасна літ. мова российська значно одійшла від колишньої. Зостаєть ся їй ще скинути з себе мертву одежину, скамянїлу, пережиту ортоґрафію, котра, як каже проф. Будде, „не має жадної цїни з погляду інтересів практичних потреб краю, в котрім ще не досить розвинена грамотність, потреби котрого під сим оглядом можна би було скорше заспокоїти, як би ортоґрафія знову наблизила ся до живого звуку розговірної мови. Хто має на увазї, каже далї Будде, не лиш наукові теоретичні інтереси, а й потреби практичного життя, той не може не спочувати справі упрощення сучасної відсталої ортоґрафії“ (ст. 130). Справа зміни ортоґрафії поставлена вже на порядку дневнім у Росії, але на жаль розвязаннє її за-

---

суспільства лише для того, що воно уникало простонародньої вимови, аби не впасти в „підлість“, і згодом під натиском живої великоруської стихії цілком щез, не доживши до наших часів.

тримує не стільки рутина і страх перед новістю, скільки обєдинительні тенденції сучасних керуючих кругів: стара ортоґрафія, як відомо, становить поважний елемент обрусїння Українців і Білорусинів. Та повна демократизація держави і сю справу, як колись справу літ. мови, виведе на новий шлях.

Якаж наука для нас? Росийська літ. мова протягом 2—3 поколїнь цїлком обновила ся. Велику вагу в її розвитку мав той факт, що була і є вона мовою державною, і сей саме момент висувають проти нас, вказуючи на всю марність наших змагань при відсутности його у нас. Але найголовнїйше значінне в розвитку літ. мови має не се, а власне вище згадана демократизація. Цїла вага держави не перешкаджала рос. мові аж до XIX в. і далї перебувати в клїщах схолястики і поволї, з великими зусилями з неї вибавити ся. Розвій нашої мови йде далеко нормальнїйше. Стративши під впливом росийської державности нашу стару книжну макаронїстичну мову, ми тим легше могли обернути ся до живого джерела народньої. Коли б не обірвана була у нас традиція нашої книжної мови, ми мусїли б переживати так само періол боротьби старого з живим і приладження традиції до нових течій, — перетворенне її. Тепер же ми стоїмо на ґрунтї живої мови і творимо свою літ. мову виключно на сїм ґрунтї, далеко більше беручи звідси, ніж Великоросияне (лишень у Галичинї живій мові довело ся довго бороти ся з рутиною).

В сїм запорука нашої будучности. Темп розвитку літ. мови у нас швидший і нема сумніву, що усталить ся вона у нас скорше, як у Росиян. *Вол. Дорошенко.*

І. Огієнко — Історичний словник української граматичної термінольоґії (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, IV, ст. 49—89). З ріжних джерел зібрав д. Огієнко числений засіб нашої граматичної термінольоґії, розмістивши їх в азбучнім порядку (після росийської термінольоґії). Під відповідним росийським словом наводить українські терміни в хронольоґічнім порядку їх повстання. Словар матиме вартість практичну. Шкода, що не скрізь подав автор відповідну латинську термінольоґію. *В. Д.*

К. Михальчук і Є. Тимченко — Проґрама до збирання діялектичних одмін української мови (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, V, ст.. 1—48, VI, ст. 49—96 в додатку). З 5-ої книжки „Записок“ розпочато друком (в додатку, в окремою паґінацією) проґраму для збирання відмін нашої мови. Частину сеї проґрами зробив був д. Михальчук і передав її до Академії Наук. Тут же друкуєть ся праця спільна: Михальчука і Тимченка. Останнїй зредаґував початок проґрами на підставі чернеток д. Михальчука і докінчив при його участи решту її. В книжках, що лежать перед нами, надруковано саме початок (фонетичний відділ) про звуки голосові. *В. Д.*

Богородицкій В. — Опытъ физіологіи общерусскаго произношенія въ связи съ экспериментально-фонетическими данными. (Записки И. Казанскаго Унив. 1909 р. кн. 3, 4, ст. 1—32, в табл.).

Студія, цікава з методольоґічного погляду і як приклад праці, якої ще чекають діалекти української мови. Дослїдник, уважаючи, що „обясненне фонетичних явищ кождої мови опираєть ся на саму природу звуків, з яких складаєть ся говірка („рѣчь“)“, — займаєть ся головно фізіольоґією звуків мови, основуючи ся головно на спостереженях, зроблених дорогою експериментально-фонетичного дослїдженя. Предметом своєї праці автор вибрав т. зв. „общерусскую“, себто лїтературну росийську мову в „живомъ произношеніи“, уважаючи се останнє більше одноманїтним від ріжних місцевих діалектів, а фізіольоґічне його дослїдженє за вихідний пункт для вияснення відмін людових діалектів і инших споріднених мов в їх лїтературнім уживаню. Але з поглядом автора на одностайність „живого произношенія“ лїтературної росийської мови ніяк не можна згодити ся. *О. Н.*

М. Левицький — Де-що до справи про вкраїнську письменницьку мову (ЛНВістник, 1909, VIII, ст. 238—251).

Лїтературна наша мова що йно творить ся, виробляєть ся. Тож нема чого дивувати ся, коли повно в нїй недокладних речень, слів, чужих варваризмів і своїх провінціялїзмів, та невдалих неольоґізмів. Автор читаючи сучасні наші видання (книжки і ґазети) на Україні росийській відмічав те, що здавалось йому не добрим і добру купу сього сміття виносить нам на розгляд разом зі своїми уваґами. Уваги сї в великій своїй більшости цілком треба признати за справедливі. Деякі уваги до статї д. Левицького подав „Учитель“ в ч. 14 і 15 (1909 р.) (див. „З часописей і журналів“, ст. 230—231). *В. Д.*

І. Огієнко — Як селяне читають і пишуть по вкраїнськи (Матеріяли до питання про вкраїнський правопис) (ЛНВістник, 1909, VI, ст. 505—514). Автор робив спостереження в Радомисльському повіті (на Київщині) над тим, як селяне читають сучасну нашу фонетичну („українську“ і „галицьку“) правопись. Відомости його цікаві, але не дуже їх багато. Тому, певне, не зробив автор ніяких висновків. Проте ми їх можемо зробити: коли селянам розтолкуєм нашу правопись, то вони добре і читають і розуміють. *В. Д.*

Проф. М. Сумцов — Фільольоґічна вага перекладу Потебнї „Одисеї“ (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, VI, ст. 84—87). В своїй коротенькій замітцї проф. Сумцов згадує про маловідомий нашій публицї переклад 3 і 8-ої піснї „Одисеї“, вистачений Потебнею. Автор не вдаєть ся в фільольоґічні подробицї, тільки наводить деякі вирази перекладу, які на його думку можуть мати практичну вагу при розвязанню певних спірних питань сучасної нашої лїтературної мови. Годить ся згадати, що нереклад Потебнї видруковано року 1905 в книзї „Изъ записокъ по теоріи словесности“, виданне М. Потебньової. *В. Д.*

Др. М. Пачовський — Становище й наука українсько-руської мови як викладової в наших ґімназіях (Наша Школа, 1909, I—II, ст. 33—61).

Стаття представляє реферат, який виголосив д. Пачовський на з'їздї галицьких і буковинських українїстів. Складаєть ся вона з трьох частин. В першій, говорючи про „Становище нашої мови“, підчеркує автор потребу одностайности нашої лїтературної мови і правописи і ставить деякі пропозиції з погляду всеукраїнського. В другій з приводу мінїстерського розпорядку в справі науки річ іде про те, як треба вчити нашої мови, а в третій „О скілько можна використати найновійший плян для німецької мови при науцї нашого викладового язика“ — чого саме належить вчити. *В. Д.*

П. Молодий — Розвиток нашої мови і „кованість“ слів (Рада 1909, ч. 25). В невеличкій статї доводить автор (видко, справдї молодий) неминучість творення неольоґізмів у мові, котра розвиваєть ся. *В. Д.*

С. Русова — Рідна мова на з'їздї „Ліги образованія“ (Рада 1909, ч. 5). Авторка брала участь в згаданім з'їздї і як наочний свідок оповідає про всї ті спори, які вивязали ся коло питання про рідну мову. Стаття становить цікавий причинок до характеристики відносин росийського освіченого суспільства до української мови. *В. Д.*

Н. — Чому рідна мова має бути викладовою в початковім научуваню? (Руслан, 1909, ч. 28). В тяжкій по стилю статї наводить автор педаґоґічні докази того, що „правдива освіта і природний розвій сил духа можливий є тілько веденем науки в рідній мові дїтий“. *В. Д.*

Лїтература.

Moritz Steinschneider: Rangstreit-Literatur. Ein Beitrag zur vergleichenden Literatur und Kulturgeschichte (Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss. in Wien. Philos.-Hist. Kl., 155 B, 4 Abhandl., 1908, стор. 87).

В середновічних літературах Европи велику популярність здобули собі твори, що в формі діяльоґа подавали спір про першенство між двома річами або між двома персоніфікаціями абстрактних понять. У прованських трубадурів вони звали ся tenson, в Італії — contrasti; найчастійше-ж називано їх всюди по латинськи: altercatio, certamen, colloquium, conflictus, contentio, disceptatio, disputatio. З погляду на діяльоґову формулу тих творів ріжні учені дивили ся на них як на завязки драми, а дошукуючи ся джерела їх, вказували передовсім на подібні продукти арабської поезії. Штайншнайдер інвентарізує ті твори по предметам, які грають в них ролю, в альфабетичнім порядку. Інвентар його обіймає 146 номерів і представляє неоцінений скарб для порівняної історії літератури і фолькльористики.

Много тем з літератури спору про першенство виказаних Штайншнайдером подибуєть ся ще в XVII—XVIII вв. в шкільних діяльоґах західної Европи, а навіть в українських драматичних творах з того часу і в ранійших ще повістях Прологів. Передовсім для історії притчі про сліпця і хромця, знаної в нас і з Прологів і з проповіди Кирила Турівського, а досліджуваної в останнім часї д-ром Ів. Франком, дає Штайншнайдер дещо нове при обговорюванню теми спору душі з тїлом. Він стверджує жидівське походженнє притчі [Babyl. Talmud Traktat Aboda Sara f. 71] та вказує деякі нові шляхи, яким вона могла йти на захід.

Зазначуючи потребу моноґрафії про тему самого спору душі з тїлом, Штейншнейдер, на жаль, не знає, що така моноґрафія Батюшкова є вже від 1891 р. Паралелї до наших діяльоґів Рицаря зі Смертю знайдуть ся при обговоренім діяльоґу XV в. п. з. Ie contrasto del Vido e del Morto. В звязку з нашими старими драмами стоять такі теми, як небесний спір Милосердя і Мира з Правдою і Справедливостю та спори всяких чеснот з пороками. Штайншнайдер виказує їх кілька. Ми стрічаємо їх особливо в наших девоційних драмах з кінця XVII і початку XVIII в.

Додаткового обговорює Штайншнайдер дві старинні книги байок, які сильно споріднюють ся з темами спору про першенство: Speculum Sapicutiae еп. Кирила і Dialogus Creaturarum Николая Перґамена. *В. Щурат.*

Ю. А. Яворскій, Два замѣчательныхъ карпато-русскихъ сборника XVIII в., принадлежащихъ университету св. Владиміра. Описаніе рукописей и тексты. Кіевъ 1909, велика 8⁰, ст. 1—95.

Окремою відбиткою із „Университетскихъ Извѣстій“ київського університету вийшла сими днями отся праця. Головна часть її (ст. 35—95), се сирий матеріял, піснї і оповіданя із двох карпаторуських рукописів XVIII віку, за яких точне опублїкованє наука мусить бути вдячна авторови. Можна хиба пожалїти, що публїкуючи той матеріял він при кінцї своєї розвідки (ст. 20—21) задовольнив ся тілько показанєм паралельних текстів у инших виданях, не вдаючи ся бодай при деяких інтереснїйших текстах в докладнїйший розбір того, що нове вносять публїковані ним тексти в дотеперішнїй стан наших відомостий. При кінцї сеї рецензії подам деякі свої уваги до сих матеріялів, особливо до тих, що відповідають опублїкованим мною матеріялам і науковим публїкаціям.

Головний зміст того, що можна назвати духовою працею самого автора в отсїй публїкації, містить ся на її перших 20-и сторонах і займає ся в повнї науковою суперечкою, яку викликала відома піснї про взятє козаками Варни, опублїкована з разу в „Русалцї Днїстровій" 1837 р., а потім Жеґотою Паулї в його збірцї „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi" 1839 р. Ся суперечка, в якій головне слово забирав Головацький, виложена мною в Записках у моїх „Студіях над народнїми піснями" (ст. 96—106 окремої відбитки) і я не потребую повторяти її тут. Скажу тілько, що д. Яворському пощастило знайти в унїверситетській бібліотецї київського унїверситету оба рукописи, передані для неї Головацьким через Антоновича, і в обох тих рукописах по одному варіянтови сеї піснї. Докладне опублїкованє обох сих варіянтів, — се головна заслуга д. Яворського в сїй спірній справі. Оба варіянти ріжнять ся значно між собою, але декуди доповнюють або поправляють себе обопільно, і хоча перший варіянт, декуди з вини записувача, а в однім місцї з вини того, що обрізував рукопис, значно попсований, то проте він дає підставу до ліпшої реконструкції деяких рядків піснї, нїж се було можливе з порівнаня обох найстарших друкованих варіянтів, себто Русалки Днїстрової і Жеґоти Паулї. Тому, що така реконструкція не входила в плян Яворського, я позволю собі тут подати пробу такої реконструкції, на основі того, що було зроблене мною в „Студіях", (ст. 97—98), приймаючи на увагу той новий матеріял, який дають оба варіянти опублїковані д. Яворським.

Кляла цариця, вельможная[1] пані
Чорноє море проклинала:

„Да бодай[2] море не проквитало[3],
Вічними часи висихало[4]

---

[1] В обох доси опублїкованих варіянтах і в вар. II. Яворського: вельможна, так і в мене.

[2] Рус. Дн. Бодай-же, Ż. P. Bodajże.

[3] Рус. Дн. і Ż. P. процвитало.

[4] Яв. I... хало, Яв. II. сей рядок нас,

Що моего сина одиначка[1],
Одиначка в себе взяло[2].
Ци би я войску не заплатила
Червоними золотими
Да білейкими[3] талярами?
Ци би я войска не приоділа[4]
Червоною китайкою
За услужейку[5] ковацкую?“

А в неділейку по ранейку[6]
Збирали ся громадойки[7]
До козацкої порадойки[8].
Стали ради доставати[9],
Отколь Варни міста достати[10],
І всїх Турков в ней забрати.
Ой ци з поля, ци ли з моря,
Ци ли[11] в тої річки невелички?
Послали посла аж[12] под Варну.
Поймав же посел Турчанина[13],
Старейкаго ворожбита;[14]
Стали ся[15] его випитовати,
Откол Варни міста достати[16]
І всїх Турков в ней забрати:
„Ой ци з поля, ци ли з моря,
Ци ли з тої річки невелички?“
„Анї з поля, анї з моря,
Іно з тої річки невелички“.[17]

А в неділейку по ранейку[18]
Бігнут,[19] плинут[20] човенцями,
Поблискуют веселцями.[21]
Вдарили разом з самопалов,
Седми пядий от запалов,[22]

---

[1] Я. І. одинач..., Я. ІІ. се слово vac., Р. Д. єдиничика, Ż. P. jedyniczka.

[2] Яв. І сей рядок обрізаний, Яв. ІІ два рядки стягнені в один: Що моего сина в себе взяло.

[3] Так у Яв. І, Р. Д. Да біленькими, Ż. P. Ta biłejkymy, Яв. ІІ слова „би“ і „да“ vac.

[4] Так у Яв. ІІ, Р. Д., Ż. P. wojsko, Яв. І войску не заплатила.

[5] Так Яв. І і Ż. P. і Р. Д. услугу, Яв. ІІ заслугу.

[6] Так Яв. І і ІІ. і Ż. P., а Р. Д. неділеньку по раненьку.

[7] Так Яв. І., Р. Д. Збирали ся громадоньки, Ż. P. Zebrały sia hromadojki, Яв. ІІ Збирала ся громадойка.

[8] Так у всїх текстах, тілько Яв. ІІ. козацкая поройка.

[9] Р. Д., Ż. P. і Яв. ІІ додавати.

[10] Так Яв. І, Яв. ІІ і Р. Д. міста vac. Ż. P. miasta; Яв. ІІ доставати. Яв. ІІ має далї ще один рядок: І всїх Турков в ней забрати, який тут вставляю в текст. Далї в тім текстї нема рядків 19—20.

[11] Яв. ІІ Ци іс; Ż. P. Cy ły s toj.

[12] Ż. P. aż pod; Р. Д. як під.

[13] Яв. ІІ Поймали Турка старейкого.

[14] Яв. ІІ ворожбита турецкаго.

[15] „ся“ є тілько у Яв. І.

[16] Яв. ІІ додає далї ще раз рядок: І всїх Турков в ней забрати, який знов вставляю тут у текст.

[17] Сих двох рядків нема у Яв. І, але є у Яв. ІІ, у Р. Д. і у Ż. P.

[18] Р. Д. неділеньку по раненьку.

[19] Так Яв. І, і Ż. P., Яв. ІІ і Р. Д. Бігут. [20] Р. Д. пливут.

[21] Так Яв. І і Р. Д., Яв. ІІ і Ż. P. веселцями.

[22] Сей рядок у перших виданях неясний: в Р. Д. Седми пядес... от запалов, а у Ż. P. W sedmi piadesiat zapałow, Яв. І має: Седъми

Як полсодою1) із гармати.
Стали усї коза[чей]ки2}
До неї ся добивати,
Стали Турки утїкати.4)
40 Стали Варни доставати,3)
Стали Турки нарікати,
Тую річку проклинати:
„Бодай річка не проквитала,
Вічними часи висихала,5)
45 Що нас Турков в себе взяла!6)
[Бодай тії козачейки поздихали,
Що] нас Турков в ней забрали!“7)
Била Варна, била Варна,8)
[Била вона] з давна славна;
50 Славнїйшії козачейки,
Що тої Варни міста достали
І всїх Турков в ней забрали.9)

Ся реконструкція переконує нас, що пісня первісно що до свойого діялєкту мала бойківський характер, а принаймі в одязї того діялєкту дійшла до нас найстарша її версія. Поправки еньки, оньки замісь ейки, ойки мусимо признати пізнїйшими, зробленими може Маркіяном Шашкевичем.

Порівнюючи тексти, опублїковані д. Яворським, з текстами Русалки Днїстрової і Жеґоти Паулї, можемо переконати ся довідно, що Жеґота Паулї не держав ся докладно рукопису коваля Грушатицького (Яв. I), а тим менше того другого рукопису, з якого опублїкував д. Яворський свій другий варіянт. Чи він сам комбінував де в чому свій текст, чи мав може під руками ще якусь копію, не можемо рішити. На ст. 150 першого тому його збірки читаємо ось що з приводу руської вірші про оборону Відня Поляками 1683 р., яку він помістив там під заг. „Odsiecz Wiednia i bitwa pod Parkanami“. Подавши на ст. 148—149 короткий нарис історичних подій того року, він додає: „Duma zaś niniejsza opisująca owe wojenne zdarzenia, znalezioną została w starym rękopisie z r. 1690,

---

п... ѿ запалов, а Яв. II має зовсїм поправний текст: Седми пядий от запалов. Ся лекція лїпша і яснїйша від моєї конектури: Седмипядених запалов, бо виразно означує гармати, в яких від місця запалу до кінця дула було 7 пядий.

1) Так Яв. I, Яв. II сего рядка не має; Р. Д. полсодкою, Ż. P. połsotkoju. Очевидно Яв. I. подає найвірнїйший варіянт, але слова „полсода“ не вмію пояснити.

2) Яв. I. козаки, Яв. II, сей рядок vac.

3) Повний рядок тілько у Яв. II, Яв. I має тілько: Стали... ати.

4) Яв. I сего рядка нема, єсть тілько в Яв. II; Р. Д. і Ż. P. Стали Турки нарікати, у Яв. II дальших двох рядків нема.

5) Яв. I. сих рядків не має, Яв. II має лише р. 43.

6) Так у Яв. II, Р. Д. і Ż. P.

7) Се прокляте, взяте в скобки — моя конєктура, якої домагає ся рядок 47-ий, що з виємком першого слова містить ся в рукописї Яв. I.

8) Повторено у Яв. I, де очевидно через пропуск одного або двох слів стягнено два рядки в один. Додаю ті два слова далї в скобках.

9) Так Яв. I, Р. Д. і Ż. P. „всїх“ vac.

w obwodzie kołomyjskim przez gorliwego badacza starożytności narodowych: Mirosława z Horodenki". Жеґота Паулї не подав докладнїйшої відомомости анї про того заслуженого мужа, анї про зміст рукопису, в якім збереглa ся в повнї одинока, яка дійшла до нас копія, не жадної народної думи, але вірші львівського епископа Йосифа Шумлянського, що брав особисту участь у віденськім походї Яна Собєского, і в тій вірші потім гірко дорікав заднїпровим козакам, що не захотїли взяти участи в тім походї. Що автором сьої вірші був не хто инший, як Йосиф Шумлянський, се було справджене мною в Записках (т. XXII) на підставі свідоцтва козацького лїтописця Величка, який із сеї піснї або думи зацитував три строфи, не з початку, а з середини. Як бачимо отже, Жеґота Паулї при своїй знайомости з ріжними, східногалицькими панами міг мати доступ до таких рукописів, про які міг не знати Головацький. Рукопис Грушатицького, в якім містить ся найстарший текст піснї про Варну, Головацький не в повнї передав до біблїотеки київського унїверситету, але віддїлив від нього поміщене на кінцї житіє св. Володимира, яке мав переслати до Праги Шафарикови. Одначе між паперами Шафарика се житіє не знайшло ся. Подаючи в „Записках" в р. 1900 на основі значного числа рукописів характеристику карпаторуського письменства, я згадав на основі уваги Жеґоти Паулї також про рукопис Грушатицького і написав про нього тільки те, що він „мабуть був одним із найстарших збірників нового карпато-руського типу" (ст. 12). На якій підставі д. Яворський закидає менї з сього приводу, що поміщене в тім збірнику житіє св. Володимира, чи може що инше „возбудило преувеличенныя предположенія также и у современнаго галицко-русскаго ученаго И. Я. Франка" (ст. 15 нотка), сього не можу зрозуміти, бо, не бачивши рукопису, я не міг робити нїяких „предположеній" про його вартість.

Другий важний причинок до історії українсько-руської піснї, поміщений у працї д. Яворського, се два варіянти „піснї козацкої" про козака і Кулину, якої найстарший варіянт, друкований у польській брошурі Дзвоновського в Кракові 1625 р. враз із порівняною студією помістив я в „Записках" т. XLVII, додавши пізнїйше деякі причинки, в XVI-ім роздїлї „Студий". Д. Яворський подає між своїми матеріялами два варіянти сеї піснї, один із рукопису ч. 21, який містить варіянт другий піснї про Варну, а другий із свойого власного рукопису, знайденого ним у селї Тиличі і писаного в першій половинї XVIII віку. Оба варіянти визначають ся тим, що текст піснї, первісно чисто драматичний, має епічний початок:

Ой їхав козак з України
Да надибав дївчиноньку при долинї;

Вона стоїть край дороги
Вививає обі ноги.
Козак бачив, конем скочив,
А прибігши з коня скочив:
Стій, стій дївчинонько, не лякай ся,
І зо мною, козаком, привитай ся.

Порівнюючи тексти Яворського з найстаршим текстом, друкованим 1625 р., ми бачимо, як і скрізь у таких випадках, значне псованє розміру, а тут спеціяльно значний зріст цинізму у відношеню козака до дївчини. Оба варіянти д. Яворського мають так само, як варіянти піснї про Варну, язикові прикмети, що давнїйше були мабуть більше розпосюджені, а тепер зберегли ся лише в гірських діялектах, в роді форм: „дївчинойка“, „козачейко“ і т. и.

Із прозових матеріялів, поміщених д. Яворським у другій половинї його працї, заслугує на увагу особливо лист небесний (Ефистолїа по вся неделѣ), винятий із учительного євангелія XVII в., знайденого автором у церкві села Грабського шаришського комітату на угорській Руси, текст цікавий не так змістом, як правописом, в якім майже правильно замісь у стоїть ѫ. Апокрифічне оповіданє про суд і смерть Авраама заховало ся в рукописї ч. 20 без початку. В тім самім рукописї знайшов автор також цікаву редакцію т. зв. Томиного євангелія, в якій деякі епізоди оповідані досить просторо, а инші зовсїм коротко в порівнаню з тими, що друковані в моїй збірцї апокрифів, т. II. Другу редакцію того самого євангелія знайшов д. Яворський в однім рукописї музея ім. Петрушевича у Львові (ч. 195), а третю в рукописї Великоруса Васки Квасникова, яка своїм язиком виказує також українське походженє. Автор обіцяє присвятити сему євангелію окрему працю.

Апокрифічне „Слово о скончаніи свѣта и вѣка сего“, знайдене автором у рукописї ч. 20, являєть ся перерібкою другої части апокрифічного „Слова Методія Патарского“, чого автор не зазначив. В тім же рукописї поміщено дуже коротку редакцію відомого апокрифа „Хожденіе Богородицѣ по муках“ п. з. „Сказаніе о моукахъ чистьцовихъ“. Там же містить ся також коротка редакція апокрифічного житія Адамового. На кінцї збірки поміщено три коротенькі редакції про Адамово рукописанє, яким він записав діяволу себе і своє потомство. *Іван Франко.*

Проф. Е. Бобровъ — Изъ исторіи русской литературы и просвѣщенія въ XIX столѣтіи. I—XII. Варшава 1909, ст. 68, 8°.

В сїм збірничку „дрібничок“ (характеру „miscellanea“) до історії російської лїтератури XIX в. подибуємо ширшу статю (VI), яка торкаєть ся нашого житя і письменства. Се — „Кирило-Методіївці по архівним документам (ст. 19—39). Заголовок — ширший змісту, бо в статї говорить ся тільки про трьох братчиків — М. Гулака, Г. Андрузського та Д. Посяду — Посяденка. Проф. Бобров знайшов в архівах Дорпатського і Казанського унів. офіціяльні документи дотично унїверситетських студій вище згаданих людей. Як відомо, Микола Гулак вчив ся на дорпатськім унїверситетї. Копія метрики його і ріжні документи, дотичні перебування студента на унїверситетї (свідоцтва, подання, вписи) дають змогу виправити ті недокладности, які стрічаємо в нарисї покійного проф. М. Стороженка саме що до унїверситетських років Гулака. Копія метрики подає передовсїм точну дату народження видатного братчика — 25 мая 1821 р. Інші папери свідчать, що фон Гулака від р. 1834 вчив домовий вчитель В. Лїнденберґ, котрий в червнї 1837 р. примістив свого ученика в приватнім закладї Раупаха (лектора італїйської мови на дорпат. унів.). За рік (18 липня 1838 р.) молодий хлопець імматрикулював ся на унїверситетї, який скінчив в р. 1843. На унїверситетї, як свідчать зібрані проф. Бобровим документи, вчив ся Гулак дуже добре, а дісертація його (кандидатська праця писана по нїмецьки) про права чужопідданцїв після права французського, пруського, австрійського та росийського була признана видатною.

Андрузського і Посяду після арешту послано було на науку до Казанї, з правом по скінченню унїверситету вступити на державну службу, тільки не на Українї, а в ґубернїях великоросийських. Кожному видано було по 200 руб. на одїж (умундурованне) та на прожиток до якого часу. Андрузський не довго був на унїверситетї: від 7 червня 1847 р. до 6 лютого 1848, коли виступив з найвисшого дозволу. Місцем перебування вибрано було для нього Петрозаводськ. Але про побут Андрузького в Петрозаводську документи унів. архіву нїчого не говорять. Метрика каже, що Андрузький був сином майора і родив ся 26 марта 1827 р. в Вечорках Пирятинського пов., ґімназіяльне свідоцтво, що вчив ся в Київі в 1-й ґімназії від 1 серпня 1839 р. до червня 1845. В 1845/6 акед. роцї був на юридичнім факультетї київського унів., а в цвітнї 47 р. увільнено його звідти за „невзносъ платы". Посяда був родом з міщан Зінькова на Полтавщинї, род. 9 цвітня 1823 р., вчив ся від осени 1836 р. в зіньківськім „уѣздномъ училищѣ", а потім в полтавській ґімназії. (Ґімназіяльного атестата не знайдено в унів. архіві). На київськ. унїверситет вступив в 1843/4 акад. роцї казеннокоштним на 1-й віддїл фільософічного факультету і вчив ся, як каже „отзывъ" Попечителя округу, добре. Засланий в Казань вчив ся Посяда добре й тут. 15 грудня 1848 р. затверджено його кандидатом, а на другий рік послано на службу в Рязань.

Ось все, що дають нам замітки проф. Боброва. *В. Дорошенко.*

В. Истринъ — Греческiй оригиналъ болгарскаго перевода хроники Георгiя Амартола (Визант. Врем. т. XIII 1907, ст. 36—57).

З нагоди нового видання Амартоля ак. Істрін порівняв тексти перекладів сербського і т. зв. болгарського і доводить, що текст сербського перекладу вповні відповідає Коаленевому кодексу, положеному в основу видання de Boor'а, але переклад т. зв. болгарський ріжнить ся і від нього і від Синодального кодексу, положеного в основу видання Муральта, а підходить найблизше до Ватиканського 153, не виданого, а звісного тільки з варіантів. *М. Грушевський.*

Т. Сушицький — До питання про літературну школу XII в. (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, IV, ст. 3—19). В своїй статї д. Сушицький порівнює „Слово о Полку Игоревѣ“ з „Словами“ Кирила Туровського і на підставі свого порівнання вказує на близькість книжної манєри К. Туровського до „Слова о Полку Игоревѣ“, яка свідчить про істнуваннє на Київщині певної літературної школи в XII віці. *В. Д.*

Dr. Stanisław Turowski — Samuel ze Skrzypny Twardowski i jego poezya na tle współczesnem. (Przewodnik naukowy i literacki 1909, вип. 1—6). Самуіл Твардовский — звісний автор поем з часів Хмельниччини; др. Туровский подає житєпись письменника, зміст його творів і літературну характеристику; праця дає деякі причинки до оцінки шляхотського житя XVII в., хоч для нас не приносить нічого нового. *Крч.*

Ол. Грузинський — „Elegia Alexii“ Т. Прокоповича. (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі, IV, ст. 20—40).

Зазначивши, що не вважаючи на багато дослідів, присвячених літературній діяльности Т. Прокоповича, все деякі твори його зостають ся недослідженими, а само його латинські вірші, автор займаєть ся далї одним з таких віршів, „Elegia Alexii“, котру Прокопович написав наслідуючи Овідія. В своїй розвідцї подає автор сю Елеґію, рівняе її з відомими досї „Житіями“ св. Олексія і вказує на малу подібність їх змісту зі змістом „Елеґії про Олексія“. Прокоповича Елеґія нїщо инше, як перерібка елеґії Овідія на християнський лад. Порівняннєм вірша Прокоповича з елеґіями Овідія (3 і 4 першої книги „Tristium“) і оглядом наслідувань Прокоповича кінчить д. Грузинський свою розвідку. *В. Д.*

О. Лотоцький — Безвістний поет демократ (ЛНВістник 1909, I, ст. 77—96). На підставі незнаних досї рукописів знайомить нас автор з літературною діяльністю українського віршописця К. Пузини (1790—1850). Цікавий він не тільки тим, що писав по українськи, а й тим, що до Шевченка не мав він рівного собі серед укр. письменників по тій експресії виразів, якими малював тяжке становище кріпаків і збиткування над ними панства. *В. Д.*

М. Грушевський — Юбилей Миколи Гоголя (ЛНВістник 1909, III, ст. 606—610). Невеличка, але цінна статя. Автор не викидає Гоголя з історії нашого громадянства. Гоголь цілком належав до покоління „українофілів“ свого часу і має своє місце в історії нашого національного руху. *В. Д.*

С. Просвітянин — Гоголівські свята і українська пісня. (Україн. Хата 1909, ч. 1, ст. 30—30). З приводу відкриття памятника Гоголя в Москві автор наводить погляди Гоголя, Л. Жемчужникова, Ґлінки, Сєрова, Л. Толстого на укр. пісню, говорить про пісню по школах на Україні (нікчемні московські) і кладе на обовязок рос. суспільности подбати, або школа на Україні не нищила укр. пісні. *В. Д.*

М. — Т. Шевченко (з нагоди 48-их роковин його смерти) (Україн. Хата 1909, ч. 1, ст. 3—5). В коротенькій замітці автор вказує на орґанізуюче і виховуюче значінне кобзаря Шевченка *В. Д.*

М. Грушевський — В сорок восьмі роковини Шевченка. (ЛНВістник 1909, IV, ст. 3—6). Коротенька статя — промова. Автор бачить вагу поезії кобзаря в тому, що роскрила вона очі приспаному українству і розєднані части України звела в одну національну сімю. *В. Д.*

Др. В. Щурат. — Шевченків „Іван Підкова“ (Учитель, 1909, ч. 5—6, ст. 66—68, ч. 7, ст. 98—103).

Автор, розглянувши коментарі Огоновського, Доманицького і Романчука, вказує, що історичність героя поеми не підлягає найменшому сумнївови. Розглянувши саму поему, доводить, що Шевченко малює в ній картину дисціплінованої козацької громади, неначе пояснюючи, на чім полягала умілість козацького панування. Піднісши її високий артизм, автор констатує, що „поема дала те, що мала дати“, що вона скінчена, зауважаючи, що „поза заголовком в цілій поемі анї сліду якого небудь звязку поетичної фікції з Іваном Підковою“. *В. Д.*

М. Сріблянський — Трагічна постать памяти П. Куліша (Україн. Хата, ч. 3—4, ст. 140—147).

Автор високо цінить діяльність Куліша, налягаючи в своїй статї на працю для народу, яку робив ціле життє і якою жив видатний наш письменник. На жаль автор не пояснив нам ніби збочень, тої ніби зради, яких допустив ся Куліш востаннім періоді своєї діяльности. Високо цінючи Куліша, автор не зміг оцінити його історично. Колиб він простежив діяльність Куліша як слід, то можеб „зради“ і не добачив. Меньше з тим, чи симпатичні нам думки письменника, важно показати, як вони виникали і розвивали ся, важно простежити се, а не добачувати раптові зміни, катастрофи в розвитку ідейнім письменника. На початку своєї статї спиняєть ся автор на біоґрафії Куліша, а далї дає перегляд поглядів ріжних дослїдників на „крайности“ та „питання“ його. Свого погляду, як ми вже сказали, автор не дав, вдоволяючись констатованнєм величи Кулїшевого духа і ґрандіозности зробленої ним працї. *В. Д.*

Г. Барвінок — Спогади про знаємість Кулїша в домом Білозерських (Будучність 1909, ч. 3, ст. 33—36). Старечі спомини дружини Куліша про приїзд його до Білозерських на кутю 1845 р. та про закохання авторки в ньому. Спомини написані в белетристичній, троха наївній формі. *В. Д.*

М. Євшан — М. Драгоманів як лїтературний критик (Будучність 1909, ч. 3, ст. 40—43, ч. 4, ст. 60—61). Автор підкреслює суспільний характер оцінки Драгомановом лїтературних творів. *В. Д.*

Ів. Личко — Л. Яновська, критичні замітки (ЛНВістник 1909, III, ст. 618—628). Автор відносить письменницю до dii minores нашої лїтератури. З' сим можна згодити ся, та не можна пристати на думки автора що до позичання тем Яновською у Ібзена та Аннунціо — тут уже критик задалеко сягнув. Аналїз творів нашої письменницї, поданий критиком, не вистарчає, та й мало матеріялу притяг він до того аналїзу. *В. Д.*

М. Євшан — Пісня про Мойсея (Студія над твором І. Франка). (Будучність 1909, ч. 1, ст. 8—10, ч. 2, ст. 24—27). Високо ставляючи артизм поеми і ориґінальність концепцій, д. Євшан уважає „Мойсея“ словом до укр. народу, пророкуваннєм його долї. Ширше спиняєть ся автор на ідеях твору. З приводу сеї студії умістив др. Ів. Франко в ч. 3 лист до редактора „Будучности“, де простує помилки д. Євшана. *В. Д.*

М. Євшан — Михайло Яцків. Лїтературна характеристика (Україн. Хата, 1909, ч. 3—4, ст. 157—165). В своїй характеристицї автор вказує на широку сферу мотивів в творчости письменника, на богацтво її, зазначає в творах його протест проти плиткого песимізму, проти сучасного гнилого суспільного ладу. У Яцкова бачить д. Євшан самотну душу, а в творах його, на думку критика, щирість, безпосередність, глибину в почуваннях. Взагалїж, по думцї д. Євшана, „маємо ми в особі Яцкова письменника незвичайного“. Але се не перешкаджає критикови бачити і деякі дефекти. *В. Д.*

О. Л. — **Нові оповідня М. Яцкова.** (Учитель 1909, ч. 3—4, ст. 56—60). Се дуже прихильна рецензія останньої збірки М. Яцкова, Чорні крила (Львів 1909). Автор рецензії каже, що Яцків „дав свіжий доказ, що талант його росте“. *В. Д.*

І. Личко — **Спиридон Черкасенко (Критичний нарис).** (Україн. Хата 1909, ч. 1, ст. 26—29, ч. 2, 63—66). Спинившись на „дрібних поезіях“ і схарактеризувавши їх як пісні боротьби, автор переходить до драми „В старім гнїздї“, рівняючи їх з Чеховським „Вишневымъ Садомъ“. Черкасенко на думку автора трактує тему цїлком ориґінально, вплив Чехова на нього лише зовнїшний, формальний. *В. Д.*

С. Єфремов — **Українське письменство року 1908-го.** (Рада 1909, ч. 2). Статя містить в собі короткий огляд літературної продукції на Україні російській. Можна тут висловити свій жаль, що автор в своїх оглядах обминає Галичину — невже для нього Україна тільки кінчить ся на російськім кордонї? *В. Д.*

М. Сріблянський — **Українське письменство 1908.** (Україн. Хата, 1909, ч. 1, ст. 18—24). Се побіжний огляд літературної продукції на Україні російській в роцї 1908. Автор зазначає, що зміст укр. книжок, виданих того року, „поглибшав; обхопив ширші обсяги з поля наук, а також покращала форма викладу і широта трактування предмету“. Статя поверхова. *В. Д.*

М. Євшан — **Де-що про українське письменство в Галичині за 1908 рік.** (Україн. Хата 1909, ч. 2, ст. 82—87). В своїй „замітцї“ автор оглядає укр. белєтристичну продукцію в Галичині в р. 1908 (збірку М. Яцкова, Чорні крила і кілька збірок поезій ріжних авторів). Висновок такий: „Крім збірки Яцкова не появила ся ні одна книжка понад звичайну, пересічну міру“. Осуд, як бачимо, суворий, але в серединї статї він змягчає ся прихильною оцїнкою деяких збірок поезій (Лепкого, Поезие, розрадо одинока, Підгірянки, Відгуки душі). *В. Д.*

Г. Хоткевич — **Літературні враження (За минулий рік)** (ЛНВістник, 1909, І—ІІ, ст. 131—146 і 396—411). Огляд нашої літературної продукції за 1908 рік, але неповний. Деякі замітки і уваги автора влучні, але нераз він тенденційно-несправедливий. Псує статю крім того ще тон подразнений і злосливий. До пари йому й стиль — сорокатий, пересипаний жарґонними виразами і слівцями, часто майже „нецензурний“. *В. Д.*

С. Просвітянин — **Літературні Герострати українства** (Укр. Хата, 1909, ч. 3—4, ст. 166—191). В своїй досить широкій і неменьш хаотичній статї вводить д. Просвітянин рахунки з критиками „Ради“ дд. Д. Дорошенком і С. Єфремовим. Сучасна наша критика лїтературна і її хиби, безсумнївно, добра тема для статї, але д. Просвітянин не зумів поставитись, як слїд, до своєї теми і дав не лїтературно-критичну розвідку, а пристрастний памфлет. Статя вийшла і в окремій відбитцї. *В. Д.*

Видання й статї обговорені в сїм томі:

Наукова хронїка.

A. Prochaska — Król Władysław Jagiełło, I–II, 1907.

Преісторія, археольоґія, історія штуки.

K. Rhamm — Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen Altertumskunde, II, 2, 1, 1910.

R. Meringer — Wörter und Sachen, I—V.

E. v. Stern — Die griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meeres in Lichte archäologischer Forschung, 1909.

В. Бабенко — Древне-Салтовскія придонецкія окраины Южной Россіи, 1905.

А. Покровскій — Верхне-Салтовскій могильникъ, 1905.

В. Бабенко — Что дали новаго послѣднія раскопки въ Верхнемъ Салтовѣ, 1907.

Ѳ. Браунъ — Шведская руническая надпись, найденная на о. Березани, 1907.

Хв. Вовк — Палеолїтичні знахідки в с. Мізинї на Чернїгівщинї, 1909.

К. Мельник-Антонович — Майданові городища на Українї, 1909.

Л. Добровольський — Забуті межі давньої Київщини, 1909.

М. Біляшевський — Про український орнамент, 1909.

І. Свенціцкий — Дещо про церковну старину, 1909.

Історія полїтична і культурна (з церковною вкл.) до поч. XVII в.

Фр. Вестбергъ — Къ анализу восточныхъ источниковъ о восточной Европѣ, 1908.

J. Marquart — Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, 1903.

E. Täubler — Zur Geschichte der Alanen, 1909.

В. П. — З історії военної штуки, 1909.

T. Korzon — Organicja wojskowa Litwy w okresie jagiellońskim, 1908.

M. Balaban — Dzielnica żydowska, jej dzieje i zabytki, 1909.

М. Грушевський — Байда Вишневецький в поезії й історії, 1909.

О. Левицький — Невінчані шлюби на Українї в XVI—XVII ст., 1909.

Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego, 1909.

J. Sygański — Z życia domowego szlachty sandeckiej w epoce Wazów, 1909.

Історія політична і культурна XVII—XIX вв.

A. Jensen — Mazepa. Historiska bilder frău Ukraina och Karl XII-s dagar, 1909.

A. Stille — Carl XII:s fältägsplauer 1707—1709 med karta utarbetad af Carl Bennedich, 1908.

A. Amira — Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia, 1905.

В. Данилевич — Нові дані для біоґрафії Івана Сірка, 1909.

В. Липинський — Данило Братковський, суспільний діяч кінця XVII ст., 1909.

Ол. Грушевський — З життя української старшини XVIII в., 1909.

В. Савва — Матеріалы изъ архива нѣжинскихъ греческихъ братства и магистрата, 1909.

B. Pawłowski — Lwów w 1809 r., 1909.

S. Askenazy — Senat rewolucyjny, 1909.

J. Helfert — Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849, II, 1909.

О. М. — Материяли до історії буковинської Руси, 1909.

Г. Михайлович — Відроджене литовского народу, 1909.

Ст. Томашівський — З історії державної середньої школи в Галичині, 1909.

А. Ярошевич — Памяти П. П. Чубинського, 1909.

Д. Д. — Павло Чубинський, 1909.

Маг—ін — Микола В. Ковалевський (Спомини), 1909.

Мова.

Е. Будде — Очеркъ исторіи современнаго литературнаго русскаго языка (XVII—XIX вѣкъ), 1908.

І. Огієнко — Історичний словник української граматичної термінольоґії, 1909.

К. Михальчук і Є. Тимченко — Проґрама до збирання діялектичних одмін української мови, 1909.

В. Богородицкій — Опытъ физіологіи общерусскаго произношенія въ связи съ экспериментально-фонетическими данными, 1909.

М. Левицький — Дещо до справи про вкраїнську письменницьку мову, 1909.

І. Огієнко — Як селяне читають і пишуть по вкраїнськи, 1909.

М. Сумцов — Фільольоґічна вага перекладу Потебні „Одисеї“, 1909.

М. Пачовський — Становище й наука українсько-руської мови як викладової в наших ґімназіях, 1909.

П. Молодий — Розвиток нашої мови і „кованість“ слів, 1909.

С. Русова — Рідна мова на з'їзді „Ліги образованія“, 1909.

Н. — Чому рідна мова має бути викладовою в початковім научуваню? 1909.

Література.

M. Steinschneider — Rangstreit-Literatur. Ein Beitrag zur vergleichenden Literatur- und Kulturgeschichte, 1908.

Ю. Яворскій — Два замѣчательныхъ карпато-русскихъ сборника XVIII в., принадлежащихъ университету св. Владиміра, 1909.

Е. Бобровъ — Изъ исторіи русской литературы и просвѣщенія въ XIX столѣтіи, 1909.

В. Истринъ — Греческій оригиналъ болгарскаго перевода хроники Георгія Амартола, 1907.

Т. Сушицький — До питання про лїтературну школу XII в., 1990.

S. Turowski — Samuel ze Skrzypny Twardowski i jego poezya na tle współczesnem, 1909.

Ол. Грузинський — „Elegia Alexii“ Т. Прокоповича, 1909.

О. Лотоцький — Безвістний поет демократ, 1909.

М. Грушевський — Юбилей Миколи Гоголя, 1909.

С. Просвітянин — Гоголівські свята і українська пісня, 1909.

М. — Т. Шевченко (в нагоди 48-их роковин його смерти), 1909.

М. Грушевський — В сорок восьмі роковини Шевченка, 1909.

В. Щурат — Шевченків „Іван Підкова“, 1909.

М. Сріблянський — Трагічна постать (памяти П. Кулїша), 1909.

Г. Барвінок — Спогади про знаємість Кулїша з домом Білозерських, 1909.

М. Євшан — М. Драгоманів як лїтературний критик, 1909.

Ів. Личко — Л. Яновська, критичні замітки, 1909.

М. Євшан — Пісня про Мойсея, 1909.

М. Євшан — Михайло Яцків, лїтературна характеристика, 1909.

О. Л. — Нові оповіданя М. Яцкова, 1909.

І. Личко — Спиридон Черкасенко, 1909.

С. Єфремов — Українське письменство року 1908-го, 1909.

М. Сріблянський — Українське письменство 1908 р., 1909.

М. Євшан — Дещо про українське письменство в Галичинї за 1908 рік, 1909.

Г. Хоткевич — Лїтературні враження, 1909.

С. Просвітянин — Лїтературні Герострати українства, 1909.

(З браком місця перенесені до другої книжки розділи: Суспільний устрій і право, Етноґрафія, Економічне і суспільне жите, Некрольоґія).

ПОКАЗЧИК

до тт. LXXXVII–XCII Записок Наукового Товариства ім. Шевченка[1]

(рік XVIII).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріяли.

Антоновича Волод. три листи до Антонія Міодушевского (з передмовою Мих. Грушевського). LXXXIX, с. 144–151.

Барвінський Виктор. Матеріяли до історії суспільного та економічного побуту Лівобережної України в XVIII столітю. XC, с. 25—32.

Бучинський Богдан. Студії з історії церковної унії. II. Митрополит Григорій. III. Місаілів лист. LXXXVIII, с. 5-22; XC, с. 5—24.

Возняк Михайло. Буквар Ос. Лозинського з 1838 р. XCI, Misc. с. 160—164.

Возняк М. До історії видання Номисової збірки: „Українські приказки, прислівъя и таке инше“, Спб. 1864. LXXXVIII, Misc. с. 159—180.

Возняк М. До історії українського театру в Галичині. (Лист С. Паливоди-Карпенка до Юліяна Лаврівського з дня 3 мая 1865 р.). XC, Misc. с. 168—178.

Возняк Михайло. Студії над галицько-українськими граматиками XIX в. I. Вступ. II. Граматики Паславського Петра й Лаврівського Ів.; значінне Ів. Могильницького в відродинах Гал. України, ґенеза й замір видання його грам. III. Грам. Могильницького. IV. „Вѣдомѣсть ѡ Рꙋскомъ Ꙗзыцѣ“ Мог. передмовою до грам.; ґенеза сеї розвідки й аналїза основних думок. V. Жерела, термінольоґія і мова грам. Мог.; її становище в історії укр. фільольоґії. VI. Передмова Лучкая до своєї грам. Вплив її на пізнійші грам. — Укр. мова в грам. Лучкая. VII. Перша друкована в Галичині грам. укр. мови Ос. Левицького з 1834 р. Неприродна, макаронічна мова грам. й причина того — її жерела. VIII. Грам. Лозинського. IX. Участь Кир. Блонського, Ан. Добрянського, Ів. Жуківського, Ос. Левицького, Ос. Лозинського й Ан. Могильницького в конкурсі з р. 1840 на укр.-німецьку грам. LXXXIX, с. 111—143; XC, с. 33—118; XCI, с. 126—150.

---

[1] Скорочення: Misc. = Miscellanea. Бібл. = Бібліоґрафія. Н. хр. = Наукова хроніка.

Возняк Михайло. Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX столїтя. (Замітки й матеріяли). LXXXVII, с. 70—91; LXXXVIII, с. 51—93.

Герасимчук Василь. Виговщина і Гадяцький трактат. I. Вступні уваги. II. Вибір Івана Виговського на гетьмана і його проґрама. III. Бунт Пушкара. IV. Гадяцький трактат. LXXXVII, с. 5—36; LXXXVIII, с. 23—50; LXXXIX, с. 46—90.

Гнатюк В. Угро-руський співанник Івана Грядилевича. Misc. LXXXVIII, с. 151—157.

Гнатюк Володимир. Хоценський співанник Левицьких. XCI, с. 95—125.

Грушевський Марко. Гетьманське гнїздо. Урочища і перекази села Суботова, зібрані в рр. 1897—9. I. Вжитки на Україні колись і тепер. II. Пісні старинні. III. Лихолїтте було, лихолїтте й тріватн треба. IV. Мурованка таки церква. V. Деж Хмельницький старий похований? VI. Баба — плаха. VII. Городки та могилки — се праця на спомин про старину. VIII. „Три криниці гайдамацькі“. IX. Сосна гайдамацька — се признака гульвища гайдамацького. X. Вовчий шпиль — варта козацька. XCI, с. 5—32.

Грушевський Михайло. До портрета Мазепи. XCII, Misc. с. 246—248.

Грушевський Михайло. Передмова. XCII, с. 1.

Грушевський Михайло. Шведсько-український союз 1708 р. XCII, с. 7—20.

Грушевський Михайло див. **Антонович.**

Грушевський Олександр. Глухів і Лебедин (1708—1709). I. Перші враження. Глухівські вибори. II. Манїфести і унїверсали. III. Глухівські грамоти. Конфіскації і нагороди. IV. Лебедин. Допити мазепинців. XCII, с.21--65.

Грушевський Олександр. З сорокових років. 3. Етноґрафічні видання й пляни. LXXXIX, с. 91—110.

Джиджора Іван. Пригода сумських козаків у Львові з епископом Шумлянським (1685 року). LXXXVII, Misc. с. 92—96.

Доманицький В. Лист Ксенофонта Климковича до Марка Вовчка. LXXXVII, Misc. с. 97—101.

Доманицький В. Лист Т. Шевченка до Е. Ковалевського. Misc. LXXXIX, с. 158—159.

Доманицький В. Матеріяли до біоґрафії Е. П. Гребінки. XC. Misc. с. 165—168.

Єнсен Альфред. Орлик у Швеції. XCII, с. 93—169.

Єнсен Альфред. Родина Войнаровських в Швеції. (Причинок до історії недолї Мазепинців). XCII, с. 170—193.

Єнсен Альфред. Три листи Мазепи до Зиґмунта Ґалецкого. XCII, Misc. с. 239—242.

Залїзняк М. Праці археольоґічних зїздів у Харкові й Катеринославі. (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ 1902 г., подъ редакціей графини Уваровой, т. I—III. Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда въ Екатеринославѣ 1905 г., т. I—II. XC. Н. хр. с. 179—212.

Зубрицький Михайло. Відклик австрийського уряду за добровільними жертвами на війну. (В 50-літну річницю битви під Маджентою). XCI, Misc. с. 164—166.

Зубрицький Михайло. Деканальні й парохіяльні бібліотеки перемиської епархії. XC, с. 119—136.

Зубрицький Михайло. Причинки до історії руського духовенства в Галичині від 1820 до 1853 р. LXXXVIII, с. 118—150.

Inhalt der I—LXXXVI Bände der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. (Jahrgang I—XVII). LXXXVII.

Кміт Юрій. Причинки до історії руського духовного семінаря у Львові від 1837—1851 р. XCI, с. 151—158.

Кревецький Іван. Галичина в другій половині XVIII ст. Огляд нових видань. (X. Władysław Chotkowski — Historya polityczna kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy (1772—1780); Historya polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicyi 1773—1848; Dr. Wacław Tokarz — Galicya w początkach ery Józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1773; Władysław Szumowski — Galicya pod względem medycznym za Jędrzeja Krupińskiego pierwszego protomedyka 1773—1783). XCI, с. 33—94.

Кревецький Іван. До психольоґії 1848 року. (Справа Ст. Гошовского). XC, с. 137—157.

Кревецький Ів. Нові видання по бібліоґрафії українсько-білоруських стародруків. (А. И. Миловидовъ. Описаніе славяно-русскихъ старопечатныхъ книгъ Виленской Публичной Библіотеки. — Старопечатныя славяно-русскія изданія, вышедшія изъ западно-русскихъ типографій XVI—XVIII вв. И. С. Свѣнцицкій, Опись музея Ставропигійскаго Института во Львовѣ. — Каталогъ книгъ церковно-славянской печати I). LXXXVIII, Н. хр. с. 181—197.

Кузеля Зенон. Етноґрафія в західно-европейських часописях за 1906 р. 5. Часописи територіяльні (Landeskunde) й історичні. 6. Часописи історично-літературні, фільольоґічні і педаґоґічні. 7. Часописи мішаного змісту (етноґрафія, ґеоґрафія, історія, фільольоґія, історія культури). 8) Часописи присвячені студіям релїґії і теольоґії. 9) Збірники (видання наукових товариств) і бібліоґрафія. 10. Музеї. LXXXVII. Н. хр. с. 102—165.

Липинський Вячеслав. Ґенерал артилерії в. кн. Руського (з архива Немиричів). LXXXVII, с. 37—47.

Маковей Осип Др. Кілька документів з Гуцульщини з другої половини XVIII-ого столїтя. LXXXVII, с. 64—69.

Огляд часописей за р. 1908. LXXXIX. (Часописи українські). Н. хр. с. 160—183; инші — XCI, Н. хр. с. 167—203.

Пеленський Йосип. З руїн Галича. XCI, Misc. с. 159—160.

Показчик до тт. LXXXI—LXXXVI Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (рік XVII). LXXXVII, с. 218—232.

Ревакович Титко. Панщинні повинности у Верховині. Misc. LXXXVIII, с. 157—159.

Ревакович Титко. Татарський дзвінок. LXXXIX, Misc. с. 152—153.

Созанський Ів. До історії відносин австрійської бюрократії в Галичинї до українського національно-полїтичного руху в 1849—50 рр. LXXXIX, Misc. с. 154—158.

Созанський Іван. До статї М. Зубрицького „Урядові заходи против холери в р. 1831“. LXXXVII, Misc. с. 96—97.

Созанський Іван. Кілька документів до історії 1848—1849 рр. XC, Misc. с. 158—165.

Томашівський С. З донесень австрийського посла Плейера в Москві 1708 і 1709 рр. XCII, Misc. с. 242—244.

Томашівський Стефан. Із записок Каролинців про 1708/9 р. XCII, с. 66—92.

Томашівський Стефан. Листи Петра Великого до А. М. Сінявского. XCII, с. 194—238.

Томашівський С. Мазепа й австрийська полїтика. XCII, Misc. с. 244—245.

Франко Іван Др. Причинки до історії 1848 р. LXXXVIII, с. 94—117.

Франко Іван. Теорія і розвій історії лїтератури. LXXXIX, с. 5—45.

Щурат Василь Др. До біоґрафії і писань Івана з Вишнї. І. Родове прізвище Івана з Вишнї. II. Писання Івана з Вишнї в підгорецькім рукописнім збірнику. LXXXVII, с. 48—63.

II. Рецензії й реферати (Наукова хронїка й Бібліоґрафія).

Abhandlungen der historischen Klasse der bayerischen Akademie d. W. 1905/1906, XXIII, 3 часть. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Abhandlungen der sächsischen Gesellschaft. Hist. phil. Kl., Leipz. 1906. т. 24. *З. Кузеля.* LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Abhandlungen und Vorträge zur Geschichte Ostfrieslands hrg. v. Wachter, 1905, 1906 (III, IV). *З. Кузеля,* LXXXVII, Н. хр. с. 102.

Abraham Władysław. Jakób Strepa, arcybiskup halicki (1391—1409), Краків, 1908, стор. 116 +7 таблиць, 16°. *Ів. Крипякевич,* XCI, Бібл. с. 211—213.

Айналовъ Д. В. Очерки и замѣтки по исторіи древне-русскаго искусства. I. Два примѣчанія къ Слову Даніила Заточника (Извѣстія отд. рус. яз. 1908. I ст. 352—365). II. О дарахъ русскимъ князьямъ и посламъ въ Византіи. III. О нѣкоторыхъ серіяхъ миніатюръ Радзивилловской лѣтописи (ib. II ст. 290—323). *М. Грушевський,* XC, Бібл. с. 219—220.

Acta germanica. *З. Кузеля,* LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Альбовскій Е. Валки, украинный городъ Московскаго государства, Харків, 1905, ст. 1—45 (відбитка з XVI т. Сборника харків. іст.-філ. тов.). *М. Залїзняк,* LXXXVII, Бібл. с. 185—193.

Alemannia, 1905, 1906 (XXIII, XXIV). *З. Кузеля,* LXXXVII, Н. Хр. с. 139—140.

Allgemeines Literaturblatt, XV,

1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Altpreussische Monatschrift, Königsberg, 1906, XLIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Altbayerische Monatschrift, V. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 102.

Analecta Bollandiana, 1906, XXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Anglia, 1906, XXIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Anglistische Forschungen hrg. v. Hoops. Heidelberg, 1906, XVIII, XIX, XX, XXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Annalen des historischen Vereins f. den Niederrhein, 1905 (LXXXVII). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Annalen des Vereines für nassauische Altertumskunde u. Geschichtsforschung, 1906, XXXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Анучинъ Д. Н. О черепахъ изъ кургановъ и могильниковъ Изюмскаго у., Харьковской губ. изъ раскопокъ В. А. Городцева, лѣтомъ 1901 г. (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ, т. I, ст. 506—514 +1 таблиця, М. 1905). *М. Залїзняк*, XCI, Бібл. с. 208—211.

Ardalić Vladimir. Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji. Komentare napisao dr. Duro Polivka (відбитка в XIII/2 „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena“). Загреб, 1908, ст. 72. *В. Гнатюк*, LXXXVIII, Бібл. с. 235—236.

Archivalische Zeitschrift, 1906, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 104.

Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, 1905, 1906 (XXXIII, зош. 1—4). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103—104.

Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen, Braunschweig, 1906, 116, 117. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 125—126.

Archiv für katholisches Kirchenrecht, 1906, LXXXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Archiv für Kulturgeschichte, 1906, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 140.

Archiv für Landes- und Volkskunde der Provinz Sachsen nebst angrenzenden Landesteilen, 1905 (XV), 1906 (XVI). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 140.

Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik, 1906, XIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123.

Archiv für österreichische Geschichte, Wien, 1905, 1906/7. (XCIII, XCIV, XCV). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Archiv für Religionswissenschaft, Leipzig 1906, IX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 148—150.

Archiv für slavische Philologie, т. XXX. *І. С.*, XCI, Н. хр. с. 194—195.

Archiv zur Geschichte der Diözese Linz, 1906, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Ateneum Polskie, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 188—189.

Aus Aachens Vorzeit. Mitteilungen d. Vereins f. Kunde der Aachener Vorzeit, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906 (XV—XIX). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 104.

Baltische Studien, 1904, VIII, 1905, IX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 104—105.

Basler Zeitschrift f. Geschichte und Altertumskunde, 1906, VI. 1. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Bausteine. Zeitschrift für neuenglische Wortforschung. Berlin, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Bayerland Das, 1905, XVI *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Bebels Heinrich Schwenke. Zum ersten Male in vollständiger Übertragung herausgegeben von Albert Wesselski. Монахів і Липськ, 1907, т. I, ст. XXVII+212; т. II, ст. 212, мал. 4^0. *Вол. Гнатюк*, LXXXIX, Бібл. с. 229—233.

Beihefte (часописи „Beiträge zur alten Geschichte“). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Beihefte zur Zeitschrift f. rom. Phil. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 132—133.

Beiträge zur alten Geschichte, 1906, V, 3. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Beiträge zur Assyriologie und semitischen Sprachwissenschaft, 1905, 1906, V, зош. 2, 3, 4, 5; VI, зош. 2. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 121—122.

Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 105.

Beiträge zur Landes u. Volkskunde von Elsass—Lothringen, Strassburg, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 140—141.

Beiträge z. Literaturgeschichte hrg. v. H. Graef, Leipzig, 1906, I, II, III, IV, V, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 126

Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte für 1905, Leipzig, 1906, Hft. 19, *З.Кузеля*. LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Бережницька Ол. Ґімназія як середник висшого образовання жіноцтва (Звіт дирекції української прив. жіночої ґімназії сс. Василіянок у Львові, за рр. 1906/7). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234.

Berichte über die Verhandlungen der K. Sächs. Ges. d. Wiss in Leipzig. Philolog.-histor. Klasse. 1903 5. Томи 55, 56, 57. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Berliner Beiträge zur germanischen und romanischen Philologie, 1906, XXX. Germ. Abt. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Бжола, 1908. *І. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 182—183.

Biblioteka Warszawska, 1908. *Кр.* XCI. Н. хр. с. 188.

Biblische Zeitschrift, Freiburg i. Br. 1906, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 150—151.

Бѣдновъ В. А. Изъ прошлаго Екатеринославской епархіи, Катеринославъ, 1907, стор. 84. *М. Залїзняк*, LXXXVII, Бібл. с. 193—195.

Бѣдновъ В. А. Православная церковъ въ Польщѣ и Литвѣ (по Volumina legum), Катеринославъ, 1908, ст. XVIII+512. *І. Крипякевич*, XC, Бібл. с. 224—225.

Byzantinische Zeitschrift. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 141.

Blätter für das Gymnasial-Schulwesen, 1906, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Бобровъ Владиміръ. Народныя пѣсни русскаго населенія Лифляндской губерніи (Відбитка зі „Сборника Учено-Литературнаго Общества при Имп. Юрьевскомъ Университетѣ“), Юрів, 1908, ст. 20. *В. Гнатюк*, XCI, Бібл. с. 224—225.

Der Böhmerwald, 1905, VII.

З. Кузеля, LXXXVII, Н. хр. с. 105—106.

Богословскій Вѣстникъ, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 181.

Богумилъ Александръ. Начальный періодъ народничества въ русской художественной литературѣ (XVI в.—1812 г.), К., 1907, VIII+497 ст. 8⁰. *І. Свєнціцкий*, LXXXVII, Бібл. с. 195—198.

Български народни пѣсни отъ Єлена В. Янкова. Записалъ и издалъ полковникъ Г. Янковъ, Пловдив, 1908, ст. XVI+266, 8⁰. *В. Гнатюк*, XCI, Бібл. с. 225—226.

Bonner Beiträge zur Anglistik, 1905, XVIII, XIX, XX, XXI, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133—134.

Борусовський Ів. Мефістофель у Ґетовім „Фавсті" і Люціфер у Байроновім „Каїні" (Звіт дирекції ц. к. ґімназії Франц-Йосифа І. в Тернополї за р. 1906/7). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 241.

Brandenburgia, 1905, XIV, 1906, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Braunschweigisches Magazin, 1904, X, 1905, XI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Breslauer Beiträge zur Literaturgeschichte, Leipzig, 1905, 1906, VII, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 126—127.

Brückner A. Eintritt der Slaven in die Weltgeschichte (Ullsteins Weltgeschichte, herausgegeben von Prof. Dr. v. Pflugk—Hartung, Geschichte des Mittelalters, Берлїн, 1909, ст. 559 - 639). *С. Томашівський*, XC, Бібл. с. 216—217.

Буковина, 1908. *Ол. Н.* LXXXIX, Н. хр. с. 180—181.

Wadowski Ambrozy Jan. Kościoły lubelskie. Краків, 1907, накладом Академії Наук, ст. 598. *І. Крипякевич*, LXXXVII, Бібл. с. 179—180.

Варшавскія Университетскія Извѣстія, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 179—180.

Вахнянин Анатоль. Спомини з житя (Посмертне виданнє). Зладив Кирило Студинський, Львів, 1908, ст. 138+портр. *Ів. Кревецький*, XCI, Бібл. с. 220—224.

Wesselski Albert. Mönchslatein. Erzählungen aus geistlichen Schriften des XIII Jahrhunderts. Липськ, Heims 1909, ст. LI+264, 8⁰. *І. Свєнціцкий*, XC. Бібл. с. 220—224.

Wiener Beiträge zur deutschen und englischen Philologie hrg. von R. Heinzel, J. Minor und S. Schipper, 1886, I, 1887, II, 1888, III, 1904, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137.

Wiener Beiträge zur englischen Philologie, 1906, XXIII, XXIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137.

Wiener Studien, Wien, 1906, *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 125.

Wiener Zeitschrift f. die Kunde des Morgenlandes, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 121.

Вѣстникъ Европы, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 177.

Вѣстникъ „Народного Дома", 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 176.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 170.

Воронежскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908, *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 174.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landeskunde, 1906, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne, 1908. *М. Г.* XCI, Н. хр. с. 192.

Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704, utgifna af Kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, genom Carl Hallendorff (Historiska Handlingar, del. 19, № 2), Стокгольм, 1908, X+272, 8⁰. *С. Томашівський*, LXXXIX, Бібл. с. 192—204.

Hannowersche Geschichtsblätter, 1904, VII. 1905, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108—9.

Die Heimat. Monatsschrift zur Pflege der Natur- und Landeskunde in Schleswig-Holstein, Hamburg, 1905, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109.

Hermaea, 1905, I, II, III, 1906, IV, V, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127.

Hermes, 1906, XLI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123.

Hessenland, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109.

Hirt Herman. Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. I—II, Strassburg, 1905-7, ст. 771+4 мапи. *М. Грушевський*, XCI, Бібл. с. 204—205.

Historische Monatsblätter für die Provinz Posen. Posen, 1905, 1906, VI, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 110—111.

Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109.

Historische Vierteljahrsschrift, 1906, IX (4 зошити). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 110.

Historische Zeitschrift, 1906, XCVI, XCVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 110.

Historisch-politische Blätter, 1905, CXXXV, CXXXVI, 1906, CXXXVII, CXXXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109—110.

Гнатишак Л. Вплив „Історії Руссов“ на українсько-руську романтичну поезію (Звіт дирекції ц. к. II. ґімназії в Коломиї за р. 1904/5). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 239—240.

Голубовскій П. Интересный юридическій случай конца XI в. (К., 1907, ст. 10). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 185.

Голубовскій П. В. Историческая карта Черниговской губ. до 1300 г. (Труды XIII археологич. съѣзда т. II, 1908, 4⁰, ст. 1—50 +мапа). *М. Грушевський*, XCI, Бібл. с. 211.

Гординський Яр. Причинки до студій над „Енеїдою“ Котляревського, I—II (Звіт дирекції ц. к. II. ґімназії в Коломиї за рр. 1906/7—1907/8). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 240—241.

Городцевъ В. А. Матеріалы археологическихъ изслѣдованій на берегахъ Донца, Изюмскаго уѣзда Харьковской губерніи (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ, т. I, ст. 226-340). *М. Залїзняк*, XCI, Бібл. с. 208—211.

Городцевъ В. А. Результаты археологическихъ изслѣдованій въ Бахмутскомъ уѣздѣ, Екатеринославской губерніи, 1903 г. Дневникъ археологическихъ изслѣдованій (Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда, т. I, ст. 211—365). *М. Залїзняк*, XCI, Бібл. с. 208—211.

Городцевъ А. В. Результаты археологическихъ изслѣдованій въ Изюмскомъ уѣздѣ Харьковской губерніи 1901 года (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда, т. I, ст. 174—225. Москва, 1905). *М. Залїзняк*, XCI, Бібл. с. 208—211.

Грушевскій А. С. Къ характеристикѣ взглядовъ „Исторіи Руссовъ“ (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности академіи наукъ, 1908, т. XIII, кн. 1, ст. 396—427). *М. Залїзняк*, XC, Бібл. с. 229—230.

Das humanistische Gymnasium, 1906, XVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Gątkiewicz див. Z archiwum Drohobycza.

Germanistische Abhandlungen v. Vogt, 1906, XXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134.

Gesellschaft für romanische Literatur, 1903, VI, 1904, VII, VIII, IX, 1905, X, XI, XII, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130.

Geschichtsblätter für Stadt u. Land Magdeburg, 1906, XLI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108.

Der Geschichtsfreund, 1905, LX, 1906, LXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108.

Gymnasium, 1906, XXIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Giornale Storico della Letteratura Italiana. 1906, XLIX—LI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130.

Globus, Braunschweig. 1906, т. 89, 90. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 142—145.

Даниловъ Владиміръ. Матеріалы для біографіи Н. И. Костомарова (Україна, 1907, кн. XI—XII, с. 225—274). *Ів. Джиджора*, LXXXVII, Бібл. с. 200—203.

Даниловъ Вл. Ненародныя пѣсни въ украинскомъ фольклорѣ (Сборникъ Харьк. Ист. фил. Об-а. Т. XVIII, ст. 279—285 і окрĕмо). *В. Гнатюк*, XC, Бібл. с. 237—8.

Даниловъ Владиміръ. П. А. Кулишъ и „Кіевская Старина“ подъ редакціей Ѳ. Г. Лебединцева (Україна, 1907, VII—VIII, с. 202—211). *Ів. Джиджора*, LXXXVII, Бібл. с. 200—203.

Данковская Р. Малороссійскія обрядовыя печенья Курской губерніи (Этнограф. Обозрѣніе, 1909, № 1, ст. 21—34). *В. Гнатюк*, XC, Бібл. с. 236—237.

Darstelluug und Quellen zur schlesischen Geschichte. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Дашкевичъ Н. Смѣна вѣковыхъ традицій въ отношеніяхъ народовъ Запада къ Русскимъ (Сборникъ статей посвящ. В. И. Ламанскому, II ст. 1375—1415). *М. Грушевський*, XC, Бібл. с. 217—219.

Deutsche Geschichtsblätter, 1905, VI, 1905/6, VII. 1906/7, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 107.

Джердж Д. Поясненне проводження звука в ґазах на основі кінетичної теорії ґазів (Звіт дирекції ц. к. II. ґімназії в Коломиї за р. 1905/6). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 240.

Дѣдицкій Б. А. Своежитьевыи записки. Ч. II: Взглядъ на школьное образованіе Галицкой Руси въ XIX ст. (Відбитка з „Вѣстника Народного Дома“, 1908), Львів, 1908, стор. 98, 8^0. *Ів. Кревецький*, XCI, Бібл. с. 216—220.

Діло, 1908. *І. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 173—176.

Дорошенко Д. Білоруси і їх національне відродження, Київ, 1908. Ст. 32. *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 230—233.

Dresdner Geschichtsblätter, 1905, XIV (№ 2-4), 1906, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106—107.

Дубровський В. Українсько-російський Словник. Редакція І. Стешенка. Видавництво „Час“ у Київі. Київ, 1909, ст. 1—8, 1—

313, 8°. *В. Доманицький*, LXXXIX, Бібл. с. 218—228.

Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Економіст, 1908. *Ів. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 181—182.

Englische Studien, 1905/1906, XXXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134.

Ethnographia, 1908. *С. Томашівський*, XCI, Н. хр. с. 201—202.

Этнографическое Обозрѣніе, 1908. *В. Г.* XCI, Н. хр. с. 188.

Euphorion, 1906, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134.

Живая Старина, 1908. *В. Г.* XCI, Н. хр. с. 185—187.

Жуковичъ П. Н. Проф. Новые матеріалы для начальной исторіи сеймовой борьбы съ церковной уніей (Христіанское чтеніе. 1908, VI). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Первое вмѣшательство западно-русскихъ козаковъ въ сеймовую борьбу съ церковной уніей (Христіанское чтеніе, 1907, I—III). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Первый польскій сеймъ послѣ убійства Іоасафата Кунцевича (Христіанское чтеніе, 1908, I і III). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Передъ козацкимъ разгромомъ (варшавскій сеймъ 1625 года) (Христіанское чтеніе, 1908, VIII—IX). *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Сеймовая борьба православнаго западно-русскаго дворянства съ церковной уніей (съ 1609 г.), выпуски I—IV, Спб., 1903—8, ст. V+148, IV+121, VIII+203, V+173+31. *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Убійство Іоасафата Кунцевича (Христіанское чтеніе, 1907, IX). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Журналъ Министерства Народного Просвѣщенія, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 179.

Заболотскій П. А. Очерки русскаго вліянія въ славянскихъ литературахъ новаго времени, т. I, кн. 1. Русская струя въ литературѣ сербскаго возрожденія. Варшава, 1908, ст. 2+430, 8°. *І. Свенціцкий*, LXXXIX, Бібл. с. 209—214.

Записки Императорскаго Харьковскаго Университета, 1908. *М. З.* XCI, Н. хр. с. 167—168.

Записки Українського Наукового Товариства в Київі, 1908, кн. I—II. *І. Д.* LXXXIX, Н. хр. с. 160—164.

Z archiwum Drohobycza. Zbiór przywilejów, aktów, dekretów granicznych, lustracyi, memoryałów i t. p., wydał prof. Gątkiewicz, Дрогобич, 1906, ст. 407. *К. Ш.* LXXXIX, Бібл. с. 186—190.

Застирець Й. Петро Білянський, епископ львівський, галицький і Каменця Подільського 1781—1798 р. (Звіт дирекції ц. к. ґімназії Франц-Иосифа I. в Тернополї за р. 1907/8). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 241.

Zachorowski Stanisław. Węgierskie i polskie osadnictwo Spiżu do połowy XIV w. (Rozprawy Akademii Umiejętności, wydział historyczno-filozoficzny, serya II, tom XXVII, ст. 191—283).

Краків, 1909. *С. Томашівський*, LXXXVIII, Бібл. с. 206—210.

Źródła dziejowe. T. XVII, część I. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VI. — Podlasie, opisane przez Aleksandra Jabłonowskiego. Варшава, 1908, ст. 222+LII. *М. Терлецький*, XC, Бібл. с. 225—227.

Ивановъ П. В. Жизнь и повѣрія крестьянъ Кунянскаго уѣзда, Харьковской губерніи (Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества, т. XVII). Харків, 1907, ст. 216+X. *Вол. Гнатюк*, LXXXVIII, Бібл. с. 232—235.

Извѣстія Императорской Археологической Коммиссіи, вип. 26—28. *М. З.* XCI, Н. хр. с. 181—182.

Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, т. XIII. *І. С.* XCI, Н. хр. с. 177—179.

Иконниковъ В. С. Опытъ русской исторіографіи, т. II, кн. 1 і 2, К., 1908, ст. X+1955+XXXII+V+IX+113+XXIX+XI. *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 200—204.

Ильинскій Г. Значеніе Аѳона въ исторіи славянской письменности (Журн. Мин. Народн. Просвѣщенія 1908, ноябрь, ст. 1—41). *І. Свенціцкий*, LXXXVII, Бібл. с. 178—179.

Indische Forschungen in zwangslosen Heften hrg. von Hillebrandt за 1906 і 1907 р. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123.

Indogermanische Forschungen, 1906, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127.

Иностранцевъ К. А. О древне-иранскихъ погребальныхъ обычаяхъ и постройкахъ, Спб., 1909, ст. 27 (з Журнала Мин. Народ. Просв.). *М. Грушевський*, Бібл. LXXXVIII, с. 199.

Историческій Вѣстникъ, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 183.

Carinthia, 1906, XCVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Кархут Сп. Коротка історія заснования української прив. жіночої ґімназії СС. Василіянок у Львові (Звіт дирекції української прив. жіночої ґімназії сс. Василіянок у Львові, за рр. 1906/7). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234.

Der Katholik, 1906 (86, N. F. 33). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154—155.

Kwartalnik Historyczny, 1908, *Ф. С.* XCI, Н. хр. с. 190—191.

Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven u. Bibliotheken, 1905, VIII, 1906, IX, 1, 2. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker, 1875—1907. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146—147.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 169-170.

Kieler Studien zur englischen Philologie, N. F. Kiel, 1905, I, II. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Klapper I. Dr. Das Märchen von dem Mädchen ohne Hände als Predigtexempel. (Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde, Heft XIX, ст. 29—45. Breslau, 1908). *В. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 211—212.

Knortz Karl Prof. Der menschliche Körper in Sage, Brauch und Sprichwort, Вірцбурґ, Kabitzsch, 1909, ст. 240. *М. Ч.* LXXXVIII, Бібл. с. 240 - 242.

König Emil. Das Leben, sein Ursprung und seine Entwickelung auf der Erde. 2 Auflage. Berlin, Franz Wunder, 1905, стор. 498, 6 Mk. *З. К.* LXXXVII, Бібл. с. 166.

Korrespondenzblatt des Gesamtvereines der deutschen Geschichts und Altertumsvereine, Berlin, 1906, LII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 111—112.

Krohn Kaarle. Der gefangene Unhold. (Sonderabdruck aus den Finnisch-Ungrischen Forschungen, VII, ст. 129—184). *В. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 209 - 211.

Kubala Ludwik. Oblężenie Lwowa z r. 1655 (Lamus, 1909, II, 185—216). *С. Томашівський*, XCI, Бібл. с. 215.

Кубанскій Сборникъ, 1909 г. Труды кубанскаго Областного Статистическаго Комитета, подъ редакціею Л. Т. Соколова. Т. XIV. Катеринодар, 1908, ст. 500+64+10 цинкоґрафій на окремих листах, ціна 2 карб. *М. Гехтер*, LXXXVIII, Бібл. с. 229—231.

Kultur, 1906 (VII). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 145—146

Künstle Karl Dr. Die Legende der drei Lebenden und der drei Toten und der Totentanz, nebst einem Eskurs über die Jakobslegende im Zusammenhang mit neueren Gemäldefunden aus dem Badischen Oberlanden. Фрайбурґ в Б., 1908, таб. 7+116. *І. Свєнціцкий*, LXXXVIII, Бібл. с. 212—215.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 173 - 174.

Левицкій Іаковъ, свящ. Городъ Путивль (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ, т. III, стор. 111—164). *М. Залїзняк*, LXXXIX, Бібл. с. 190—192.

Левицкій Іаковъ, свящ. Историческое прошлое города Сумъ, харьковской губерніи (Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда въ Екатеринославѣ, т. II, ст. 79—114). *М. Залїзняк*, LXXXIX, Бібл. с. 190—192.

Lehrproben und Lehrgänge, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Literarhistorische Forschungen v. Schick u. Waldberg, 1903, XXVIII, 1904, XXIX, XXX XXXI, 1905, XXXII, 1906, XXXIII, XXXIV, 1907, XXXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127—128.

Літературно-Науковий Вістник, 1908. *І. Д.* LXXXIX, Н. хр. с. 164—173.

Łoziński Władysław. Życie polskie w dawnych wiekach (wiek XVI — XVIII); перше виданнє, Львів, 1907, стор. VIII+232; друге виданнє, Львів, 1908, стор. VIII+248. *Ів. Крипякевич*, XCI, Бібл. с. 213—215.

Lud, т. XIV. *В. Г.* XCI, Н. хр. 192 - 193.

Magdeburger Geschichtsblätter, 1905, XL. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112.

Макаренко Николай. Памятники украинскаго искусства XVIII ст., Спб., 1908 (відб. з часописи „Зодчій“). *В. Щербаківський*, LXXXVIII, Бібл. с. 216 - 218.

Макарушка Е. Граматика Мелетія Смотрицького (історично-критична студія). (Звіт дирекції української прив. жіночої ґімназії сс. Василіянок у Львові, за рр.

1907/8). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234—235.

Малевичъ С. Бѣлорусскія народныя пѣсни. (Сборникъ отдѣленія рус. языка и словесности Имп. Академіи Наукъ. Т. LXXXII, № 5, ст. 194, 8^0). Спб., 1907. *В. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 206—9.

Mannheimer Geschichtsblätter, 1905, VI, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112.

Mansfelder-Blätter, 1905, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112.

Мануляк Ів. Причинок до рістні Карпат ч. І. (Звіт дирекції ліцея українського Інститута для дївчат в Перемишлї, за р. 1904/5). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 235.

Marburger Studien, 1906, XI, XII. *З. Кузеля*, LXXXVII. Н. хр. с. 135.

Масловъ С. И. Описаніе рукописей Историческаго Общества Нестора Лѣтописца. К., 1908, ст. 50+58. *В. Перетц*, XC, Бібл. с. 228—229.

Maurer Friedrich. Völkerkunde, Bibel u. Christentum. I. Teil: Völkerkundliches aus dem Alten Testament. Липськ, A. Deichert Nachf. (Georg Böhme), 1905, ст. 254, 8^0. *З. К.* LXXXVIII, Бібл. с. 198.

Meyer Eduard. Geschichte des Altertums. Zweite Auflage, т. I, половина I і II, Штутґарт, 1907 і 1909, ст. 250+XXVII+894. *М. Грушевський*, XCI, Бібл. с. 207—208.

Miesięcznik Heraldyczny, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 192.

Миловидовъ А. И. Описаніе славяно-русскихъ старопечатныхъ книгъ Виленской Публичной Библіотеки (1491 - 1800 гг.). Вильно, 1908, ст. 160, 8^0. *Ів. Кревецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 181—188.

Миловидовъ А. И. Старопечатныя славяно-русскія изданія, вышедшія изъ западно-русскихъ типографій XVI—XVIII вв. (Чтенія въ имп. Общ. Ист. и Древн. Росс. при Моск. Университетѣ, 1908, кн. I, ст. 1—27). *Ів. Кревецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 181—188.

Мин. Торг. и Пром. Статистика несчастныхъ случаевъ съ рабочими въ промышленныхъ заведеніяхъ, подчиненныхъ надзору фабричной инспекціи за 1905 г., Спб., 1908, ст. 30+435. *М. Гехтер*, LXXXIX, Бібл. с. 236—238.

Минскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 174—175.

Mitteilungen aus dem Städtischen Museum für Völkerkunde, Leipzig, 1905, I. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, 1095, XLV, 1906, XLVI. *З. Кузеля*, LXXXVII. Н. хр. с. 113.

Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, 1908, VII. *І. С.* XCI, Н. хр. с. 195—196.

Mitteilungen der literarischen Gesellschaft Masovia, Lötzen 1901, XI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Mitteilungen der vorderasiatischen Gesellschaft, 1904, 2 - 5, 1905, 1—4, 1906, 1. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 122—123.

Mitteilungen des Altertumsvereins für Zwickau u. Umgegend, 1905, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Mitteilungen des Altertumsvereins zu Plauen i. B., 1905—1906, XVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 114.

Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins, 1905/1906, IV, 1906, V, 1907, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 113.

Mitteilungen des Institutes für österreich. Geschichtsforschung, 1906, XXVII (4 вош.). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112.

Mitteilungen des Musealvereines für Krain, 1906, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112—113.

Mitteilungen des Oberhessischen Geschichtsvereins, Giessen, 1905, XIII, 1906, XIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 114.

Mitteilungen des Vereines für die Geschichte Berlins, 1905, XXII, 1906, XXIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 113.

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1906, XLIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 113.

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Dresdens, 1904/5, 17/18, 1906, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 113.

Mitteilungen des Vereins für Geschichte Annabergs und Umgebung, IX für 1902—1904, II, вош. 4. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 114—115.

Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde von Osnabrück, XXIX, XXX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Mitteilungen des Vereins für Rochlitzer Geschichte, 1905, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 114.

Mitteilangen des Freiberger Altertumsvereins, 1905/6, 1906, XLI, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 114.

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 175.

Mokłowscy Kazimierz i Tadeusz. Sprawozdanie z wycieczki odbytej kosztem komisyi w roku 1904 w celu badania sztuki ludowej (Sprawozdania komisyi do badania historyi sztuki w Polsce, т. VIII, I—III, с. 199—228). *В. Щербаківський*, LXXXIX, Бібл. с. 214—218.

Monatsblatt des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich. 1906—1907, III (Wien, 1907). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Monatsblätter der Gesellschaft für pommernsche Geschichte und Altertumskunde, 1905, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Monatsblätter für höhere Schulen, 1906, V. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, 1905, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146.

Morsbachs Studien zur englischen Philologie, 1906, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Murko M. Dr. Geschichte der älteren südslavischen Litteraturen. (Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen, Band V, 2 Abteilung. Leipzig. C. F. Amelangs Verlag, 1908), ст. X+248. *Іван Франко*, LXXXVII, Бібл. с. 171—178.

Münchener Beiträge zur romanischen und englischen Philologie hrg. v. H. Breymann u. I. Schick, 1903, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, 1904, XXX, XXXI, XXXII, 1905, XXXIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Münstersche Beiträge zur englischen Literatur hrg. von O. Jiriczek, I, II, III, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Münstersche Beiträge zur neueren Literaturgeschichte hrg. von Dr. Schwering, 1906, 1907, I, II, III, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 128.

Наука (Унґвар), 1908. *I. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 183.

Научно-литературный Сборникъ, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 175—176.

Neue Heidelberger Jahrbücher, 1906, XIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Neue kirchliche Zeitschrift, 1905, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155—156.

Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, 1906, XVII, XVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123—124.

Neues Archiv für ältere deutsche Geschichte, 1906, XXXI, 2, 3. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Neues Archiv für die Geschichte der Stadt Heidelberg u. der rheinischen Pfalz, 1906, VII, зош. 1. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 115—116.

Neues Lausitzisches Magazin, 1905, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

Neujahrsblätter der badischen historischen Kommission, N. F. Heidelberg, 1904, VII, 1905, VIII, 1906, IX, 1908, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

A. M. Nemzeti Muzeum Ertesitöje, 1908. *С. Томашівський*, XCI, Н. хр. с. 202

Нива, 1908. *I. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 182.

Niederdeutsches Jahrbuch. Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, 1906, XXXII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Niedersachsen, 1904, IX, 1905, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

Nord und Süd, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146.

Oberschlesien, 1905/1906, IV, 1906, V, 1907, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116—117.

Oberschlesische Heimat, 1905, I, 1906, II. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Описаніе рукописей, хранящихся въ Архивѣ Святѣйшаго Правительств. Синода. Томъ II, вып. 1. Спб., 1906, ст. XI+546+8 табл. *В. Перетц*, LXXXVIII, Бібл. с. 215—216.

Oriens Christianus, IV, 2. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Ost und West. Berlin, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146.

Отчетъ Харьковской Губернской Земской Управы губернскому Земскому собранію очередной сессіи 1908 года по переселенческому отдѣлу. Харків, 1908. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с 227—232.

Pädagogische Studien, Dresden, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138—139.

Palaestra, 1905, XLIX, L, 1906, XLIII, XLV, XLVII, LII, LIII. LIV, LIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135—136.

Парашкевовъ П. Погребальнитѣ обичаи българитѣ (Извѣстия на семинара по слав. филология, кн. II, 1907, ст. 371—410). *З. Кузеля*, LXXXIX, Бібл. с. 228—9.

Переселенія крестьянъ Харьковской губерніи. Выпускъ I. Харків, 1908. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с. 226—232.

Петровъ А. Предѣлы угро-русской рѣчи въ 1773 г. по оффиціальнымъ даннымъ. (Матеріалы для исторіи Угорской Руси, VI_2). Спб. 1909, ст. 6+7 мап. *С. Томашівський*, LXXXIX, Бібл. с. 206—209.

Петровъ Н. О новооткрытой кіевской монетѣ XIV вѣка, Харків, 1908, ст. 8 (з XVIII т. Сборника Харків. Іст.-філ. тов.). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 185—186.

Pieśni ludowe celtyckie, germańskie, romańskie, spolszczył Edward Porębowicz. Львів, 1909, стор. 38+192. *Вол. Гнатюк*, LXXXVIII, Бібл. с. 236—240.

Письма Тургенева къ Марко Вовчку („Минувшіе Годы", 1908). *В. Доманицький*, LXXXVIII, Бібл. с. 225—229.

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 175.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н хр. с. 171—172.

Pommernsche Jahrbücher, 1905, VI, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр с. 117.

Православная Подолія, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Православный Собесѣдникъ, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 181.

Prager Studien, 1906, II, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 136.

Przegląd historyczny, 1908. *Крч.* XCI, Н. хр. с. 191—192.

Przegląd Narodowy, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 189.

Przegląd Powszechny, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 189—190.

Przegląd Polski, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 190.

Przegląd Prawa i Administracyi, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 192.

Probefahrten. Erstlingsarbeiten aus dem Seminar in Leipzig, 1904, I, II, III, 1905, IV, V, VI, VII, VIII, 1906, IX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 136.

Рада, 1908. *М. З.* LXXXIX, Н. хр. с. 176—177.

Rheinisches Museum für Philologie hrg. v. Bücheler u. Brinkmann, 1906, LXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 125.

Reinhardt Ludwig. Der Mensch zur Eiszeit in Europa und seine Kulturentwickelung bis zum Ende der Steinzeit. München, E. Reinhardt, 1906, стор. 504. *З. Кузеля*, LXXXVII, Бібл. с. 166—168.

Revue historique, Paris, 1906, XCI, XCII, XCIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Revue de philologie française et de littérature, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Revue des questions historiques, 1906, 79, 80. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Revue des langues romanes, 1906, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Revue celtique, 1905, XXVI, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 128.

(Rolle) J. Antoni Dr. Do dziejów Kamieńca Podolskiego. (Przewodnik naukowy i literacki, 1907, ст. 1, 116, 225, 322, 427, 534, 636, 732, 803, 905). *Іван Крипякевич*, LXXXVII, Бібл. с. 180—182.

Romania, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131—132.

Romanische Forschungen, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Романовъ Б. А. Смердій конь и смердъ (по Лѣтописи и „Русской Правдѣ“). (Извѣстія отд. рус. языка, 1908, III, с. 18—35). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 184—185.

Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde u. für Kirchengeschichte, 1905 (XIX), 1906 (XX). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Рудницький Ст. Кілька гадок про ґеоґрафічні екскурсії в середніх школах. (Звіт дирекції українського прив. жіночого семінара у Львові, за рр. 1903 4—1904/5). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234.

Руслан, 1908. *Ол. Н.* LXXXIX, Н. хр. с. 177—180.

Русская Старина, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 183.

Русскій Архивъ, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 182—183.

Русскій Филологическій Вѣстникъ, т. LIX—LX. *І. С.* XCI, Н. хр. с. 183—184.

Ritter von **Sax** Carl. Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des 19. Jahrhunderts und die Phasen der „orientalischen Frage“ bis auf die Gegenwart, Відень, 1908, ст. XX+543, 8^0. *С. Томашівський*, XC, Бібл. с. 227.

Sauer Aug. Dr. Literaturgeschichte und Volkskunde. Прага, Calve 1907, 2 к.+42 ст. *І. Свєнціцкий*, LXXXVIII, Бібл. с. 204—205.

Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества. Томъ 16-й. Труды харьковской коммиссіи по устройству XIII археологическаго съѣзда въ г. Екатеринославѣ, изданы подъ редакціей проф. Е. К. Рѣдина. Харків, 1905, стор. 762. *М. Залізняк*, LXXXVII, Бібл. с. 213—216.

Свѣнцицкій И. С. Каталогъ книгъ церковно-славянской печати I. (Выдавництво Церковного Музея во Львовѣ), Жовква, 1908, ст. 6+213, 8^0. *Ів. Кревецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 189—197.

Свѣнцицкій И. С. Опись музея Ставропигійскаго Института во Львовѣ. Львів, 1908, ст. XI+248, 8^0. *Ів. Кревецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 189—197.

Свистунъ Ф. Крил. о. Никита Ижакъ яко цензоръ галицко-русскихъ изданій въ 1852—1857 гг. (Вѣстникъ „Народного Дома“, 1907, стор. 70—76, 90—94). *Ів. Кревецький*, LXXXVII, Бібл. с. 198—199.

Святицький Іл. Др. Відроджене білоруського письменства, Львів, 1908, ст. 58. *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 230—233.

Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der ksl. Akademie d. W. Wien, 1906, CLIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Sitzungsberichte der philosophisch histor. Klasse der Kgl. Preuss. Akademie d. Wiss. zu Berlin, 1903—1904, 1905. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156—157.

Sitzungsberichte der philosophisch philologischen u. d. historischen Klasse der Akademie d. W. München, 1906 (M. 1907). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Слова́рь української мови. Зібрала редакція журнала „Кіевская Старина“. Упорядкував, з додатком власного матеріялу Борис

Грінченко. Том I. А—Ж. У Київі, 1908, I—XL, ст. 1—495, 4°. *В. Доманицький*, LXXXIX, Бібл. с. 218—228.

Sobieski Wacław. Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610. Краків, 1907, ст. 271, 8°. *І. Д.* LXXXVIII, Бібл. с. 210—211.

Sobieski Wacław. Zabiegi Dymitra Samozwańca o koronę polską (Rozprawy Akad. um. Wydz. histor.-fil. s. II, t. XVIII, ст. 1—60). *І. Д.* LXXXVIII, Бібл. с. 211—212.

Созанський Ів. Олександер Духнович (Угро-руський автор народних учебників і публїцист), Львів, 1908, ст. 24. *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 233—236.

Статистико-экономическій обзоръ Херсонской губерніи за 1905 годъ. Годъ девятнадцатый. Составленъ Статистическимъ Отдѣленіемъ при Херсонской Губернской Земской Управѣ. Изданіе Херсонской Губернской Земской Управы. Херсон, 1908, ст. 278+256. *М. Гехтер*, LXXXVIII, Бібл. с. 231—232.

Статистико-Экономическій обзоръ Херсонской губерніи за 1906 годъ, Херсон, 1909. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с. 226—232.

Статистическій Ежегодникъ Полтавскаго губернскаго земства на 1908 годъ. Полтава, 1908. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с. 226—232.

Статистическія свѣдѣнія о результатахъ примѣненія закона 2 іюня 1903 года о вознагражденіи пострадавшихъ отъ несчастныхъ случаевъ на фабрикахъ и заводахъ, подчиненныхъ надзору фабричной инспекціи за трехлѣтіе 1904—1906 гг. По порученію отдѣла Промышленности составилъ фабричный ревизоръ В. Е. Варваръ. Изданіе отдѣла промышленности Министерства торговли и промышленности. Спб., 1908, ст. 24+102. *Я. Міхура*, XCI, Бібл. с. 232—235.

Стороженко А. В. Изъ переписки Запорожья XVI в. съ польскими вельможами (Чтенія київські XIX т., с. 67—72). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 190.

Стороженко А. В. Новыя подробности къ біографіи запорожскаго гетмана Яна Орышовскаго (Чтенія київські, XIX т. с. 73—80). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 190.

Странникъ, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 181.

Strassburger Beiträge zur neueren Geschichte, hrg. von M. Spahn, 1906, I. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Zisterzienorden, 1906 (XXVII). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte, 1905, V, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 128—129.

Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis eperjesiensis pro anno domini 1908. Пряшів, 1908, ст. 318, 8°. *В. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 203—206.

Таврическій Церковно-Общественный Вѣстникъ, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Theologische Quartalschrift, 1906, LXXXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 153.

Theologische Studien u. Kritiken, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 153.

Theologisch-praktische Monatschrift, 1906, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Thurgauische Beiträge zur vaterländischen Geschichte, 1905, XLV, 1906, XLVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Thüringer Monatsblätter, 1904, XII, 1905, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Teutonia. Arbeiten zur germanischen Philologie, 1902, I, 1903, II, 1904, III, 1906, IV, V, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 136—137.

Tokarz Wacław Dr. Galicya w początkach ery Józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1773. Akademia Umiejętności. W Krakowie, 1909, ст. 400, 8°. *Іван Кревецький*, XCI, Бібл. с. 33—94.

Tokarz Wacław. Piewsze dezyderaty szlachty galicyjskiej (1773). (Studya historyczne wydane ku czci prof. W. Zakrzewskiego, 1908, ст. 357—369). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 204—206.

Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ 1902 г., подъ редакціей графини Уваровой, т. I—III, 1905 (т. I, ст. IV+751+1 мапа + 25 таблиць. Москва, 1905, т. III, ст. V+425+49. М. 1905). *М. Залїзняк*, XC, Н. хр. с. 179—212.

Труды Кіевской Духовной Академіи, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 169.

Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда въ Екатеринославѣ 1905 г., т. I -II, 1908 (т. I, ст. 434+14 таблиць. Москва, 1907. Т. II, ст. VIII+533+173 +14 таблиць, М. 1908). *М. Залїзняк*, XC. Н. хр. с. 179—212.

Україна, науковий та лїтературно-публїцистичний журнал — огляд статей і матеріалів по етноґрафії. *Вол. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 212—213.

Ukrainische Rundschau, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 193—194.

Umschau, 1906, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 147—148.

Университетскія Извѣстія, Київ, 1908, р. XLVIII. *М. З.* XCI, Н. хр. с. 167.

Untersuchungen zur neueren Sprach- und Literaturgeschichte, hrg. v. Walzel, 1906, IX, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 129.

Ученыя Записки Казанского Университета, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 180.

Ученыя Записки Юрьевскаго Университета, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 180.

Учитель, 1908. *І. Кр.* Н. хр. LXXXIX, с. 181.

Der **ferne** Osten, 1905/1906, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 141.

Veröffentlichung d. Vereins f. Geschichte der Mark Brandenburg, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Филевичъ И. П. Проф. Изъ исторіи Карпатской Руси. Очерки галицко-русской жизни съ 1772 г. (1848—1866). Варшава, 1907, ст. 162. *Ів. Кревецький*, LXXXVIII, Бібл. с. 222—225.

Филологическія Записки, 1908. *В. Г.* XCI, Н. хр. с. 184—185.

Finnisch-ungrische Forschungen nebst Anzeiger, 1905, V, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 141—142.

Флоринскій Т. Славянское племя (Университетскія Извѣстія київські, 1907). *М. Залїзняк*, Бібл. LXXXVII, с. 168—171.

Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols, 1906, III. *З. Кузеля*, Н. хр. с. 107.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, Leipz. 1906, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 107—8.

Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde, 1906, XVI, 3, 4. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 142.

Forschungen zur Geschichte Bayern, München, 1905, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108.

Forschungen zur neueren Literaturgeschichte, 1906, XXXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127.

Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments hrg. von W. Bousset u. H. Gungel, Göttingen. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 151.

Philologus, 1906, LXV (N. F. XIX). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 124—125.

Philosophische und historische Abhandlungen der Kön. Preussischen Akademie d. Wiss. zu Berlin, 1903, 1904, 1905. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 157.

Történelmi Tár, 1908. *С. Томашівський*, XCI, Н. хр. с. 200—201.

Франчук Ів. Женщини у Гомера (Звіт дирекції ц. к. II. ґімназії в Коломиї за р. 1903/4). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 239.

Frobenius Leo. Geographische Kulturkunde. Eine Darstellung der Beziehungen zwischen der Erde und der Kultur zur Belebung des geograph. Unterrichts. Липськ, Фр. Брандштеттер, 1904, ст. XIV +[II] + 923, вел. 8°. *З. К.* LXXXVIII, Бібл. с. 199-200.

Charmatz R. Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907. I. Die Vorherrschaft der Deutschen; II. Der Kampf der Nationen (Aus Natur u. Geisteswelt, 242, 243), Липськ, 1909, ст. 140+175, 16°. *С. Томашівський*, XCI, Бібл. с. 215—216.

Хвойко В. В. Городища средняго Приднѣпровья, ихъ значеніе, древность и народность (Труды двѣнадцатаго археологич. съѣзда въ Харьковѣ, т. I, ст. 93—104). *М. Залізняк*, XC, Бібл. с. 213—216.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Холмская Церковная Жизнь, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 174.

Chotkowski Władysław. Historya polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicyi 1773—1848. Z zasiłkiem Akademii Umiejętności. Kraków, 1903. Ст. XV+431, 8°. *Іван Кревецький*, XCI, с. 33—94.

Chotkowski Władysław X. Historya polityczna kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy (1772—1780). Z zasiłkiem Akademii Umiejętności. Kraków, 1909. Т. I, ст. XXIII+444; т. II, ст. XI+532, 8°. *Іван Кревецький*, XCI, с. 33—94.

Христіанское Чтеніе, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 180—181.

Хронїка ц. к. ґімназії Франц-Йосифа I. від р. 1899—1905 (I. Звіт дирекції ц. к. ґімназії Франц-Йосифа I. в Тернополї за р. 1905/6). *Ів. Кревецький*, XC, Бібл. с. 241.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen, 1906, XXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinsche Geschichte, Kiel, 1905, XXXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, 1906, LX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 122.

Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins, 1905, XXVII, 1906, XXVIII. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 120.

Zeitschrift des allgemeinen deutschen Sprachvereins, 1906, XXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins, 1905, XLVIII, 1907, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark, Graz, 1906, V. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift d. histor. Vereins f. Schwaben u. Neuburg, XXII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift d. deutschen Vereins f. die Geschichte Mährens und Schlesiens, 1906, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 159.

Zeitschrift des Oberrheins, Heidelberg, 1905, LIX (N. F. XX), 1906, LX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift des Ferdinandeums, Innsbruck, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, Breslau, 1906, XL. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift d. Vereins f. thüringische Geschichte, 1905, XXIII, 1906, XXIV. *З. Кузеля*. Н. хр. LXXXVII, с. 119.

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 1908. *З. Кузеля*, XCI, Н. хр. с. 197—198.

Zeitschrift f. ägyptische Sprache und Altertumskunde, 1906, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 121.

Zeitschrift für Assyriologie u. verwandte Gebiete, 1905, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 122.

Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie, Leipzig, 1906, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 151—152.

Zeitschrift f. deutsche Mundarten, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137—138.

Zeitschrift für deutsche Philologie hrg. v. H. Gering u. F. Kauffmann, Halle 1906, XXXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137.

Zeitschrift f. d. alttestamentliche Wissenschaft, 1906, XXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 150.

Zeitschrift für den deutschen Unterricht, 1906, XX, 1—6. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 139.

Zeitschrift für deutsche Wortforschung, 1906, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Zeitschrift f. d. Geschichte u. Altertumskunde Ermlands, 1905, XV, 1906, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft u. d. des Urchristentums, Giessen, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 152—153.

Zeitschrift f. Ethnologie, 1908. *Крч.* XCI, Н. хр. с. 199.

Zeitschrift f. katholische Theologie, 1906, XXX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 153.

Zeitschrift für österreichische Volkskunde, 1908. *В. Г.* XCI, Н. хр. с. 196—197.

Zeitschrift für Realschulwesen, 1905, XXVI, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 139.

Zeitschrift für romanische Philologie, Halle, 1906, XXX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 132.

Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, 1906, XL. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130.

Zeitschrift für celtische Philologie, 1905. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 129—130.

Целевич Ол. До релїґійних відносин перемисько-самбірської дієцезії в рр. 1616—1674 (Звіт дирекції лїцея українського Інститута для дївчат в Перемишлї, за рік 1905/6). *Іван Кревецький*, LXXXIX. Бібл. с. 235.

Чайківський К. Дещо в музикальної акустики (Звіт дирекції лїцея українського Інститута для дївчат в Перемишлї. за р. 1906/7). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 235.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія, 1908. *Ю. С.* XCI. Н. хр. с. 172—173.

Чечулинъ Н. Д. Очерки по исторіи русскихъ финансовъ въ царствованіе Екатерины II. Спб., 1906, стор. 380. *М. Залїзняк*, LXXXVIII, Бібл. с. 218—222.

Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 182.

Századok, 1908. *С. Томашівський*, XCI, Н. хр. с. 199—200.

Schau ins Land, 1906, 1907, XXXIII, XXXIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н хр. с. 147.

Шахматовъ А. А. Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ, Спб., 1908, ст. 20+687 (в XX т. Лѣтописи археограф. коммиссіи). *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 200—204.

Schrader O. Sprachvergleichung und Urgeschichte. Linguistisch-historische Beiträge zur Erforschung des indogermanischen Altertums. T. I—III. Єна, 1906—7, ст. 235+559—XII. *М. Грушевський*, XCI, Бібл. с. 205—7.

Schriften des Naturwissenschaftlichen Vereins für Schleswig—Holstein, XIII, 1906 [за р. 1905-6]. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 157.

Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees u. seiner Umgebung, 1905, XXXIV, 1906, XXXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Szumowski Władysław. Galicya pod względem medycznym za Jędrzeja Krupińskiego, pierwszego protomedyka 1772—1783 (Archiwum naukowe. Wydawnictwo Towarzystwa dla popierania nauki polskiej. Dz. I, t. IV, Z. 1). We Lwowie, 1907, ст. (портр.) +361+1, 8^0. *Іван Кревецький*, XCI, с. 33—94.

Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich hrg. v. Dr. G. Loesche, Wien, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Jahrbuch der Gesellschaft für lothringische Geschichte u. Altertumskunde, 1905, XVII, 1906, XVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 111.

Jahrbuch der Grillparzer Gesellschaft, 1906, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft, 1906, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134—135.

Jahrbuch der jüdisch-literarischen Gesellschaft, 1905, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 145.

Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums, XIII, XIV, 1905—

1906, Czernowitz, 1908. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Jahrbuch des deutschen Gebirgsvereines für das Jeschken- und Isergebirge, 1905, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 111.

Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Literatur Elsass-Lothringens, Strassburg, 1904, 1905, 1906 (XX—XXII). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 145.

Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, hrg. v. Weigand, 1904, XI, 1906, XII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130—131.

Скороченння авторських імен:

В. Г. — Володимир Гнатюк, **М. Г.** — Михайло Грушевський, **О. Г.** — Олександр Грушевський, **І. Д.** — Іван Джиджора, **М. З.** — Микола Залїзняк, **І. Кр. і Кр.** — Іван Кревецький, **Крч.** — Іван Крипякевич, **З. К.** — Зенон Кузеля, **О. Н. і Ол. Н.** — Олекса Наварів, **І. С.** — Іляріон Свєнціцкий, **Ф. С.** — Федір Срібний, **М. Ч.** — Микола Чайківський, **К. Ш.** — К. Шпаковський.

Inhalt der I—XCII Bände

DER MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

Jahrgang I—XVIII.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. **Hruševśkyj** S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von **Th. Rylśkyj** 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. **Konyśkyj** 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. **Kolessa** 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. **Barvińskyj** 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von **Panačovnyj** S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von **Th. Rylśkyj** (Fortsetzung) 62—113; 3. Messaparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. **Černiachivśkyj** 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von **Ivaniv** 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevśkyj's. Desiderata von M. **Hruševśkyj** 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. **Puluj** S. 1—24; 2. Zur Errinnerung an Markian Šaškevič, von V. **Kocovśkyj** 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr A. **Kolessa** 36—152; 4. Dialect der „Samišanći“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. **Verchratskyj** 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. **Hruševśkyj** 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyśkyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. **Konyśkyj** S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. **Budzynovskyj** 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V **Levickyj** 124—139 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. **Hruševśkyj** 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. **Andrijenko** 151—168; 6. Bibliographie 169- 194; 7 Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovśkyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniss, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševśkyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševśkyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *⁎* 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyńskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-litthuauischen Chronik, von M. Hruševśkyj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyśkyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhund., von A. Lotoćkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. C. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovśkyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürst. Litthauen, von M. Hruševśkyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barvińskyj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5, Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyśkyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F.Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Sewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, migeth. von M. Hruševśkyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyńskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševśkyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivśkyj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyśkyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivśkyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševśkyj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyśkyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniaževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševśkyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyśkyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für, das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyćkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševśkyj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyśkyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvinśkyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniaževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. Al. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen wahrend der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivśkyj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hruševśkyj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotoćkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševśkyj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotoćkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovśkyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševśkyj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyćkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševśkyj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivśkyj 1—138; 3. Chmelnyćkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyćkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyćkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyćkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševśkyj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyćkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6 Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54. 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryćkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševśkyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik. Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celeyyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševśkyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratśkyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratśkyj (Schluss) 201—276, 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševśkyj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševśkyj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilen Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševśkyj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnycia bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševśkyj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševśkyj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheitigung, von S. Rudnyćkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševśkyj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyćkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V, Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruśevškyj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortzetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Fortzetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M, Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeischriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševśkyj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgetragen Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorworf (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Communikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinśkyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwickelung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovśkyj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratśkyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenśkyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der 'Αντίῤῥησις (1599)? von Dr. C. Studynśkyj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohrringe des sog. Kijever Typus bemodernen Kaukasiern, von M. Hruševśkyj S. 1—4; 2. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševśkyj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovśkyj zu Polen in den Jahren 1657 - 8, von D. Koreneć, 1—20; 3. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyśkyj von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyśkyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyśkyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvajko's, mitgetheilt von B. Domanyćkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.- kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševśkyj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukidideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahr., mitgetheilt von M. Zubryćkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beitrage zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryćkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studyński, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellsshaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zue Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträgt, zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens- von J. Verchratśkyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wiesenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 2 Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynśkyj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratśkyj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichniss des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypien), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. II. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheil von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54). S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelśkyj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonnesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende. von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jah- 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylycia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss). S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševśkyj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terlećkyj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragoedie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytećkyj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozynśkyj), von Dr. J. Makovej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševśka, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichniss des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinśkyj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinśkyj, von M. Hruševśkyj, S. 1—5; 3 Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyćkyj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—25; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkov im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj. I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivśkyj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia", von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyćkyj, J. Levyćkyj, J. Lozyńskyj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinśkyj, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersucbungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševśkyj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortzetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr—śkyj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen" des Herrn N. Kr—śkyj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševśkyj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S Tomašivśkyj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinśkyj, V. Hnatjuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovśkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševśkyj, S. 1—24; 3. „Der König der Balagulen" Anton Šaškievič und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgl), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichniss des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč und Auszüge aus seinem Nachlachst, getheilt von M. Teršakoveć, S. 1—48; 3. Miscellanca: Hilfarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryćkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivśkyj und Iv. Krevećkyj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Biblographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussishen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh, mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäichen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S, 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovśkyj und Georg Chmelnyćkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovśkyj-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbest), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydžora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38.

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzelei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovśkyj und M. Hruševśkyj, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevećkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj. Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyćkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dolęga-Chodakowski), von B. Domanyćkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger“ ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, I. Franko, I. Sozańskyj, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens“, ein Nachtrag von M. Hruševśkyj, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilius Ilnyćkyj, mitgetheitt von I. Sozańskyj, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, I. Krypjakevyč, M. Hruševśkyj, S. 1—8; 6. Wissenschaftltche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2. Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivśkyj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč, J. Hordynśkyj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielewicki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivśkyj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. I. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa. Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82, 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Šaškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakoveć, S, 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakevyč und M. Hruševśkyj, S. 1—9: 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševśkyj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhytmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S. 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydžora, S. 70—83; 5. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševśkyj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132. S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevećkyj, I. Franko, I. Sozanśkyj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht eine litteratur-historische Studie von Dr. I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševśkyj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevećkyj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113. 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryćkyj. Einleitung und Aktensammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167, 7. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krypjakevyč, I. Sozanśkyj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh,, von V. Peretz, S. 5—21; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22—43; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II. Entwicklung der Rhytmik in der ukrainischen Volksdichtung, S, 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryćkyj, Aktensammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydžora, S. 134—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, F. Holijčuk, I. Krevećkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Siegiels), mitgetheilt von M. Hruševśkyj, S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S 9—79; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, III. Der musikalisch-syntakiische Fuss, S. 80 - 111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanśkyj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sophien-Katedrale in Kijev, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dnister in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyćkyj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydžora, I. Krevećkyj, I. Krypjakevyč, S. 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65 — 118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mšaneć (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryćkyj, S. 119 - 124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „illegale“ Nationalgarde in Stanislau, von I. Krevećkyj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX Jhrh, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, B. Zaklynśkyj, I. Sozanśkyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Džydžora und I. Krevećkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238. 10. Annonce S. 239—244

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševśkyj, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovśkyj (mit 28 Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX Jhrh., von A. Hruševśkyj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mšaneć im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryćkyj. Aktensammlung, N. CVIII—CXLII, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—242; 11. Annonce, S. 243—244.

Inhalt des LXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovśkyj, von Michael Hruševśkyj, S. 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr. Ivan Franko, S. 14—84; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševśkyj, S. 85—95; 5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727, mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Peretz, S. 104—116; 7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevećkyj, Ig. Močulśkyj, S. 117—130; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten zur Geschichte des Gr Fürstentum Littauen, eine Uebersicht von Bohdan Bučynśkyj, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltverzeichnis des XV Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Geselschaft der Wissenschaften (B. LXIX LXXIV), S. 214—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mitheilungen (deutsch), S. 236—246; 12. Annonce, S. 247—248

Inhalt des LXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Erzengels Marienverkündigung“ und des Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), verf. von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss folgt), S. 5—33;

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VII—XIII, von Dr. Ivan Franko, S. 39—63; 4. Ueber die Rhytmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolessa, V Das Verhältnis der ukr. Volksrythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), S. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynśkyj, S. 117—142; 6. Aushilfstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevećkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypśkyj, M. Hruševskyj, S. 156—162; 8. Wissenchaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 188—226; 10. Annonce, 227—228.

Inhalt des LXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengels Marienverkündigung“ und das Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5 Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevećkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšaneć im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgetheilt von Michael Zubryćkyj, Aktensammlung, N. CXLIII—CCXXI. (Schluss), 114—170; 7. Miscellanea, von M. Hruševśkyj, I. Franko, B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftiche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela 183—202; 9. Bibliographie S. 203—242; Annonce, S. 243—248.

Inhalt des LXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russichen Regimenten in der Ukraine, von Alexander Hruševśkyj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyć, IV—V, S. 26 50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelnyćkyj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymśkyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H. Svěncizkyj, I. Krevećkyj, M. Hruševśkyj, 8. Wissenschaftliche Chronik: Etnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

Inhalt des LXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypjakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševśkyj, S. 94—96; 5. Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunahmen der Bauern in Mšanec, Bez. Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj, S. 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk, H. Sviencizkyj, Al. Hruševśkyj, S. 155—164; 8 Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—120; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

Inhalt des LXXX. Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostroher Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševśkyj S. 19—35; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Geistlichen Galiziens in J. 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studynśkyj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampire und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7. Miscelanea, von B Januš, S. Tomašiwśkyj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195—236; 10. Annonce, S. 237—240

Inhalt des LXXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Zerstörung der Hölle“, ein ukrainisches Passionsdrama, von Ivan Franko, S. 5—50; 3. Hieromonachos Klement's unbekannte Gedichte (Anfang d. XVIII Jhrh.), mitgeteilt von Basilius Domanyćkyj, S. 51—126; 4. Offizielle Massregeln gegen die Cholera im J. 1831, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj, S. 127—133; 5. Ein Artikel Nikolaus Kmycykevyč's über die ruthenische Schriftfrage im J. 1834, mitgeteilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 134—144; 6. Nikolaus Daškevyč, Nekrolog, von Michael Hruševśkyj, S. 145—150; 7. Miscellanea, von S. Tomašivśkyj, V. Barvynśkyj, M. Vozn'jak, S. 151—171; 8. Wissenschaftliche Chronik, von S. Tomašivśkyj, S. 172—179; 9. Bibliographie S. 180—207; 10. Inhaltsverzeichnis des XVI Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXXV—LXXX), S. 208—222; 11. Inhalt der Bände I—LXXX der Mitteilungen (deutsch), S. 223—234; 12. Annoncen, S. 235—240.

Inhalt des LXXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zu Prof. Vladimir Antonovyč's Gedächtnis (Widmung und Porträt), S. 5—6; 3. Erinnerung an Vladimir Antonovyč, von Michael Hruševśkyj, S. 7—9; 4. Grabkreuze in der Ukraine, mitgeteilt von Konstantin Šyroćkyj (mit Abbildungen), S. 10—29; 5. Neue Beiträge zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko (mit Illustration), S. 30—52; 6. Ivan Žukivśkyj's Vorschlag einer Rechtschreibung auf dem Kongresse der „ruthenischen Gelehrten“, mitg. von Michael Voznjak, S. 53—86; 7. Polnische revolutionäre Strömungen unter den ruthenischen Klerikern und Geistlichen in Galizien 1831—1846, eine Studie von Dr. Cyrill Studynśkyj (Schluss), S. 87—177; Miscellanea, von V. Barvynśkyj, Iv. Špytkovśkyj, B. Ščurat, S. 178—188; 9. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Dr. Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 189—205; 10. Bibliographie, S. 206—242; 11. Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des LXXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien über die ukrainischen Volkslieder, XXIII—XXVI, von Ivan Franko, S. 5—30; 3. Beiträge zum Studium über die Werke des Laurentius Sysanij, von Michael Voznjak, S. 31—88; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj, S. 89—133; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegung im J. 1768, V: Eine Trinitarier-Denkschrift über die „Kolijivščyna“, von Ivan Špytkovśkyj, S. 134—157; 6. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševśkyj, 1. „Geschichte des ukrainischen Volkes“, von P. Kuliš, S. 158—168; 7. Miscellanea, von I. Franko, B. Domanyćkyj, S. 169—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss), S. 185—198; 9. Bibliographie, S. 199—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

Inhalt des LXXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Eine Probe österreichischer Vermittlung zwischen Chmelnyćkyj und Polen, von Miron Korduba, S. 5—32; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj (Fortsetzung), S. 33—87; 4. Die travestierte Aeneis von Michaelis, von Jaroslav Hordynśkyj, S. 88—97; 5. Ivan Vahylevyč als Prediger, mitgeteilt von Hilarion Svjencickyj, S. 98—110; 6. Die Autorschaft Marko Vovčok's, von Basil Domanyćkyj, S. 111—171; 7. Miscellanea, von V. Peretz, M. Zubryćkyj, M. Hruševśkyj, S. 172—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: Nationale Verhältnisse in Galizien, ref. von B. Panejko, S. 185—202; 9. Bibliographie, S. 203—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des LXXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, von Vladimir Peretz, S. 5—20; 3. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union, von Bohdan Bučynśkyj, I. Isidors Zeit, S. 21—42; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj (Fortsetzung), S. 43—80; 5. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševśkyj. 2. „Ukraine“ von P. Kuliš, S. 81—105; 6. Briefe des Ministers Florian Ziemiałkowski an den Bischof Ivan Stupnyćkyj, mitgeteilt von Cyrill Studynśkyj, S. 106—133; 7. Miscellanea, von S. Tomašivśkyj, B. Domanyćkyj u. V. Hnatiuk, S. 134—158; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss folgt), S. 159—190; 9. Bibliographie, S. 191—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

Inhalt des LXXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. I. Isidors Zeit, von Bohdan Bučynśkyj (Fortsetzung), S. 5—30; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Stephan Tomašivśkyj (Fortsetzung). S. 31—58; 4. Materialien zur Geschichte der Ukraine im Moskauer „Archiv des Justizministeriums", von Ivan Dżydżora, S. 59—81; 5. Emil Korytko, ein vergessener slavischer Ethnograph, von Ivan Franko, S. 82—122; 6. Alexander Duchnovyč als Dichter, von Ivan Sozanśkyj, S. 123—140; 7. Miscellanea, von V. Peretz, B. Ščurat und Z. Kuzela, S. 141—149; 8. Wissenschaftliche Chronik: Zeitschriften im J. 1907, S. 150—212. 9. Bibliographie, S. 213—245; 10. Annoncen, 246—248.

Inhalt des LXXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Vyhovśkyj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilius Herasymčuk (Fortsetzung folgt), S. 5—36; 3 Ein Artilleriechef des ruthenischen Grossfürstentums (aus dem Archiv der Nemyryč's), von Vjačeslav Łypynśkyj, S. 37—47; 4. Ein Beitrag zu Ivan's von Vyšnja Leben und Schriften, von Basilius Ščurat, S. 48—63; 5. Einige Dokumente aus dem Huzulenlande aus der zweiten Hälfte des XVIII Jahrh., von Ossyp Makovej, S. 64—69; 6. Ukrainische Schauspiele in Galizien in der ersten Hälfte des XIX Jahrh., von Michael Voznjak (Schluss folgt), S. 70—91; 7. Miscellanea, von I Džydžora, I. Sozanśkyj und V. Domanyćkyj, S. 92—101; 8. Wissenschaftliche Chronik: Die Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für d. J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss), S 102—165; 9 Bibliographie, S. 166—217; 10. Inhaltsverzeichnis des XVII Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bb. LXXXI—LXXXVI), S. 218—232; 11. Inhalt der Bände I—LXXXVI der Mitteilungen (deutsch), S. 233—246; 12. Annoncen, S. 247—248.

Inhalt des LXXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes. S, 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. II. Metropolit Gregor, von Bohdan Bučynśkyj, S. 5—22; 3. Vyhovśkyj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilius Herasymčuk. III. Puškars Aufstand (Fortsetzung folgt), S. 23-50; 4. Ukrainische Schauspiele in Galizien in der ersten Hälfte des XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Schluss), S. 51—93; 5. Beiträge zur Geschichte des J. 1848, mitgeteilt von Ivan Franko, S 94-117; 6. Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien vom J. 1822 bis 1853, mitgeteilt von Michael Zubryćkyj, S. 118—150; 7. Miscellanea, von V. Hnatjuk, T. Revakovyč, M. Voznjak, S. 151-180; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neue Publikationen auf dem Gebiete der ukrainischen und weissrussischen Bibliographie, von Ivan Krevećkyj, S. 181—197; 9. Bibliographie, S. 198—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des LXXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Theorie der Literaturgeschichte und ihre Entwickelung, von Ivan Franko, S. 5—45; 3. Vyhovśkyj und die Union von Hadjač, eine Studie von Basilius Herasymčuk. IV Die Union von Hadjač, S. 46—90; 4. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruševśkyj. 3 Ethnographische Publikationen und Pläne, S. 91—110; 5. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Fortsetzung folgt), S. 111—143; 6. Drei Briefe von Vladimir Antonovyč an Antonius Mioduszewski, S. 144—151; 7. Miscellanea, von T. Revakovyč, I. Sozanśkyj und B. Domanyćkyj, S. 152—159; 8. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1908 – Ukrainische Zeitschriften, S. 160—183; 9. Bibliographie, S. 184—239; 10. Annoncen, S. 240.

Inhalt des XC Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Studien zur Geschichte der kirchlichen Union. III. Misael's Brief, von Bohdan Bučynśkyj (Schluss), S. 5—24; 3. Materialen zur Geschichte des sozialen und ökonomischen Lebens der transborysthenischen Ukraine im XVIII Jahrh., von Viktor Barvinśkyj, S. 25—32; 4 Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak (Fortsetzung folgt), S. 33—118; 5. Dekanal- und Parochial-Bibliotheken der Peremyšler Dioecese, von Michael Zubryćkyj, S. 119—136; 6. Zur Psychologie des Jahres 1848 (Affaire des St. Hošovski), von Ivan Krevećkyj, S. 137—157; 7. Miscellanea, von I. Sozanśkyj, V. Domanyćkyj und M. Voznjak, S. 158—178; 8. Wissenschaftliche Chronik: Arbeiten der archäologischen Kongresse in Charkiv und Katerynoslav, von M. Zeliznjak, S. 179—212; 9. Bibliographie, S. 213-242; 10. Annoncen, 243—244.

Inhalt des XCI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3-4; 2. Hetmanennest, Oertlichkeiten und Ueberlieferungen des Dorfes Subotiv, gesammelt in d. J. 1897-9 und mitgeteilt von Marko Hruševśkyj, S. 5—32; 3. Galizien in der 2. Hälfte des XVIII Jhrh. Eine Uebersicht der neuen Publikationen, von Ivan Krevećkyj, S. 33—94; 4. Ein Liederbuch der Familie Levyćkyj von Chocen, mitgeteilt von Vladimir Hnatjuk, S. 95—125; 5. Studien über die ukrainischen Grammatiken in Galizien im XIX Jhrh., von Michael Voznjak, VIII—IX (Fortsetzung folgt), S. 126—150; 6. Beiträge zur Geschichte des ruthenischen gr.-kat. Seminars in Lemberg in den J. 1837—1851, von Georg Kmit, S. 151—158; 7. Miscellanea, von I. Pelenśkyj, M. Voznjak, M. Zubryćkyj, S. 159—166; 8. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1908 (Schluss), S. 167—203; 9. Bibliographie, S. 204-237; 10. Annoncen, S. 238—240.

Inhalt des XCII Bandes. 1. Vorrede, S. 1; 2. Inhalt des Bandes, S. 3-4 3. Porträt Mazepas, S. 5—6; 4. Schwedisch-ukrainischer Bund vom J. 1708, von Michael Hruševśkyj, S. 7—20; 5. Hłuchiv und Łebedyn (1708—1709), von Alexander Hruševśkyj, S. 21-65; 6. Aus den schwedischen Memoiren über die J. 1708/9, von Stephan Tomašivśkyj, 66—92; 7. Orłyk in Schweden, von Alfred Jensen, S. 93—169; 8. Die Familie Vojnarovśkyj in Schweden, von Alfred Jensen, S. 170—193; 9. Briefe Peters des Grossen an Adam Sieniawski, von Stephan Tomašivśkyj, S. 194—238; 10. Miscellanea: Drei Briefe Mazepas an Sigmund Gałecki, mitget. von A. Jensen; b) Aus den Berichten des österreichischen Abgesandten Pleyer in Moskau in den J. 1708 und 1709, mitget. von S. Tomašivśkyj; c) Mazepa und die Politik Österreichs, mitget. von S. Tomašivśkyj, S. 239—245; 11. Zu Mazepas Porträt, mitget. von M. Hruševśkyj, S. 246-248; 12. Annoncen, S. 249—254.

Приймаєть ся передплата на 1910 р. на

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВУ ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНУ ПЕРЕДОВСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

що виходить у Львові що два місяцї під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

(XIX рік видання).

Журнал сей крім розвідок, заміток і матеріялів по українознавству — історії староруської, литовсько-польської й новійшої доби, історії лїтератури, етноґрафії, язику та иньшим близьким областям наук подає широко ведений перегляд наукової лїтератури, яка дотикаєть ся просто або посередно вказаних вище дісціплїн — окремих публікацій і видань періодичних (коло 200 наукових часописей в перегляді), в виді критичних оцїнок або рефератів.

Передплата для Австрії 12 корон на рік (поодинокі книжки по **3** корони) **приймає Канцелярія Наукового Товариства ім. Шевченка** у Львові і **Книгарня „Літературно-Наукового Вістника“** в Київі (Б. Владимірская № 28).

Тамже на складї всї **иньші видання Наукового Товариства імени Шевченка:** Збірники секцій — історичної, фільольоґічної й природничо-математичної, Жерела (Fontes historiae ruthenicae), Памятки (Monumenta linguae necnon litterarum ruthenicarum), Українсько-руський Архив, Українська Бібліотека, Історична Бібліотека, Матеріяли до української етнольоґії, Етноґрафічний Збірник, Студії з поля суспільних наук, Часопись правнича й економічна, Правнича Бібліотека, Матеріяли до української бібліоґрафії.

Приймаєть ся передплата на 1910 р.

НА НАРОДНЮ УКРАЇНСЬКУ ІЛЮСТРОВАНУ ҐАЗЕТУ

СЕЛО

що виходить, почавши з вересня 1909 року, кождого четверга у Київі, а подає статї і новини про сучасне житє на Українї, в Росії і за кордоном, оповідання, вірші, популярні статї з української історії й письменства, з наук природних, з аґрономії і медицини. Пишуть постійно: **Ю. Будяк** (шкільництво), **М. Гехтер** (еконономічне житє, кооперація), **М. Грушевський** (історія, українське питаннє), **М. Залїзняк** (з закордонної України), **Майорський** (сільське господарство), **Ю. Сїрий** (природні науки), **П. Смуток** (з столиці), **А. Терниченко** (сільське господарство), **М. Шаповал** (з заграничного житя) й иньші.

Передплату приймає книгарня ЛНВістника в Київі, Вел. Володимирська 28.

Для галицьких передплатників цїна на рік 6 кор., хто виписує просто з київської книгарнї; посилаючи гроші переказом, треба доконче карткою осібно пояснити призначеннє тих грошей, подати адрес і т. д., бо оригінального переказу адресат не одержує.

З огляду на сї клопоти, і те також, що при висилцї з Київа часопись часто гине в дорозї, **книгарня Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові приймає передплату по цїнї 7 корон на рік для країв австрийських і таким передплатникам буде розсилати часопись уже від себе 2 рази на тиждень, приймаючи на себе одвічальність за правильне надсиланнє.**

Брошуровані комплєти „Села“ за р. 1909 (17 чисел, коло 50 українських ілюстрацій, богато історичних, лїтературних й ин. статей — дуже користне для читалень) продаватимуть ся в книгарнї Наук. Тов. ім. Шевченка по 2 корони (на пересилку 40 сот.).

ЗАПИСКИ
УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В КИЇВІ
виходять від 1908 р.

Редакційний комітет: *М. Грушевський, Вол. Перетц, К. Михальчук.*

Вийшла книжка шеста, зміст її:

1. **Б. Бучинський:** Змаганя до унії руської церкви з Римом в роках 1498—1506. 2. **Проф. В. Перетц:** Панеґірик „Вѣзерунокъ цнотъ“ превел. о. Е. Плетенецького року 1618. 3. **Іван Ерофеєв:** Українські думи і їх редакції. 4. **Проф. М. Сумцов:** Фільольоґічна вага перекладу Потебнї „Одисеї“. 5. **Іван Огієнко:** Двійне число в українській мові. 6. **К. Михальчук і Е. Тимченко:** Проґрама до збираня діялєктичних одмін української мови (в додатку).

З огляду, що надсиланнє передплати з Галичини на Записки Українського Наукового Товариства в Київі, очевидно, робить трудности богатьом, Рада Товариства за порозумїннєм з Книгарнею Наукового Товариства ім. Шевченка постановила: замість передплати для Галичини завести продажу поодиноких томів Записок в тій книгарнї по зниженій цінї, а власне том буде продавати ся в нїй по **3 кор. 20 сотиків.**

Приймаєть ся передплата на рік 1910
на українську політичну, економічну і літературну ґазету
(рік видання пятий)

РАДА,

яка виходить у Київі що дня, окрім понедїлків і днів після свят, українською мовою по програмі звичайних великих політичних ґазет.

НАПРЯМОК ҐАЗЕТИ НЕПАРТІЙНИЙ, ДЕМОКРАТИЧНО-ПОСТУПОВИЙ.

Особливу увагу звертає „РАДА“ на місцеве життє провінції.

До співробітництва в „РАДІ“ запрошено визначнїйші літературні і наукові сили.

„РАДА“ має власних **кореспондентів** в Державній Думі, в Державній Радї, а також **в політичних центрах Европи, у Львові, в Чернівцях** і в усїх визначних містах України по сей і по той бік кордону.

Передплатники, що підпишуть ся на ґазету на цїлий рік і виплатять відразу або по частках цїлорічну передплату (6 руб.), одержать безплатно такі книжки: „Українсько-Російський словник“ В. Дубровського під ред. Ів. Стешенка, вид. „Час“ 1909 р., ц. 75 к. і „Словарик, Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів“, В. Доманицького, вид. 1906 р., ц. 20 к., а також за доплату 6 рублів можна одержати „Словник української мови“, зібраний редакцією журнала „Кіевская Старина“, виданий у Київі в 1909 р. під редакцією і з доповненнями Б. Грінченка, в 4-х великих томах, що продаєть ся по книгарнях за 8 руб. без пересилки (словник одержав від Рос. Акад. Наук премію ім. Костомарова).

Ціна „РАДІ“ з приставкою і пересилкою в Росії на 1910 р., а також до кінця 1909 р. на рік 6 р., на 11 м. 5·70 р., на 10 м. 5·25 р., на 9 м. 4·75 р., на 8 м. 4·25 р., на 7 м. 3·75 р., на 6 м. 3·25 р., на 5 м. 2·75 р., на 4 м. 2·25 р., на 3 м. 1·75 р., на 2 м. 1·25 р., на 1 м. 65 коп.

Адреса редакції і головної контори у **Київі: Велика Підвальна ул., д. 6** біля Золотих Ворїт. **Телефон 1458.**

Проф. Мих. Грушевський:

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЧИНИ

частина перша — до р. 1625

(VII том Історії України-Руси, що становить зовсїм окрему цїлість).

Зміст: Східно-полуднева Україна в XV—XVI вв. Початки козачини. Зріст і орґанїзація козачини в передостаннїх десятилїтях XVI в. Перші козацькі війни. Східн. Україна і козачина на порозї XVII в. Соціальне значіннє козацтва. Полїтичні обставини перших десятилїть XVII в. і їх вплив на зріст і розвій козачини. Козачина в службі національних українських змагань. Київський освітний рух і відновленнє православної єрархії. Від Хотина до Курукова.

Замовляти в Книгарнї Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, цїна 8 кор.

Тамже можна мати **нові оправи** для Історії України-Руси проф. Грушевського: **в елеґантнім півшкірку** (Halbfranz), **з оріґінальними витисками** — гербами, орнаментами і написями, компонованими з українських рукописей XVII в. **по рисункам арт. Ф. Красицького;** цїна 12 К. за оправний том.

Мих. Грушевський: Про старі часи на Українї популярна історія до наших часів, з ілюстраціями, ц.	— К 60 с.
— Очеркъ исторіи украинскаго народа, 2 вид., ц.	5 „ 60 „
— З біжучої хвилї, статї на теми дня, ц.	1 „ 20 „
— Про українську мову і українську справу, ц.	— „ 30 „
— Освобожденіе Россіи и украинскій вопросъ, ц.	2 „ 80 „
— Украинство въ Россіи, его запросы и нужды, ц.	- „ 70 „
— Украинскій вопросъ, ц.	— „ 32 „
— Про батька козацького Богдана Хмельницького (з малюнками), ц.	— „ 70 „

й инші видання.

Приймаєть ся передплата на 1910 рік

на популярний лїтературно-науковий ілюстрований український місячник

УКРАЇНСЬКА ХАТА.

Напрямок журналу: національно-поступово-демократичний.

В 1910 р. „Українська Хата“ освітлювати-ме можливо повно українське життя з погляду національно-культурних потреб України і містити-ме: белєтристику: поезії, оповідання, повісти, малюнки, нариси і т. и.; статї наукові; статї публїцистичні, в яких обговорювати-муть ся всї пекучі справи українського житя, науки, лїтератури й містецтва; статї лїтературно-критичні, з характеристикою творів і діяльности наших письменників, особливо сучасних; огляди преси української, російської, польської і ин. в звязку з українським рухом; огляди українського громадсько-культурного житя; огляди найцікавійших подій по-закордонного житя.

В 1910 р. „Українська Хата“ давати-ме переклади творів з чужих мов і характеристики чужих письменств; давати-ме репродукції творів українських художників, малюнки, віньєтки, портрети письменників і діячів українських.

В 1910 р. журнал буде збільшений в розмірі. До участи в „Укр. Хатї“ запрошено видатних українських письменників.

Передплата на 1910 р. на „Українську Хату“ 4 карб. (за кордон 10 кор.), півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп. (з пересилкою 40 коп.), можно виплачувати частками по 2 карб.

Передплата приймаєть ся в головній конторі і редакції журнала: Київ, Бульварно-Кудрявська, 36, або в „Українській Книгарні“ Безаківська, 8; книгарні „Лїтературно-Наукового Вістника“ Вел.-Володимирська, 28.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1910 ГОДЪ НА ЖУРНАЛЪ

ХРИСТІАНСКОЕ ЧТЕНІЕ

издаваемый при С.-Петербургской Духовной Академіи.

„ХРИСТІАНСКОЕ ЧТЕНІЕ“ — ежемѣсячный журналъ, органъ богословской и церковно-исторической науки въ общедоступномъ изложеніи. Помѣщаетъ: а) статьи богословскія, философскія, историческія; б) обзоръ журналовъ и отзывы о книгахъ; в) годичный отчетъ о состояніи Академіи и журналы собраній ея Совѣта; г) въ 1910 г. будетъ продолжено печатаніе Лекцій † проф. В. В. Болотова по древней церковной исторіи.

Условія подписки: а) Отдѣльно „Христіанское Чтеніе“ **5** руб., б) Вмѣстѣ съ еженедѣльнымъ церковно-общественнымъ журналомъ „Церковный Вѣстникъ“ **8** руб., в) За границей: за оба журнала **10** руб., за каждый журналъ отдѣльно **7** руб.

Иногородніе подписчики надписываютъ свои требованія такъ:
Въ Редакцію „Христіанскаго Чтенія“ и „Церковнаго Вѣстника“ въ С.-Петербургѣ.

Редакторъ профессоръ ***П. Смирновъ.***

XII годъ изд. **Открыта подписка на 1910 годъ на** **XII годъ изд.**

ЮЖНО-РУССКУЮ СЕЛЬСКО-ХОЗЯЙСТВЕННУЮ ГАЗЕТУ

областной еженедѣльный журналъ

посвященный опытному дѣлу, общественной агрономіи, коопераціи и практическому хозяйству степного юга.

Программа журнала выполняется помѣщеніемъ въ каждомъ номерѣ статей и замѣтокъ по отдѣламъ: основныя техническія статьи; руководящія о земской и общественной агрономіи; статьи по коопераціи; обзоръ сельско-хозяйственныхъ журналовъ; практическія замѣтки по сельско-хоз. техникѣ; корреспондендіи и текущія извѣстія по землеустройству, переселенію. сельской коопераціи, земской и общественной жизни.

„Вопросы мѣстной коопераціи“ выходятъ при журналѣ разъ въ мѣсяцъ. Изданіе вызвано тѣмъ особымъ значеніемъ, которое пріобрѣтаетъ теперь въ сельскомъ хозяйствѣ дѣятельность кооперативныхъ товариществъ всѣхъ видовъ.

Спеціальные номера посвящаются подробной разработкѣ насущныхъ и сезонныхъ вопросовъ.

Сбытъ хлѣба: хлѣбныя цѣны, обзоры видовъ на всемірный урожай, отчеты объ урожаяхъ, хлѣбная торговля, настроеніе рынка, крупныя сдѣлки, сообщаетъ въ періодъ хлѣбной кампаніи (1 сент.—1 нояб.) особый **„Справочный листокъ хлѣбной торговли“**, разсылаемый всѣмъ подписчикамъ **безплатно 2 раза въ недѣлю.** Въ этомъ же „Справочномъ листкѣ“ помѣщаются систематическія статьи по организаціи общественнаго сбыта продуктовъ хазяйства. Отвѣтственный ред. агрономъ **С. М. Кузнецовъ.**

Годовые подписчики получатъ въ 1910 году:

50 №№ журнала по общей его программѣ. **40** №№ **„Справочнаго листка“** по хлѣбной торговлѣ. **12** №№ ,Вопросы мѣстной коопераціи. **2** книги по капитальнымъ вопросамъ программы (въ 1909 г. даны: 1) профес. П. В. Будринъ „Селекція сельско-хоз. растеніи“ и 2) А. П. Корховъ — „Теорія и практика кормленія сел.-хоз. животнымъ по нормамъ. **1** календарь и справочна книжка „Хлибороба“ на 1910 г.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА: на годъ — 4 р., 6 м. — 2 р., 3 м. — 1 р.

Для сельскихъ кооперативовъ, крестьянъ и учителей 50%, для земскихъ управъ при групповой подпискѣ 25% скидки. Подписной годъ считается съ 1 января.

Адресъ конторы и редакціи: Харьковъ, Московская, № 10.

ПЕРЕДПЛАТА НА РІК 1910

(четвертий рік видання).

УКРАЇНСЬКЕ БЖІЛЬНИЦТВО

ІЛЮСТРОВАНА ЧАСОПИСЬ ПОСТУПОВОГО БЖІЛЬНИЦТВА.

Виходить що місяця (12 разів на рік) книжками до 24 стор. з малюнками.

„УКРАЇНСЬКЕ БЖІЛЬНИЦТВО“ орґан українських пасїшників служить потребам бжільництва на Українї. В журналї містить ся богато практичних порад, пишеть ся про все цікаве з пасїшного життя, про всї новини з бжільництва. Журнал дурно дає поради (за два роки надруковано біля 80 відповідий). В журналї пишуть видатнїйші пасїшники. Редактор-видавець **Є. Архипенко.**

Хто заплатить гроші за цїлий рік, одержить додаток „ІЛЮСТРОВАНИЙ СЛОВНИК БЖІЛЬНИЦТВА“ (Пасїшна енциклопедія) на стільна справочна книжка кожнього українського пасїшника. Словник склали видатнїйші українські пасїшники. В словнику буде біля 80 малюнків.

Цїна на рік 4 корони, на ½ року 2 корони з пересилкою. Окреме число 35 сот. „УКРАЇНСЬКЕ БЖІЛЬНИЦТВО“ за рр. 1908—1909 4 корони з пересилкою. Ілюстрована програма висилаєть ся дурно.

Гроші надсилати: КИЇВ, журнал „УКРАЇНСЬКЕ БЖІЛЬНИЦТВО.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1910 ГОДЪ

НА СЕЛ.-ХОЗ., ИЛЮСТРИРОВАННЫЙ, ДВУХНЕДѢЛЬНЫЙ ЖУРНАЛЪ

ХЛИБОРОБЪ

4-й годъ изданія.

Издается Харьковскимъ Общ. сельского хозяйства.

ХЛИБОРОБЪ распространяетъ сельско-хозяйствен. знанія среди крестьянъ и частныхъ владѣльцевъ украинской полосы черноземной Россіи.

ХЛИБОРОБЪ печатается понятнымъ изложеніемъ статей на русскомъ и украинскомъ языкахъ. -

ХЛИБОРОБЪ помѣщаетъ специяльныи статьи о полевомъ хозяйствѣ, луговодствѣ, травосѣяніи, садоводствѣ, огородничествѣ, животноводствѣ и пчеловодствѣ. -

ВЪ 1910 ГОДУ продолжатся статьи о хуторскомъ хозяйствѣ, начатыя въ 1909 году. -

ОТВѢТЫ НА ВОПРОСЫ даются всѣмъ подписчикамъ журнала. - - - - -

СПРАВОЧНЫЙ ЛИСТОКЪ, разсылаемый при каждомъ № ХЛИБОРОБА, содержитъ цѣны на хлѣба въ Рессіи и заграницей; свѣдѣнія объ урожаяхъ во всѣхъ государствахъ и статьи объ улучшеніи сбыта хлѣбовъ. -

КАЛЕНДАРЬ ХЛИБОРОБА содержитъ, кромѣ свѣдѣній, имѣющихся въ обыкновенныхъ календарямъ, еще сельско-хозяйственный и литературный отдѣлы. - - - - - - - - - - - - - - - - -

Отвѣственный редакторъ агрономъ **С. М. Кузнецовъ.**

Годовые подписчики получаютъ: 24 книги журнала, не менѣе 48 страницъ каждая. 8 пакетовъ сѣмянъ новыхъ сел.-хоз. растеній. 3 книги по выбору поднисчиковъ изъ списка печатаемаго въ концѣ года. 1 карманный с.-х. календарь ХЛИБОРОБЪ на 1910 годъ. №№ справочнаго листка по хлѣбной торговлѣ.

Подписная цѣна: 1 г. — 1 р. 50 к., ½ года — 75 к., 3 мѣс. 50 к., отдѣл. № 10 к. №№ для ознакомленія безплатно.

Адресъ Редакціи: г. Харьковъ, Московская, 10. Телеф. 716.

Приймаєть ся передплата на р. 1910 на

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛЇТЕРАТУРИ, НАУКИ Й СУСПІЛЬНОГО ЖИТЯ,

що виходить далї великими книжками, 12—15 аркушів великої вісїмки під загальним проводом Мих. Грушевського.

Міститить белетристику оріґінальну й переклади — повісти, оповідання, драми, поезії, статї з української історії, лїтератури, суспільної економії й инших областий знання; огляди лїтератури, науки й суспільно-полїтичного житя; критику й біблїоґрафію.

Видає **УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА.**

За львівську редакцію відповідає Василь Панейко.

Адмінїстрація у Львові: ул. Супінського, ч. 17.

(Lemberg, Supińskyjgasse, 17. Anzeiger für Literatur und Wissenschaft.)

Редакція й адмінїстрація в Київі (лише для Росії): Велика Володимирська, 28.

Передплата платна у Львові, виносить:

В Австрії з пересилкою на пів року 12 кор., на цїлий рік 18 кор.

Річна передплата може бути сплачена в трьох ратах: 3 сїчня н. ст. 6 кор., 3 цвітня н. ст. 6 кор., 3 серпня н. ст. 6 кор. По порозумінню з адмінїстрацією можна сплачувати рати також в инших термінах, але все з гори. Квартальної передплати не приймаєть ся.

В инших державах (крім Росії) передплата виносить 22 кор., (23 франки, в Америці 4·50 доляри, в Німеччинї 20·40 мар.), і може бути тільки річна.

Комплєтні річники 1899—1907 р. продають ся по 16 кор., річник 1908 по 18 кор.; 1-го річника (1898) перші чотири книжки вичерпані; за цїну 12 кор. можна дістати кн. 5—12. Поодинокі книжки коштують 2 кор. З двох перших здекомплєтованих річників продають ся поодинокі книжки по 40 сот.

Книжки висилають ся раз на місяць; хто надсилає передплату по виході книжки, дістає належні книжки при найблизшій розсилці. Реклямувати можна найпізнїйше по одержанню двох дальших книжок. Инші реклямації полагоджуєть ся тільки по вирівнанню належитости за книжку.

На зміну адреси треба присилати 50 сотиків; при тім треба подавати все не лише нову, але й стару адресу. — Всякі грошеві претенсії журнала до передплатників платні і заскаржувані у Львові. Доки хто не повідомив адмінїстрації виразно окремим письмом, що перестає передплачувати журнал, доти відповідає за всї вислані йому книжки.

Далї приймаєть ся передплата на р. 1909, нові передплатники дістають всї книжки.

НАША ШКОЛА **НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ.**

Орґан Товариства українських учителїв середнїх і висших шкіл „Учительська Громада“ у Львові.

Виходить 4 рази на рік книжками 4—5 аркушів.

Видає ***Редакційний Комітет.*** — Відповідає за редакцію: ***Ів. Кревецький.***

Умови передплати: В Австро-Угорщинї: річно 10 кор., піврічно 5 кор.
Для заграниції: „ 12 „ „ 6 „

Члени Товариства „Учительська Громада“ дістають журнал безплатно.

Редакція й Адмінїстрація: ***Львів, ул. Супінського, ч. 17.***

PUBLIKATIONEN

der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Supinškyj-Gasse, 17.

(in ukrainischer Sprache).

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, redigirt von Prof. Michael Hruševškyj, bis jetzt erschienen Bde I—XCIII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Literaturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften:

A. Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. Dreizehn Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filozofičnoi sekcyi) B. I—IV u. VI—XIII enth. Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševškyj (I. Teil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XIII Jahrh., III—IV bis zum J. 1340, VI—VII bis zum J. 1569, VIII—IX Verfassung und soziale Verhältnisse in XIV—XVII Jhrh., X—XI Oekonomische, kulturelle und nationale Verhältnisse in XIV—XVII Jhrh., XII—XIII Ukrainische Kosaken bis zum J. 1625). Preis I, II B. à 7·50 III u. IV B. 7·50 VI u. VII B. 7·50, VIII u. IX B. 7·50, Bd. X—XI 7·50 Kr., Bd. XII—XIII 8 Kr., Bd. V. enthält Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh. Preis 4 Kr.
2. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. I—XXIV.
3. Ukrainisch-ruthenisches Archiv I Band: Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dom in Lemberg, — 3 Kr. II Band: Materialen zur Geschichte des Bauerntums und der Oekonomik Galiziens im XVIII—XIX Jhd., — 4 Kr. III Band: Materialien zur Geschichte der nation. Wiedergeburt der Ruthenen in Galizien 1830—1840, — 5 Kr. IV Band: Materialien zur Geschichte des ruthenischen Schulwesens in Galizien, — 3 Kr.
4. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, à 2 Kr.
5. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt IX Bde à 3 Kr.
6. Juridische Bibliothek, bis jetzt III B. à 2 u. 3 Kr.
7. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der Statistik, bis jetzt I Bd. Preis 3 Kr.
8. Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 1 Bd. Preis 6 Kr.

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 12 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I und IV Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Konyškyj, Preis à 3 Kr. Bd. II u. III Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Literatur, von Michael Dragomanov (erster Teil). Preis à 4 Kr. Bd. V. Die Mundart der Lemken, von I. Verchratškyj, 6 Kr. B. VI. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde von M. Dykariv. Preis 4 Kr. Bd. VII u. X: Abhandlungen aus der ukrainischen Volkskunde und Literatur von Michael Dragomanov (Zweiter Teil). Preis 5 Kr. Bd. VIII—IX u. XI—XII, Die Korrespondenz d. J. Holowaćkyj, Preis à 7 Kr. Ukrainische Bibliothek, Bd. I—III. Sämtliche Werke von J. v. Fed'kovyč, Bd. I. Gedichte, Preis 6 Kr., B. II. Erzählungen, Preis 4 Kr., Bd. III. Dramatische Werke 1A Teil, Preis 3 Kr., 2 Teil, Preis 3 Kr. Bd. VI—VII: Gedichte von Taras Ševčenko, Preis à 3 Kr.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medizinische Sektion publizierte bis jetzt 13 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—VIII erschienen jeder in zwei Abteilungen, jede unter einer besonderen Redaktion; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratškyj und Vlad. Levickyj, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyč. Preis jeder Abteilung 2 Kr. Bände IX—XIII à 5 Kr.

D Die Archaeographische Kommission publizierte bis jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg im J. 1564—5); Bd. IV u. V (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Bd. VII (Lustration vom J. 1570); Bd. VIII (Akten zur Gesch. der ukr. Kosaken 1513—1630). Jeder Bd. kostet 4 Kr., III Bd. 5 Kr.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. III. B. Apokryphe Apostelgeschichten. Bd. IV. Eschatologische Apokryphen. Bd. V. Denkmäler der religiösen Polemik aus dem XVI—XVII Jh. Bd. I u. V. Preis 4 Kr., Bd. II III u. IV à 5 Kronen.
3. Kotljarevškyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.
4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, Preis 3 Kr.

E. Die Ethnographische Kommission publiziert:

1. Ethnographische Sammlungen (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 27 Bände. Bd. I enthält: M. Kramarenko, Weihnachtsfeier bei den Kosaken am Schwarzen Meer; M. Rozdolśkyj, Galizische Volksmärchen aus Berlin, Bez. Brody; J. Šymčenko, Volksanekdoten aus der Ukraine; Programm zur Sammlung der Materialien über das ukrainisch-ruthenische Land und Volk . . . . 3 Kr.

Bd. II, enthält: V. Hnatjuk, Die Leiermänner, ihre Lieder, Gebete, ihr Jargon usw. aus dem Bez. Bučač; G. Žatkovyč, Ethnographische Skizzen aus Ungarisch-Ruthenien; M. Dykariv, Volksmärchen und Anekdoten der Kosaken am Schwarzen Meere . 3 Kr.

Bd. III und IV enth.: V. Hnatjuk, Ethnographische Materialien aus Ungarisch Ruthenien (Legenden, Novellen, Märchen, Fabeln, Sagen, Anekdoten) 2 Bde . . . . . . 6 Kr.

Bd. V, enthält: M. Dykariv, Volksgerüchte über die Zarenkrönung; M. Jendyk, Aus den Volkserinnerungen über die Fronarbeit; I. Franko, Huzulische Beschwörungen; Philaret Kolessa, Volksglaube im Dorfe Chodovyči, Stryjer Bez.; I. Franko, Volksglaube im Vorgebirgslande; R. Kaindl, Folkloristisches Material aus dem Munde der galizischer und der Bukovinaer Ruthenen, und andere kleinere Beiträge . . . . . . 4 Kr.

Bd. VI enthält: V. Hnatjuk, Volksanekdoten der galizischen Ruthenen . . . . 4 Kr.

Bd. VII enthält: J. Rozdolśkyj, Galizisch-ruthenische Volksmärchen . . . . 2 Kr.

Bd. VIII enthält: J. Rozdolśkyj, Galizisch-ruthenische Volksschwänke (Novellen) 2 Kr.

Bd. IX enthält: V. Hnatjuk, Ethnographische Materialien aus Ungarisch- Ruthenien, Bd III (I. Materialien aus den Komitaten Zemplin, Šaroš, Zips; II. Volkslieder aus der Bačka) 3 Kr.

Bd. X enthält: Galizisch-ruthenische Volkssprichwörter, gesammelt, geordnet und erklärt von Ivan Franko (Bd. I, Heft 1: A — vidaty) . . . . 4 Kr.

Bd. XI enthält: Ivan Kolessa, Galizisch-ruthenische Volkslieder aus dem Dorfe Chodovyči, Bez. Stryj, mit Noten . . . . 5 Kr.

Bd. XII—XIII enthält: V. Hnatjuk, Galizisch-ruthenische Volkslegenden, 2 Bde . 6 Kr.

Bd. XIV enthält: V. Lesevyč, Ukrainische Volkserzählungen . . . . . . 4 Kr.

Bd. XV enthält: V. Hnatjuk, Materialien zur galizisch-ruthenischen Dämonologie 4 Kr.

Bd. XVI enthält: Galizisch-ruthenische Volkssprichwörter, gesammelt, geordnet und erklärt von Ivan Franko (Bd. I, Heft 2: Vidaty—djity) . . . . 5 Kr.

Bde XVII - XIX enthalten: V. Hnatiuk, Kolomejken (2 oder 4-zählige Volsklieder) à 4 Kr.

Bd. XX erscheint im Jahre 1910.

Bde XXI—XXII enthalten: St. Ljudkevyč, Galizisch-ruthenische Volksmelodien, T. I—II à 6 Kr.

Bde XXIII, XXIV, XXVII enthalten: Galizisch-ruthenische Volkssprichwörter, gesammelt, geordnet und erklärt von Ivan Franko (Bd. II, Hefte 1—2: Djity—Pjatj, Bd. III, Heft 1: Rabunok—Čas) . . . . 11 Kr.

Bd. XXV enthält: V. Hnatjuk, Ethnographische Materialien aus Ungarisch-Ruthenien. Bd. IV. . . . . 3 Kr.

2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobrudža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik. mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen. Bd. III, 4 Kr. Neue archäologische Funde, Volkskalender, aus der galiz. Volksindustrie, Hochzeitslieder und Gebräuche a. d. Gouv. Černyhiv, Die Korporationen der Dorfjugend in der Ukraine. Bd. IV, 4 Kr. Die Huzulen (zweiter Teil). Bd. V, 6 Kr. Die Huzulen (dritter Teil). Bd. VII. Die Huzulen (vierter Teil) 6 Kr. Bd. VIII—IX Das Kind in der ukr. Volkskunde, 4 Kr. und 3 Kr. Bd. X (enthält Abhandlungen über anthropologische Messungen des ukrain. Volksstammes Huzulen, samt XII Taf. und 1 Karte, über die Kleidung der Bojken (samt XXXII Taf.) und 5 neue Aufzeichnungen von ukrain. Hochzeitsbräuchen und Liedern). Bd. XI (Enthält Abhandlungen über die Bauernbauten und Volkstrachten der Bojken (mit Illustrationen) und neue Beiträge zur Dämonologie der Huzulen), 2 Kr. Bd XII. Die Osterlieder mit Melodien, 5 Kr.

Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über die Tätigkeit der Gesellschdaft, Sektionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—39 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, 10 vorrätig.

ПЕРЕВІРЕНО